د وینښتابه اذان

عــلامه

(افغان«رح»)

د افغان لیکوالو له انده

راټولونه او ترتیب: محمد حسین (میاخېل)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د ويښتابه اذان؛ علامه (افغان «رح»)
د افغان ليکوالو له انده

راټولونه، کتنه او ترتيب: **محمد حسين "مياخېل"**

خپرندوی: **په مصر کې د افغانستان سفارت**

لومړی چاپ: **۱۳۹۴ لمريز**

دويم چاپ: **۱۳۹۶ لمريز**

چاپشمېر: **يو زر (۱۰۰۰) ټوکه**

ډيزاين: **سپين سهار**

د چاپ حقوق له مؤلف سره خوندي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د بشریت واقعي خیرخواه (رښتیني مسلمان) ته، چې د الهي دین په رڼا کې د انسان د دواړو جهانونو د جوړولو له پاره کار کوي.

م. ح. میاخېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

هم ((حسين)) او هم ((مياخېله))! .... 8 ....
پر ستر (افغان رح) د ورور (مياخېل) هڅه! ... 10 ....
سريزه .... 12 ....
د وينښتابه آذان؛ علامه (افغان) (رح) .... 16 ....
علامه جمال الدين او علامه اقبال او د دوی پان اسلاميزم 20 ....
لنډيز: .... 20 ....
پان اسلامېزم: .... 25 ....
د پان اسلاميزم د اصطلاح پېل: .... 29 ....
د جمال الدين پان اسلاميزم او د سلطان عبدالحميد ثاني پان اسلاميزم: 33 .
سيد جمال الدين؛ استعمار کښ انقلابي! ... 35 ....
اقبال او پان اسلاميزم: .... 36 ....
افغان جمال الدين، علامه اقبال او پان اسلاميزم: 38 ....
((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې .... 46 ....
سيد؛ د وړو وړو جمال الدينو جوړونکی: ..... 46 ....
سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان: 47 ....
((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې: .... 48 ....
د اقبال يو تخيلي سفر او له سيد جمال الدين افغاني سره کتنه! 49 ....
پايله: .... 54 ....
سيد جمال الدين افغاني: ستر شخصيت او سپک تورونه 56 ....
لنډيز .... 58 ....
مقدمه .... 58 ....
د افغاني لنډ ژوندليک .... 61 ....
افغاني د ځان په اړه څه وايي؟ .... 68 ....
د افغاني صراحت او صداقت .... 72 ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر شیعه مذهب د افغاني ردونه 73
د نظریې پټولو په اړه د افغاني رایه 75
د افغاني شاگردان څه وایي؟ 76
محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله لیکي: 77
د میرزا لطف الله کتاب 82
د ایرانیت دعوه او رد یې 85
د الحاد تور 94
مراجع 98
((نیچریه)) 99
زبان نیچریه: 104
چاپ نیچریه و ترجمه های آن : 111
سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لوېدیځ مخامختیا 120
د سید شخصیت 122
ناسم پوهاوي 126
بنه ټولنه کومه یوه ده؟ 131
د متن شننه 139
تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام 142
لومړی د لوېدیځ په اړه: 145
دوهم د ختیځ په اړه: 147
وړاندیز: 153
یاددښت: 156
د سید جمال الدین افغاني لنډه پیژندنه 158
د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي: 169
موسیو بلنت لیکې: 175
۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایرانی گڼل شوی دی 177
ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل گڼي؟ 179
رسنۍ د څه له پاره 180

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سید یو قول ....183..........................
د سید څخه پاتې اثار ....184.......................
۲- حجاز ته سفر ....185............................
۳- بیت المقدس ته سفر ....186.....................
سید جماالدین افغان په مصرکې ....189............
مړینه ....191.......................................
ویرنه ....192.......................................
علامه افغاني د یوه سیاسي مفکر په توګه ....194..
اسلامي یووالی یا پان اسلامېزم ....196............
افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم) ....198...
د استعمار پر ضد مبارزه ....199.....................
د سید د افکارو اهمیت ....200......................
ضمیمه ....200.......................................
مبادی ثلاثهٔ سید ....201...........................
راځئ سیدجماالدین افغان وپېژنو! ....203.........
سید جمال الدین په اصل کې څوک دی؟ ....206...
د سیدجمال الدین افغان ستاینه ....214...........
ماخذونه ....219.....................................
د شرق د نابغه ملیت او آندونه! ....220.............
سید جمال الدین افغاني رحمة الله علیه اصلي ملیت او جنسیت: ......222.
د علامه علمي څیرکتیا ....230......................
د علامه شهادت او د ژوند اخیري شیبې ....232....
امت مسلمه ته د علامه توصیه ....234.............
یو نړی رغاند افغان ....237........................
سید جمال الدین افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی 247.
یو بشپړ کونکی تسلسل: ....251.....................
اول د واحد امت درس: ....257......................

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم پیغام:....................................257....................
دریم پیغام:....................................258....................
ځلورم پیغام:....................................259....................
د مبارزې پیل کونکي........................259.................
سید جمال الدین افغان یو الګو شخصیت..260....................
نړۍ وال حیثیت............................263....................
د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک .265....................
علامه سید جمال الدین افغان..............265..............
لومړۍ بېلګه:....................................269....................
دوهمه بېلګه:....................................270....................
دریيمه بېلګه:....................................270....................
ختیځ او ختیځوال()........................271.................
پایله:.......................................279....................
د بیدارګر (سید) په اړه د سترګور (سید)
نظم...315

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ((حسین)) او هم ((میاخېله))!

ړومبی ړومبی چې((د وینښتابه اذان)) په نوم ټولګه لاس ته راغله او د علامه حضرت سید جمال الدین افغان (رح) په داسې انځور ښکلې شوې وه، چې اسلامي عظمت او افغاني شوکت سره غاړیوتي په څپو وو، نو راته د غنیمت یوه ډالۍ ښکاره شوه، یو خو د کتاب نوم له داسې ویونو رغښتی ؤ، چې زما ډېر خوښ الفاظ او ډېر ځلي رانه په لیکنو کې زمزمه شوي وو، بله دا چې د فرهنګي یرغل په دې بوګنونکو شېبو کې د بې لارۍ سیلاب دومره په ځوښ غورځنګونه وهي، چې زموږ ملي روایات یې د برمتې تر کلابندۍ لاندې دي. لنډه کیسه ولیکه، بس ته ادیب، لیکوال او هر هرڅه یې. له دې ناخبره، چې فن او هنر د خیال او غیب پر مټ له پوهاوي او سترې مطالعې سره سره دومره ریاضت ته اړتیا لري، چې هنرمن (شاعر، لیکوال) تر مودو، مودو له قلبي معبده را وتلی او وزګارېدلی نه شي، ځکه یې شاعرۍ ته ګوښه ګیري نه ریاضت ګرایي وېلې او ښه یې ویلې ده.

په دې پسې مې دا خوښې هغه شېبې لا یو په دوه شوه، چې د کتاب مؤلف مې ولید، د ده په ښکلې متشرع حلیه رنګ او ځلېدلې حیاناکه څېره کې که ټول نه وي، نو څه نا څه خو راته د ((حضرت سیدعقابي (رح))) نظر منعکس شو، چې: په کایناتو کمندونه غورځوي. او ورسره جوخت د شیخ الهند مولانا محمودالحسن دیوبندي رحمة الله علیه پېښه را په زړه شوه، چې:

مولانا ابوالکلام ازاد د پنځلس یا شپاړلس کلنۍ په عمر د ((البلاغ)) اخبار خپراوه، شیخ الهند (رح) به ډېر مطالعه کاوه، د حضرت شیخ سلګونو شاګردانو چې په کې لوی لوی محدثین ، مفسرین، مجاهدین او علماء شامل و، شیخ صاحب ته به یې ویل ، چې البلاغ مه ګوره ، په دې کې عکسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، حضرت شیخ الهند به ویل، چې: دې شاځلمي خو ماته خپل تېر سبقونه را یاد کړل او بیا به یې د اردو دا شعر وایه:

کامل اس کو چۂ زهاہےا ٹھا نہ کوہے

کچھ ہوہے توہہےرندان قدح خوارہہوے

د زاهدانو له ټولي نه کوم کامل را پورته نه شو، څه چې دي، په دې رندانو کې دي، همدا لامل ؤ، چې شیخ الهند (رح) زلمی ابوالکلام د امامت لپاره نامزد کړ، خو د حضرت شیخ شاگردانو ونه منله، مولانا ابو الکلام ازاد د حضرت شیخ تر وفات وروسته پټه خوله کانگرس ته لاړ، د علماو په غونډه کې به یې خاموشه گډون کاوه، اسلامي مدارس او پوهنتونونه یې لکه : جامعه ملیه، علیگړ او نور ځواکمن کړل، ډېرڅه یې لیکلي پرېښودل، خدای جل جلاله دې ټول وبښي.

نو گرانه میاخېله!

همداسې تېر سبقونه را یادوه، زما یقین دی، چې د اسلامي شرق ناکراره روح به یو ځل بیا په کوم (سید جمال الدین) کې په ورانگو او تجلا شي او د ځمکې تنابونه به راکش کړي، خو ستا برخه به هم په کې وي.

د همدې ورځې په څار او انتظار

ناگار

پوهنتون مېنه

۱۳۹٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ستر (افغان^رح) د ورور (میاخېل) هڅه!

پښتون حسن مې نظر کړلو کوز ګوری
د کبرې ملا مزلـــــونه وي په غـره کې

د غره په شان په لوړو شخصیتونو، چې افکار یې هم جمال لري او هم جلال، څه لیکل خو له نوموړیو سره د مینې په تړاو کیږي او یا خو د نافهمۍ په وجه د برترۍ احساس د تبې له مخې، زه د لوی علامه د راټولو شویو مقالو په کتاب (د ویښتابه اذان علامه افغان ^(رح)) د څه لیکنې په سبب په دواړو صفتونو موصوف یم، مینه هم ورسره لرم او د نوموړي په برخه کې د نافهمۍ ژوره تبه هم، د هجرت په دیار کې مې د علامه په اړه یوازې د ده، د ژوند لنډه غونډې بیوګرافي د تعلیمي نصاب په پښتو کتاب کې لوستې، تر لوړو زده کړو مې بیا نه د ده نوم واورېد او نه مې د ده د فکر څرک ولیده .

زموږ د ټولنې د نورو کم نصیبیو په لړ کې یوه دا هم ده، چې دی یې ونه پېژانده او تر لوړ شخصیت په اړه یې په پښتو کې د پښتنو لپاره معلومات له سره شته نه او که شته هم د نوموړي د شخصیت تر قامت یې قد سم نه دی، د لوی استاذ الفت ^(رح) یو نظم چې علامه یې په کې د خپل ژورلید او پراخې مطالعې په کچه کچ کړی، پرې مین کړی یې یم، په هغه نظم کې مې هم د الفت صاحب له نتیجه ګیرۍ خپله تته غونډې نتیجه اخیستې، د ښوونکو له خولې مې ایله ایله د علامه سید ^(رح) په حواله دا دوه درې غوره ویناوې اوریدلي، چې : علم له نورو زده کړه، کلتور دې خپل وساته ، په سپینو ډکو پسې نه بلکې په بالغ عقل پسې تګ په کار دی، چې د ښونځي ور خلاصیږي، د زندان ور تړل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افسوس ځای خو دا دی، چې زموږ ستر موږ هغسې ونه پیژنده لکه نورو چې څه ډول را وپیژنده، د ځان پیژندنې او خودۍ حس مو دومره کمزوری دی، چې ځان د نورو په خوله پیژنو، زما د قام ، خاورې او ټول اسلامي امت مفکر د افغان سید جمال الدین خاطرات په نوم کتاب کې مخذوني محمد پادشاه را پیژندلی، په دې وروستیو کې زړه ته راتیر نیږدې ملګري محمد حسین میاخېل صاحب د وینبتابه اذان علامه افغان (رح) تر سر لیک لاندې د یېلا بیلو شخصیتونو معلومات د علامه په اړه په یوه کتاب کې راغونډ کړل، پیړۍ وروسته یې د لوستو په منځ کې د سید افغان ورک نوم بیا را څرګند کړ، کتاب مې ولوست له ډیرو نا ویلو او نا لیدلو په کې خبر شوم، بنایي زما په شان د ډیرو همدا حال وي، چې د سید د فکر له پانګې بینوا او تشې لپې پاتې وي، دلته خو هسې هم د اروانباد استاذ الفت (رح) په قول له فکر سره دومره خیانت شوی، چې:

د غریب کاله ماشوم دی

ناز یې هیڅ نه دی لیدلی

درنښت

حیات الله وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

درنو لوستونکو! "علامه افغان، د افغان لیکوالو له انده" اثر د سید جمال الدین افغان په هکله د افغان لیکوالو د افکارو او نظریاتو یوه داسې ټولګه ده، چې د بېلابېلو قلموالو په قلمونو د مقالو په بڼه لیکل شوې او د ښاغلي محمد حسین میاخیل په زیار او هڅه راټوله او چاپ ته چمتو شوې ده.
د دغه اثر رامنځته کول، راټولول او تر چاپ پورې رسول ښایي هغه چا ته دومره ستونزمن کار و نه برېښي، چې د اثر له لیکلو یا راټولولو او چاپ کولو سره سروکار نه لري، خو قلموال او هغه څوک چې دغه چاره یې تر سره کړې وي، پوهېږي، چې د یو کوچني اثر لیکل، راټولول، د کتاب په بڼه ترتیب کول او چاپ ته چمتو کول څومره له کړاوه ډک او ستونزمن کار دی؟
زه تر هرڅه دمخه له دغو ټولو ښاغلیو څخه چې د دغه اثر په رامنځته کولو کې یې زیار او زحمت ګاللی مننه کوم، په ځانګړې توګه ښاغلي میاخېل ته کور ودانی وایم، چې دغه ستره چاره یې په داسې وخت کې تر سره کړه، چې خلک یوازې هغه څوک د مدحې او ستاینې حقدار ګڼي، چې مادي بهره ترې پورته کولی شي، نه هغه څوک چې ۱۴۸ کاله وړاندې یې له دې مادي نړۍ سره مخه ښه کړې وي.
ښاغلي میاخېل او ددغه اثر ټولو رامنځته کوونکو له یوې خوا د یو ستر کړاو په ګاللو یو ستر خدمت ترسره کړی او له بلې خوا یې تر دې هم د پام وړ چاره دا ده، چې حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه فرمایي: ((کوم انسان چې د مخلوق حقوق ادا کړل، هغه په حقیقت کې د الله جل جلاله حقوق ادا کړل)) په دغه اثر کې د یو داسې انسان د حقوقو د ادا کولو هڅه شوې، چې هغه یقیناً ډېر حقدار او مونږ ټول یې د احسانونو پوروړي یو.
ددغه اثر د ارزښت، اړتیا او فورماسیون یا بڼیز څرنګوالي په هکله زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

استنباط دا دی، چې دغه اثر د ارزښت له پلوه دوه عمده لوري یا جهتونه لري.

د ارزښت لومړی لوری یا جهت: ددغه اثر منځپانګه د ماضي یا تېرې زمانې د یو بشر د ژوند دیني، علمي، سیاسي، اقتصادي، فرهنګي او ټولنیز مسایل دي او د ماضي یا تېرې زمانې د بشر یاد شوي مسایل د تاریخ مفردات ګڼل کېږي. تاریخ د ماضي هېنداره ده او بشر اړ دی، چې په دغې هېنداره کې د خپل رول او فعالیت څېرې د زمان په بېلابېلو پړاوونو او د مکان په جلا جلا موقعیتونو کې وګوري. تاریخ د یو ملت معرفت او پېژندګلوي ده او که یو ملت له خپل معرفت او پېژندګلوۍ څخه مخ واړاوي، نو څرګنده خبره ده، چې ملت به ملت پاتې نه شي.

له تاریخ څخه سترګې پټول له واقعیتونو څخه سترګې پټول دي او له واقعیتونو څخه سترګې پټول د وجدان پرخلاف د نفس ژغ (جغ- ځغ) ته غاړه کېښودل دي. ددغه اثر د ارزښت یوه خوا خو همدا شوه، چې د تېرې زمانې په هېنداره کې مونږ ته د خپلې خاورې او خپلې ټولنې د یو استازي، د هر اړخیز رول او فعالیت څېره راښیي، له واقعیتونو مو خبروي او د یو ملت په حیث په کې مونږ خپلې خوبۍ او خامۍ مطالعه کولی شو.

د ارزښت دوهم لوری یا جهت: په دغه اثر کې د ځیرک مبارز (سید جمال الدین افغان) د ځیرکتیا، وړتیا، ایمانداریۍ، فداکارۍ، هېواد پالنې او انسان دوستۍ هڅوونکې مفکورې څېړل شوې دي او د نوموړي د ژوند او شخصیت په علمي، مذهبي، سیاسي، فرهنګي او اجتماعي خواوو هر اړخیزه رڼا اچول شوې ده. یا په لنډه توګه، دغه اثر د خپلو لوستونکو لپاره هر ډول معلومات لري، چې همدا ددغه اثر د ارزښت بل لوری یا جهت ګڼلی شو.

اړتیا: که څه هم اړتیا د ارزښت له امله پیدا کېږي، یعنې څه چې ارزښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اهمیت لري، هغه ته اړتیا او احتیاج لیدل کېږي، خو دا چې د ارزښت په توپیر په دنیا کې هېڅ شی بې ارزښته نه دی، نو د اړتیا کچه د ارزښت د کچې له مخې ټاکلی نه شو، د بېلګې په توګه: مرغلره ډېر ارزښت او اهمیت لري، خو اړتیا اوبو ته ډېره ده. په همدې اساس ویلی شوو، چې دغه اثر یوازې د یادو شویو ارزښتونو له امله د اړتیا وړ نه دی، بلکې پر هغوی برسېره ورته نوره اړتیا هم لیدل کېږي او هغه دا، چې ددغسي اثارو رامنځته کوونکي، چې کله د خپلو لوستونکو مخ ته د ماضي کوم منظر ږدي، موخه یې دا نه وي، چې لوستونکي یې ددغه منظر یوازې ننداره وکړي، بلکې د هغوی هیله دا وي، چې لوستونکي یې له دغه منظر څخه د خپل نن او سبا د سینګارولو او ښایسته کولو لپاره رنګونه او نقشونه غوره کړي.

د ماضي غوره کړنې، پېښې، اشخاص او د هغوی د کارنامو ستایل، څېړل، څېړل او راتلونکو نسلونو ته رسول او پرېښودل که له یو پلوه د ښېګڼـو د څښتنانو د نېکیو او احسانونو حق دی، نو له بل پلوه د حال او ټولنې اړتیا ده او د راتلونکي یا مستقبل د ښېرازۍ لپاره په کې حکمت او تدبیر دا دی، چې نور وګړي دغه ستاینې او یادونې وګوري، و یې لولي او وا یې وري، څو له هغوی سره هم د ورته مثبت کړنو او کارنامو د ترسره کولو فکر او مینه پیدا شي او له پرېوتو چارو مړه خوا او متنفر شي. دغه اثر د همدې اړتیا په اساس رامنځته شوی بللی شو.

فورماسیون یا بڼیز څرنګوالی: په دې اثر کې ځینې مقالې په توصیفي نثر لیکل شوې دي، یعنې لیکوال هڅه کړې، چې خپلې حسي تجربې مقابل لوري ته ولېږدوي او په هغه کې عاطفي غبرګون راوپاروي او په ځینو مقالو کې بیا له استدلالي او تشریحي نثرونو څخه کار اخیستل شوی.

استدلالي نثر د یو تیزس (tezas) د اثبات یا د یو چا د مفکورې او نظر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړولو، د تخیل د ویښولو، د قانوني او اخلاقي ښوونو لپاره په کارول کېږي او تشریحي نثر ته توضیحي نثر هم وایي. بدیعي ښکلاوې په کې نه وي. د مفکورو، تعریفونو او جریانونو په څرګندولو او په علمي تحلیل، مقایسې، ترکیب او تصنیف کې ترې کار اخیستل کېږي.

لنډه دا چې دغه اثر د اړتیا، ارزښت او څرنګوالي په یادو شویو ځانګړنو برسېره- د سید جمال الدین افغان له ژوند، مبارزې او نظریاتو څخه له زده کړې پرته، د خپلو لوستونکو د معلوماتو په پانګه کې نور د پام وړ ټکي هم لري.

د څېړونکو لپاره د اخذ غوره سرچینه ده. د مطلوبو ټولنیزو اهدافو په خوا د عامو لوستونکو سوق کوونکی دی. د شاعرانو او لیکوالو له پاره له انګېزه تولیدوونکو مفاهمو مالامال دی او ځوان قلموال کولی شي، چې ددغه اثر د لوست له برکته د مقالو د بېلابېلو ډولونو له سبک او میتود سره اشنا شي.

د کلمو او جملو د پېیلو او اوډون مختلف ډولونه په کې له نظره تېر کړي او د الفاظو د ترکیب جلاجلا مهارتونه په کې ووینې. خپله معلوماتي پانګه پرې ستره او خپله لغوي زېرمه پرې غني کړي.

نور نو زه خپلې خبرې راټولوم. په پای کې یو ځل بیا د دغه ارزښت مند اثر له رامنځته کوونکو مننه کوم او لوستونکو ته یې د داسې لوستلو بلنه ورکوم، چې د خپلو ځانونو او خپلې ټولنې لپاره د لوري او مسیر ټاکلو په موخه وي.

درنښت

شهزاده شیرین زوی

د ۱۳۹۴ل کال چنګاښ ۱۳ او د روژې مبارکې۱۸ شپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وينښتابه اذان؛ علامه (افغان(رح))

هغه کارونه چې د بالغ عقل په رهبرۍ او د ذوق او مينې په قوت تر سره کيږي، د انساني تربيت سبب ترې جوړيږي او د دې لارې لاروي محوري شخصيتونه وي، هغه انسان چې ځان وپيژاند او خپل انفراديت ته په معنا قايل شو، بويه چې د خپل استازيتوب مقام يې درک کړ او د زمکې د خليفه توب تاج يې پر سرکړ.

د اشرف مخلوق د پيژندنې او تعريفونې په لاره کې هر څيړونکی، عارف او پلټونکی حقپال، په طبيعي ډول دې مرحلې ته رسي، چې د (ولقد کرمنا بنیء ادم....الاسراء) مقام ومني او د خالق کمال ته يې د تعزيت تندی په سجدوکړي.

د اسلامي شرق د علمپالي او عرفانپالي طبعيت رڼې وړانگې د گردې نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانتیا سبب دي، مګر د غربي سطحي نګریو لاروي په داسې یوې ناچارۍ هڅې بوخت دي او کوښښ کوي، چې د دې لمر وړانګې په دوو ګوتو پټې کړي.

د دې واقعیت د ښکارندویي له پاره د سردرو او عظمتونو له ټاټوبي څخه د نابغه افغان (رح) د ویښتابې او بیدارۍ هغه ملکوتي اذان چې تقریباً ټوله نړۍ یې په اهتزاز کړه، د ثبوت په توګه بسنه کوي او تر مولانا بلخي او ابو علي سینا ... ورتلوته اړتیا نه پېښیوي.

د نړۍ د تر ټولو لویې قارې (آسیا) دې ناکراره زړه (افغانستان) ته د کایناتوخالق د لوریني او پیروزینې داسې نښې ورکړي، چې هر معقولیت پسند انسان یې د تجلا او راښکون عظمت ته د حیرت ګوتې مجبوره چې په غاښ کړي.

دا د پاڅونونو او قربانیو زمکه ډېرې اوږدې او پنهانې کیسې لري، چې د تاریخ سترګورو ته یې د برملا کولو دروند رسالت په اوږو بار پر ایښی او د راتلونکو نسلونو حق دی، چې ننني قلموال یې د واقعیت نګرۍ په ګاڼه پسوللې کړښې د هغوی د مستقبل جوړونې په پار تورې کړي.

د ختیځ نابغه زموږ د همدې ورځې له درده ناکراره وو، چې نن یې موږ د ناکراریو په تسلسل کې د بې خودۍ تر کندې رسولي یو او د ځان پیژندنې احساس مو ورسره نیم ژوانده دی.

د دې برمیال شرق حیثیت که د کمونیزم له ړونداندانو خدشه داره شوی نه وای، نن به یې د نړۍ رغاند اسلامي حیثیت د برم منار هومره هسک و، چې د اسیا بام ته به د ننداري له ذوقمنانو له سرونو خولۍ غورځیدې.

د افغاني امپراتورۍ معاصر بنسټګر، چې کله له فتوحاتو یو څه دمه کوي نو، عثماني دارالخلافې ته داسې برادرانه او پندلرونکی لیک وراستوي، چې د دواړو اسلامپالو قوتونو د ادغام په پایله کې پر نړۍ د بل عمري

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدالت د لمر وړانګې خپرې کړي، مګر د دارالخلافې د وروستیو بې غورو مسؤلینو له بې پامۍ ویاړلی ختیځ له دې اعزازه بې برخې کیږي. ای کاش دغسې نه وای شوي!

د همدې نقیصې د رفعې له پاره د افغان امپراتور له کوره یو بل لمر سر را پورته کوي او د دوامدارو او ناکرارو هڅو په پایله کې د خپلو سفرونو په تسلسل کې تر سلطان عبدالحمید ثاني پورې ورځي او د مسلمان امت په اړه یې د بې غوریو او د رسالت د نه ادایني په پار په ننګونکو کلماتو سترې مشي کوي. او همدلته د پان اسلامیزم پر فکري مکتب رسماً کار پیلیږي.

په ترکیه کې د امت د دې لمر ژوند ډیر وي او بالاخره هماغلته پای مومي او د ځینو روایاتو پرمبنا چې په زندان کې ورته د مسواکو له لپارې زهر استول کیږي او د غابښونو د سرطان له وجهې د شهادت جام نوش کوي.

د ظاهرشاه په دې معقولیت سترګې نه پټیږي، چې د خپلې واکمنۍ په جریان کې د دې اتل جسد خپلې پلارنۍ ټاټوبي ته انتقالوي او د کابل پوهنتون په مقر کې یې پر مزار دنګ ځلی ودروي ، زما د ادبي مرشد او استاذ ښاغلي ناګار صاحب د خولې خبره ده، چې علامه رشاد (رح) په ویل، چې: ماته د استاذ الفت ولایت هله ثابت شو، چې د علامه سید (رح) د تدفین په مراسمو کې یې د هغه ارواه ته خپل لوی نظم اوراوه او د الفت مخ د هغه په اوښکو لوند و، او تر دې یې دا نظم وغځاوه، چې:

دې تابوت کې د پښتون ډیر خاطرات دي
چې یې ګورم بل عالم مې په نظـــر شي

د حقدار سید (رح) په اړه مې دا نیمګړې هڅه کړې په دې کې د دې کتاب د مقالو د درنو او پتمنو لیکوالو قدرداني پکار ده، چې دې غوښتنې ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سره سینه لبیک ووایه او د خپل اتل د یاد په پار یې خپلې څو شیبې رنګینې او تاریخي کړې، زه له ټولو مننډوی یم، په ځانګړي توګه په قاهر کې د افغان سفیر ښاغلي فضل الرحمن فاضل صاحب نه چې دی په خپله ستر سید شناس دی او د اسلامپالي افغان جریان د قافلې همدم هم پاتې شوی، دا دی دا کتاب یې د دوهم ځل له پاره د چاپ په ګاڼه سمبال کړ، کور یې ودان.

ماته د خپل تاریخ د ستر بچي علامه سید جمال الدین افغان رحمة الله علیه په یاد یوازې نه، بلکې د افغان معاصر امپراتور او ورسره د شرق د ټولو اسلامپالو په ناکرارو ارواحو د تمرکز جرس په داسې یو مترنم انداز تر غوږ غږول کیږي، چې تعبیر یې ښایي یوازې په همدې پښتني منظوم پیغام وکولی شم، چې:

چرګ بانګ دی- پاڅېږه لالیه خوب به بیا وکړې مینَه!

درناوی

محمد حسین میاخېل
لغمان پوهنتون
۱۳۹٦ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه جمال الدين[1] او علامه اقبال[2] او د دوی پان اسلاميزم[3]

احمد بلال خليل[4]

لنډيز:

په نولسمه پيړۍ کې د پان اسلاميزم خوځښت خپل سر راپورته کړ، او د دې نوې ويښتابې او حرکت بنسټ ايښودونکی سيد جمال الدين افغان و، نه د ترکيې سلطان عبدالحميد ثاني. ددې تحريک بنسټيزه موخه اسلامي نړۍ د اروپايي استعمار له جوغه خلاصون او په اسلامي نړۍ کې هر

---

[1] علامه سيد جمال الدين افغانی <<<وړه بيوګرافی>>>

[2] علامه اقبال د هندي لاهور په يوې کشميرۍ کورنۍ کې پر ۲۲فبروری ۱۸۷۳کال زيږيدلی دی او په ۲۱اپريل ۱۹۳۸کال يې له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې دي. هلته له لومړنۍ څخه تر بکلوريا پورې ده زده کړې کړي دي. وروسته د لوړو زده کړو لپاره د نړۍ مشهور پوهنتون کيمبرج او جرمني ته ولاړ. ده هلته په فلسفه کې دکتورا او په قانون کې سندونه ترلاسه کړل. د زده کړو په پای دی هند ته راستون شو. دلته د استادۍ په دنده بوخت پاتې شو او په سياست کې يې هم خپلې هلې ځلې پيل کړې. مشهور کتابونه يې دا دي: the development of metaphysics in Persia; The reconstruction of religious thought in islam; اسرار خودی؛ رموز بيخودي؛ جاويد نامه؛ زبور عجم؛ پيام مشرق؛ پس چه بايد کرد اقوام مشرق؛ مسافر؛ بانګ درا؛ بال جبرائيل؛ او نور.

[3] د دې مقالې په چمتو کولو کې د پيښور د آرشيف کتابخانې له مسؤلينو، ...او ... څخه مننه کوم، چې بې د دوی د همکارۍ پرته به دا مقاله نيمګړې وه

[4] افغان څېړونکی، چې د اسلاميه کالج پوهنتون، پيښور څخه فارغ دی، اوسمهال په خپلو څېړنو بوخت دی، په دې ايميل له څېړونکي سره اړيکه نيولای شئ: abilalnajeeb@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخيزه رفارمونه ول. همدا دويمه او وروستۍ موخه بيا د افغان سيد جمال الدين او د سلطان عبدالحميد ترمنځ د دوی د پان اسلاميزمونو د توپير کرښه وګڼل شوه او د اختلافاتو موضوع هم!

اقبال که څه هم په لومړي سر کې د هندي نشنليزم له جذبې سرشار و؛ خو د وخت د ستن له تاويدو سره يې ذهن لا پوخ شو، او پای پر دې متيقين شو، چې: «تميز رنگ و بو بر ما حرام است؛ که ما پرورده يک نو بهار يم» او محلي نشنليزم يې په سيند کې د يوې داسې څپې سره تشبيه کړه، چې د سيند نه دباندې هېڅ وي! (موج ہے دريا ميں اور بيرون دريا کچھ نہيں). ده پای د سيد په پان اسلاميزم او د اسلام په فلسفه کې خوندي پناه ولټوله او د «الملک الله» ناره يې پورته کړه!

دا چې اقبال له سيد نه څومره اغيزمن و، په دې اړه اقبال پخپله وايي، چې ما د ده پر څېر د اسلام لپاره ناقراره نه دی ليدلی؛ دی يې د ستر مجدد شاه ولي الله سره پرتله کړ؛ او د اسلامي ويښتابې بنسټ ايښودونکی او د خپل مهال ستر مجدد يې وباله؛ د ده ترڅنګ يې پخپله جاويد نامه کې د اسلام د نظريې د وړاندې کولو لپاره ورڅخه مرسته واخستله، او د ده د نامه تر لاندې يې خپله اسلامپالې نظريه وړاندې کړه.

په دې مقاله کې مونږ هڅه کړې، چې د پان اسلاميزم د فکر غوټې راوڅېړو، د دې خوځښت او اصطلاح شاليد وپلټوو او بيا به زيار وباسو، چې د اقبال د پان اسلاميزم د فکر غوټې هم راخلاصې کړو، او نه يوازې دا چې د سيد جمال الدين له فکر سره يې پرتله کړو بلکې د سيد لپاره د ده عقيدتمندي هم بيان کړو.

کيلي: اقبال، جمال الدين افغاني، سلطان عبدالحميد ثاني، پان اسلامېزم، ويښتابه، ريفورم،

هغه چې مرګ يوځای کړل او لاهور يې په ژړا ولړزاوه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لیکنه پر ژوند لیکونو، یا پر شخصیاتو راڅرخي ډېری یې له پېله پېلوي، بیا په دویم پړاو کې د اتـل شخصـیت د ځـوانۍ پېـر پـه اړه کرښـې توروي، او په پای کې لیکوال خپله لیکنه د خپل اتل د ژونـد پـه پـای، پـای ته رسوي. مونږ دلته قلم نېغ وروستي پړاو ته بیولی دی، او لـه هغـه ځـای مو پیل کړې ده.

دا به د ۱۹۴۴ کال و او دا مهال زمونږ پر دواړو اتلانو (اقبال او جمال) ډېـری خاورې بار وې، یو اتل مو ډېر لرې او ډېـر پخـوا، چـې ان د اقبـال د شباب ورځـې وې، د استانبول پـه یـوه بـې وطنـه هـدیره کـې پـرې د لحـد تیـږې کېښودل شوې وې او بل اتل مو، د لومړي اتل لـه مړینـې ۴۱ کالـه وروسـته پخپل هند کې له ورته برخلیک سره مخ شـو، او د فـاني ځـای قرعـه یـې د لاهور د بادشاهي جماعت ته څېرمه ووتله...وخت خپـل وخـت واخسـت... ان په دې کې ٦ کلونه تېر شول... وخت او زمانې پـای خپـل اتفاقـات د یـو ځل بیا لپاره رابربنډ کړل...دوه شخصیتونه چې په ژوندون یې نه و لیدلي، پای یې د دوی مړي سره یوځای کړل... پیر د خپل مرید د شاباسـۍ لپـاره له ډېره لرې راغلی و... د زمانې دا اتفاق هم عجب و! چېرته د پـیر د وطـن خاوره... او چېرته د ده کفن او لحد! چېرته استانبول... چېرته لاهـور... او چېرته بیا کابل! خو کله کله داسې هم پیښ شي، چې دا فاصلې پـه شـیبه کې رالنډې شي او له امله یې زړونه یوځای ودربیږي[5] همداسې هلـه پـېښ شول، چې کله د ۱۹۴۴ کـال د وروسـتۍ میاشـتې پـر یـو ماښـام د اسـلامي نړۍ د ستر رفارمر او مجدد تابوت له استانبول څخه راوړل شو او د علامـه اقبال قبر ته نېژدې کېښودل شو!

هو! دا هغه مهال و، چې زرګونه میله فاصلې رالنډې شوې، د مسلمانانو تر ټولو زیات ښـکومی (خواخـوږی)، د ښـکېلاک د سـترګو خـار، او د وخـت د

---

[5] (دکتور غلام حسین ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱) هو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نانیسا (بې جرئته) مسلمانانو خوله ور دعوتګر او تریدلی خوځنده اتل افغان جمال الدین وروسته له هغو ۴۸کلونو چې په ترکیه کې یې د خاورو لاندې تېر کړل، پای خپل او د افغانانو پېژندونکي--- د ده د پان اسلامېزم د تحریک پرمخ بوتلونکی، او هغه چې د افغاني یو داسې مرید و، چې ان په خپل ژوندون کې یې د شعر له لارې ځان ته له خپل افغاني پیر سره د کتنې فرصت وزیږوه--- اوس هغه پیر د ده ځنګ ته پروت و. واقعاً چې دا نظاره به ډېره زړغونکې، او هم شعور راویښوونکې وه!!

لوی علامه افغاني چې کله په ترکیه کې وفات شو، نو د ۱۸۹۷کال و. دا مهال علامه اقبال په هند کې نه یوازې دا چې په فلسفه کې ماستري اخستلې وه، بلکې په دې برخه کې یې د سرو زرو مډال هم ترلاسه کړی و. دا داسې کال و، چې د افغاني پان اسلامیستي نظریه پخپل اوج کې پر پوخوالي وه؛ د اقبال د نشنلیزم انګازه هم

له همالیې[6] لوړه شوې وه[7]، هلته چې ده پکې هندي ترانه ویله[8] . دا مهال دواړه له یو بل سره په ۱۸۰درجو کې پراته وو او سفر یې هم پر متضادو لوریو وو. خو لویدیځ ته د اقبال له سفره وروسته، د ده سوچ «ریورس

---

[6] اے ہمالہ! اے فصیل کشور ہندوستاں چومتا ہے تری پیشانی کو جھک کر آسماں (اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۱)

[7] د اقبال نشنلیزم هلته اوج ته ورسید، کله چې ده، نشنلیزم یو مقدس دین وباله، دی وایي:

پتھر کی مورتوں میں سمجھا ہے تو خدا ہے
خـــــاک وطن کامجھ کو ہر زرہ دیوتا ہے

[8] سارے جہاں سے اچھا ہندوستاں ہمارا
ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستان ہمارا
مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیر رکھنا
ہندی میں ہم، وطن ہے ہندوستاں ہمارا

(اقبال، کلیات اقبال، مخ ۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګېر» ولګاوه، او د وخت له تېريدلو سره د افغان سيد په لور راشپله شو. ده دا فکري بدلون او حالت پخپل شعر کې هم په ښه توګه بيان کړی دی:

مسلمان کو مسلمان بناديا طوفان مغرب نې[9]

د اقبالياتو يو څېړونکی چې د دې تاريخي پيښې ليدونکی و، ليکي: ... په لاهور کې د افغاني تابوت يوه شواروز پاتې شو. په برکت علي اسلاميه هال کې به ټوله شپه خلک راتلل، د قران مجيد تلاوت به يې کاوه، او د افغاني د روح لپاره به يې دعاګانې کولې. د پنجاب له نورو ښارونو څخه هم زائرين راغلل. د بلې ورځ د ماسپښين له لمانځه وروسته د ستر افغاني تابوت له ښاره د تيريدلو سره بادشاهي جماعت ته ورسيد. هلته فاتحه ولوستل شوه، او له دې وروسته دا تابوت د مسجد نه رابهر شو او د علامه اقبال قبر ته نېژدې کېښودل شو. دا منظر چې د نه هيريدونکيو يادونو په سجل کې ثبت شوې ده، د دې کرښې ليکوال پر خپلو سترګو وکوت، او تر ننه له دې نظارې خوند اخلي... دا انځور(منظر) لاهوريانو او له لاهور څخه دباندې ډېرو خلکو په ښه شوق وليد. پر ډېرو يې رقت راووست. د ځوښ جذباتو له امله د ډېرو سترګې اوبلنې شوې، چې دې چارو تر ډېره وخت واخست او بيا د يوه داسې هستۍ، چې خاورې يې له استانبول څخه راوړل شوې وې، د پيښور له لارې کابل ته ويوړل شوې. بله ستره هستي همداسې پر خپل ځای په خپل برم کې پاتې شو. دا دوه ستر کسان سيد جمال الدين افغاني او علامه شيخ محمد اقبال وو[10].

د اسلامي وينښتابې بنسټ ګر او د اسلامي وينښتابې شاعر!

---

[9]

[10] دکتور غلام حسين ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پان اسلامېزم[11]:

د سیاسي ځواک په توګه د اسلام دین د راژوندي کولو هڅې په نولسمې پیړۍ کې پیل شوې، دغه هاندونه یوازې په یو ټکي کې خلاصه کېږي: پان اسلامیزم. نولسمه پیړۍ د پان خوځښتونو شاهده وه. ویل کېږي چې پان تحریکونه هم په لومړي ځل له غرب څخه سر وکړ، هلته چې پان جرمنیزم، پان سلواکیزم تحریکونه پرمخ بوتلل کېدل، په دوی کې د پان-جرمنیزم تحریک چې د جرمني ځواکمن او د کیسنجر په ژبه د ډیپلوماسۍ نابغه[12] بسمارک پرمخ اچولای و او پر ۱۸۷۰کال اوج ته رسیدلې وه؛ ځکه، ده د جرمن قام، چې یو بې وطنه قام وه، دا هیله، چې دوی باید د جرمنیانو هېواد ولري، د ریښتینوالې له ځلاند لمر سره مخ کړه او په اروپا کې یې ترې یو ځواک ساز کړ.

راګرځو د پان اسلامیزم اصطلاح ته، دا له دوو یوناني لفظونو څخه جوړه شوې اصطلاح ده، چې پان، Pan [13] یو یونانوي مختاړی دی او د ټولو، او د ټولو غړیو مانا ورکوي او له اسلامېزم څخه اسلام او مسلمانان مراد دي.

---

[11] د پان اسلامیزم تحریک لپاره وګورئ:

Azmi Ozcan. Pan Islamism: Indian muslims, the ottomans and Britain (1877-1924), leiden, Brill, 1997; Albert Edwards. The meance of Pan Islamism. The north American Review. Vol. 197, No 690 (May, 1913), pp. 645-657; Valentine Chirol. 1906. Pan Islamism. Central Asian Society: London; Mushir Hosain Kidwai. 1908. Pan Islamism. Lusac & Co: London.

[12] وګورئ د هینري کیسنجر شهکار کتاب، ډیپلوماسي.

Henry Kissinger, Diplomacy, Simon & Schuster Paperbacks, 1994.

[13] د اکسفورقاموس د پان Pan ټکي اصل یونانی ګڼي، چې د ټولو مانا ورکوي، او د پان- چې په اصطلاح کې وکارول شي او یا له یو بل لفظ څخه مخکې د مختاړي په توګه استعمال شي، نو ټولو ته راجع وي، لکه براعظم، نسل، او مذهب ته (پان اسیاییزم، پان ترکیزم، پان اسلامیزم) وګورئ:

-http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/pan

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اکسفورد اسلامي قاموس د پان اسلامیزم په اړه څه داسې خبرې کوي: نظریه چې مسلمانان د ټولنیز-سیاسي هم اهنګۍ ته رابولي. دا یوه دیني پدیده ده، چې د پیغمبر اسلام پر مهال هم موجوده وه، د ۱۸۶۰-۱۸۷۰لسیزو د اروپایي تاړاک او ښکېلاک په دوران کې د یوې مدرنې سیاسي نظریې په توګه راڅرګنده شوه، چې ترکي روڼ اندو پکې غوښتل عثماني خلافت له ولیدنې وژغوري. دا تګلاره د سلطان عبدالحمید تر ټولو خوښه تګلاره وه [14].

یو شېرونکی[15] زیاتوي، چې د تعریف له مخې پان خوځښتونه استعماري بڼه لري؛ خو پان اسلامیزم د نورو پان خوځښتونو برعکس ده، څکه دا تحریک خو خپله د استعمار پرخلاف راولاړ شوی دی. دی هم پر دې باور لري، چې د لومړي ځل لپاره دا اصطلاح لویدیځو رواج کړه او مخکې زیاتوي، چې د پان اسلامیزم تحریک له نورو پان تحریکونو لکه پان سلواکیزم او پان جرمنیزم سره هېڅ ډول اړیکه نلري، پرته له دې چې په دوی ټولو کې د پان اصطلاح او ټکی راغلی دی[16]

د پان اسلامیزم شالید:

د علامه اقبال په اند د اسلامي نړۍ زوال له ۱۷۹۹کال څخه پیل شوی دی، کله چې د هندي نیموچې سترې لامبوزن ټیپو سلطان د دوو میرانو د غدارۍ له امله د انګریزي ګولیو ښکار شو[17].

---

[١٤] "Pan-Islamism." In *The Oxford Dictionary of Islam*. , edited by John L. Esposito. *Oxford Islamic Studies Online* :http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1819 (accessed Aug 25, 2014).

[١٥] Alaeddin Yalcinkaya

[١٦] Alaeddin Yalcinkaya, Jamal Ad-Din al-Afghani and Pan-Islamism, Extratto, xxxvii, 3, 1998, Universita di venezia, p.209

[١٧]

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په ۱۹مې پيړۍ کې مسلمانان د دوو مهمو خطرونو لاندې شول: لومړی په اسلامي نړۍ کې په فکري توګه وروسته والی او دويم د اروپايي ښکيلاک او تاړاک پراخېدل و[18].

په ۱۷۵۷ کال په هند کې د پلاسي په جګړه کې انګليس خپل رقيب فرانسې ته ماته ورکړه او ځانونو ته يې د بنګال سيمې راخپلې کړې، وروسته د درېيو مرهټو جګړو (۱۸۱۸-۱۷۷۵)، د سکانو جګړې (۱۸۴۵-۱۸۴۹) دوی پنجاب راونيوه، او پای يې په ۱۸۵۷ کال د مغلو امپراتورۍ درې وړې کړه او په دې توګه انګليسانو هند د خپل استعمار تر قلمرو لاندې په نيغ ډول راووست[19] ځکه له دې پخوا هند د انګليسي کمپنۍ پر لاربښوونه رهبري کېده، د ۱۸۵۷ کال د بغاوت جګړې وروسته د انګليس استعماري ملکې دا هېواد په رسمي توګه د خپل استعمار تر قلمرو لاندې راووست.

په همدې پيړۍ کې امام شامل له تزاريانو سره په داغستان کې په يوه سخته جګړه کې بوخت و، چې پای پرې شرائط سخت شول، او دی مکې ته ولاړ. داسې قفقاز د روسيې تزاري امپراتورۍ او ترکستان بيا د چين او د روسيې امپراتورۍ لاندې راغی[20].

په بل اړخ کې قاچار ايران د روسانو لخوا دوه ځله د ماتې خوند وڅښه، يو ځل يې په ۱۸۰۵-۱۳ کلونو او بل ځل په ۱۸۲۷-۲۸ کلونو کې، چې له همدې امله دوی ډېری زمکې روسانو ته وبايللې، په دې جمله کې آرمينيا هم

---

۱۸ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

۱۹ Kimura. 1995: 386-390

۲۰ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شامله وه [21].

په بله خوا د منځنۍ آسیا هېوادونه یو تر بله تزاري امپراتورۍ لواړ تېر کړل، او پر ۱۸۷۵ کال یې قدمونه د آمو سیند پر ساحل وهل.

مصر په ۱۷۹۹ کال د ناپلیون اشغال لیدلی و، دی اشغال پر مصر ډېرې اغیزې وکړې، د محمد علي حکومت د فرانسې او د انګلیس په لاسونو کېښودل شو او وروسته مصر هم په ۱۸۸۲ کال د انګلیس لخوا فتح شو.

فرانسویانو پر ۱۸۳۰ کال پر الجزائر ورغلل او له همدې امله یې تونس او مراکش هم د خپل استعمار لاندې راوستل[22]. په دا مهال یوازې دوه هېوادونه داسې ول، چې د استعمار تر جوغ لاندې نه ول: افغانستان او عثماني خلافت.

که څه هم افغانستان د سید جمال الدین تر وخته پورې د انګلیسانو لخوا دوه تاړاکونه لیدلي ول، خو لا د انګلیس له شیمې ډېره لرې وه، او د افغانانو په مټو کې لا افغاني جزائل ټوپک زنګ نه و وهلی، چې انګلیس دې استعمار ته لکه غر ولاړ غریز هېواد خپل سټلائیټ هېواد وګرځوي.

په دغه شالید کې افغان جمال الدین راپاڅېد او د رفارم آواز یې پورته کړ، که څه هم محمود طرزی، چې د افغان جمال الدین شاګرد و، د ده هلې ځلې پر دوو خبرو څرخیدلې بولي: لومړی، د بهرني ښکیلاک پرخلاف د آزادۍ مبارزه او په اسلامي نړۍ کې د استبدادي، میراثي او بادشاهي حکومتونو پرخلاف بغاوت[23]. خو که دغه خبرې مونږ راواخلو نو پر درېیو

---

۲۱ Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

۲۲ Hirano, Junichi. 2008. Beyond the Sunni-Shiite Dichotomy: Rethinking al-Afghani and his Pan-islamism. Kyoto Working Papers on Area Studies: G-COE Series (2008), 2: 1-30

۲۳ وګورئ د محمود طرزي د مقالې لپاره د استاد روان فرهادي لخوا د محمود طرزي د مقالو مجموعه او د لوی استاد حبیبي کتاب، د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې، مخ ۱۳۴-۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکو کې په ښه توګه جوتیږي: رفارم، خپلواکي، پان اسلامیزم[24].

د پان اسلامیزم د اصطلاح پیل:

د پان اسلامیزم د اصطلاح لپاره ښاغلی ډوائټ لي[25] پخپله یوه څیړنیزه مقاله، چې په ۱۹۴۲ کال کې یې د چیکاګو ژورنال لپاره لیکلې وه، دی هلته پر دې اند دی، چې په ۱۸۷۰لسیزه کې دا اصطلاح رواج شوه، ښاغلي جبرائیل چارمس[26] د خپلو لیکنو او کتاب له مخې په ۸۲-۱۸۸۱کال کې دا اصطلاح مشهوره کړه؛ خو تر ټولو وړاندې دا اصطلاح د یوه جرمن نژاده لیکوال، فرانز فون ورنر[27]، لخوا د هغه په کتاب کې په ۱۸۷۷کال کې وکارول شوه، چې غالباً د ۱۸۷٦کال د جولای میاشت څخه به وړاندې لیکل شوی و، ده ولیکل: "die den 'pan islamismus' in ihr programm augenommen hat". څیړونکی لیکي، په انګریزۍ کې دا لفظ که د لومړي ځل لپاره نه وي خو تر ټولو وړاندې هرومرو ده، چې د آرمینیس وامبیرې[28] په یو خط چې په ۳۱م دیسامبر ۱۸۷۷کال لیکل شوې وه او په ټیلیګراف ورځپاڼه کې پر ۱۲جنوری ۱۸۷۸کال خپور شو، راغله، دی پخپل دې لیک کې لیکي: زه تکراروم چې... د هند مسلمانان چې په دوی کې د «پان اسلامیتېک» نظریات ورځ تر بلې خپریږي، دوی به په راتلونکي کې غیر

او :Aytek Sever, A Pan Islamist in Istanbul: Jamal ad-din Afghani and Hamidian Islamism (1892-1897, Middle East Technical University, pages 54-58).

[24] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

[25] Dwight E Lee

[26] Gabriel Charmes

[27] Franz von Werner

[28] Arminius Vambery

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالـه نـه وي، او عیسـوي غـرب بـه پـه مـدرن صـلیبي جگـړه کـې لتـاړ کړي....[29]

جیکاب لاندو[30] پخپل څیړنیز کتاب، پان اسلامیزم، کې لیکي، چې د پـان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره د لندن ټائمز په یوې مقالې کـې پـر ۲۹دسامبر ۱۸۸۱کال وکـارول شـوه: the organ of the pan islamist party [31] at palace.

د ښاغلي ډوائټ لي څېړنه پورته پرځـای ده، ځکـه د ټلیگـراف پـه ورځپاڼـه کـې د (پـان اسـلامیتیک) اصـطلاح راغلـې، نـه د پـان اسـلامیزم یـا پـان اسلامیست، او جیکاب لاندو، چې د ټائمز کومه حواله ورکـوي، دلتـه پـان اسلامیزم د پان اسلامیست په نوم راغلی... د جیکاب لانـدو د څېړنـې لـه مخې وروسته دا اصطلاح په یـوه مقالـه کـې د پـان اسـلامیزم پـه نـوم پـر ۱۹جنوری ۱۸۸۲کال استعمال شوه: pan Islamism and the caliphate.

د پان اسلامیزم خوځښت پیل کوونکي؟؟

دا چې د لومړي ځل لپاره د پان اسلامیزم تحریک سـید جمـال الـدین پیـل کړ او که د عثماني خلافت عبدالحمید ثاني، ډېره د بحث وړ ده.

د سلطان عبدالحمید ثـاني پـه اړه ډیـری څیړونکـي لیکـي، چـې د سـلطان عبدالحمیـد ثـاني د پـان اسـلامیزم د تګلارې د پیلیـدلو کـال د ۱۸۷۸کـال دی[32]. دی یـوازې دوه کـال وړانـدې پـر ۱۸۷٦کـال د عـثماني خلافـت د

---

[۲۹] Dwight E Lee, The origins of pan-islamism, The American Historical Review, Vol. 47, No. 2 (Jan, 1942), pp. 278-287

[۳۰] Jacob M Landu

[۳۱] Jacob M Landu, The politics of Pan-Islam, ideology and Organizations, Oxford, 1990, pp. 2-11

[۳۲] Kologu, Orhan, Abdulhamid Gercegi, Istanbul: Pozitif Yayinlari, 2005, pp 341; Selim Deringil, 'the invention of tradition as public image in the late ottoman empire 1808-1908,' Comparative Studies in Society and history, Vol. 35, No. 1. (1993), p12 cited in Aytek Sever,

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطانۍ پر ګدۍ د مراد پنځم پر ځای کېښناست، د ده له ناستې سره د هغه مهال چارو داسې سر واخست، چې د ده د ریموټ کنټرول بیترۍ یې محلي نشنلیستي غورځنګونو، له روسیې سره د ۱۸۷۸-۱۸۷۷ کال جګړې، پر تونس او مصر ـ د انګلیس او فرانسې یرغال، اقتصادي رکود او د حکومت په دننه نور عوامل بیا د دې باعث شول چې د ده د واک ریموټ ناکاره کړي.

پای دې صورتحال دی اړ کړ، چې پان اسلامیزم د خپلې امپراتورۍ د نجات لپاره «دوا» وبولي. ځکه د دې تګلارې پرمټ ده کولای شول چې هغه اروپايي استعمارګر راقابو کړي، چې قلار او په تدریجي ډول یې د [سرطان وهلي] خلافت سیمې لاندې کړې وې[33].

د ترکیې د یو بل څېړونکي په اند د پان اسلامیزم د خپلولو یو بل لامل دا هم و، چې له ۱۸۷۸ کال څخه پخوا په عثماني خلافت کې ډېرې نامسلمانان هم استوګن ول؛ خو د آرمینیا له وتلو سره په عثماني خلافت کې یوازې مسلمانان پاتې شول[34]. اوس سلطان اړ نه و، چې د نامسلمانانو لپاره داسې کومه تګلاره پلي نکړي، چې په سیاسي توګه هغوی راوپاروي.

د دې ترڅنګ د ترکیې یو بل تکړه څېړونکی، چې د پان اسلامیزم په اړه یې د اکسفورډ له پوهنتون څخه د خپلې څېړنې لپاره دکتورا اخستې ده، هم پر دې باوري دی، چې د سلطان عبدالحمید ثاني د پان اسلامیزم تګلاره یوه دفاعي تګلاره وه[35].

---

a pan-islamist in Istanbul: jamal ad-din Afghani and hamidian Islamism 1892-1897, Middle east technical university, p 17-55

[33] Aytek Sever, a pan islamist in Istanbul…, p 16

[34] Ibid, p 17-55

[35] Azmi Ozcan, pan islamism

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیې دا څېړونکی پروفیسور دکتور اعظمي اوزکان[36] وايي، چې دا افغان سید و، چې د لومړي ځل لپاره يې د پان اسلامیزم تحریک پـرمخ واچـاوه. په دې اړه دی د عثماني خلافت له آرشیفي کاغذونو څخه د سـید د ۱۸۷۶-۷۷ کـال یـو لیـک راوبـاسي، چـې هغـه مهـال یـې سـلطان عبدالحمیـد تـه وراستولی و، په ده لیک کې سید لیکي:

غواړم، د خپلو خدماتو او د خپلو سفرونو پر مټ مسـلمانان د یـوې چـترۍ لاندې راټول کړم[37]

سلطان عبدالحمید ثاني په لومړي وار دې تـه پـر دې نظـر وکتـل، چـې پـه اسلامي نړۍ کې به دی عثماني پلـوۍ جـذبات راوپـاروي او داسـې بـه پـه طبیعي توګه د روسانو پرخلاف یو ډال ثابت شي[38].

که څه هم نیکی کیدی[39] او نور پر دې باور دي، چې د سید د پان اسـلامیزم تګلاره له ۱۸۸۱ کال څخه پیلېږي، په تېـره بیـا چـې ده د الـرد علـی الـدهرین ولیکلـه، او لـه دې لارې یـې غوښـتل، چـې ځـان سـلطان عبدالحمیـد تـه ورسـوي[40] خـو د دې بـرعکس، د دې څېړونکـې څېړنـه پـه ۱۹۶۶ کـال کـې ترسره شوې وه او د ښاغلي دکتور اعظمي اوزګان څېړنـه پـه ۱۹۹۴ کـال کـې ترسره شوې ده، چې ده په لومړي ځل د ترکیې ډېرې ارشیفي کاغذونه پکې رابربنډ کړي دي، هغه چې وړاندې نیکی کیدی نـه و لیـدلي، او پـه دې اړه د سید د پورته لیک دا پورته خـبره هـم پکـې ثبـت ده، چـې پـه ۱۸۷۶ کـال یـې سلطان ته راستولی و، او سید پکې سلطان له خپلې موخې خبر کړی و.

---

[36] <u>Azmi Özcan</u>

[37] Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

[38] Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

[39] Nikki R Keddie

[40] Nikki R Keddie, the pan-islamic Appeal: Afghani and Abdul Hamid 2, middle eastern studies, Vol.3, No.1 (oct, 1966), pp: 46-47

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمال الدین پان اسلامیزم او د سلطان عبدالحمید ثاني پان اسلامیزم:

د ترکیې د ایتیک سیفر[41] په اند د سلطان عبدالحیمد ثاني پان اسلامیزم دوه رولونه درلودل، لومړی رول یې دا و چې د خپل قلمرو لاندې مسلمانان پرې راټینګ کړي او دویم رول یې بیا دا و، چې د قلمرو څخه دباندې مسلمانان د اروپايي استعمارونو په تېره بیا د انګلیس پرخلاف وکاروي، او د پان اسلامیزم تګلارې پرمټ د انګلیس او اروپايي استعمارونو پرخلاف ترې د یو ډیپلوماتیکي فشار په توګه کار واخلي. ده یوازې غوښتل، چې د خپلې امپراتورۍ مسلمانان پرې راټول کړي، او له نورو مسلمانانو څخه یې د یو ډیپلوماتیکي اثاثې او فشار په توګه ګټه پورته کول غوښتل[42]. د ترکیې یو بل معاصر څېړونکی دکتور عزمي اوزکان هم پر همدې نظر دی، چې د سلطان پان اسلامیزم کومه انقلابي او تعرضي طرحه او تګلاره نه وه، بلکې یوه دفاعي تګلاره وه[43].

د ده برعکس د افغان جمال الدین د پان اسلامیزم تګلاره نه یوازې دا چې مسلمانانو ته یې د یووالي غږ ورکاوه، بلکې په دې اړه یې د استعمار پرخلاف یوې انقلابي مبارزې ته هم رابلل او ترڅنګ یې ترې غوښتل، چې خپله په اسلامي نړۍ کې هم داسې رفارمونه پیاده کړای شي، چې مسلمانان بیا خپل پخواني عظمت او برم ته ورسوي.

په دې اړه محمود طرزی[44] او استاد حبیبي هم باوري دي، چې د سید

---

[41] Aytek Sever

[42] Aytek Sever, a Pan islamist in Istanbul: Jamal addin Afghani and Hamidian Islamism (1892-1897), Middle East Technical University, p. 55-57

[43] For details see Azmi Ozcan, pan Islamism, Ottoman Empire, Indian muslim and England 1877-1914, unpublished ph.d thesis, oxford university.

[44] د محمود طرزي د مقالې لپاره وګورئ، مقالات محمود طرزی، راټولونکی روان فرهادي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين مبارزه پر دوو مهمو څېزونو تکيه خوړله:
لومړی په اسلامي نړۍ کې د شاهانو او حکمرانـانو د کـورني اسـتبداد سره مبارزه او دويم د امپرياليزم سره سـخته مبارزه، پـه تېـره بيـا د انګلـيس د اسـتعماري کـړو وړو او پـه ختيځـو هېوادونـو کـې د دوی د زور زيـاتۍ پرخلاف[45]

نـور څېړونکـي هـم لـه دې سره همغـږې دي، دوی وايـي، افغـاني سـيد د ترکيې سلطان عبدالحميد ثاني تـه دا مشـوره ورکـړه، چـې د مسـلمانانو يـو کنفيدرشين جوړ کړي او د مسلمانانو په هغو سيمو کې لا فعاله شي، چـې د استعمار تر جوغ او استبداد لانـدې دي. خـو پـه حقيقـت کـې د سـلطان عبدالحميد ثاني تلوسه او پاملرنه يوازې خپل خلافت تـه وه او هغـه سـيمو ته، چې د خلافت تر قلمرو لاندې به راتللې. د ده بـرعکس افغـاني د يـوې داسـې تګـلارې پسـې ولاړ، چـې د نـړۍ بشـپړه مسـلمانانو تـه خپلـواکي ورکړي[46]

له پورته بحث څخه جوته شوه، چې سيد له پان اسـلاميزم څخـه موخـه دا وه، چې اسلام د تسبو د تار په شان ټول مسلمانان راټـول کـړي، يـانې ده اسـلام د وحـدانيت رمـز ګڼـه. د ده پـان اسـلاميزم ډيـر انقـلابي و، او نـه يوازې دا چې د ټولو مسلمانانو خپلواکي يې غوښـتله، بلکـې د سُـني-شـيعه تنازعه يې هم هسې بلله او غوښتل يې چې د دوی تـرمنځ مفاهمـت وشي. د ده برعکس سـلطان عبدالحميـد ثـاني لـه پـان اسـلاميزم څخـه د خپلـې امپراتـورۍ د ژغورلـو پـه توګـه ګټـه پورتـه کولـه، او غوښـتل يـې چـې د انګليسي استعمار پرخلاف ترې د ډيپلوماتيکي اثاثې او فشار په توګـه کـار

---

[45] پوهاند عبدالحی حبيبي، د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کې، د عبدالقيوم حکيمزی ژباړه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، ۱۳۸۳، مخونه ۱۳۱

[46] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي.

سید جمال الدین؛ استعمار کښ انقلابي!

دا چې ولې افغان جمال الدین د انګلیس استعمار دومره ډېر مخالف و، د دې په اړه یو څه اشاره پورته د پان اسلامیزم په شالید کې شوې ده، هغه دا چې استعمار د اسلامي نړۍ ډیری زمکې لاندې کړې وې، او انګلیسي استعمار په هر ډګر کې اغیزې کړې وې، ځکه خو ده د دې استعمار پرخلاف مبارزه پیل کړه، او ده د انګلیس استعمار په دا ډول تعریف کړ:

انګلیس استعمار یو اژدها ده، چې شل ملیونه کسان یې تېر کړې دي، او د ګنګا او اندس اوبه یې څښلې دي، خو اوس یې هم ارمان پوره نه دی او د نړۍ حرص ته چمتو ده ترڅو د نیل او د آمو سیند اوبه هم استعمال کړي.[47]

د انګلیس استعمار د ده د دا ډول څرګندونو او پان اسلامیزم څخه ویره درلودله او دی یې د روسیې امپراتورۍ (تزار) ایجنټ باله، نیکي کیدی پخپل تاریخي کتاب کې، چې د سید پر یاسي ژوند یې لیکلی، په دې اړه له یوه سند څخه کار اخلي، مونږ دلته د هغه سند متن راوړو:

حاجي سید رومي [جمال الدین افغان] د ترکستان د روسیې حکومت یو پټ ایجنت دی، او اوسمهال د امیر تر ټولو زیات بانفوذه او مخکښ مشاور دی. د ده په اړه مشهوره ده، چې ده له طفلس څخه د شیروان او تبریز له لارې تر بخارا پورې سفرونه کړې دي او بیا هرات ته راغلی دی. په ۱۸٦٦ کال دی قندهار ته راغی، او هلته یې له امیر محمد اعظم خان

---

[47] Ahmad, Aziz (1960) "Sayyid Aḥmad Khān, Jamāl al-dīn al-Afghānī and Muslim India", *Studia Islamica*, 13:55-78

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وکتل، او ورته یې یو څه پټ اسناد راوړل. له هغه مهاله دی له امیر سره دی.[48]

په بل اړخ کې کله چې افغان جمال الدين لندن ته ولاړ، هلته یې د ونستن چرچل له پلار سره وکتل، او هغه ته یې کړل: د روسیې د تزاریانو لخوا د خیوې نیول داسې مانا لري، چې په راتلونکیو ځلوینښتو کلونو کې به نه ایران وي، نه افغانستان او نه برتانوي هند! پکار ده د دوی پرخلاف یو شو!!

د سید جمال الدين د هغه مهال نړیوال سیاست هو بهو د اوسني پېر د سردار محمد داود خان په څېر و، چې د سړې جګړې د رقیبانو څخه یې ګټه پورته کول غوښتل، او هغه مهال سردار محمد داود خان د ټائیمز مجلې ژورنالېست ته ویلي و، زه غواړم چې امریکایي سیګار د شوروی په اورلګیت ولګوم! سید هم د هغه مهال د لویې لوبې له رقابت څخه ګټه پورته کول غوښتل او اړ و، چې یوه خوا د بلې خوا پر ضد استعمال کړي، او پای مسلمانانو ته خپلواکي ترلاسه کړي.

دا چې مونږ استعمار مشخص کړو، چې سید د فلانکي استعمار پرخلاف و او له بل سره جوړ، غلطه خبره ده. دی چې کله فرانسې ته ولاړ او هلته ورته فرانسویانو پناه ورکړه، نو هغوی هیله درلودله، چې هغوی به له ده څخه د انګلیس استعمار پرخلاف ګټه پورته کړي، خو چې کله یې د العروة الوثقی ژبه ولیدله او د ده فلسفه، نو د زړه له تله پوه شول، چې دا خوځنده انقلابي پخپله د استعمار له فلسفې سره کینه او بغض لري، او ژوند یې د دوی نابودۍ ته وقف کړی دی! پای دوی هم له سید څخه وېره محسوس کړه، او دی یې له خپل هېواد څخه بدر کړ.

اقبال او پان اسلامیزم:

علامه اقبال د پان اسلامیزم په اړه خپل نظر هغه مهال څرګند کړ، کله چې

---

[48] Cabul Precies, p. 46, mentioned Sayyid Jamal ad-Din by Keddie, pp 41-42

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی د انګلیس او هند ترمنځ د دویم ګردي کانفرانس لپاره لندن ته روان و او په لاره کې یې د بمبی له کرانیکل اخبار سره مرکه وکړه او پر پان اسلامیزم اصطلاح یې خبرې اترې وکړې او دا اصطلاح یې لا روښانه کړه. د ده په اند د پان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره یو فرانسوي ژورنالیست وکاروله، چې اوس تر نوم هیر دی، او دا په یو ډول د اروپايي استعمار پر پلویتوبه (یا دوی حق په جانب ګڼل و) و ، چې د لویدیزو هغې ویرې، اسلامي ګواښ، ته راجع وه. هوبهو لکه د اوسنۍ پېر هغې ویرې ته، چې هنتېنګتن د لومړي ځل لپاره پخپله مقاله، د تهذیبونو ټکرونه؟ او بیا په همدې نامه پخپل کتاب کې ورته اشاره کړې، چې د لویدیځ لپاره دوه خطرونه: اسلامي تهذیب او چین دی.

اقبال مخکې زیاتوی، وروسته دا اصطلاح په استانبول کې هغې طوطیې ته ورکړل شوه، چې پروفیسور براؤن یې تردید کړی دی. دا اصطلاح د اقبال له مخې پای د سید جمال الدین د اسلامي نړۍ د یو کولو خوځښت ته وکارول شوه، که څه هم اقبال دلته متذبذب دی، او وایې دا ویل چې سید به دا اصطلاح پخپله کارولي وي او کنه ډېر ستونزمن بریښي. خو اقبال وایي: په ریښتینواله توګه د افغاني دا مشوره، چې افغانستان، ایران او ترکیه دې د یو اروپایي یرغال په بڼه ائتلاف او یا یوځای شي، دې اتحاد دفاعي بڼه درلودله او افغاني په دې برخه کې پر ځای و[49].

یو مهال د اقبال په ژوند کې دا مشهوره کړای شوه، چې اقبال د پان اسلامیزم خپروونکی دی، نو په ځواب کې اقبال غبرګون وښود او د پان اسلامیزم خپرول یې پر هر مسلمان واجب وګڼل، دی وایي: زما د نظمونو په اړه ځینې خلکو دا مشهوره کړې ده او زه یې د پان اسلامیزم تحریک خپروونکی ګڼلی یم. زه د پان اسلامیت اقرار کوم او زما عقیده ده، چې

---

[49] داکتر غلام حسین ذوالفقار. اقبال اور سید جمال الدین افغانی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ قوم یو برملرلی راتلونکی لري او کوم مشن، چې د اسلام او زمونږ د قوم دی هغه به خامخا بشپړیږي... زه چې کله هم ډهلی ته راځم نو زما دا عادت دی، چې تل د حضرت نظام الدین اولیا پر مزار حاضري لګوم او هلته نورو قبرونو ته هم ورځم. ما په دې ورځو کې د یوه قبر پر شناخته دا ټکی ولید: «الملک الله» له دې سره د اسلام برم رابرسیره کېږي، چې هغه مهال په اسلامي دولت کې یې درلود. د کومو قومونو او د کوم مذهب، چې اصول دا وي، نو ناهیلي نده پکار او همدا هغه پان اسلامیزم دی، چې خپرول یې پر مونږ واجب دي او زه دا ډول خیالات په خپلو نظمونو کې ځرګندوم[50].

افغان جمال الدین، علامه اقبال او پان اسلامیزم:

افغان سید جمال الدین د خپلو هلو ځلو لپاره اسلامي وینښتابې ته ډېر ارزښت ورکړ، د دې موخې لپاره ده نه یوازې دا چې اسلامي نړۍ مخاطبه کړه بلکې د ختیځ ټول قامونه یې هم د عام سیاسي انحطاط ته متوجه کړل او دوی ته یې د غرب پرخلاف د یو کیدلو ټینګار وکړ[51]. په بل اړخ کې اقبال هم، نه یوازې دا چې د خپلو شعرونو له لارې مسلمانان یوې نوې وینښتابې ته رابلل، بلکې ترځنګ یې «پس چه باید کرد اقوام مشرق» هم وویله.

د علامه اقبال او د افغاني په فکر کې ډېر ورته والی شتون درلود، په یو لحاظ اقبال د جمال سیاسي مرید و؛ ځکه اقبال د جمال د اسلامي اتحاد او د اسلامي نړۍ د وینښتابې نظریه سر ته ورسوله.

---

[50] اقبال. ۱۹۶۳. مقالات اقبال. مرتب عبدالواحد معینی، لاهور. ۱۴۴-۱۴۲مخونه

[51] وګورئ سید جمال الدین افغان اور اقبال د دکتور معین الدین عقیل لیکنه چې په صحیفه لاهور، اقبال نمبر، جولای ۱۹۷۷ کې خبره شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهید دوکتـور شریعتـي پـر دې بـاور لـري، چـې د سـید جمال او د اقبـال پیژندل فردي نه دي، بلکې د دوی پیژندل د یو مکتب او د یـوې اډیـالوژۍ په توګه دي، چې باید د هغه مهال شرائط پکې پـه نظـر کـې ونیـول شي[52]، دې نظر سره استاد هادي خسروشاهي، چې د ایران اسلامي انقلاب تکـړه لیکونکی دی، هم همغږی دی، دی وایي، د سید د ژوند په اړه بایـد د هغـه مهال سیاسي، اقتصادي، او نړیوال شرائط په نظر کې ونیسو او بیا د سید په اړه تبصرې وکاږو.

د سید جمال الدین د ادعا له مخې دارالاسلام د مغربي آفریقـا د اتلانتیـک سمندر له لمنو رانیـولې د چـین تـر خوشـاله او زرعـي زمکـو پـورې پـراخ و[53] اقبال هم ورته خبره خو د شعر په ژبه لري، دی وایي:

ایــک ہوں مسلم حرم کی پاسبانی کے لیے
نیل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کا شغر[54]

سید چې د ملت خبره ورسره وه، سید چـې د پـان اسـلامیزم تحریـک یـې برپا کړی و، سید پـه دې لار کـې تـر ټولـو وړانـدې غوښـتل، چـې لـومړی مسـلمانان یـو شي، نـوره د شـیعه او سُـني خـبره پرېـږدي، ځانونـه هغـو ښکېلاکګرو او تاړاکګرو ته چمتو کړي، چې تقریباً بشپړه اسلامي نړۍ یې د زبیښناک تر پروسې لاندې نیولې وه.

په همدې تکل پسې ده د ۱۸۹۴ کال شاوخوا په اسـتانبول کـې داسـې هلـې ځلې وکړې، چې د یـووالي نعـره بـه یـې زمزمـه کولـه. پـه دې تـرخ کـې ده

---

۵۲ وګورئ دکتور شریعتي، ما و اقبال، مخ ۴۲

۵۳ Hairi, Abdul-Hadi (1971) "Afghānī on the Decline of Islam", *Die Welt des Islams, New Series*, 13(1/2):121-125

۵۴اقبال، کلیات اقبال. ۲۶۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريباً ٦٠٠ليکونه د اسلامي نړۍ ګوټ ګوټ ته ولېږدول لکه ايران، عربي نړۍ، او هندي علماو ته، او په غبرګون کې يې تر ۲۰۰ليکونه ترلاسه کړل. سيد جمال الدين افغاني دې ټولنې ته د يوې وينا په لړ کې داسې څه وويل:

اسلام لکه يوه بيړۍ ده، چې د محمد ص تر لارښوونې لاندې روانه ده او سواره يې مسلمانان دي. نن ورځ دا بيړۍ په طوفانونو کې راايساره ده او له هره خوا ورته خطرونه متوجه دي. آيا د مسافرو لومړۍ دنده اوس دا ده چې بيړۍ له طوفانه وژغوري؟ او که د مخالفتونو لار خپله کړي او پای د کښتۍ ډوبولو ته لاره هواره کړي؟؟

ورته خبره اقبال هم لري، اقبال پخپل دې شعر کې فرقه يی تعصب هغه ميوه ګڼي، چې انسان يې له جنته وکښ، دی د شعر په ژبه وايي:

شجر هی فرقه آرايي، تعصب هی ثمر اس کا
يه وه پهل هی جو جنت سې نکلواتا هی آدم کو[55]

سيد وايي: نه به علي او نه به ابوبکر له دې سره موافق شي، چې د ده تر نومونو لاندې دې جګړې وشي[56] ځکه د ده په اند وېش او بېلېدل مسلمانان کمزوري کوي.

اقبال له دې وېراندې ځي، او وايي، آيا د فرقه يی تعصب پرته مونږ پرمخ تلای شو؟ دی وايي، چېرته فرقه يي وېش دی او چېرته نسلي وېش، آيا د نړۍ د پرمخ تللو همدا تګلاره ده:

فرقه بندي هی کهي اور کهي ذاتی هی
کيا زمين می پنپنې کې يهي باتی هی

٥٥

٥٦ Kiddie 1972 396

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو د ویش په اړه اقبال وایي، چې زمونږ له یووالی زمونږ عزت دی، او زمونږ په بېل والی زمونږ اسارت:

آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تھی
جب یہ جمعیت گئي، دنیا میں رسوا تو ہوا[57]

اقبال پخپل یو بل شعر کې وایي:

یو تو سید بهي هو، مرزا بهي هو، افغان بهي هو
تم سبهي کچ هو بتاو کې مسلمان بهي هو؟

دکتور منصور عالم، چې د اقبالیاتو یو څیړونکی دی، د دې پورتني شعر په اړه وایي، اقبال د سید ټکی د ذات د استازیتوب لپاره استعمال کړی دی، ځکه په هندي نیمه وچه sub continent کې مسلمانانو له هندي اغیزو څخه اخستلای و. ده د مرزا ټکی د لوړ پوړو چارواکو لپاره استعمال کړ او افغان یې د قومونو، ژبې او قوم د استازیتوب لپاره استعمال کړ[58]. دی زیاتوي دا ټول توپیرونه نااسلامي دي. او کله چې اقبال دا پوښتنه کوي، بتاو مسلمان بهي هو؟ نو له دې څخه موخه یې هغه خلک دي، چې ځانونه پر نورو هممسلمانو ورونو برتر ګڼي[59]

اقبال په خپل یو بل شعر کې د مسلمانانو د یووالی په خاطر د دوی پام څلور ریښتینوالو ته راړوي، چې له امله یې آیا اوس هم ستونزمنه ده چې یو نشو؟ دغه څلور ریښتینوالې: یو خدای، یو قرآن، یو پیغبر، یوه کعبه ده. په جواب شکوه کې دی وایي:

---

[57] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۱۹۰

[58] Dr. Mansoor Alam. Iqbal, Quran and Muslim Unity. tolueislam

[59] تېر ماخذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت ایک ہے اس قوم کی نقــصان بھی ایک
ایک ہی سب کا نبی دین بھی ایمـــاں بھی ایک
حـــــــــرم پاک بھی اللہ بھی قـــران بھی ایک
کچھ بڑی بات تھی ہوتے جو مسلمان بھی ایک

په پورته شعر کې، اقبال د مسلمانانو ګټه تاوان یـو بـولي، او وایـي، کعبـه، نبي اخرالزمان، خدای، او قران ټول یو دی، خو مونږ ولې نه؟؟
اقبال په خپل یو بل شعر کې د اسلامي هېواد او د اسلامي امت جوړښـت د وطن پولې نه بولي، بلکې پـه دې اړه د محمـد عـربي ثنـاخوان دی، چـې د اسلامي ملت د جوړښت عنصر یې وطن نه دی ګرځولی:

نرالا سارے جہاں سے اس کو عرب کے معمار نے بنایا
بنا ہمارے حـــــــصار ملت کی اتحاد وطن نہیں ہے[60]

اقبال پخپل یو بل شعر کې د اسلامي امت او غربي قام سره پرتلنـه کـوي، چې د غربي قام جوړښت پر وینې، ژبـې، او نسـل بانـدې جـوړ شـوی دی. ترڅنګ یې مسلمانانو ته مشوره او نصحیت کوي، چـې ځـان او خپـل ملـت له غربیانو سره مه پرتله کوئ، ځکه زمونږ د ملت جوړښت محمد عربي پـه یوه خاص ډول کړی دی، لکه څرنګه چـې اقبـال پورتـه هـم وایـي، زمـونږ د اتحاد حصار وطن نه دی، او دلته په دې لاندې شعر کې وایي، چـې زمـونږ د ملت جوړښت د مذهب پر بنسټ ایښودل شوی دی، او له همدې ځـواک څخه به پیاوړی او ځواکمنه وي، دی وایي:

---

[60] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۱۳٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپنـــی ملـــت پـــر قیـــاس اقـــوام مغـــرب ســـے نـــہ کـــر
خـــاص ہـــے ترکیـــب مـــیں قـــوم رســـول ہاشـــمی
ان کـــی جمعیـــت کـــا ہـــے ملـــک و نســـب پـــر انحصـــار
قـــوت مـــذہب ســـے مســـتحکم ہـــے جمعیـــت تـــری[61]

اقبال په خپل یـو بـل شعر کې وایـي، چې د وینـې او رنـګ پـر بنسټ د« نشنلیزم» او «ریسیزم» بوتان مات کړئ، او په یوه داسې ملت کې ځـان راجذب کړئ، چې نور نو پکې څوک نه ایرانی پاتې شي، نـه تـورانی او نـه افغانی:

بتـــان رنـــگ و خـــوں کـــو تـــوڑ ملـــت مـــیں گـــم ہوجـــا
نـــہ تـــورانی رہـــے بـــاقی، نـــہ ایرانـــی، نـــہ افغـــانی[62]

افغان سید جمال الدین پخپله یوه مقالـه، اسـلام ولـې کمـزوری شـو، کـې لیکي:

که اوسمهال د مسلمانانو حالاتو ته نظر کړو او له پخواني حالاتو سره یې پرتله کړو او پرمختګ او تنزل یې معلوم کړو.. ، نو نني مسلمانان تقریباً شپږ سوه کروړه دي، یانې دوه زره چنده له هغو مسلمانانو ډېـر دي، چې د هېوادونو په فتحو کې یې برخه درلودله او د اسـلامي مملکـت پـولې یـې چین ته رسولې وې... له بده مرغـه د اوسـنیو مسـلمانانو امـوال مسـلوب دي، او داسې ورځ نشته چې پـردي یـې پـر ځمکـو یرغـال رانـه وړي. یـا للمصیبة! دا څه حال دی؟ مصر- سـوډان او هنـد انګریزانـو قبضـه کـړی

---

[61] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۴۸

[62] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مراکش، تونس، او الجزائر د فرانسي تر تسلط لاندې دی، جاوه او او نورې جزیرې هالند لاندې کړې دي.... آه دا څه ستره فاجعه ده! څه باید اوشي؟ له کومه ځایه یې پیل کړو؟ پرته له دې چې ووایو: ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم[63].

ورته خبرې علامه اقبال هم پخپل شعر کې کړې دي:

لُرد مغرب آن سراپا مکر و فنّ   اهـــل دیـــن را داد تعلـــیم وطـــن
او به فکر مرکز و تو در نفاق   بگـذر از شـام و فلسـطین و عـراق
تو اگر داری تمیز خوب و زشت   دل نبندی با کلوخ و سنگ و خشت
چیست دین؟ برخاستن از روی خاک   تـا ز خـود آگـاه گـردد جـان پـاک
می نگنجد آنکه گفت الله هُو   در حـــدود ایـــن نظـــام چارســـو
پَرِّ کَه از خاک و برخیزد ز خاک   حیـف اگـر در خـاک میرد جان پـاک
گر چه آدم بر دمید از آب و گل   رنگ و نم چون گل کشید از آب و گل
حیف اگر در آب و گل غلتد مدام   حیــف اگــر برتــر نپــرّد زیــن مقــام
گفت تـن: درشـو بـه خـاک رهگـذر   گفت جان: پهنای عـــالم را نگر
جان نگنجد در جهات ای هوشمند!   مرد حُرّ بیگانه از هر قید و بند
حُـر ز خـاک تیـره آیـد در خـروش   زانکـه از بـازان نیایـد کـار مـوش[64]

---

[63] دکتر حکیمه دبیران، جمال سید جمال در آیینه شعر اقبال، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران-بهار و تابستان ۱۳۷۹، مخونه ۲۷۳- ۳۰۳

[64] اقبال، جاویدنامه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژباړه:

اوګوره شاطر ته د مغرب چې لوی عیار دی
جال کښې د وطن ئې راګیر کړی هر دیندار دی

هغه دی په فکر د مرکز، تا کښې نفاق دی
لرې کړه دا خیال چې «دغه شام دغه عراق دی»

پوه کړه ځان په دې که ته تمیز لرې سپیڅلی
تا په خاورو ګټو پورې زړه ولې تړلی

دین څه دی؟ خو دا، چې ځان د خاورو نه بالا کړه
روح دې د دخپل ځان د معرفت سره آشنا کړه

څوک چې الله هُو وایي هرګز نه حصاریږي
غ په دې څلور ګوټه دنیا کښې نه ځائیږي

خاورو نه پیدا وانښه، له خاورو په هوا شي
حیف دی که سپیڅلی روح په خاورو کې فنا شي

څو که ظاهر شوی دی آدم د آب و ګل نه
ګل غوندې که اخلي رنګ او نم د آب و ګل نه

حیف دی چې دې تل په آب و ګل کښې راحصار شي
ښایي چې له دې مقامه پورته په رفتار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــن وائــی مــادی ئــې، د مــادې سره یــار اوســه
روح وایــي جهــان دې بــې کنــار، بــې کنــار اوســه

نــه ځــائیږي روح پــه جهــاتونو کښــې هــوش منــده
حُــر خــو بیګانــه وي تــل لــه هــره قیــده بنــده

حُــر پــه تــورو خــاورو کــې ژونــدون کــولی نــه شي
خــاورې د منــږګ غونــدې بــازان لړلــی نــه شي[65]

اقبال له افغان جمال الدین نه دومره اغیزمن و، چې د اقبالیاتو د یو څیړونکي دکتور معین الدین عقیل په اند یې په جاویدنامه کې د اسلام د تصوراتي نظریه د سید جمال الدین افغان له لارې وړاندې کړه[66]. پورته یې دا شعر هم د سید جمال الدین په ژبه ویلای دی[67].

دا چې اقبال له سید نه څومره اغیزمن و، په لاندې برخه کې به یې ولولو.

((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې

سید؛ د وړو وړو جمال الدینو جوړونکی:

علامه اقبال د جواهر لعل نهرو د یو لیک په ځواب کې د سید جمال الدین په اړه ولیکل:

د مولانا سید جمال الدین افغان شخصیت څه بل ډول و، د قدرت کارونه

---

[65] د اقبال جاویدنامه (پښتو ژباړه) د امیر حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکیډمي کراچی، پیښور پبلک آرټس، ۱۹٦۷، مخونه ٦۸-٦۷

[66] دکتور معین الدین عقیل. سید جمال الدین افغان اور اقبال. اقبال ریویو: جمال الدین نمبر.

[67] وګورئ په جاویدنامه کې د اقبال او د ده پیر رومي سره د جمال الدین افغانی او حلیم پاشا مرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم عجب دي، زمونږ د زماني پر مذهبي فکر او عمل تر ټولو زيات پرمختللي مسلمانان په افغانستان کې زيږيږي. جمال الدين د اسلامي نړۍ په ټولو ژبو پوهيده، په فصاحت او بلاغت کې ماهر و، د ده بې قراره روح به په اسلامي نړۍ کې له يوه سره، بل ته سفر کاوه او ده په ايران، مصر او ترکيه کې د لوړو وړتياوو خاوندان اغيزمن کړل. زمونږ د مهال ځينې ستر علما لکه مفتي عبده او د نوي کهول ځينې کسان، چې وروسته سياسي مشران شول لکه د مصر۔ زاغلول پاشا، د همده د شاگردانو له جملې څخه ول. سيد ډېر کم وليکل خو ويې ويل ډېر! او له دې لارې ده له هغو خلکو څخه چې ده ته نېژدې ول واړه واړه جمال الدين جوړ کړل.[68]

سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان:

اقبال د علامه جمال الدين افغاني په اړه پر خپل هغه خط کې چې د جواهر لعل نهرو د ليک په ځواب کې يې لېږدولی و، ليکي:

بيا هم زمونږ د مهال هېڅ چا هم دومره د اسلام په روح کې دومره گرمي ونه زيږوله لکه څومره چې ده وزيږوله. د ده روح اوس هم د اسلام لپاره ناقلاره دی او څوک نه پوهيږي، چې انتها به يې پر کوم ځای وي.[69]

په همدې ليک کې اقبال وړاندې د سيد په اړه وايي:

زما په نېزد په اوسمهال کې که څوک د مجدد وړ دی، نو هغه يوازې سيد جمال الدين افغاني دی. د مصر۔، ايران، ترکيې، او د هند د مسلمانانو تاريخ به که څوک ليکي نو تر ټولو وړاندې به د عبدالوهاب نجدي او وروسته به د جمال الدين افغاني يادونه اړينه کوي. وروستی کس په اصل

---

[68] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينڈ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴۶

[69] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينڈ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د مسلمانانو د وینښتابې بنسټ ایښودونکی دی[70]
علامه اقبال د سید جمال الدین پرتلنه لـه شاه ولي الله سره کـوي، او د ده د علم او کمال په اړه لیکي:
مونږ مسلمانانو ته یو ستر کار راپېښ دی، پر مـونږ فـرض ده، چـې بـې لـه تېره (ماضي) د تښتیدلو، مونږ پر اسلام د یوه نظام پـه اړه لـه سره فکـر او غـور وکـړو. دا غالباً شـاه ولي الله و، چـې تـر ټولـو وړانـدې یـې د یـو روح وینښتابه محسوسـه کـړه، خـو د دې سـترې فریضـې حقیقـي ارزښـت او د وسعت کچه چې چاته معلومه وه، هغه سید جمال الـدین افغـاني و، چـې د اسلام په حیات ملي او حیات ذهني تاریخ کې تر ټولو ژور لیـدونکی و، او د انسـانانو او د دوی دعـاداتو او خصـائلو پـه اړه یـې ښـه تجربـه لرلـه. د ده «مطمع نظر» ډېر پراخ و او د ده لپاره دا څه ستونزمن کـار نـه و، چـې د ده ذات د تېر او د راتلونکي ترمنځ یوه ژوندۍ اړیکه جوړه شوې وای. که د ده زیارونه یوازې پر دې خبرې متمرکـز شـوي وای، چـې اسـلام پـه څـه ډول انسانانو تـه د عمـل او ایـمان تلقـین کـړی دی؟ د ده نوعیـت څـه دی؟ نـو اوس به مونږ مسلمانان پر خپلو پښو ډېر ټینګ ولاړ و[71]

((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې:

د میر عبدالصمد خان په اند علامه اقبـال د سـید جـمال الـدین افغـانی ثنـا ویونکی و او ده به دی د مولانا رومي ترڅنګ خپل سیاسي لارښود ګاڼـه[72].
اقبال په خپل کتاب جاویدنامه کې د جمال یادونه په څه دا ډول کوي:

عــالمې در ســینهء مــا ګــم هنــوز
عــالمې در انتظــار قــم هنــوز

۷۰

۷۱اقبال، تشکیل جدید الهیات اسلامیه، اردو ترجمه، نذیر نیازی، بزم اقبال، لاهور، ۱۹۸٦، مخ ۱۴٦ د اکرام الله شاهد له کتاب څخه واخستل شو.

۷۲میر عبدالصمد خان، اقبال و افغان، یونیورستی بک ایجنسی: خیبر بازار پیښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

عــالمې بـــې امتيــاز خـــون و رنـــگ
شـام او روشـــن تــر از صـــبح فرنـــگ

لا يـــزال و اردتـــش نـــو بـــه نـــو
بـــرگ و بـــار محكماتـــش نـــو بـــه نـــو

بـــاطن او از تغيـــر بـــې غمـــې
ظـــاهر او انقـــلاب هـــر دمـــې

انـــدرون تســـت آن عـــالم نگـــر
مـــې دهـــم از محكـــمات او خـــبر[73]

د اقبال يو تخيلي سفر او له سيد جمال الدين افغاني سره كتنه!

په جاويد نامه كې علامه اقبال د خپل هيرو رومي ترخنگ په يو فكري او روحاني سياحت وتلی دی، او د تېر (ماضي) د مذهب، فلسفې، سياسي لاربنودانو، او د ادبي خوځښتونو له داسې اتلانو سره يې په يوه داسې دره كې ليدلي، چې هلته په انساني تاريخ كې د بشر د پښو پل هېڅمهال هم نه دی رسيدلی او نه يې د پښو خپ اوريدل شوی دی[74]. دی هلته له

[73] اقبال، كليات اقبال (جاويدنامه)، فارسی، خصوصی ايډيشن: اقبال اكيډمی پاكستان، لاهور، ۱۹۹۰. د مير عبدالصمد خان، اقبال و افغان، يونيورستی بک ايجنسی: خيبر بازار پيښور. څخه په مننې واخستل شو.

[74] ماخوذ از "نقوشِ اقبال" دوسرا ايڈيشن- مطبوعہ مجلس تحقيقات و نشرياتِ اسلام،لكهنو-1972ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان سيد سره ګوري، او هلته د هغه په اقتداء کې دوه رکعته لمونځ کوي، چې دی يې ستر طاعت بولي. د دې ملاقات په اړه لاندې د اقبال د شعر پښتو، چې امير حمزه بابا ژباړلې ده، ولولئ:

د جمال الدين افغاني او د سعيد حليم پاشا د روحونو زيارت

دا يــو مــوتې خــاوره وړانــدې لاړه پــه فضــا کښــې
تــګ پــه تــګ د خپلــې تجلــۍ پــه تماشــا کښــې

يــا خــو زه ګيــر شــوی يــم پــه دام د هســت و بــود
يــا زمــا پــه دام کښـــې، راګيــر شــوی دی وجــود

ځيــره پــه فلــک کښــې او دا چــاک بــه وي لــه مــا نــه
زه يــم لــه افلاکــو کــه افــلاک بــه وي زمــا نــه

يــا خــو دې فلــک زمــا ضــمير دی راګيــر کــړی
يــا زمــا بېــدار ضــمير فلــک دی را زېــر کــړی

پوه نه يم چې څه دي؟ څنګ دي؟ عقل مې حېران دی
زه يم په جهان کښې که په ما کښې دا جهان دی

لاړمــه روان شــومه پــه پــر شــوم بــل آســمان تــه
لاړم ور داخــل شــومه يــو بــل نــوي جهــان تــه

دې جهــان کښــې هــم غرونــه، دشــتونه، بحــر او بــر وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا زمـــونږ د خـــاورو لـــه دنیـــا دیرینـــه تـــر وو

داسـې یـو جهـان چـې د ابـرک نـه جـوړ پیـدا وو
لاس نـــه د آدم تـــر اوســـه پـــټ پـــاتې تنهـــا وو

نـــه وو پـــه تختـــه ئـــې د وجـــود لا څـــه نقشـــونه
نـه وو څـوک چـې کـړی ئـې پـه فطـرت اعتراضـونه

مـا وئیـل رومـي (رح) تـه چـې دا څنگـه ښـه صـحرا ده
څـه ښـکلی پـه غـره کښـې روانې ئـې د دریـا ده

ورک د دې دنیـا نـه چـې د ژونـد همـه نشـان دی
بیـا راځـي لـه کومـه، دغـه غـږ چـې د آذان دی

وی راتـه رومـي (رح) چـې «دا مقـام د اولیـاء دی
دا جهـــان زمـــونږه د دنیـــا سره اشـــنا دی

کـــوم وخـــت چـــې آدم وو د جنتـــه راوتلـــی
پـاتې وو دوه ورځـې، دې عـالم کښـې غـم ځپلـی

دا بختـــور ځـــای دی، بختـــور ئـــې زائـــران دي
واړه صـــاحبان د مقامـــاتو دي پاکـــان دي

پـــاک خلـــق راځـــي لکـــه فضـــیل او بـــو ســـعید

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه عارفـــــان لکـــــه جنيـــــد او بايزيـــــد

پاڅـه چـې دا نمـونځ د جماعـت خـو پـه لاس راشي
دا سـوزو ګـداز څـه يـو سـاعت خـو پـه لاس راشي»

ورغلـــو، کتـــل مـــو، دوه ســـړی وو پـــه قيـــام
تُـــرک ئـــې مقتـــدي وو، افغـــاني ئـــې وو امـــام

پـــير د روم چـــې تـــل وي پـــه حالـــت کښـــې د حضـــور
مـــخ ئـــې شـــو روښـــانه پـــه ډېـــر ذوق او پـــه سرور

وی چـــې «مشرـــق داســـې دوه نـــور نـــه دي زيـــږولي
نـــوک ئـــې د تـــدبير چـــې زمـــونږ غـــوټې پرانســـتلي

دا جـــمال الـــدين دی چـــې ســـيد دی د ســـاداتو
ژونـــد ئـــې د ګفتـــار نـــه حاصـــل کـــړی کائنـــاتو

دا دويـــم د تُرکـــو دی ســـالار حلـــيم دردمنـــد دی
فکـــر د هغـــه د خپـــل مقـــام پـــه څېـــر بلنـــد دی

دوه رکعتـــه دوی سره کـــول عظـــيم طاعـــت دی
اوګنهـــړی خـــو کـــار دی چـــې بـــدل ورلـــه جنـــت دی»

ښـــه ښـــکلی قـــرأت د دې ســـپين ږيـــري بـــلا نـــوش

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی ئــې چــې والــنجم او هغــه دشــت ورتــه خــاموش

دا رنگــې قــرأت وي چــې خلیــل وربانــدې مســت شي
بیــا ســپیڅلی روح د جبرائیــل وربانــدې مســت شي

زړه پــرې د ســینو دننــه مســت شي نــاقلار شي
شــور د الاالله پــرې لــه قبرونــو رابیــدار شي

تــور لــوگي لــه هــم یــو اضــطراب د شــعلې ورکــړي
زړه لــه خپلــه ســوزه د داؤد پــه شــان خــبر کــړي

هــر هغــه چــې غیــب وي لــه قرأتــه ئــې عیــان شي
واړه راښــکاره تــرې حکمتونــه د قــرآن شي

پــس لــه نمونځــه زه لــه خپلــه ځایــه پاڅېدمــه
ښــکل مــې کــړل لاســونه د هغــه چــې ورغلمــه

وی ورتــه رومــي چــې «دا بخــری جهــان گــرد دی
پــټ د ده پــه زړه کښــې یــو جهــاد د ســوز او درد دی

ډوب دی پــه خــودي کښــې د خپــل ځــان پــه ننــداره دی
چــا تــه ئــې خپــل زړه ورکــړی نــه دی آزاده دی

کانــدې پــه لټــون د کائنــات کښــې ډېــر مښــود

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکــه لــه شــوخۍ زه ورتــه وايــم زنــده رود»[75]

پايله:

په دې مقاله کې مونږ ولوستل، چې د پـان اسـلاميزم اصـطلاح پـه لـومړي ځل په اروپايي مطبوعـاتو کـې وکـارول شـوه، د اقبـال او د نـورو مسـلمانانو ليکوالانو په اند دا اصطلاح دوی اسلامي خطر ته راجع وبللـه، چـې غـربي ليکوالان هم ورسره موافق دي.

دا چې د پان اسلاميزم تحريک ولې په نولسمه پيړۍ کې سراعيت وکړ، د دې ترشا د هغه مهـال د اسـلامي نـړۍ جيـو-پـوليتيکي بدلونونـه ول، چـې اسلامي هېوادونه به پکې يو تر بله د اروپايي استعمار د غاړې غړونـدي تـه وليدل، او خپله د مسلمانانو وروسته والی هم و.

دې طوفاني سيلاب ته دوه کسان ودريدل، يو د ترکيې سلطان عبدالحيمد ثاني او بل ستر سيد جمال الدين افغان.

سلطان د سياسي ګټو او د يو ډيپلوماتيک فشار لپاره پان اسلاميزم راخپل کړ او د رفارم برخې ته يې د شک په سترګه وکتل؛ خو په بل اړخ کې سـيد د يـوې انقـلابي طرحـې سره رامختـه شـو، غوښـتل يـې چـې اروپـايي ښکيلاکګر او تاړاکګر له دې سـيمې ځخـه وشـړي. د ده د پـان اسـلاميزم طرحه پراخه وه، يوازې د استعمار تـر شـړلو پـورې محـدوده نـه وه. د ده د پان اسلاميزم فلسفه په دې ټکو کې خلاصه کېدای شي: آزادي، رفارم، او يووالی!

هغه څه چې سيد د خبرو اترو له لارې ويلي دي، هماغه اقبال د خپل شـعر له لارې ويلي دي، که څه هم اقبال په لومړي سر کې د اجتهـاد پـر خـلاف

---

[75] د اقبال جاويدنامه (پښتو ژباړه) د امير حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکيډمي کراچۍ، پيښور پبلک آرټس، ۱۹٦۷، مخونه ٦٦-٦۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، خو وروسته يې تر ټولو زيات پلوی شو، او دا بيا پخپل ځای دا راښکاروي، چې دی هم د رفارم غوښتونکی و.

ده نشنليزم له يو نوی خدای سره تشبيه کړ، چې مسلمانان يې په شرک کې اخته کړې دي[76] او مسلمانانو ته يې وويلې، چې د رنګ او نسل پر بنسټ توپير پر مونږ حرام دی، ځکه مونږ ټول يو يو، د دې تر څنګ يې مسلمانانو ته دا نصحيت هم وکړ، چې له مرکز څخه جدايي مرګ ده[77] او له کله نه چې مونږ جدا شوي يو، له يوه بله لرې شوي يو، نو زمونږ عزت تللی دی، زمونږ عزت له جمعيت څخه دی، نه له جلا کېدلو څخه[78]. پای اقبال خپله پان اسلاميستي تګلاره او خپل وطن ټوله اسلامي نړۍ بللې[79] چې ګټه او تاوان يې يو دی[80] . افغان جمال الدين پر اقبال لاهوري ژوره اغيزه ښندلې ده، دی جمال ته ډېر ارادتمند لری او د رومي ترڅنګ يې خپل سياسي پير ګڼي.

---

[76] ان تازه خداو می سب سې بڑا وطن هی

[77] قوموں کے لئے موت ہے مرکز سے جدائی

[78] آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تھی
جب سے جمعیت گئی دنیا میں رسوا تو ہوا

[79] ایک ہو مسلم حرم کی پاسبانی کے لئے
نیل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کاشغر

[80] منفعت ایک ہے اس قوم کی نقصان بھی ایک

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني: ستر شخصیت او سپک تورونه

لیکوال

زاهد جلالي[1]

[1] - zahid.jalaly@gmail.com، زاهد جلالي د نړیوال اسلامي پوهنتون، اسلام آباد، د شرعیاتو او حقوقو له پوهنځي فارغ شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سید جمال الدین افغاني: ستر شخصیت او سپک تورونه
لنډیز
مقدمه
د افغاني لنډ ژوندلیک
افغاني د ځان په اړه څه وايي؟
د افغاني صراحت او صداقت
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
د نظریې پتهولو په اړه د افغاني رایه
د افغاني شاګردان څه وايي؟
د میرزا لطف الله کتاب
د ایرانیت دعوه او رد یې
افغاني او ماسونېزم
د الحاد تور
پای
مراجع

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

علامه سید جمال الدین افغاني [۱۸۹۷-۱۸۳۸م] د ستر شخصیت او اوچتو افکارو له کبله د ځینو مغرضو تر سپکو تورونو لاندې راغلی. دغه مقاله کې د دغو تورونو د ردولو هڅه شوې. د سید جمال الدین له لنډ ژوند لیکه وروسته د خپل ځان په هکله د ده نظر لیکل شوی، چې دا تر ټولو معتبر سند دی. بیا د هغه تورونو د رد له پاره چې وايي افغاني اصلا ایرانی و او ځان یې افغاني معرفي کاوه، د افغاني د رښتینولی په هکله د ده د ځینو معاصرینو نظرونه لیکل شوي. د دې له پاره چې پر ده د تشییع تور رد شي، د تشییع په اړه مو د ده نظر لیکلی او بیا د نظر پټولو په اړه د سید نظر لیکل شوی چې ښکاره شي چې آیا رښتیا هم افغاني خپله نظریه پټاوه او که نظریې یې حقیقت تمثیلاوه؟ له دې وروسته د سید په هکله د ده د مشهورو شاګردانو نظرونه لیکل شوي. بیا د میرزا لطف الله د کتاب او شجرې په تړاو د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو نظرونه لیکل شوي. له دې وروسته مو هغه دلایل څېړلي چې افغاني پرې ایراني او شیعه بولي. همدارنګه له ماسونیت سره د افغاني اړیکه، چې پر ده ډېره مهمه نیوکه ده او ډېرو دښمنانو ترې غلطه ګټه پورته کړې، څېړلې او حقیقت یې بیان شوی. ځینې خو سید افغاني آن ملحد ګڼي، که څه هم د دوی نظر عقلا د منلو وړ نه دی، خو بیا هم یو څه پرې لیکل شوي او عموما په ټوله مقاله کې د افغاني پر شخصیت لګېدلي تورونه څېړل شوي او رد شوي.

مقدمه

سید جمال الدین افغاني په ننني نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی. څوک یې ایراني بولي او څوک افغاني.. څوک سني و

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک شیعه.. ځوک مسلمان او ځوک آن ملحد! د افغاني د شخصیت متضرر کول او بدنامول طبیعي نه، بلکې قصدي دي. دا د معاصرې اسلامي ویښتابه او اسلامپالنې د دښمنانو هیله ده، څو خپلې "نوې استعماري" تمې په حقیقت بدلې کړي او مسلمانان لا هم ویده پاتې شي. عجیبه خو دا ده چې د دوی مغرضه دعوه ځینې متعصب یا ویده مسلمانان هم ترویجوي او غواړي د حقیقت جامه ورواغوندي!

د افغاني له شخصیته د دغو تورونو او وهمونو لرې کول ډېر اړین دي. که څه هم ډېری په دې باور دي چې د افغاني افغانیت یا ایرانیت ثابتول مهم نه دي، ځکه هغه اوس مړ شوی او د هغه د وطن ثابتول څه ګټه نه لري، خو دا پر ځای نه ده. ځکه سید جمال الدین افغاني اوس یو فرد نه، بلکې یو تاریخ دی او د مصري مفکر "محمد جلال کشک" [۱۹۹۳-۱۹۲۹م] خبره، د تاریخ تفسیر کې اختلاف یوازې تاریخي اختلاف نه دی، بلکې دغه اختلاف راتلونکی جوړوي. د افغاني رښتینې څېره ښکاره کول د هغه د شخصیت په مؤثریت کې ډېر مهم رول لري او په راتلونکي نسل کې یې د افکارو پلي کولو ته لار هواروي، خو که افغاني په نړۍ کې د یوه داسې شخصیت په نامه وپېژندل شي چې خپل حقیقت یې پټاوه او ظاهر و اصل یې سره فرق لاره، د ده
ستر شخصیت پر ځمکه غورځوي.

ځوک چې افغاني ته ایراني وایي او په نورو تورونو یې متهموي، دا شخصي موضوع نه ده، بلکې دا خلک نه غواړي چې معاصره اسلامپالنه د افغاني پر لیکه و لاره روانه شي، ځکه چې افغاني له اسلامه هغه کلاسیک فهم نه لاره چې دغه "روڼ اندي" یې غواړي. افغاني لومړی شخصیت و چې د حضاري اسلام.. یعنې سیاسي و جغرافیوي اسلام نظریه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړه.[۲] همدا لامل دی چې نن د سیاسي اسلام دښمنان د افغاني شخصیت په مخفي شخصیت، جاسوس، ایراني او نورو تورنو بدرنګوي.[۳] دا سمه ده چې علامه افغاني باید د ستر اسلامي وطن په یوې تنګې سیمې پورې منحصر نه شي. هغه د ټولې اسلامي نړۍ او آن د ټول شرق ستړه ده. له هغه سره د ټولو مسلمانانو غم و.

استعمار تل غوښتي چې مسلمانان په همدې تنګو اختلافاتو کې ګیر او خپل اهداف عملي کاندي، همدا ده چې سید جمال الدین به له مذهبي اختلافاتو کرکه کوله او غوښتل یې امت د اختلاف پر ځای وحدت ته سوق کړي. خو نن نړۍ بدله ده، دغه ستر شخصیت اوس یو تاریخ دی چې د راتلونکي لار جوړوي. د افغاني اصلیت ثابتول ډېر اړین دي، ځکه خو ځینو سترو مفکرینو دې اړخ ته ډېره ځیرنه کړې او ډېر څه یې پرې لیکلي.

د جاپاني "جیونیتشي هیرانو" خبره، افغاني آن یوازې د اسلامي نړۍ شخصیت نه و، بلکې د شرق و غرب اختلاف کې یې له ټولو شرقیانو او آن له هغو شرقیانو دفاع کوله چې په غیر اسلامي ادیانو باوري وو.[4] خو دا هم باید ښکاره وي، چې هغه افغاني؛ حنفي، سني مسلمان و او څه چې یې ویل، هماغسې و. دا د دغه ستر شخصیت د لوړتیا نښه ده، او که یې ایرانیت ومنو، د استاد محمد عماره [پیدایښت ۱۹۳۱م] خبره، دغه دعوه

---

[۲] - کشک، محمد جلال. ودخلت الخیل الازهر. قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، درېیم چاپ، ۴۹۹م مخ.

[۳] - ښه مثال یې عیسایي لیکوال لویس جریس دی. لویس ړوند غربپال شخصیت دی او دا چې افغاني د غربپالنې مخالف و او د سیاسي اسلام نظریه یې وړاندې کړې وه، دی یې هم د "الإیراني الغامض في مصر" تر سرلیک لاندې مقاله کې چې ۱۹۸۳ میلادي کال کې خپره شوې، ایرانی او شیعه یې بولي او په دې نظر دی چې افغاني خپل اصل و حقیقت له خلکو پټاوه!

[4] - هیرانو، جیونیتشي. تجدید الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحدیث. مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ، ۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني دروغځنوي او لاره يې مشکوکوي.

افغاني په خپله ويل چې افغان او د کونړ له ساداتو دي.[5] شاګردانو او نورو قريبانو يې هم دا خبره کوله او د افغاني تر غوړو هم رسېدلې وه چې شاګردان يې دی سني و افغان بولي او هغه يې مخالفت نه و کړی بلکې په خپله يې ويل چې افغانی دی او آن قسم يې خوړلی و چې ايرانی نه بلکې افغانی دی، خو له دې سره سره يې ځينې ايرانی شيعه او ځينې يې آن ملحد ګڼي! خو دغه ټولې ادعاوې تر وهمونو ډېر څه نه دي، ځکه د دوی ټولو دلايلو کې يو معقول دليل نه شي موندل کېدای، چې په دې څېړنه کې همدغو ټکو ته ځيرنه شوې او د دواړوو خواوو دلايل څېړل شوي.

د افغاني لنډ ژوندليک

محمد جمال الدين د صفدر[6] زوی دی، د نسب لړۍ مشهور عالم سيد علي ترمذي ته رسېږي. ترمذي د افغانستان په قندز کې زېږېدلی او بونير کې وفات او خښ شوی،[7] استاد حبيبي او مرحوم محمد امين خوږيانۍ وايي چې په کونړ کې په "پير بابا" مشهور دی او خلکو ته د لمر

---

[5] - د افغاني په خپل لاس ليکل شوي اسناد شته چې ځان يې د افغانستان د کونړ ولايت ته منسوب کړی. همدارنګه مرحوم رشتيا صاحب د سيد جمال الدين په هکله ليکلي کتاب کې ليکي چې افغاني په خپله ويل چې زه اړتيا نه لرم چې ځان کوم قوم ته منسوب کړم، زه افغان يم. وروسته دغه موضوع ښه شاربو.

[6] - امام محمد عبده، رشيد رضا، استاد محمد عماره او عموما مصريان د افغاني پلار سيد صفتر يادوي، خو ټولو افغان محققينو سيد صفدر ليکلی.

[7] - حبيبي، عبد الحي. نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش، ۲۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ښېر معلوم دی.[٨] او بیا يې نسب امام حسين بن علي رضي الله عنهما ته رسېږي. سید جمال الدين په ١٨٣٨م کال کې د افغانستان د کونړ ولایت د اسعد آباد په نامه سيمه کې په يوه بانفوذه سياسي کورنۍ کې زېږېدلی.[٩]

- دوست محمد خان [١٨٦٣-١٧٩٣م] د دوی له کورنۍ د خطر احساس کاوه، نو په اته کلنۍ کې يې له ټولې کورنۍ سره کابل ته انتقال کړل. په لږه موده کې يې تفسير، حديث، عقيده، فقه، فلسفه، اصول الفقه، رياضي، فلکيات، طب او نور مروج علوم ولوستل.[١٠]
- په لس کلنۍ کې له پلار سره ایران ته لاړ. پلار يې د قزوين مدرسه کې استاد و، دی هم په همدغه مدرسه کې شاګرد شو.[١١]
- په ١٨٤٩م کې د عراق نجف ته لاړ او هلته يې علوم القرآن، حديث، علم الكلام، فلسفه، منطق، اصول الفقه، رياضي، فلکيات، طب او نور علوم ولوستل.[١٢]-
- په ١٨٥٤م کې د رياضي او نورو اروپايي زده کړو له پاره هند ته لاړ. څه باندې يو کال د هند په بمبيي او کلکته کې واوسېده.
- بیا په ١٨٥٧م کې له هنده حج ته لاړ او بیا عراق او ایران ته لاړ. له

---

[٨] - خوګیانی، محمد امين. حيات سيد جمال الدين افغاني. کابل، مطبعه عمومي کابل، ١٣٣٨ هجري، ٦م مخ.

[٩] - مخزومي، محمد باشا. د افغاني سيد جمال الدين خاطرات. کوټه، صديقي خپرندويه ټولنه، ٢٠١٣م، دويم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زيار، ٣٦-٣٥م مخونه.

[١٠] - تېر مصدر، ٣٦م مخ.

[١١] - عماره، الدكتور محمد. شخصيات لها تاريخ، قاهره، دار السلام، ٢٠٠٨م، ١٧٢-١٧١م مخونه او نسب و زادګاه سید جمال الدین افغاني.

[١٢] - شخصيات لها تاريخ ، ١٧٢م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایرانه وروسته بېرته خپل اصلي وطن افغانستان ته راوګرځېده.[۱۳]

- په افغانستان کې يې سياسي فعاليتونه پيل کړل. دغه وخت کې انګرېزانو د افغانستان داخلي چارو کې لاسوهنه کوله او امير دوست محمد خان يې د محمد اعظم خان [مړينه ۱۸٦۷م] په مقابل کې راپاراوه. افغاني د محمد اعظم خان ملاتړی شو[۱۴] او د هغه له لورې په مختلفو حکومتي منصبونو کې په دنده بوخت شو، چې آن د لومړي وزير تر دندې ورسېده. امير پر سيد جمال الدين ډېر باور لاره او په ډېرو سترو موضوعاتو کې يې ورسره مشوره کوله.[۱۵]
- په ۱۸٦۸م کال کې امير محمد اعظم خان ماته وخوړه، افغاني له ماتې وروسته هم کابل کې پاتې شو او امير شېر علي خان [-۱۸۲۵ ۱۸۷۹م] د ده د کورنۍ له ډاره ورته څه ونه شو ويلای.[۱٦]
- په ۱۸٦۹م کې، د محمد اعظم خان له ماتې درې مياشتې وروسته د هند له لارې له افغانستانه واوته.[81] له دې وروسته د سيد جمال الدين په ژوند کې نوې مرحله پيل شوه، دا مرحله د امت د ويښولو مرحله وه. له دې وروسته افغاني له يوه ملي شخصيته په اسلامي شخصيت بدل شو او د ټولې اسلامي نړۍ له پاره يې هڅې پيل کړې.[۱۷]
- په هند کې يې له علماو سره ناسته ولاړه کوله. د هند حکومت ورته د ډېرې پاتې کېدو اجازه ور نه کړه. افغاني هم له يوې مياشتې ډېر پاتې نه شو. بيا له هنده مصر ته لاړ، هلته څلوېښت ورځې پاتې شو او په ازهر کې

---

[۱۳] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۲م مخ.

[۱۴] - تېر مصدر، ۱۷۳م مخ.

[۱۵] - زيدان، جرجي. مشاهير الشرق. مصر، ۱۹۲۲، درېيم چاپ، دويم جلد، ۵۴م مخ.

[۱٦] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۳م مخ. مشاهير الشرق، ۵۵م مخ.

[81]- مشاهير الشرق، ۵۵م مخ.

[۱۷] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې له شاګردانو سره ناسته ولاړه کوله، شاګردانو ډېر خوښاوه او ورځخه يې وغوښتل چې ځينې کتابونه ورته تدريس کړي. بيا آستانې ته لاړ. په آستانه کې په خلکو کې ډېر مشهور شو، هر څوک د ده پوهې او علم ته حيران وو، شپې مياشتې نه وې تېرې چې مجلس معارف کې يې غړی کړ. خو د ځينو د سيسو له امله يې له آستانې وشاړه.[18]

- په ۱۸۷۱م کال کې له آستانې بېرته مصر ته لاړ. هلته په تدريس بوخت شو، په خپل جومات کې يې شاګردانو ته کتابونه ويل. خلک د ده له تدريسه ډېر متاثر شول او دی ډېر مشهور شو. خو دا چې افغاني د سياست علاقه من و، سياست ته ننوت. د پرديو د لاسوهنې مخالفت يې وکړ. په مصر کې له اته کاله پاتې کېدو وروسته له مصره هم وشړل شو.[19] په مصر کې د افغاني دغه مرحله ډېره مهمه ده. هلته يې له سترو شخصيتونو سره ليده کاته وکړل، د دوی له جملې شيخ محمد عبده [۱۸۴۹-۱۹۰۵م] و چې وروسته يې په فکري مبارزې کې شريک او مهم شاګرد شو. همدلته افغاني د فلسفې، کلام او منطق کتابونه شرحه کړل او ځينې اخبارونه يې هم تاسيس کړل.[20]
- په ۱۸۷۹م کې هند ته لاړ، د حيدر آباد په دکن کې مېشت شو او "حقيقت مذهب نيچيري[21]"[22] کتاب يې همالته په فارسي ژبه وليکه.[23] افغاني درې کاله هند کې د بندي په څېر اوسېده.

---

[18] - مشاهير الشرق، ۵۵م مخ.

[19] - تېر مصدر.

[20] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۵م مخ.

[21] - رزاقي، شاهد حسين. سيد جمال الدين افغاني. کابل، مستقل خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ لمريز، ژباړن، عبد المالک همت، ۹۲م مخ.

[22] - دغه کتاب په "الرد على الدهريين" مشهور دی.

[23] - مشاهير الشرق، ۵۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ۱۸۸۲م کې چې انګرېزانو مصر اشغال کړ، افغاني ته يې د وتلو اجازه ورکړه. افغاني په کال ۱۸۸۳م کې پاريس ته لاړ. دغه وخت کې يې مشهور شاګرد محمد عبده بيروت ته تبعيد شوی و. نو محمد عبده ته يې ليک واستاوه او ورځخه يې وغوښتل چې پاريس ته لاړ شي. پاريس کې له محمد عبده سره يو ځای شو او د "عروه الوثقی" مشهوره جريده يې جوړه کړه. په دغه مجله کې افغاني د اسلامي نړۍ د ويښتابه هڅې کولې او انګرېز استعمارګر يې راټه، نو د انګرېزانو له سخت مخالفت سره مخ شو او له اتلسمې ګڼې وروسته بيا چاپ نه شوه. د مجلې لومړۍ ګڼه د ۱۸۸۴م د مارچ پر ديارلسمه نېټه خپره شوه او وروستۍ يې د همدغه کال د اکتوبر پر شپاړسمه نېټه خپره شوه.[۲۴]
- افغاني په اروپا کې تر ۱۸۸٦م کال پورې پاتې شو. دغه موده کې يې د پاريس په مختلفو جريدو کې ليکنې خپرې کړې او له مشهور فيلسوف ارنست رېنان [۱۸۹۲-۱۸۲۳م] سره د علم او ايمان پر موضوع فلسفي بحثونه وکړل. رينان د افغاني په ستاينه کې وويل چې داسې ګومان مې کاوه لکه ابن رشد [۱۱۹۸-۱۱۲٦م] او ابن سينا [۱۰۳۷-۹۸۰م] چې مخامخ وينم![۲۵]
- په ۱۸۸٦م کال کې د ايران پاچا ناصر الدين شاه [۱۸۹٦-۱۸۳۱م] ايران ته وروغوښت. ناصر الدين شاه د افغاني تود هرکلی وکړ او په لوړو منصبونو يې مقرر کړ. د افغاني شخصيت او کړنو خلک متاثر کړل، شاه له دې تاثره وډار شو او له سيد جمال الدين سره يې وضعه سپېره کړه،

---

[۲۴] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، دربيم چاپ، ٦۹م مخ.

[۲۵] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۷۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني پوه شو، نو اجازه يې ترې واخيسته او د روسيې پر لور روان شو.[۲۶]

- په ۱۸۸۷م کال کې سيد جمال الدين روسيې ته لاړ.[۲۷] په روسيه کې يې له سترو شخصيتونو سره وکتل او د اسلامي نړۍ په هکله يې مختلفې مقالې خپرې کړې. د افغاني لوړ شخصيت او قوي جذابيت دلته هم ډېر خلک پرې ورټول کړل. ډېرو خلکو ترې ډېر څه زده کړل. د مثال په توګه مشهور تاتاري مجدد عالم رضا الدين بن فخر الدين [۱۸۵۸-۱۹۳۶م] ځان د افغاني مريد باله او ويل به يې چې افغاني په ډېرو حقايقو وپوهاوه.[۲۸]
- په ۱۸۸۹م کې پاريس ته د نندارتون د پرانستلو له پاره رهي شو. په ميونيخ کې يې له ناصر الدين شاه سره وکتل. هغه ايران ته وباله، ده له ګيلې سره بلنه ومنله.[۲۹] ايران ته له تلو مخکې يې روسيې ته لنډ سفر وکړ او په ۱۸۹۰م کې ايران ته ورسېد.[۳۰]
- ايران کې يې بيا له شاه سره اختلافات رامنځ ته شول. افغاني د تلو له پاره اجازه وغوښته خو شاه اجازه ورنه کړه. بيا هلته اووه مياشتې پاتې شو او د اوسېدو پر مهال يې ځينې مقالې هم وليکلې. په ۱۸۹۱م کې يې افغاني په ډېرې بې احترامۍ او سپکاوي له ايرانه وشاړه. د شړلو پر مهال يې لونګۍ پر ځمکه وغورځوله، په ډېر يخ او د مرض په حالت کې له ايرانه

---

[۲۶] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۶۷-۶۶م مخونه.

[۲۷] - "ضمير بن ادهم اشهابي" روسيې ته د افغاني د سفر کال ۱۸۸۸م ښيي خو استاد محمد عماره په "موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام" کې ۱۸۸۷م کال يادوي. دلته د استاد عماره تاريخ ليکل شوی، ځکه هغه د سيد جمال الدين د ژوند و آند متخصص دی او آن مياشت و ورځ هم ورسره ليکي.

[۲۸] - اشهابي، ضمير بن ادهم. الکلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه.

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

[۲۹] د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۶۹م مخ.

[۳۰] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، ۷۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشاړه.[۳۱]

- بیا لندن ته لاړ او هلته یې عموما استبداد او خصوصا د ایران حکومت سخت راټه. د ایران شاه له سلطان عبد الحمید [۱۹۱۸-۱۸۴۲م] څخه وغوښتل چې آستانې ته یې وغواړي، څو دوی یې له مقالو او تبلیغاتو په امان شي. همداسې وشول، سلطان عبد الحمید افغاني استانې ته وروغوښت. افغاني په ۱۸۹۲م کې آستانې ته لاړ او هلته د آزاد بندي په څېر اوسېده.[۳۲]
- د ۱۸۹٦م په وروستیو کې په سرطان مرض اخته شو. بالآخره د ۱۸۹۷م کال د مارچ په نهمه نېټه له دې فاني نړۍ د تل له پاره رهي شو.[۳۳]
- په ۱۹۴۴م کال کې افغان ډپلوماتانو له ترکي حکومت سره مذاکرات وکړل او له ځینو مخالفتونو سره یې ترکي حکومت پر دې قانع کړ چې د افغاني جسد له ترکیې افغانستان ته رانقل کړي. کله چې ترکانو ومنله، افغان حکومت د دغه ستر نابغه جسد په ډېر استقبال د کراچۍ له لارې کابل ته انتقال کړ. جسد چې به یې هر چېرته ورسېده، پر لار به زښت ډېر خلک د درنښت له پاره راوتلي وو او په څو ځایونو کې یې د جنازې لمونځ هم وشو. د افغانستان د وخت لومړی وزیر له خپلې کابینې سره د کابل پر دروازه ولاړ وو. جسد یې د کابل پوهنتون په محوطه کې د لومړي وزیر په لاس په داسې حال کې وسپارل شو د چې افغان حکومت واړه او غټ مسؤولین حاضر وو.[۳۴]

---

[۳۱] - تېر مصدر، ۷٦م مخ.

[۳۲] - تېر مصدر، ۷۸-۷۹م مخونه.

[۳۳] - مشاهیر الشرق، ۵۹م مخ.

[۳۴] - افغاني، سعید. د شرق نابغه. کابل، بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش، ۲۲م مخ او نړیوال، رزاقي. علامه سید جمال الدین افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار. کابل، بیهقي کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني د ځان په اړه څه وايي؟

سيد جمال الدين افغاني تريخ او صريح سړی و، هېڅ کله يې دروغ نه ويل. هر چېرته يې حقيقت ښکاره کړی او ډېرو ځايونو کې د حقيقت ښکاره کول ورته زښت ډېر مشکلات هم زېږولی، آن زنداني کېدل يې او د ځينو له نظره د همدغه صراحت او حق ويلو له امله وژل شوی. خو ځينې خلک يا د اسلام دښمنۍ له امله يا د ساده ګۍ او يا د تعصب له مخې د افغاني صداقت او صراحت ردوي او سيد جمال الدين ايراني بولي. په داسې حال کې چې افغاني په خپله صراحتا ويلې چې د افغانستان د کونړ ولايت د ساداتو دی. هغه ځان حنفي مذهبه سني باله. آن په خپل لاس ليکل شوي اسناد يې هم شته چې ځان يې د کونړ له ساداتو معرفي کاوه.

افغاني د ځان په هکله وايي: "شرق او شرقيانو ته مې وکتل، افغانستان لومړی ځای و چې زما توجه يې جلبه کړه، او دا لومړی ځای دی چې زما بدن يې پر خاورې لګېدلی، بيا هند و -چې عقل مې په کې مثقف شو-، بيا ايران د ګاونډيتوب او اړيکو له مخې..."[35] په دغه وينا کې افغاني ښکاره وايي چې د افغانستان دی او ايرانيان -چې پر افغاني دعوه کوي- خپل ګاونډيان ګڼي. افغاني بيخي ښکاره خبره کړې او هېڅ د شک و شبهې ځای يې نه دی پرې ايښی، خو له دې سره هم ځينې ځان -يا خلک- غلطوي!

د افغاني بل اعتراف يې شاګرد، محمد باشا مخزومي [۱۹۲۹-۱۸۶۸م] په خپل "د افغاني سيد جمال الدين خاطرات" کتاب کې ليکلی. د مخزومي باشا دغه کتاب د افغاني په هکله يو ډېر مؤثق او معتبر مرجع دی چې د ده

خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش، ۴۴-۴۲م مخونه.

[35] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني المفترى عليه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م، ۱۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هکله تقريبا په ټولو کتابونو کې ترې استفاده شوې. مخزومي باشا د کتاب په مقدمه کې ليکي:

"يوه ورځ مې ورته [افغاني ته] وويل چې ستا ځينې دوستان او هوا خواهان غواړي چې ستا سوانح نشر کړي او د اخبار والاوو په اصطلاح د خپل اخبار ستونونه پرې ښکلي کړي؛ نو دی موسکی شو او ويې ويل: (عيان بيان ته اړه نه لري او هغه څه ورته ووايه چې فلاني سړي زما په باره کې ويلي دي[36])..

بيا ما ورته وويل چې: (ستا په شان حکيم استاذ ته نه ښايي چې په هغه څه د خپل عصر په خلکو بخل وکړې چې نورو ته يې ګټه رسېږي او ده ته مضر نه اوسي.) ده راته وويل: (په دې کې به د هغه چا له پاره څه ګټه وي چې دا يادوي چې زه په ۱۲۵۴ هجري کال کې پيدا شوی يم او له نيمې پېړۍ نه زيات عمر مې تېر کړی او له خپلې خاورې (افغانستان) نه په وتلو مجبور کړای شوی يم او د خلکو اغراض او اميال لوبې راباندې کوي، او په دې هم مجبور کړای شوی يم چې د هند خاوره پرېږدم او له مصر نه وشړل شم او له استانې او د ځمکې له اکثرو پايتختو څخه واپستل شم. دغه احوال ټول هغه خاطرات دي چې ما نه خوشالوي او نه د قوم له پاره کومه فايده په کې شته)..."[37]

د افغاني په دغه ځواب کې مرحوم محمد باشا المخزومي د هغه دا قول چې ځان يې افغانستان ته منسوب کړی، رانقل کړی دی چې دا هم د ده پر افغانيت ډېر ښکاره او قوي دليل دی.

همدارنګه مرحوم سيد قاسم رشتيا [۱۹۹۸-۱۹۱۳م] د افغاني په اړه خپل کتاب کې د هغه وينا نقله کړې چې وايي؛ "زه اړتيا نه وينم چې ځان کوم

---

[36] - هغه چا ته اشاره ده چې له ده سره يې رخه لرله او منفي تبليغات به يې ورپسې کول.

[37] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۳۳-۳۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت ته منسوب کړم، زه افغان يم."[38] دا اعتراف هم د نورو په څېر ډېر سپين او واضح دی.

په "مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده سيد جمال الدين افغاني" کې د سيد جمال الدين په خپل لاس ليکل شوی ليک خپور شوی چې ليکلي يې دي چې د کابل اوسېدونکی افغان، سيد جمال الدين افغاني د کونړ له ساداتو.[39]

همدارنگه بل دليل چې د هر څېړونکي توجه جلبوي، د عروه الوثقی پر مشهورې مجلې د افغاني نوم ليکل دي. افغاني په خپله دغه مجله کې چې له پاريسه يې خپروله، پر لومړي مخ يې ليکلي "سيد جمال الدين الحسيني الافغاني"[40]. علامه افغاني په خپله د دغې مجلې مسؤول و او ښکاره ده چې د افغاني تخلص يې په خپلې لارښوونې ليکل شوی.

کله چې د علامه سيد جمال الدين افغاني شاگرد برهان الدين بلخي دا آوازه واورېده چې خلک سيد جمال الدين، ايرانی بولي، نو د افغاني هغه خبره چې ده ته يې کړې وه، وويله. بلخي ليکي:

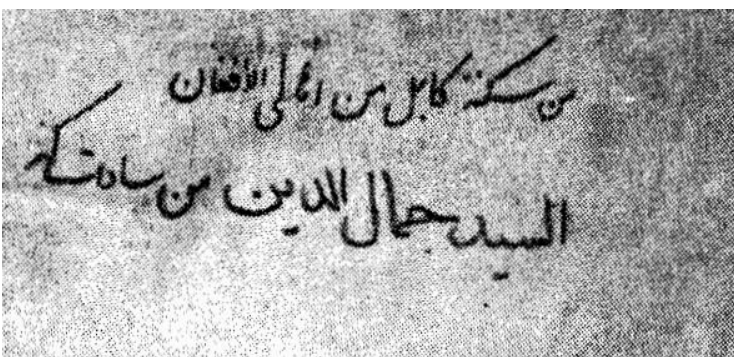

[illegible]
"نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني" (اووم مخ) او د استاد فضل الرحمن فاضل صاحب په "بيدارگر عصر" (172م مخ) کې هم خپور شوی.

[40] - فاضل، فضل الرحمن. بيدارگر عصر. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنگ، ۲۰۰۸م، ۲۴۲م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني په خپل لاس ليکلي چې د افغانستان د کونړ دی

" په دې ورځو کې اورم چې ځيني خلک استاد (افغاني)، ايراني بولي، نو د دې له پاره د افغاني هغه مرکه چې له ما سره يې کړې وه، دقيقا يې نقلوم: (زه د کنړ له مشهورو ساداتو يم.. افغانستان کې زېږېدلی يم. شيخ جمال الدين چې بابي رئيس او ايرانی دی، چېرته چې زه تللی يم، هغه هم پټ تللی، همدا لامل دی چې ايرانيان يا خبر دي يا په ناخبری ما شيخ جمال الدين ګڼي، چې دا مطلقا دروغ دي. زه ځان ښه پېژنم، دا دی قسم خورم چې زه اصلا ايرانی نه يم او افغان يم، ټول افغانان ما پېژني او دا خبره تصديقوي.)"[41]

سيد جمال الدين افغاني په ډېرو ليکونو چې خلکو ته يې استولي دي او مجلو کې چې يې ليکنې خپرې شوي، له نامه سره يې افغاني ليکل شوي. استاد فضل الرحمن فاضل [پيداينښت ۱۳۳٦ش] ليکي چې په فرانسوي مطبوعاتو کې چې حسيني او افغاني سره نه ګډېدل، علامه جمال الدين به "افغاني" ته پر "حسيني" ترجيح ورکاوه.[42] څرنګه چې مخکې مو يادونه وکړه، علامه افغاني به په ليکونو کې هم خپل تخلص افغاني ليکه. د مثال په توګه مستر بلنت [۱۹۲۲-۱۸۴۰م] ته ليکل شوی ليک کې.[43]

کله چې د ايران شاه ناصر الدي ووژل شو او ايران له ترکيې غوښتل چې سيد جمال الدين ورتسليم کړي، ترکيې د دې له پاره ايران ته ور نه کړ

---

[41] - نسب و زادګاه سيد جمال الدين افغاني، ١٦-١۵م مخونه.

[42] - تېر مصدر، ١٦٩م مخ.

[43] - دغه ليک د استاد فاضل د بيدارګر عصر پر ١٩٣م مخ ليدلای شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی ایرانی نه دی. افغاني په خپله ترکي شاعر عبد الحق حامد [۱۸۵۱-۱۹۳۷م] ته د سلطان عبد الحمید ستاینه کړې وه چې دی یې ایران ته نه و تسلیم کړی، ځکه چې دی ایرانی نه دی. افغاني ویلي وو: "ایراني حکومت څو وارې گومان کړی و چې زه ایرانی یم.. او ته پوهېږې چې زه ایرانی نه یم."[44] په تېرو مثالونو کې ښکاره شوه چې علامه سید جمال الدین افغاني به په خپله له خپل نامه سره د افغاني وروستاړی گډاوه او علنا یې ویلې چې د ایران نه بلکې د افغانستان دی. افغاني په شیعه مذاهبو نقد کړی او له سنیانو سره یې په اساسي اختلافاتو کې د سنیانو نظر ته ترجېح ورکړې چې دا یې هم د سنیت او افغانیت ښه دلیل دی. خو بیا هم ځینې له دغو حقایقو سترگې پټوي او دغو اسنادو ته ماشومانه، شرموونکې او خندوونکي توجیهات جوړوي.

دوی وايي چې علامه سید جمال الدین افغاني دغه اسنادو کې د منافقت له وجې له خپل نامه سره افغاني لیکل او خلکو ته یې ځان افغاني معرفي کاوه، په داسې حال کې چې دی افغاني نه و. دوی وايي چې دی د ایران د اسد آباد د سیمې و او د دې له پاره چې د اهل سنت په منځ کې محبوبیت پیدا کړي ځان یې افغاني باله!

د دې بې اساسې او وهمي دعوې په رد کې غواړم د سید خپل نظریات او ځانگړنې ولیکم، څو د دغه وهم و افترا حقیقت خلکو ته ښکاره شي:

د افغاني صراحت او صداقت

د علامه افغاني شاگردانو او هغه کسانو چې له ده سره یې لیدلي او ناسته ولاړه یې ورسره شوې، د ده په هکله وايي چې رښتینی سړی و او خپله خبره به یې سپینه او ښکاره کوله. مشهور لیکوال جرجي زیدان [-۱۸۶۱

---

[44] - فوزي، مصطفى. دعوه جمال الدين الافغاني. رياض، دار الطيبه، ۱۹۸۳م، ۲۰۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹۱۴م] لیکي چې افغاني آزاد ضمیره شخصیت و، سپینې خبرې به یې کولې او پاک نفسی سړی و.[45] د افغاني کوم صفات چې د هغه د صراحت په اړه جرجي زیدان لیکلي، مخزومي باشا کټ مټ همدغسې لیکلي. د افغاني ټول شاګردان په دې یوه خوله دي چې افغان تېز او صریح سړی و او خبره به یې نه پټوله.

جرجي زیدان د افغاني د هدف په اړه وايي چې که څوک د ده ژوند و کارنامې لنډې هم ولولي، پوهېږي چې د هغه هدف یوازې د یوه خلیفه په اداره کې د اسلام یووالی وو او په دې لاره کې یې هېڅ دنیوي تمه نه لرله.[46]

چرچیل [۱۸۹۵-۱۸۴۹م] هم له افغاني سره لیدلي وو. له افغاني سره له ملاقاته وروسته یې د ده د صفاتو په اړه ولفر بلنت ته ویلي وو: "شیخ جمال الدین ربښتینی او صریح سړی و، چې خپله عقیده یې پرته له ملاحظې ویله".[47]

دا وو د افغاني د صراحت په اړه د دوو داسې کسانو نظر چې نه د افغاني په دین کې ورسره شریک وو او نه یې له فکر سره موافق وو. خو دوی د هغه په اړه حقیقت بیان کړی او ښکاره کړې یې ده چې افغاني هېڅ منافقت نه لاره، بلکې حقیقت یې سپین ویلې.

پر شیعه مذهب د افغاني ردونه

د افغاني د نظریاتو د برالا کولو په اړه ډېر مناسب مثال، د جعفري شیعه ګانو او خصوصا د امامت په هکله د ده نظر دی. د جعفري شیعه ګانو په هکله علامه افغاني وایي:

---

[45] - مشاهیر الشرق، ٦٠م مخ.

[46] - سید جمال الدین افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

[47] - تېر مصدر، ۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"[امامي شيعه ګان] يوازې پر دې چې د امام جعفر پيروان دي او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د کورنۍ په مينه کې غلو کوي او امام علي په نورو بهتر ګڼي له مسلمانۍ څخه وځي نه او نه ښايي چې موږ يې د اسلام له دايرې څخه خارج وګڼو".[48]

د جعفري يا امامي شيعه ګانو په اړه د سيد جمال الدين دغه نظر ښکاره کوي چې هغه په خپله د جعفري شيعه ګانو دغه درې ټکو سره نه دی موافق. د دغه متن له سياقه ښکاري چې افغاني په شيعه دغه درې باورونه نه خوښوي، يعنې هغه په جعفري مذهب کې ننوتل، د نبي عليه السلام له کورنۍ سره په مينه کې افراط او د علي کرم الله وجهه د فضيلت موضوعاتو کې نه دی موافق او غلطي يې ګڼي، خو تر دې حده يې نه رسوي چې شيعه ګان پرې له اسلامه وباسي او کافر يې کړي.

د امامت موضوع چې د جعفري شيعه ګانو او د اهل سنت تر منځ يوه اختلافي موضوع ده[49]، سيد جمال الدين يې په هکله وايي چې د خلافت په دغه ترتيب کې چې واقع شو، د امت خير و، ځکه چې د لنډ عمر خاوند مخکې شو او اسلام ته يې خدمت وکړ. که چېرته حضرت علي لومړی وای، نو نورو ته به د اسلام د خدمت زمينه نه وای مساعده شوې، خو چې په دغه ترتيب راغلل، ټولو ته د اسلام د خدمت زمينه مساعده شوه.[50]

د خلافت په اړه چې کوم نظر علامه افغاني ورکړی، دا په هېڅ صورت شيعه ګان نه خوښوي. شيعه ګان نه يوازې دا چې له دغه ترتيب سره موافق نه دي، بلکې د اسلام درې لومړي خليفه ګان ډېر بد ويني او سپک

---

[48] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۱۸۴م مخ.

[49] - اهل سنه وايي راشد خلفا په هماغه ترتيب چې حاكمان شول، افضليت لري او همدا مناسب ترتيب و، خو شيعه وايي چې ابو بكر، عمر، او عثمان رضي الله عنهم د خلافت مستحقين نه وو، بلکې علي رضي الله عنه يې مستحق و او همدی بايد لومړی خليفه وای.

[50] - تېر مصدر، ۱۸۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې يادوي. که افغاني ربښتيا هم ايراني شيعه وای، هېڅ کله به يې د خلافت په اړه داسې نظر نه وای ورکړی، ځکه د ده نظر کاملا د اهل سنت عقيده ده.

همدارنګه د معصوم امام نظر چې د شيعه ګانو په مذهب کې له داسې مهمو مسايلو شمېرل کېږي چې آن جعفري مذهب پرې ولاړ دی او له دې باوره پرته سړی شيعه کېدای نه شي، افغاني دغه نظريه هم ردوي او وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. افغاني وايي "شريعت او ايمان کافي استاد دی، نو ځانګړي استاد ته چې معصوم امام دی، اړتيا نه شته."[51]

جعفري شيعه هېڅ کله نه وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. دغه شيعه ګان دين له معصوم امامه پرته کامل نه ګڼي! او دا اهل سنت دي چې په دين کې د معصوم امام اړتيا نه ويني.

د نظريې پټولو په اړه د افغاني رايه

اوس د دې شبهې رد ته راځو چې ادعا کېږي چې افغاني حقايق مخفي کول او خپله اصلي څېره يې له خلکو پټوله. ګورو چې افغاني د پټولو او مخفي کولو په اړه څه نظر لري؟

د سيد جمال الدين افغاني مشهور شاګرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، مرحوم مخزومي د افغاني د نظرياتو د پټولو په اړه ليکي:

"د پردې خبره به يې ډېره پټه ساتله او له چا سره به يې نه برالا کوله او خپل خاص آراء او افکار به يې په جرات سره برالا کول او پټول به يې نه. داسې چې موږ به د ده دغې سجيې [خوی] حيران پاتې کېدو او تاويل به مو نشو ورته موندلای، ځکه چې د جمهورو په مذهب د حکيم او حکمت له

---

[51]- جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، 40م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوازمو څخه کتمان دی او چې له ده څخه به پوښتنه وشوه، ده به ویل: (زه په دې جهان کې داسې کار او داسې خبره نه ګورم چې کتمان او پټول به یې لازم وي مګر دا چې ښکاره کولو کې یې عیب او عار وي)..

هغه څوک چې ښه ګڼي چې هر څه چې وایي او یا ورته ویل کېږي پټ اوسي، له نفاق نه پرته د بل څه امید او هیله ورته کېدای نشي، نه باید هغه ته نارینه وویل شي او نه نارینه ته ورته وبلل شي او چا ته چې نارینتوب ښه ښکاري باید هر څه برالا کاندي...

بهترین څیز او ډېره ښه خبره چې ما د مروت په باب اورېدلې دا ده چې: (په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا یې شرمېږې) ".[52]

د نظریاتو او حقایقو پټولو په اړه مو د افغاني سپین او ښکاره نظر ولوست. افغاني څومره صریح او ښکاره د حقایقو پټول غندي! ومولوستل چې افغاني د حقایقو پټولو ته له منافقته پرته بل نوم نه ورکوي او پټوونکی یې نارینه نه ګڼي. دا د افغاني د افغانیت او سنیت ډېره ښه نښه ده. ځکه چې جعفري شیعه ګان په تقیې[53] باور لري او افغاني په ښکاره تقیه ردوي او وایي چې په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا یې شرمېږې.

د افغاني شاګردان څه وایي؟

د ځان په هکله د یوه شخص نظر تر بل هر چا موثق او باوري دی. ځکه دی تر نورو ځان ښه پېژني. خو هغسې شاګردان چې شپه و ورځ له استاد سره ګرځي او مریدي یې کوي، د هغوی نظر هم ډېر موثق او باوري وي. د افغاني په هلکه یې شاګردانو خپل نظرونه ورکړي. محمد عبده د ده ډېر صمیمي او ده ته نږدې شاګرد و. ډېر څه یې ترې زده کړي او ډېر کله به

---

[52] - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۹۳-۹۲م مخونه.

[53] - تقیه یعنې د دیني او دنیایي ضرر د مخنیوي له پاره د خپلو عقایدو پټول. د امامي شیعه ګانو له نظره تقیه جواز لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسره و. د افغاني د ژوند ډېره مهمه مرحله -د "عروه الوثقی" خپرولو- کې يې شاګرد محمد عبده ورسره مل و. کله چې د افغاني د ژوند په هکله پوښتنې رامنځ ته شوې. امام محمد عبده د علامه افغاني په هکله يوه ليکنه وکړه.

محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله ليکي:

"سيد جمال الدين د کونړ په اسعد آباد نومي کلي کې په ۱۲۴۵ هجري کال کې وزېږېد او له خپل پلار سره کابل ته راوستل شو او په اته کلنۍ کې يې په زده کړو پيل وکړ او پلار يې د ده روزنې ته خاصه پاملرنه درلوده؛ ځکه چې پلار ته يې ځرګنده شوې وه چې قوي فطرت، سرشاره ذکا او نوراني قريحه لري.."[54]

همدارنګه د علامه افغاني د فقهي مذهب په اړه محمد عبده ليکي:

"افغان سيد جمال الدين حنفي مذهبي او په صحيحو سنتو يې ټينګ ايمان او قوي عقيده لرله. که څه هم نوموړی په خپله عقيده کې د نورو په څېر مقلد سړی نه و، خو بيا يې هم د صوفيه ساداتو مذهب ته کلک ارادت درلود او تل يې غوښتل چې د خپل مذهب فرضونه په ښه توګه ادا او يوه شېبه هم ورڅخه غافله نه شي.. سيد جمال الدين د خپل مذهب په اصولو او فروعو عمل کاوه او له بلې خوا يې ديني عقيده دومره قوي وه، چې د هغه وخت بل هېڅ مسلمان وکړی د هغه درجې ته نه شي رسېدلی.. "[55]

د افغاني سيد جمال الدين حنفيت او افغانيت يا سنيت او افغانيت سره تړلی دي، ځکه چې د کونړ په دغه سيمه کې ټول حنفي مسلمانان دي او

---

[54] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۳٦م مخ.

[55] - رافعي، عبد الرحمن. افغان سيد جمال الدين. پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی، ٦۴-٦۳م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران په همدان کې شیعه ګان اوسېږي، همدا ده چې ځینې ایرانیان هڅه کوي، افغانی، ایراني ثابت کړي، چې شیعه وبلل شي او یا یې شیعیت ثابت کړي چې ایرانی وبلل شي، خو شاګرد یې محمد عبده د ده د حنفیت په اړه سپینه خبره کړې.[56]

یو وار امام محمد عبده د عروه الوثقی په جمعیت کې د مذهب په هکله وپوښتل شو. محمد عبده یې ځواب کې وویل چې موږ اشعریان او ماتریدیان سنیان یو او په عباداتو کې د څلورو سني مذاهبو مقلدین یو.[57]

---

[56] - امام محمد عبده وایي چې حنفي مذهبی دی او استاد فضل الرحمن فاضل په "بیدارګر عصر" کې داسې اسناد وړاندې کړي چې د امام محمد عبده نظر تصدیقوي. د تفصیل له پاره دې د یاد کتاب ۱۴۱م مخ وکتل شي.

[57] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، 38م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مو د امام محمد عبده نظر ولوست، په عقیده کې افغاني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهل سنت په عقایدو باوري و او په عقیده کې ستر سني امامان ابو الحسن اشعري [۸۷۴-۹۳٦م] او ابو منصور ماتریدي [وفات 333 هجري] په درنښت یادوي. استاد فضل الرحمن فاضل په دې باور دی چې علامه افغاني په عقیدوي مذهب کې سني اشعري و. فاضل صاحب اووه دلایل لیکي چې سید جمال الدین اشعري و. خو کوم دلایل چې فاضل صاحب د علامه افغاني د اشعریت له پاره وړاندې کوي، تر ډېره دا دي چې افغاني امام اشعري ته په درناوي قایل و.[58] خو دا چې حنفیان ډېری په ماتریدي مذهب دي، نو کېدای شي د علامه افغاني مذهب هم ماتریدي وي او

ماتریدیان خو امام اشعري ته ډېر درنښت لري. د ماتریدیت د ادعا یو دلیل دا هم کېدای شي چې امام محمد عبده ویلي چې په موږ کې ماتریدیان هم شته.

---

[58] - د تفصیل له پاره دې د "بیدارگر عصر" له ۱۴۵م مخ نه نیولې تر ۱۵۰ پورې وکتل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه افغاني هغه تصوير چې خپل وطندار شاګرد، برهان الدين بلخي ته يې ډالۍ کړی و.

د فاضل صاحب يوازې دوه دليله د ده ادعا څواکمنوي، يو دا چې افغاني ليکي "وهو راى الاشعري وراى کثير من اصحابنا". په اسلامي مذاهبو کې، خصوصا حنفيان د اصحابنا کلمه د خپل مذهب علماوو ته استعمالوي، خو دلته يوه خبره شته، هغه دا چې افغاني امام اشعري او خپل اصحاب بېل يادوي، کېدای شي د ده له اصحابو موخه ماتريدي امامان وي. همدارنګه د فاضل صاحب اووم دليل کې امام اشعري او ماتريدي، دواړو ته افغاني صاحب د "مشايخنا" لفظ استعمال کړی، چې دلته هم دقيقا نه واضح کېږي چې افغاني ماتريدي دی او که اشعري. په هر حال، دوکتور محمد عماره خو وايي چې افغاني د يوه معين مذهب مقلد نه و. علامه افغاني به يا اشعري وي يا ماتريدي خو په دې ډېر دلايل شته چې ښکاره کوي چې افغاني شيعه مذهب ردوي او عقيده يې له اهل سنته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته کوم بل مذهب نه و.[59]

د افغاني په اړه يې بل مشهور شاګرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، محمد باشا المخزومي چې له علامه افغاني سره پنځه کال، له ۱۸۹۲ تر ۱۸۹۲ ميلادي کاله پورې ورسره مل و[60]، دی هم وايي چې د افغانستان له اسعد آباد څخه دی او په مذهب حنفي دی. د سيد جمال الدين مشهور افغان شاګرد، برهان الدين بلخي چې خپل مشهور عکس يې هم ده ته ډالۍ کړی، د افغاني په اړه ښکاره ويلي چې د ايرانيت دعوه يې دروغ ده، سيد جمال الدين ايرانی نه، افغان دی.[61]

استاد عبد الرحمن الرافعي [۱۸۸۹-۱۹٦٦م] د افغاني صاحب د افغانيت په اړه وايي: "او ځينو متشککينو او مغرضو کسانو ګومان کړی و چې افغاني ايرانی دی. په دغه ګومان دوی خلک مشکوکوي".[62]

اديب اسحاق [۱۸۵٦-۱۸۸۵م] او د افغاني نور نږدې شاګردان او معاصرين تقريبا ټول په دې يوه خوله دي چې سيد جمال الدين د افغانستان د کونړ دی او په مذهب حنفي، په عقيده کې هم سني مذاهبو ته منسوب دی.

د ميرزا لطف الله کتاب

په ۱۹۲٦ ميلادي کال کې په برلين کې د "شرح حال و آثار سيد جمال الدين اسد آبادي مشهور به آفغاني" په نامه کتاب چاپ شو. د کتاب ليکوال ميرزا لطف الله خان دی او دعا کوي چې د سيد جمال الدين افغاني خوريه دی. ليکوال د افغاني د کورنۍ هديره د ده د ايرانيت دليل

---

[59] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، 40 مخ.

[61] - نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۱۵م مخ.

[62] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۰۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيي.

دغه کتاب د افغان محققينو او اسلامي مفکرينو له لورې رد شوی، ځکه ډېر تناقضات لري، چې ښکاره کوي چې د افغاني د نسب کومه شجره چې ميرزا لطف الله وړاندې کوي، جعلي او د ده له لورې جوړه شوې ده.

افغان ليکوال دوکتور سعيد افغاني [۱۹۸۵-۱۹۲۲م] د ميرزا لطف الله دغه دعوه په سختو الفاظو کې رد کړې. سعيد افغاني د ميرزا لطف الله دعوه سسته، بې دليله وينا، دروغ او گمراهي بولي او وايي چې دغه ادعا هېڅ حقيقت نه لري.[63]

مصري مفکر استاد محمود ابو ريه [۱۹۵۷-۱۸۸۹م] د ميرزا لطف الله دعوه چټيات او لېونتوب بللی، ابو ريه وايي چې د لطف الله خان کتاب آن په دې نه ارزي چې د قلم رنگ پرې مصرف شي، خو د دې له پاره پرې رد ليکي چې لېونتوب او چټيات يې رسوا شي.[64]

پوهاند عبد الحي حبيبي [۱۹۸۴-۱۹۱۰م] هم د علامه افغاني د نسب په اړه يو کتاب ليکلی او د ميرزا لطف الله د کتاب تناقضات يې ايستلي او په ډېره سره سينه يې د ياد کتاب غلطۍ په اثبات رسولي.

د علامه افغاني د نسب هغه شجره چې ميرزا لطف الله وړاندې کړې، پوهاند حبيبي څېړلې او په څو سطرونو کې يې دوه تضاده ليدلي. علامه حبيبي ليکي:

"د ښاغلي ميرزا په شجره کې په څو سطرونو کې دوه تضاده شته دي. لومړی دا چې وايي: هو سيد صفدر، بن علي، بن مير رضي الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير زين الدين الحسيني القاضي، بن مير ظهير الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير اصيل الدين محمد

---

[63] - د شرق نابغه، ۱۰م مخ.

[64] - تېر مصدر، ۱۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الحسيني شيخ الاسلام.
په داسې حال کې چې دوه سطره وروسته ليکي: د سيد مور سکينه بېگم بنت مير شرف الدين الحسيني القاضي دی، چې له مير رضي الدين سره ورور و، او دواړه د مير اصيل الدين زامن دي.
په لومړۍ شجره کې مير رضي الدين د زين الدين زوی دی په داسې حال کې چې مير رضي او مير شرف دواړه وروڼه د مير اصيل الدين زامن دي!
دغه تضاد او دوه رنگي په خپله د شجرې صحت تر سوال لاندې راولي او ناسم والی يې ښکاره کوي"[65].
مرحوم عبد الحی حبيبي د ميرزا لطف الله د کتاب يو بلې غلطۍ ته هم ځير شوی. ميرزا لطف الله په خپل ياد کتاب کې ځو وارې وايي چې ايران ته د علامه سيد جمال الدين په دوو سفرونو کې ورسره و، په داسې حال کې چې په خپله يوه ليک کې د علامه سيد جمال الدين د ليدلو هيله ښکاره کوي او تعجب کوي چې تر اوسه يې سيد جمال الدين نه دی ليدلی! حبيبي صاحب وايي چې ميرزا لطف الله د سيد جمال الدين د ايران په وروستي سفر کې ورسره ليدلي او تهران کې يې په تېرو دوو نورو سفرونو کې ورسره نه دي ليدلي.[66]
د ميرزا لطف الله د کتاب او د شجرې يوه بله ستره، نه جبيره کېدونکې او نه توجيه کېدونکې غلطي چې علامه حبيبي ورته ځير شوی، دا ده چې د سيد جمال الدين د پلار (سيد صفدر) او د نيکه (سيد علي) تر منځ ۲۵۰ کاله عمري فاصله ده. يعنې د ميرزا لطف الله په شجره کې د سيد علي له خپل زوی سيد صفدر څخه دوه نيم سوه کاله مخکې اوسېده! چې دا په

[65] - نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۲۲-۲۱م مخونه.

[66] - تېر مصدر،۲۳-۲۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله د دغه کتاب او شجرې جعلي توب او فساد ښکاره کوي.[67] استاد فضل الرحمن فاضل هم دغه شجره تفصیلي څېړلې او بلا ډېرې غلطۍ یې په کې موندلي دي چې پر شجرې شته شکونه په یقین بدلوي.[68]

د ایرانیت دعوه او رد یې

کله چې افغاني د یوه ستر شخصیت په نامه وپېژندل شو او په ټوله نړۍ کې د ده د پوهې او ویښونې غږ خپور شو، ډېرو پرې دعوه وکړه. ایرانیانو چې په ډېرې بې شرمۍ یې له خپل هېواده شړلی و، هم په دې دعوه کې راګډ شول. د دوی دلایل که څه هم په علم و عقل برابر نه دي، خو د شبهې د له منځه وړلو په خاطر یې دلایل او رد یې لیکو:

۱. د افغاني ډېرى دښمنان او د دوستۍ ځینې مدعیان وایي چې افغاني اصلا د افغانستان نه، د ایران د همدان د اسد آباد د کلي دی او د ده د کورنۍ غړي او بقایا تر اوسه هلته شته.

دوکتور محمد عماره د دغې ادعا په رد کې وایي چې کېدای شي د ده کورنۍ ایران ته کډه شوي وي، ځکه چې امیر دوست محمد خان دغه کورنۍ له کونړه کابل ته انتقال کړه. بیا کېدای شي دوی د علامه افغاني په څېر کابل کې نه وي پاتې شوې او ایران ته نقل شوې وي. همدا لامل دی چې اوس هم دغه کورنۍ ځان په "جمالي" معرفي کوي.[69]

مرحوم استاد عبد الحي حبیبي هم د خپل تحقیق په پایله کې وایي چې اسناد ښکاره کوي چې د کونړ سادات د همدان له ساداتو سره د خپلولۍ

---

[67] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[68] - د تفصیل له پاره دې د استاد فضل الرحمن فاضل "بیدارګر عصر"، ۱۸۶-۱۸۳ مخونه وکتل شي.

[69] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ، ۲۲-۲۱م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړیکه لرله او ځینې خپلوان یې همالته اوسېدلي او همالته مړه شوي دي.
استاد حبیبي هم د دوکتور محمد عماره په څېر نظر ورکړی او وایي چې د علامه افغاني کورنۍ له کونړه همدان ته هجرت کړی.[70]

۲. د دوی بل دلیل چې علامه افغاني یې پرې پر ایرانیتوب متهم کړی، د سید جمال الدین د پلار نوم دی. لکه څنګه چې مخکې مو یادونه وکړه، د پلار نوم یې سید صفدر و. دوی وایي صفدر له دوو کلمو جوړ شوی، "صف" او "در". "صف" یعنې کتار او "در" په فارسي کې څېرې کوونکي ته وایي. صفدر یعنې کتار پرې کوونکی یا کتار څیرې کوونکی او دا صفت ایرانیانو حضرت علي کرم الله وجهه ته ورکړی. نو دا لقب له شیعه ګانو پرته بل څوک نه پېژني، نو د سید جمال الدین کورنۍ شیعه ګان وو.[71]

استاد سعید افغاني په خپل کتاب "د شرق نابغه" کې دغې دعوې ته ځواب ورکړی. هغه وایي چې د صفدر نوم یوازې په ایرانیانو منحصر نه دی، بلکې افغانانو کې هم دا نوم مروج دی. سعید افغاني صاحب وایي چې له ده سره د صفدر په نامه چا کار کاوه او د کونړ په ساداتو کې د صفدر په نامه یو کس شته.[72]

د سعید افغاني صاحب دغه نظر کې چې د صفدر نوم په افغانستان کې شته، ځینو مغرضینو شک کړی او ویلي چې یوازې سعید افغاني دغه خبره کړې، خو دا د هغوی خپل مشکل دی چې له افغاني ټولنې نا خبره دي. څوک چې په افغانستان کې اوسېږي، پوهېږي چې د صفدر نوم څومره عام دی. زما اوس هم په یاد دي، د ښوونځي په دوره کې مو د یوه ټولګیوال د پلار نوم صفدر و.

---

[70] - نسب و زادگاه سید جمال الدین افغاني، ۶۴م مخ.

[71] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۲۲م مخ.

[72] - دعوه جمال الدین الافغاني، ۲۰۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د افغاني د تشییع د مدعیانو بل دلیل دا دی چې افغاني فلسفي علوم لوستي وو او په منطق او علم الکلام کې یې ډېره پوهه لرله. دوی داسې گومان کوي چې دغه علومو کې یوازې شیعه گان پوهېږي او اهل سنت به فقه، اصول، حدیث، تفسیر، ژبه او ادبیات لوستل![73] خو حقیقت داسې نه دی. افغاني په اهل سنت کې لومړی فیلسوف نه دی، بلکې په اهل سنت کې ډېر ستر فلسفیان تېر شوي. ابو حامد الغزالي، فخر الدین الرازي، ابن سینا، ابن رشد، فارابي او نور ستر فلسفیان ټول سنیان وو.

دوکتور محمد عماره دې شبهې ته په رد کې وايي چې په اسلامي نړۍ کې معتزله د علم کلام مؤسسین وو، په داسې حال کې چې دوی شیعه گان نه وو. عماره وايي چې عبد الرحمن الکواکبي [۱۸۵۴م-۱۹۰۲] د سید جمال الدین معاصر دی، کواکبي په داسې حال کې چې سني و ، په ژوند کې یې وینو چې د زده کړې په پیل کې یې منطق، ریاضي او نور ډېر هغه علوم لوستي وو چې سید جمال الدین هم لوستي وو.[74]

۴. د دوی بل دلیل دا دی چې افغاني دوه وارې ایران ته د شاه له لورې بلل شوی و او آن د لومړي وزارت د منلو بلنه هم ورکړل شوې وه.[75] دوی وايي چې سید جمال الدین حتمي ایراني وو، که نه شاه ولې دومره ارزښت ورکاوه!

د دوی دغه دلیل اصلا پر دوی دلیل جوړوي. ځکه سید جمال الدي دغه وخت کې ډېر مشهور و او د اسلامي نړۍ په سطحه شخصیت و، هر چا غوښتل د ده له پوهې او ذکاوته گټه پورته کړي. سلطان عبد الحمید هم دغسې ارزښت ورکاوه، دا خو د افغاني د ترکیت دلیل نه شي جوړېدای.

---

[73] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۲۴م مخ.

[74] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[75] - دعوه جمال الدین الافغاني، ۲۱۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو افغاني کلونه پخوا، هغه وخت کې زلمی و او دومره مشهور هم نه و، په افغانستان کې لومړی وزیر شو. له دې ښکاري چې افغاني د افغانستان د کونړ و.

۵. یو بل دلیل چې ځینې مغرضین یې د افغاني د ایرانیت له پاره کاروي دا دی چې افغاني ښه او روانه فصیحه عربي وینا کوله او د جرجي زیدان هغه خبره دلیل نیسي چې ویل یې چې په شرق کې د ده په څېر بل ویناوال نه شته. دوی وايي چې یو څوک چې په افغانستان کې اوسېدلی وي څنګه کولای شي چې په عربي ژبه دغسې برلاسی ولري او په عربي دومره ښه وینا وکړي؟![76]

د دوی دغه دلیل، له افغانانو او ایرانیانو سره د دوی نا آشنايي ښيي، ځکه افغانان عموما په ژبو کې ډېر ښه دي او په ځانګړې توګه عربي خو داسې وینا کولای شي چې عرب پرې نه پوهېږي چې افغان به وي. د دې په مقابل کې ایرانیان په فارسي لهجه عربي وايي چې له ورایه ښکاري چې ایرانیان دي. نو دا هېڅ پر ځای دلیل نه دی.

استاد فضل الرحمن فاضل وايي چې د افغاني له فارسي لیکلو ښکاري چې مورنۍ ژبه یې پښتو ده، ځکه پښتو ځیلې فارسي لیکي.[77]

٦. دوی وايي چې علامه افغاني په ایراني لهجه فارسي غږېده، نو ایراني و![78] د دې دعوې لومړی ځواب خو دا دی چې افغاني د ژبو په زده کړه کم نظیره برلاسی لاره، نو کېدای شي زده کړې یې وي. دویمه خبره دا ده چې افغاني خو په ډېر کوچنیتوب کې ایران ته تللی او هلته یې زده کړې هم کړي، نو ښکاره ده چې ماشومان ژبې او لهجې ژر زده کوي. درېیم رد

---

[76] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

[77] - بیدارګر عصر، ۱۵۵م مخ.

[78] - دعوه جمال الدین الافغاني، ۲۲۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد فاضل نظر دی، لکه څنګه چې مخکې مو وویل، استاد فاضل وايي چې د افغاني په خپل فارسي کتاب کې يې پښتو ځېلې فارسي ليکلې چې ښکاري چې د افغاني مورنۍ ژبه پښتو ده، نه فارسي.

۷. د علامه سيد جمال الدين د ايرانيت د دعوی پلويان دا دليل هم يادوي چې د عروه الوثقی په ځينو ليکنو کې ځينې داسې کيسې او مثالونه ياد شوي چې يوازې په ايران او عراق کې استعمالېږي، نو سيد جمال الدين، ايرانی دی![79]

دا دليل معقول نه دی، ځکه افغاني په ايران او عراق کې ژوند کړی. افغاني نابغه و او د هر ځای خبرې او کيسې يې زده کړي دي، نو ليکنو کې به يې ليکلې وي. افغاني خو په فرانسې، روسيې او نورو هېوادونو کې هم وخت تېر کړی، که چېرته کومه روسي کيسه وليکي، دا د دې دليل کېدای شي چې افغاني روسی و؟!

بله دا چې د همدغه تور ښښتن بل پرګراف کې ليکي چې محمد عبده هم د شيعه علماوو ځينې خبرې ليکلي.. خو دی په دې قانع دی چې محمد عبده ايرانی نه و. دا په خپله د دې دليل دی چې ستر شخصيتونه چې چېرته واوسي د خلکو په عادتونو او رواجونو ژر پوهېږي او ځينې کيسې او مثالونه يې حتمي زده کوي. محمد عبده چې آن ايران ته تللی هم نه و، د ايراني پوهانو له کيسو او اقوالو خبر و، نو څوک دعوه کولای شي چې دی هم ايرانی و؟!

۸. د دوی د دعوې بل دليل ځينې کاغذونه دي چې دوی يې اسناد او وثايق ګڼي او افغاني پرې ايرانی بولي. دوی دوه تذکرې خپرې کړې چې د جمال الدين په نامه وتلي. يوه په قاهره کې د ايران له قونسلګرۍ راوتلې او به په ويانا ښار کې، نو دوی وايي چې دغه تذکرې دی ايراني

---

[79] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابتوي![80]

دوکتور محمد عماره دغه دعوه تفصیلي رد کړې. لومړی رد یې دا دی چې د قاهرې له قونسلګرۍ چې کومه تذکره وتلې، د "السید المحترم جمال الدین" په نامه وتلې، جمال الدین نامي خو ډېر دي، څوک ویلای شي چې دا به سید جمال الدین افغاني وي. دویمه خبره دا چې تذکره کې لیکل شوي چې اسلامبول ته روان دی او تاریخ یې ۱۲۸۸هجري دی. دوکتور عماره وایي چې په دغه تاریخ کې افغاني په مصر کې و، اسلامبول ته نه و تللی، نو یا خو دا تذکره د کوم بل چا ده او یا جعلي ده. د ویانا ښار په تذکره کې د سید جمال الدین نوم "شیخ جمال الدین الحسیني" لیکل شوی. دوکتور محمد عماره وایي چې جمال الدین په خپل نامه کې سید لیکه او شیخ یې نه دی لیکلی.[81]

د همدغې تذکرې په باب محمد عماره په "جمال الدین الافغاني المفتری علیه" کې یو بل ډېر جالب ټکي ته هم اشاره کوي. دوکتور عماره وایي چې ایرانیان او هغه څوک چې سید ایرانی بولي، وایي چې ده خپل ایرانیت پټاوه، نو پوښتنه دا دی چې سید جمال الدین د سني اسلام ستر مرکز استامبول ته روان و او خپله تذکره یې له ایرانه اخیسته او ځان یې ایرانی باله، په داسې حال کې چې د سید او د سني اسلام مرکز تر منځ شدیده جګړه هم وه![82] دا ډېره معقوله خبره ده او د سید د ایرانیت د مدعیانو یو بل تناقض ښکاره کوي.

پورتني دلایل د سید جمال الدین د ایرانیت د مدعیانو اساسي دلایل دي. نور ډېر کمزوري دلایل یې هم وړاندې کړي، چې د استاد محمود ابو ریه

---

[80] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۳۱-۳۰م مخونه.

[81] - تېر مصدر، ۳۳-۳۱م مخونه.

[82] - جمال الدین الافغاني المفتری علیه، ۱۳۸م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبره آن په دې نه ارزي چې د قلم رنګ پرې مصرف شي او که د ټولو دلايل ځوابوو، کېداى شي د دغې ليکنې د بې ځايه اوږدوالي سبب شي.

افغاني او ماسونېزم[83]

سيد جمال الدين افغاني ماسونيت ته ننوتلى و او آن تر رياسته په کې رسېدلى و، چې د ده د شخصيت دغه برخه يې دښمنانو ته د تورنولو او بدنامولو ښه موقع په لاس ورکړې. د سيد جمال الدين دښمنان چې موخه يې حق ته رسېدل نه، بلکې د ده د شخصيت متضرر کول او تور ښودل دي، د ماسونيت په موضوع کې هم، پرته له څېړنې او حقپالنې، دى بدناموي. که څېرته په ماسونيت کې د ده ننوتلو ته له يوه بل اړخه وګورو، د افغاني د دښمنانو او د ايرانيانو د ايرانيت او شيعيت دعوا په کې په خپله حل کېږي. دوى وايي چې افغاني خپل اصلي او حقيقي شخصيت پټاوه، دلته سوال دا دى چې که چېرته افغاني خپل اصلي حقيقت پټاوه، نو ماسونيت ته يې دننه کېدل ولې نه دي پټ کړي، بلکې ټولو ته معلوم دي او آن شاګردانو يې پرې اعتراف کړى؟!

د افغاني دښمنان په دغسې ډېرو تناقضاتو او تضادونو کې ګير دي، چې ځوابولاى يې نه شي، خو زموږ د بحث موضوع دا ده چې افغاني ولې ماسونيت ته دننه شوى و؟

د دې پوښتنې له ځوابه مخکې بايد ووايو چې د افغاني تقريبا ټول شاګردان په دې اعتراف کوي چې افغاني ماسونيت ته دننه شوى و. محمد عبده، رشيد رضا [۱۹۳۵-۱۸٦٥م]، اديب اسحاق او نورو يې ماسونيت منلى. محمد باشا مخزومي يې په اړه تفصيلي ليکل کړي.

---

[83] - ماسونېزم مخفي تروريستي يهودي حرکت دى، خلک الحاد او فساد ته بلي او پر نړۍ د يهودو واکمني يې موخه ده، چې خپل پټ اهداف يې د آزادۍ، وروررګلوۍ، مساوات، انسانيت په ښکلى شعار کې پټ کړي. (الموسوعه الميسره في الاديان والمذاهب والاحزاب المعاصره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشا مخزومي ليکي چې افغاني فطرتا سياست ته ميلان لاره او د سياست په باريکيو پوه و.. دغه وخت کې استعمارګرو لاسوهنې په ډېرېدو وې، نو د مصر حالت ته د تغيير په موخه ماسونېزم ته ورغی.. د افغاني لومړی نيوکه پر هغه چا وه چې ويل يې چې ماسونېزم له سياست سره کار نه لري.. دغه ډول خبرو افغاني غوسه کړ او ماسونيانو ته يې ډېرې توندې خبرې وکړې. افغاني وويل چې ما ګومان کاوه چې دغه ډله د آزادۍ، ورورلۍ، مساوات د رامنځ ته کولو او د ظلم د له منځه وړلو له پاره جوړه شوې[84] خو که له دوی سره دا ويره وي چې حکومت د دوی په مقابل کې راپورته نه شي او ويې نه نيسي، نو بيا دا ډله هېڅ کار نه شي کولای.[85]

سيد جمال الدين په دغه غونډه کې د ده او د ماسونيت په اړه سپيناوی کړی. هغه دا پوښتنه ځواب کړې چې ولې ماسونيت ته تللی و او ماسونيت يې څومره پېژانده. افغاني وويل:

"ما دا خبره دردوي چې زه په دې صفت چې د ماسونيانو د ډلې يو غړی يم د ماسونيت تعريف نه پېژنم او نه پوهېږم چې دا څه شی دی؟ او نه د هغه صورت زما په ذهن کې شته او نه يې يو صفت راته معلوم دی چې د هغه په وسيله سړی د دغې ډلې غړی کېدای او په کې داخلېدای شي.

لومړنی څيز چې زه يې واداره کړلم چې د احرار [ماسونېزم] و په ډله کې داخل شم، هغه دغه خطير عنوان و، چې په غټو تورو ليکل شوي و (حريت، مساوات، ورورګلوي) غرض يې: (د انساني ګټو تامين، د ظلم د ماڼيو ړنګول، او د مطلق عدل د مباديو ټينګول دي) او له دغو عباراتو څخه

---

84 - له دې جملې ښکاري چې علامه افغاني ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې آزادي راولي او د ظلم مخه ونيسي، خو چې کله يې وليدل چې دا هسې شعارونه دي او حقيقت بل څه دی، نو ماسونېزم يې پرېښود.

85 - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۵۱-۵۰م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ته د ماسونیت تعریف او معنا څرګنده شوه او پوه شوم چې دا مبادي د کار همت، د نفس لوړتیا غواړي او دا ایجابوي چې له ظلم سره د مقاومت په لار کې د مرګ او بند پروا ونه کړي او هر څه آسانه وبولي".[82]

افغاني په دغه وینا کې برسېره کوي چې کله چې ماسونېزم ته ننوته، د ماسونېزم په تعریف هم نه و پوه او نه پوهېده چې څوک یې پر مخ بیایي او څه کوي. یوازینی شعار چې افغاني یې جلب کړی او ماسونېزم ته د ننوتلو لامل یې ګرځېدلی، هغه د آزادۍ، ورورولۍ او مساوات شعار و چې افغاني د دغسې غورځنګ تږی و. افغاني غوښتل چې د ظلم و استعمار مخه ونیسي، خلک آزاد کړي او عدالت رامنځ ته کړي، خو چې ماسونیت کې یې ډار ولید او پوه شو چې دوی د دغو سترو اهدافو له پاره کار نه کوي، ماسونېزم یې پرېښود او ملي غورځنګ کې ګډ شو.

استاد انور جندي [۲۰۰۲-۱۹۱۷م] وایي چې افغاني ځکه ماسونیت ته ننوتلی و چې د خپل دعوت ملګري په دغه حرکت کې سره راټول کړي، خو کله چې یې ولیدل چې هدف یې په کې نه تر سره کېږي، ماسونیت یې پرېښود او شرقي ملي غورځنګ یې پیل کړ.[83]

دوکتور محمد عماره وایي چې هغه مهال ماسونېزم ښه نوم درلود او د فرانسوي انقلاب شعارونه چې (آزادي، ورورګلوي او مساوات) وو، پورته کول او د اصلاح او بدلون په نامه پېژندل شوی و، دغه وخت کې د ماسونېزم خطر نه و درک شوی، کېدای شي همدا دلیل وي چې افغاني د خپلو اهدافو د تر لاسه کولو په موخه ورغی، خو کله چې یې له استعمار او مستبد حاکم نظام سره اړیکې ولیدې، دوی یې د خپل شعار پلي کولو ته وبلل، خو دوی ویل چې موږ په سیاست کې کار نه لرو، افغاني غوسه شو

۸۲- تېر مصدر، ۵۱م مخ.

۸۳- دعوه جمال الدین الافغاني، ۱٦۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډېرې ترخې خبرې يې ورته وکړې. له دې وروسته افغاني له ماسونيته واوت او شرقي ملي غورځنګ يې پيل کړ، چې په نتيجه کې يې عرابي انقلاب[84] رامنځ ته کړ.[85]

نو د مفکرينو او محققينو نظر دا دی چې علامه سيد جمال الدين ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې خپل ستر هدف ته کار وکړي او دغه وسيله چې شعارونه يې د افغاني له داعيې سره تر ډېره موافق وو، افغاني يې جلب کړ، د خپل فکر د رشد او د خپلو همفکرانو د راغونډولو له پاره يې د استفادې ښه لار وبلله، خو چې ويې ليدل چې ماسونېزم له دغو اهدافو سره هېڅ کار نه لري، بلکې دغه شعارونه د خلکو د غولولو له پاره کاروي، ماسونېزم يې پرېښود.

د الحاد تور

د څېړنې پر مهال مې د "دعوه جمال الدين الافغاني" په نامه کتاب، چې په وهابي حاکمه ټولنه کې يې لوستلو ته يې ډېر خلک هڅول، هم وموند. دا کتاب په دې ډېر جالب دی چې ليکوال يې علامه افغاني نه خوښوي او غواړي بد يې معرفي کړي، په دغه هڅه کې په ځينو سختو تناقضاتو کې ننوځي. تناقضات يې زښت ډېر دي، خو د الحاد له موضوع سره چې ربط لري، هغه دا دی چې ليکوال لومړی هڅه کوي چې افغاني ايرانی شيعه معرفي کړي. د دې له پاره چې افغاني خلکو ته شيعه ثابت کړي، زښت ډېر داسې دلايل هم وايي چې د توجه وړ هم نه دي. وروسته هڅه کوي چې ماسوني يې معرفي او بيا آن د افغاني د الحاد دلايل هم وړاندې کوي، چې دا اصلا يو ستر تناقض دی.

---

[84]- عرابي انقلاب د احمد عرابي له خوا د ۱۸۸۲-۱۸۷۹م کالو کې د خديو توفيق او استعمار پر ضد رامنځ ته شو.

[85]- جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، 58-59م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې هر څوک پوهېږي چې تشييع اسلامي مذهب دی، شيعه ګان خدای مني، د رسول الله رسالت مني او د اسلام په سترو عقايدو باور لري، کله چې يو څوک شيعه وي، هغه په همدې وخت کې څنګه ملحد کېدای شي؟! دلته يو ستر تناقض دی، ځکه شيعه خدای مني او ملحد نه خدای او نه دين! يو څوک يا بايد شيعه وي يا ملحد!

خو په دې هر معقول انسان پوهېږي چې دوی افغاني نه خوښوي، نو هر تور چې هر څوک يې پرې متهم کړي، دوی يې له تدقيقه پرته ترويجوي او غواړي خلکو ته يې د حقيقت په نامه وپېژني.

د ياد کتاب ليکوال ځان حقپال راپېژني او د علمي منهج ادعا هم لري. خو متاسفانه چې علمي منهج يې هېڅ نه دی مراعات کړی. يوه بنه بېلګه همدا د الحاد تور دی چې افغاني يې پرې متهم کړی. د ليکوال ستر دليل د حسن افندي تهمت دی!

د دې له پاره چې د دغه تور په حقيقت پوه شو، د حسن افندي او د افغاني د اختلاف کيسې ته سر ورښکاره کوو:

په ۱۸۷۱م کال کې، کله چې سيد جمال الدين په آستانه کې و، د ده پوهې او نبوغ ډېر خلک متاثر کړل، آن د سترو حکومتي کسانو په زړه کې يې ځای وموند. د هغه وخت شيخ الاسلام حسن افندي له افغاني سره سخته کينه په زړه کې رامنځ ته شوه، ځکه هغه وېرېده، چې سبا د ده ځای ونه نيسي، نو د افغاني د بدنامولو له پاره يې پلمه لټوله.

په همدغه وخت کې د "دار الفنون" مدير "تحسين افندي" له علامه افغاني وغوښتل چې صنعت ته د هڅونې په باب يو لکچر ورکړي. سيد معذرت وغوښت، ځکه چې پر ترکي ژبه يې پوره تسلط نه لاره، خو دا چې افندي شله شو، افغاني ومنله. کنفرانس ته ډېر ستر کسان رابلل شوي وو. د افغاني وينا د ټولو اوريدونکو په زړونو چنګ ولګاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ الاسلام حسن فهمي افندي د افغاني له پوهې وېرېده، هغه په دې ډار کې و چې ستره دنده يې افغاني اشغال نه کړي، نو غوښتل يې له افغاني سره د خلکو مينه کمه کړي، په دغه غونډه کې يې پر افغاني داسې نيوکې وکړې چې اصلا له يوه عالم سره نه ښايي او د کينې او غچ آثار په کې ليدل کېږي. افغاني غوښتل قضيه محکمې ته لاړه شي او دواړه خواوې خپل دلايل ووايي، خو داسې ونه شوه او کومه لانجه چې رامنځ ته شوې وه، حاکم غوښتل چې له منځه يې يوسي، نو له افغاني يې وغوښتل چې آستانه پرېږدي.[86]

د حسن افندي دغه تور او انتقام چې د خپلې ځوکۍ د ساتلو له پاره يې پر افغاني لګولی و او هيڅ علمي اساس نه لري، د ياد کتاب ښاغلي ليکوال راخيستې او غواړي د افندي د تور په اساس افغاني ملحد ښکاره کړي! خو پر دې خبره هر عاقل پوهېږي چې افندي ولې دا کار وکړ او ليکوال يې ولې نقلوي او د دليل په صفت يې کاروي!

څومره په زړه پورې تور! او څه عجيبه الحاد! همدغه افغاني چې دوی يې ملحد بولي، د اسلامي عقيدې په هکله علمي کتابونه ليکلي! د دوکتور عماره خبره، چې دغه خلک له دغو کتابونو خبر هم دي او که نه، د افغاني له لوستلو مخکې د دغه ستر شخصيت "متخصصين" شوي!

داسې کسان هم شته چې پوهېږي چې افغاني موحد و او د اسلام سرلوړي يې هيله وه، خو د خپل مصلحت له پاره د هغه د فکر مخه نيسي او په هر تور يې متهموي، دوی ته يې په الحاد متهمول هم کومه غټه خبره او ايماني مشکل نه جوړوي! ښه بېلګه يې مستبد حاکمان دي چې د افغاني د فکر له عامېدو په وېره کې دي، ځکه چې افغاني د ولسواکۍ ستر مدافع دی. د همدغو مستبدينو درباريان پرته حقپالنې او دقته، غواړي پر

---

[86]- د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، له ۴۵-۴۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني هر لګېدلي تور ته د صحت جامه ورواغوندي!
د دغه تور په ځواب کې غواړم د افغاني په اړه د مسيحي ليکوال جرجي زيدان نظر راواخلم چې د افغاني اسلاميت او الحاد ورته هېڅ ارزښت نه لري. جرجي زيدان وايي:
"هر څوک چې د هغه د ژوند د کارنامو په اړه لږه مطالعه هم وکړي، پوهېږي چې هدف يې، د يوه خليفه تر مشرۍ لاندې د اسلامي نړۍ يو کول وو او په خپله دغه هڅه کې يې هېڅ دنيايي تمه نه لرله".[87]

پای

له پورتنۍ څېړنې دا پايله اخلو چې افغاني د استعمار خطر درک کړی و، همدا وه چې په مقابل کې يې کلک ولاړ و، پر ځان يې هر ډول مشکل تحمل کړ، خو د امت له پاره له هېڅ اصله تېر نه شو. د اسلامي امت يووالی او د سياسي اسلام خپرول او ورسره د امت اصلاح د افغاني ستره هيله وه، چې آن خپل ژوند يې په همدې لار کې ځار کړ او د جرجي زيدان خبره د همدغې هيلې له پاره يې آن واده هم ونه کړ او ساده ژوند ته يې ترجيح ورکړ! افغاني د امت په ستونزو پوه و او په خپل معقول نظر يې امت د ژغورنې ساحل ته رساوه، ځکه خو يې د سياسي اسلام دښمنان بد ويني او هغه څوک چې په تنګو اختلافاتو کې ګير دي، هغوی هم د افغاني افکار نه شي تحمل کولای، ځکه يې په ظالمانه تورونو متهموي. د مغرضينو تورونه مو هم وڅېړل او وموليدل چې بې اساسه او د مرض و غرض په نتيجه کې رامنځ ته شوي، چې نه علماً او نه عقلاً د منلو وړ دي.

---

[87]- سيد جمال الدين افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

- اشهابي، ضمير بن ادهم. *الكلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه.*

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

- افغاني، سعيد. د شرق نابغه. کابل، بيهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش.
- جهمي، مانع بن حماد. *الموسوعه الميسره في الاديان والمذاهب والاحزاب المعاصره.* صيد الفوائد. ۱۷، مې، ۲۰۱۴ (د استفادې نېټه).

/http://www.saaid.net/feraq/mthahb

- حبيبي، عبد الحي. *نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني.* کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش.
- خوګياڼی، محمد امين. *حيات سيد جمال الدين افغاني.* کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۳۸ هجري.
- رزاقي، شاهد حسين. *سيد جمال الدين افغاني.* کابل، مستقل خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ لمريز، ژباړن، عبد المالک همت.
- رشتيا، سيد قاسم. *سيد جمال الدين افغاني وافغانستان.* کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ١٣٦٦ش.
- رافعي، عبد الرحمن. *افغان سيد جمال الدين.* پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی.
- زيدان، جرجي. *مشاهير الشرق.* مصر. ۱۹۲۲، دريم چاپ، دويم جلد.
- عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني المفترى عليه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م.
- عماره، الدکتور محمد. *جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام*، قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، دريم چاپ.
- عماره، الدکتور محمد. *شخصيات لها تاريخ*، قاهره، دار السلام،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۰۸م.

- فاضل، فضل الرحمن. *بیدارگر عصر*. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنگ، ۲۰۰۸م.
- فوزي، مصطفى. *دعوة جمال الدين الأفغاني*، رياض، دار الطيبه، ۱۹۸۳م.
- کشک، محمد جلال. *ودخلت الخيل الازهر*، قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، دریيم چاپ.
- مخزومي، محمد باشا. *د افغاني سيد جمال الدين خاطرات*، کوټه، صديقي خپرندويه ټولنه، ۲۰۱۳م، دويم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زيار.
- نړيوال، رزاقي. *علامه سيد جمال الدين افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار*. کابل، بيهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش.

هيرانو، جيونيتشي. *تجديد الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحديث*، مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ.

((نیچریه))

نخستین رسالهء چاپ شدهء سید جمال الدین افغانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نگارش : فضل الرحمن فاضل

(c) ketabton.com: The Digital Library

«نیچریه» از مشهورترین آثار باقی مانده از سید جمال الدین افغانی به شمار می رود که بعد از نگارش به زودی اقبال چاپ یافت و نسبت به همه آثار سید از شهرت ویژه ای برخوردار گردید و مورد توجه خاص پژوهشگران قرار گرفت .

این رساله که عنوان اصلی آن « حقیقت مذهب نیچری و بیان حال نیچریان» می باشد، سید آن را در پاسخ نامهء مولانا محمد واصل مدرس ریاضی مدرسهء أعزّه حیدر آباد دکن (هندوستان) نگاشته است.

مولانا محمد واصل طی نامهء مورخ 19 محرم الحرام سال 1298 هجری قمری یعنی 138 سال قبل از امروز از سید می پرسد: « در این روز ها از تمامی هندوستان...صدای نیچر نیچر به گوش می رسد، در هر بلده و قصبه ، معدودی چند ملقب به نیچری یافت می شوند...از اکثری از این گروه پرسیدم که حقیقت نیچر چیست؟... آیا این طریقه منافی دین است یا آنکه به هیچوجه مخالفتی با دین ندارد... لکن هیچ یک از ایشان جواب شافی و کافی از این سوالات من ندادند و لهذا ملتمسم که آن جناب حقیقت نیچر و نیچری را مفصلا از برای بنده بیان فرمایند.»ص 11

سید جمال الدین افغانی در پاسخ نامهء آقای محمد واصل رساله ای می نگارد و آن را چنین آغاز می کند:

« نیچر عبارت است از طبیعت و طریقه نیچریه، همان طریقه دهریه است که در قرن رابع و ثالث قبل از میلاد مسیح در یونانستان ظهور نموده بودند و مقصود اصلی این طایفه نیچریه، رفع ادیان و تاسیس إباحت و اشتراک است در میانهء همه مردم.» ص 12

سید می افزاید:

«بلاریب که دین مطلقا سلسله انتظام هیأت اجتماعیه است و بدون دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرگز اساس مدنیت محکم نخواهد شد و اولین تعلیم این طایفه ، برانداختن ادیان است.» ص 12

سید جمال الدین افغانی خلاصه هدفش را که همانا خلاصه رساله‌ء نیچریه نیز است؛ در چند جمله عربی چنین بیان می دارد:

« الدین قوام الأمم و به فلاحها و فیه سعادتها و علیه ندارتها و النیشریة جرثومة الفساد و ارومة الأداد و منها خراب البلاد و بها هلاک العباد.»ص13

دین مایه‌ء استواری امت ها است و وسیله ایست برای خوشبختی ایشان و بر آن است بزرگی و بی همتایی ملت ها ونیچریه مکروب فساد است و ریشه اختلافات و ویرانی شهر ها وسبب مرگ بندگان.

سید جمال الدین از جمله ء نیچریان هندی کسی را نام نمی برد، اگرچه گفته میشود که سید این کتاب را در برابر اندیشه های سید احمد خان موسس کالج اسلامی علیگر (علی گڑھ) نوشته است. اما در سراسر رساله نامی از او برده نشده است ؛ ولی در جایی از آن رساله ، با استفاده از ترکیب « مهذب الاخلاق» چنین اشارت شده است :

« و ممکن نیست شخصی نیچری بوده باشد با وجود این مهذب الاخلاق و صاحب امانت و صداقت و مروت و جوان مردی باشد !» ص 50

به گمان من - الله أعلم - سید به نحوی بر سید احمد خان می تازد، زیرا ارگان نشراتی یا لسان حال کالج اسلامی علیگر« تهذیب الاخلاق » نام دارد و سر سید احمد خان (1817-1898م) آن را در سال 1870 م تاسیس کرده است و در شش سال نخست نشراتی اش در آن بیش از دو صد مقاله نگاشته است. در همینجا بایست یادآور شوم که شاید میان سید جمال الدین و سر سید احمد خان که از سید 21 سال بزرگتر بود ، بحث و ملاقات صورت نگرفته باشد و سید از اهداف اساسی سید احمد خان که

(c) ketabton.com: The Digital Library

می خواست مسلمانان علوم جدید را بیاموزند ، از تمدن غرب آگاهی یابند با سلاح دانش بر ضد دشمن ، به مبارزه برخیزند ، آگاهی کامل نداشته است و دلیل دیگر می تواند این باشد که ثمرات آن تلاش های سر سید احمد خان در آن دوران، زیاد محسوس نبوده است . به هر ترتیب این بحث گسترده است و نباید حب سید جمال الدین افغانی ما را بر آن دارد که ابتکار ، فعالیت ها ، آثار به جامانده از سر سید احمد خان را دست کم گیریم . برای سر سید احمد همین کفایت می کند که پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، تاسیس شده به وسیله او بیش از یک قرن در خدمت بشریت به ویژه مسلمانان شبه قارهء هند قرار دارد و صد ها هزار تن از ازبرکت آن دانش اندوخته اند.

افغانستان هم باید قدر سر سید احمد خان را داشته باشد با وجودی که شماری از هم میهنان ما در پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، دانش اندوخته اند ، نوهء او سر راس مسعود همراه با علامه اقبال لاهوری و مولانا سید سلیمان ندوی در سال 1312 هجری شمسی به دعوت محمد نادر شاه به کابل سفر کردند تا نصاب تعلیمی نهاد های آموزشی افغانستان را تهیه دارند.

مطالعه رسالهء نیچریه به ما می رساند که سید از مکتب های فکری عصر خویش و تئوری های مکتب های سیاسی ان زمان مطالعه و آگاهی داشته است. در دورانی که سید رساله اش را می نگارد هنوز داروین (1809-1882م) زنده است و تئوری اش مشهور به داروینیزم ؛ مورد توجه دانشمندان آن زمان و از قراین بر می آید که سید کتاب « اصل انواع» داروین را که نخستین بار در سال 1859 از چاپ برامد و چندین بار تجدید چاپ شد ، مطالعه کرده باشد و یا حد اقل از محتویات آن آگاهی داشته است. از همینرو سید از کتاب داروین و نظریه او چنین یاد می کند:

(c) ketabton.com: The Digital Library

« وسید این طایفه داروین می باشد و او کتابی تالیف کرده در آن بیان می کند که اصل انسان میمون بود.» ص 17

سید در رد تئوری او با استهزاء می نگارد:« وبر حسب زعم این شخص ممکن است که بعد از مرور قرون و کرور دهور، پشه فیل گردد و فیل ها تدریجا پشه شود.!» ص 18

سید در این رساله اش از کمونیزم ، سوسیالیزم و نیهلیزم یادآوری می کند ؛ اما یادی از مارکس (1818- 1883م) که هنوز زنده است و از آثار و کتاب های باقی مانده از وی نمی کند.

سید جمال الدین علاوه بر اینکه بر مکتب های فکری اروپایی می تازد، باطنیان، اسماعلیان و بابی ها را گمراه شمرده ، اشتباهات شان را بیان می دارد و در آخر رساله اش نتیجه می گیرد که : « برخود واجب دانستم که رساله ای به انفرادها در این امر وضع کنم و در آن بیان کنم که آن مدینه فاضله که حکما به آرزوی آن جان سپردند، هرگز انسان را دستیاب نخواهد شد، مگر به دیانت اسلامیه » ص 63

زبان نیچریه:

اینجانب چند سال قبل که در مورد آثار سید و گوشه هایی از اندیشه های او کتابی به نام «بیدارگر عصر» تالیف کرده بودم، در آن یادآور شده بودم که نوشته های سید متاثر از زبان مادری اش پشتو و زبان درسی اش عربی است که آن را پشتو ځپلی و عربی ځپلی خوانده بودم که با مطالعه نیچریه، به آن به خوبی پی می بریم که فارسی موصوف هم متاثر از فارسی کابل است که بعد از تبعید از کنر ؛ در کابل اقامت گزیده و فارسی را در آن فراگرفته است البته با تاثیر زبان پشتو در آن .

در « بیدارگر عصر» ضمن مقایسه میان یک نوشته منسوب به سید جمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین و متن نیچریه چنین نوشته بودم :

به خاطر مقایسه میان سبک نبشته منسوب به سید (نامه به مراغه ای) و آنچه سید خود نگاشته است و در انتساب آن به سید جمال الدین شکی نیست ، رساله «نیچریه» را ورق می زنیم .همان رساله ای که در آن واژه های عربی به کثرت استعمال شده و سبک خاص سید را که زبان اصلی اش فارسی نیست بلکه زبان مادری اش پشتو یکی دیگر از زبان های رسمی افغانستان است ، آشکار می سازد و با بهره گیری از اصطلاح وضع شده توسط پوهاند مجاور احمد زیار، می توان گفت که فارسی وی «پشتو ځپلی (زپلی) و عربی ځپلی (زپلی)» است یعنی فارسی ای که از پشتو و یا عربی ،متاثر است .

به رسالهء نیچریه اثر سید رو می آوریم و با هم می خوانیم :

«... از این است که ارباب تاریخ ابتدا انحطاط سلطه مسلمانان را محاربه صلیب میگیرند و چنان لایق بود که آغاز ضعف مسلمانان و تفرق کلمه آنها را از شروع آن تعلیمات فاسده و آراء باطله بگیرند .

مخفی نماند بابیهایی که در این زمان اخیر در ایران یافت شدند و هزار ها خون عبادالله را بنا حق ریختند کوچک ابدال های همان نیچریه های الموت و چیله ها یعنی کچکول بردار های همان طبعیین گرد کوه میباشند و تعلیمات آنها نمونه تعلیمات باطنیه است پس باید منتظر شد که فی ما بعد چه تاثیر های دیگر از اقوال آنها در امت ایرانیه یافت خواهد شد .» [1]

در کتاب گرد آوری شده توسط استاد خسرو شاهی در پاورقی در شرح«چیله ها یعنی کچکول بردارها» چنین امده است :.

« چیله ها یعنی کچکول بردارها : کچکول بردارها شاید همان کشکول بردارها باشند ، و مراد سید، احتمالا بقیه السیف یا بازماندگان باطنیان

---

[1]- رساله نیچریه، اثر سید جمال الدین افغانی، صفحه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشند .» پاورقی صفحه 45 رساله نیچریه .

مطلب بالا را من به دو دلیل آوردم یکی بر سبیل تصادف از میان رساله نیچریه که در نگارش آن به قلم سید، جای شکی وجود ندارد ، انتخاب نمودم تا خواننده گان میان دو نبشته سید ، یکی نامه به حاج مستان مراغه ای و دیگر نبشته سید، در پاسخ مولوی محمد واصل هندوستانی، مقایسه نمایند تا ببینند که این دو نبشته از نگاه سبک با هم چقدر تفاوت دارد ! و دلیل انتخاب دیگر از متن نیچریه برای من این بود که سید ، نیچریه را در پاسخ نامه ای نگاشته است که آن بنده خدا، پرسش خود را در 22 دسمبر سال 1880 میلادی مطرح کرده است و پاسخ سید هم بایست در همان روزهای نزدیک باشد و نامه به سید مستان مراغه ای هم طوری که از تاریخ درج شده در پایان آن پیدا است 25 دسامبر سال 1881 میلادی می باشد ، بناء فاصله زمانی آن دو ،در حدود یکسال است و هر کسی که با خواندن و نبشتن سر و کار داشته باشد ، یقینا درک می کند که در اسلوب نگارش یک شخص، در مدت یکسال اینقدر تحول رونما نمی گردد و اینقدر تفاوت مشاهده نمی شود . زیرا نامه به سید مستان مراغه ای به اصطلاح برادران ایرانی، مال اواخر قرن 19 معلوم نمی شود.شاید 60 یا 70 سال قبل نگاشته شده باشد .

در مورد« چیله ها یعنی کچکول بردارها» استاد خسرو شاهی یا کدام برادر ایرانی که پاورقی نگاشته ، شاید از خوشی در جامه نمی گنجیده که مشاهده نموده است ،سید جمال خودش «چیله ها» را با آوردن «کچکول بردارها» توضیح یا شرح داده است بناء نیازی نیست تا آن را بار دیگر شرح دهند، اما دقیق این است که نمی توانند آنرا شرح دهند ، اگر من و یا یک نفر افغان دیگر ،این واژه را شرح ندهد[2] ، برای بیگانگان شرح آن

---

[2]- برای اینکه جمله بالا مبالغه آمیز به نظر نیاید، خواننده گان را به مطالعه بحثی تحت عنوان "

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشوار است ، اما چون کچکول بردارها توسط سید شرح داده شده است ، در شرح آن ، پاورقی نویس ، می نگارد که شاید کشکول باشد . برای هیچ افغان واژه« شاید» در این مساله گنجایش ندارد همانقدر که آنان یقین دارند شیر سپید است به همان اندازه به یقین می دانند که کچکول ،کچکول است و کچکول ملنگ را همه کس دیده و برداشت درستی از آن

پرزیوان" که در پایان کتاب " تاریخ و زبان در افغاانستان" نوشتۀ استاد نجیب مایل هروی، آمده است دعوت می نمایم، در کتاب یاد شده حدود 20 صفحه ، به شرح این جمله اختصاص یافته است که " مرد پشتو زبانی گفته است که زنی " پارسی وان" دارد" که جمله ای است نهایت واضح و روشن، آن مرد مرد پشتون گفته است که همسرش فارسی زبان است، نه پشتو زبان، دکتور محمود افشار در این ارتباط، نخست گمان برده است " پارسی وان" را ، راوی انگلیس " پرزیوان" شنیده و شاید معنای " برزیگر" یعنی دهقان باشد و باز احتمال داده است که ان مرد " پارسی دان" گفته باشد (با دال نه واو) آقای اسماعیل نواب صفا، نبشته است " پرزیوان" کسی است که شغل شاغل او کشاورزی و بزرگری است و آقای سید محیط طباطبائی در آغاز گمان برده است که ممکن است " پارسی وان" از دو جزء "پارسا" و " وان" ساخته شده باشد، یعنی زن حافظ عفت، تا اینکه استاد نجیب مایل هروی، به سراغ این بحث رفته و جان گپ و مفهوم اصلی را چنین بیان کرده است که:" پارسی وان" به معنی تاجک است و پارسی زبان نه پارسی دان، زیرا پارسی زبان بودن با پارسی دان بودن فرق دارد و پشتو زبان ها به پشتونی که فارسی میدان " پارسی وان" نمی گویند، آقای حسین داودی در اخرین اجتهاد گفته است : نقاطی که زبان شان فارسی است و دارای دو مذهب شیعه و سنی هستند، اصطلاحاً به مردم شیعه مذهب " پارسی وان" می گویند.

آقای احمد اقتدار هم در این بحث شامل شده و داستان سفرش را شرح داده است که در راه سفر از جوانی پرسید است که : " سرخسی هستی" او گفته است : " مو پرزیوانم" چوپان های دیگر گفتند : " اوغون" است یعنی افغانی است، اما خود او باز لب به سخن کشود و با پرخاشی آرام گفت : " پرزیوانم، عمری نه ام" و با ذکر این داستان به این نتیجه می رسد که " پرزیوان" یعنی شیعه مذهب، آرای وارد شده در این پینوشت ، به استثنای نظر دقیق و منطقی استاد نجیب مایل هروی که از افغانستان است، آرای دیگر مربوط به همزبانان ایرانی ما است، که عدم اگاهی شان را با وجود اهل تحقیق بودن در اصطلاحات فارسی میهن ما، آفتابی میکند.

آنچه در بالا درج گردید، فشرده نظریاتی است پیرامون توضیح واژه " پارسیوان" در کتاب " تاریخ و زبان در افغانستان" ، صفحات 167-189

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارد ...

شرح دیگری که استاد خسرو شاهی یا برادر ایرانی دیگری نگاشته این است «مراد سید احتمالا بقیه السیف یا بازمنده گان باطنیان باشد » به این معنی که چیله ها یا کچکول بردارها ، بقیه السیف باطنیان اند .آنرا هم با واژه« احتمالا» بیان می دارند ، اما من میگویم که واژه «احتمال» هم در اینجا بی مورد است . مفهوم آنرا هر افغان مثل سید جمال الدین افغانی می داند، صد در صد، مثلی که سید جمال الدین از آن اراده کرده است .برای نزدیک ساختن این مفهوم برای برادران ایرانی ،عرض می دارم که در افغانستان یکی ملا است و دیگر چلی که دستیار ملا است و در خدمت ملا و نزد ملا هم درس می خواند ، بناء حرف سید به این معنی است که هر گاه ما اسماعیلیان یا باطنیان دژ « الموت» را ملا فرض کنیم یا ملنگ ،بابی های موجود در ایران مثل چلی های ایشان و یا کچکول برداران ایشان ،به حساب می رود ، در فهم و دانش ، در رتبه و حتی موقف اجتماعی و عمر .[88]

طوری که همزبانی قرن ها میان افغانستان و ایران با عث نشده است که واژه های مستعمل در افغانستان را پژوهشگران آثار سید ، حتی آنانی که

---

[88]- واژه چیله که اصل هندی دارد تا کنون هم در میان پشتون ها، به ویژه در آن سوی خط دیورند، کار برد فراوان دارد. به مثل های زیر توجه فرمایید:

ملا هم ناست و او چیله گان یی هم ، (ملاهم نشسته بود و چلی هایش نیز)

خپله هم راغلی و، او خبل چیله گان هم راوستلی ؤ (خودش هم آمده بود و چلی هیاش را هم آورده بود)

واژه چیله، مرادف واژۀ " چمچه" هم کار برد دارد. مثل:

" ته د ده دوره چیله کیژه مه " یا " ته د ده دو مره چمچه کیژه مه" (تو اینقدر فرمانبردار و قاش او مشو!)

در زبان اردو هم میگویند که:

" جیسی چیله، ویسی گرو" یعنی این شاگرد و همان استاد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم نیم قرن در زمینه پژوهش کرده اند ،سال ها بعد ،مفاهیم آن را بدانند و در تفسرآن از واژه های «شاید» و«احتمالا »کار می گیرند ، چگونه سید که چند سال را به ادعای آن ها، در افغانستان سپری کرده است، آن واژه ها را به صورت درست ودقیق آن ، به کار می برد ، اگر ایرانی می بود حتما کشکول مشهور را به کار می برد و عوض چلی، طلبه .وطالبچه را .

(برای مطالعهء ادامهء این بحث به مقالهء اینجانب{ «ایرانی» نبودن سید جمال الدین در آیینهء نامه ها و آثار خودش}، که در سایت های انترنیتی و کتاب بیدارگر عصر آمده است، مراجعه شود.)

کلمات و واژه های دیگری هم وجود دارد که سید در آثار خویش به کار برده است ؛ اما همزبانان ایرانی ما ، متاسفانه آن را نفهمیده اند و مجبور شده اند که آن را مثل « چیله» شرح دهند و به اصطلاح اجتهاد کنند و باور داشته باشند که اگر درست بود دو اجر و اگر اشتباه کردند یک اجر!

سید می نویسد: « اکهوریان بعد از تعلیم و تعلم اگر یکی از اهل ملت خود را ببینند فی الحال باد قولنج کبریاء ایشان را چنان می گیرد که جمیع اعضاء و جوارح حتی جفون هم از حرکت باز می ایستد.»

همزبان ایرانی ما در شرح قولنج می نویسد : مرضی است معدی که بسیار دردناک می باشد.

شکی نیست که همه بیماری ها دردناک اند ؛ اما قولنج را معدی گفتن به این معنی است که هدف سید را نفهمیده اند. معدی یعنی مسری یا سرایت کننده؛ آیا قولنج از یک شخص به دیگری سرایت می کند !؟ و اگر آن را معدی یعنی مربوط به بیماری های معده هم اراده کرده باشند، خطا کرده اند و لاجرم ، صرف یک اجر را دریافت داشتند!!

یا اینکه «شکنبه» را در این گفته سید که : « هنوز قدم از شکنبه خود بیرون ننهاده اند» به « قالب» ترجمه کرده اند که دقیق نمی باشد ، هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان معنای آنرا آن طوری که سید هم وطن شان اراده کرده است ، می دانند و درک می کنند.

مثال های دیگری هم از این قبیل فراوان است و ثابت می سازد که فارسی سید، فارسی افغانستان است.

یکی از نشانه های دیگر تاثیر زبان پشتو را بر زبان فارسی سید درنوشته هایش ، در ترکیب های عدد و معدود به خوبی می توانیم مشاهده کنیم.

در زبان فارسی و کسی که زبان مادری اش فارسی باشد اگر «عدد» بیش از یک باشد، یعنی جمع باشد، «معدود» را مفرد استعمال می کند، اما در زبان پشتو اگر عدد جمع باشد، معدود را نیز جمع استعمال می کنند و در زبان عربی عدد و معدود ، بحث و قاعده خاص خود را دارد. به این شرح کوتاه : در عددهای های یک و دو مطابقت و در اعداد 3- 10 معدود، مفرد و مجرور می باشد. با درنظرداشت تانیث و تذکیر معدود یعنی اگر معدود مذکر باشد عدد مؤنث می آید و اگر معدود مؤنث بود عدد مذکر می آید مثل اربعة رجال و ست قصص. و از 11- 99، معدود مفرد ومنصوب می آید بادرنظر داشت مطابقت وعدم مطابقت جزء اول و جزء دوم ترکیبی از حیث تانیث و تذکیر مثل احد عشر کوکبا. اثنتا عشرة عینا. اربعة عشر کتابا. خمس عشرة کراسة. و در عددهای صد وهزار معدود مفرد و مجرور می باشد. مثل : مائة عام و الف سنة . اما در زبان پشتو مثلا گفته می شود « اوه کتابونه» یعنی هفت کتاب. این تاثیر زبان مادری سید را در نبشتهء او در متن رسالهء «نیچریه» به وضوح مشاهده می کنیم.

مثلا سید می نویسد:

«... خون هزار ها بیگناهان را به دسیسه ها و حیله ریختند.» ص 36

«...وکرسی مجد و شرفش سرنگون گشته و در بادیهء وحشت چون سایر حیوانات با هزار آلام و اسقام در غایت خوف و بیم به سر خواهد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برد.»

ویا می گوید:

« .. و همچنین مخفی نباشد که هزارها مصایب و هزارها بلایا و هزار ها رزایا و هزار ها آفات در هر زاویه ای از زوایای عالم کمین گرفته...»ص31

در جای دیگری در همین رساله نیچریه می نویسد:

..«.. و از آن بود که جماعتی از صعالیک فرنگ در قرن خامس به اراضی شامیه هجوم کرده صدها شهرها و قریه ها را خراب نمودند و خون هزاران را رایگان ریختند و قریب دو صد سال مسلمانان از دفع آن صعالیک عاجز ماندند.»

در اینجا همچنان دیده می شود که سید برخلاف ایرانیان که « دوصد» را « دویست» می نگارند، سید مثل اهالی کابل « دوصد» نبشته می کند.

چاپ نیچریه و ترجمه های آن :

گفتیم نیچریه را سید در پاسخ مولوی واصل در محرم الحرام 1298 هجری قمری برابر با دسمبر 1880 نگاشته است . این کتاب در همان سال 1298 قمری (1881م) البته چند ماه بعد از نگارش در همان حیدر آباد دکن ، زیر نظر شخص سید، نخستین بار در مطبعه سنگی به چاپ رسیده است . و به خاطر اهمیتی که داشته است و یا شهرتی که کسب کرده است باردیگر درهمان سال 1881 م یا 1298 ق به همت حاج محمد حسن تاجر کازرونی مجددا در بمبئی ، به چاپ رسیده است.

چاپ سوم آن نیز دوسال بعد ، به همت یک تن ایرانی دیگر به نام فخر الحاج و العمار الشیخ عبد الوهاب شیرازی در رجب المرجب سال 1300 هجری قمری در بمبئی ، در مطبعهء حسینی جدید، به نشر رسیده است.

(c) ketabton.com: The Digital Library

در آغاز آن به گونهء مقدمه ، آنچه را که مدیر روزنامه فرهنگ چاپ اصفهان در شماره 101 مورخ رجب المرجب سال 1298 ق نشر نموده، درج گردیده است.

مدیر روز نامه فرهنگ که چند ماه بعد از نشر رساله «نیچریه» یک نسخه آن را سید جمال الدین برای موصوف می فرستد ، او در روزنامه خویش می نگارد که قصد داشته است وی کتابی در خصوص تعلیمات باطله و آنچه منافی تمدن و مزیل اخلاق حسنه است ؛ بنگارد ، اما به واسطه گرفتاری ها به این هدف نرسیده است و با دریافت رساله سید در روزنامه خویش می نگارد که : « لیکن امروز هزار گونه سجدات شکرمی نمایم که در ایام حیات خود به وجود حکیمی دانشمند و سلیم الذوق آگاهی حاصل کردم که بدون کم و زیاد در اقصی بلاد هندوستان تمام عقاید این خاکسار را بیان کرده و به رشته تحریر دراورده است.....عالم تمدن را به وجود این حکیم دانشمند و وحید خردمند تبریک وتهنیت می گویم و بر خود فرض می دارم که این رساله او را باید فی الحقیقه کتاب مقدس شمرده در ذیل فرهنگ متدرجا به طبع رسانم.....مصنف این رساله فخر الحکماء المعاصرین فاضل یگانه و عالم فرزانه جمال الدین الحسینی است این رساله را در ماه محرم هذه السنه به طبع رسانیده با همین پسته اخیر، از حیدر آباد دکن هندوستان برای این بی مقدار به ارمغان فرستاده است.»

اما من تا هنوز نمی دانم که آیا مدیر روزنامه « فرهنگ» به وعده اش وفا کرده و «نیچریه» را به گونه پاورقی در روزنامه اش نشر کرده است و یا خیر؟ این امر به تحقیق بیشتر نیاز دارد.

چاپ چهارم متن فارسی نیچریه از روی چاپ بمبئی در سال 1303 خورشیدی یعنی 90 سال قبل در تهران در چاپخانه شرق به نشر رسیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

است و چاپخانه دین و دانش در تبریز آنرا تحت عنوان نیچریه یا ناتورالیزم در سال 1328 هجری شمسی ، مجددا به نشر رسانده است و برخی از نویسندگان ایرانی آنرا بار بار با سایر آثار سید درمجموعه هایی به چاپ رسانده اند ازجمله آقای مرتضی مدرس چهاردهی که از پیروان اندیشه های سید است کتابی دارد به نام « آراء و معتقدات سید جمال الدین افغانی» که بنگاه نشراتی اقبال آن را در سال 1337 هجری شمسی در تهران به چاپ رسانده است ومدرس چهاردهی رساله نیچریه سید را در آن مجموعه از صفحات 23- 63 جای داده است. همچنان یکی از مخالفان اندیشه های سید که در مورد سید ، نظر نیک ندارد ، به نام علی اصغر حلبی رساله نیچریه را در ضمن کتابش « زندگی و سفرهای سید جمال الدین اسد آبادی» در سال 1356 شمسی به چاپ رسانده است . اما بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ، در آن سرزمین ، به ویژه از طرف علمای حوزه های فقهی ، توجه به سید بیشتر شده است و بر « اسد آّبادی» بودن وی تبلیغات بیشتر و گسترده ای صورت گرفته است . یکی از کسانی که بیش از نیم قرن به نشر آثار و افکار سید جمال الدین افغانی می پردازد استاد سید هادی خسرو شاهی می باشد که مجموعه آثار سید را در شش مجلد و در بیش از 3000 صفحه، در تهران و قاهره به نشر رسانده است . این مجموعه که به نام « الآثار الکاملة» مشهور است حاوی متن فارسی نیچریه و ترجمه عربی آن « الرد علی الدهریین» نیز می باشد.

سوگمندانه بایست یاد آور شد که در افغانستان عزیز ما آثار سید کمتر اقبال چاپ یافته و حتی در دوران جهاد هم به آثار او توجه صورت نگرفته است . ترجمه نیچریه به زبان پشتو ، برای نخستین بار توسط آقای میر سعید بریمن صورت گرفت و در سال 1344 هجری شمسی یعنی هشتاد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

چهار سال سال بعد از چاپ نخست متن فارسی آن در هندوستان، و چهل و یک سال بعد از ایران ، در کابل اقبال نشر یافت و در سال 1355 هجری شمسی به مناسبت بزرگداشت از هشتادمین سالگرد وفات سید جمال الدین افغانی ، برای نخستین بار متن فارسی نیچریه (97 سال بعد از چاپ هند) در مجموعه ای به نام «گزیدهء آثار سید جمال الدین افغانی » به اهتمام دکتور سید مخدوم رهین ، به نشررسید . چون نیچریه ، به گونه مستقل به چاپ نرسیده بود ، کمتر کسی متوجه آن شد و حتی در همین سیمینار بزرگداشت ، متن «نیچریه » به زبان پشتو نیز به چاپ نرسید و صرف ترجمه غیر کاملی از « العروة الوثقی » به زبان های پشتو وفارسی نشر شد. شاید سیاست های حاکم آن دوران باعث شده باشد تا کتابی که بر ضد ماتریالزم و مادیگرایی است ، به گونه مستقل و قابل دید ، نشر نگردد.

اهمیت نیچریه در هندوستان آن زمان از این پدیددار می گردد که مولوی سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی البهاری به زودی کتاب سید را به زبان اردو ترجمه می کند و در سال 1883 م دوسال بعد از نشر آن به زبان فارسی ، ترجمه اردوی آن در مطبعه سنگی در شهر کلکته از چاپ می براید .

قابل یادآوری می داند که این مولانا سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی از جمله پیروان و دوستداران اندیشه سید جمال الدین افغانی است که سید را« حبر فهامه و فیلسوف علامه » می خواند و اندیشه های اورا به « ثاقبه» متصف می سازد و مجموعهء مقالات فارسی سید را که در نشرات هندوستان آن زمان قبلا به چاپ رسیده ، همه را در یک مجموعه به نام «مقالات جمالیه» در سال 1884 م در کلکته به نشر می رساند. تصادف نیک روزگار همین است که تاریخ نشر مقالات جمالیه 15 اگست سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1884 م است که بعد ها 63 سال بعد هندوستان در همین 15 اگست ، به نعمت آزادی دست می یابد.

نیچریه را بعد ها در سال 1349 هجری قمری (1309 ش) مولوی عبد الحنان نیز به نام « نیچریت» به زبان اردو ترجمه نموده و از طرف کتابخانه « آصفیه» در لا هور به چاپ رسانده است و مطبعه شعر وادب لاهور هم به نام «رد نیچریت» آن را طبع مجدد نموده و آقای مبارزالدین از دوستداران سید که نبشته های سید جمال الدین را به زبان اردو گرد آوری کرده است ، نیچریه را نیز در کتابش « مقالات جمال الدین افغانی» درج کرده است.

اما به نظر من مهمترین ترجمه رساله نیچریه همانا ترجمه عربی آن رساله توسط شاگرد مصری سید ، شیخ محمد عبده است.

سید بعد از ین که رساله نیچریه را در هندوستان به نشر می رساند یک نسخه آن را به شاگردش شیخ محمد عبده که ایام تبعید را در بیروت به سر می برد می فرستد.

در همین دوران عارف ابوتراب خادم سید نیز از جمله تبیعید شده گان به بیروت بود . با رسیدن و دریافت رساله نیچریه در بیروت ، شیخ محمد عبده تصمیم می گیرد تا به کمک ابوتراب عارف آنرا از زبان فارسی به زبان عربی ترجمه کند.

نیچریه تحت عنوان «الرد عالی الدهریین» در سال 1303 قمری1886 م یعنی 11 سال قبل از وفات سید جمال الدین در بیروت با مقدمهء مفصل شیخ محمد عبده که حاوی زندگینامهء سید جمال الدین افغانی نیز است ، به نشر می رسد و همه کسانی که زندگینامهء سید را تحریر کرده اند، از همین مقدمه استفاده کرده اند و این مقدمه مورد پذیرش سید نیز بوده است . شیخ محمد عبده در مقدمهء الرد علی الدهریین ، تحت عنوان «

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیرة صاحب هذه الرسالة الشیخ جمال الدین الافغانی» سید را متولد قریه « اسعد آباد» خطه « کنر» می خواند. مقدمهء شیخ محمد عبده 12 صفحه را با خط ریز و در 280 سطر و در هر سطر حد اوسط 13 کلمه احتوا کرده است.. این رساله که به نام « الرد علی الدهرین» مشهور گردیده است عنوان اصلی آن طوری که شیخ محمد عبده آن را به چاپ رسانده چنین است : « رسالة فی إبطال مذهب الدهریین و بیان مفاسدهم و إثبات أن الدین أساس المدنیة و الکفر فساد العمران»

و درمعرفی آن چنین آمده است :

من تألیف حضرة الامام الشهیر الأستاذ السید جمال الدین الحسینی الأفغانی نفع الله بعلومه، نقلها من اللغة الفارسیة الی اللغة العربیة العلامة الأستاذ الشیخ محمد عبده أفندی المصری بمساعدة عارف افندی ابی تراب الأفغانی»

سپس محل چاپ و تاریخ آن چنین تسجیل شده است:

طبعت فی بیروت سنة 1303

در اینجا قابل یادآوری می داند که رسالهء نیچریه در ایامی به نشر رسیده و به محل تولد و تبار سید اشارت صورت گرفته است که او جدیدا استانبول را ترک گفته و از طریق بوشهر وارد ایران گردیده بود، یا مهمان ظل السلطان (فرزند ناصر الدین شاه قاجار و یکی از مدعیان سلطنت قاجاری در اصفهان) بود و یا در تهران با ناصر الدین شاه دیدار می کرد و یا هم در منزل الحاج حسن امین الضرب به سر می برد و آمادگی سفر مسکو را می گرفت.

متاسفانه این مقدمه مهم را کسانی که بعدا « الرد علی الدهریین» را از روی نسخهء شیخ محمد عبده یا چاپ بیروت تجدید چاپ کرده اند ، حذف نموده اند ، حتی در چاپ هایی که توسط عبد العلیم صالح در سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1312 ق در زمان حیات سید و بعد ها زیر نظر علامه سلجوقی در سال 1960 م و در سال 2002 م زیر نظر استاد خسرو شاهی در قاهره نشر شده، درهر سه چاپ و شاید چند چاپ دیگر این مقدمه ؛ با وجود اهمیت تاریخی آن و مهمتر از آن ؛ اهمیت و شخصیت نویسندهء آن حذف گردیده است . ومن آرزو دارم خداوند برای من توفیق عنایت فرمایاد تا « الرد علی الدهریین » را به اساس چاپ نخستین یا نسخهء شیخ محمد عبده در قاهره ، به چاپ برسانم و اگر ناشری بیابم آن را در بیروت نیز به چاپ خواهم رساند . إن شاء الله!

«الرد علی الدهریین» طوری که در بالا اشارت شد یک بار دیگرهم در حیات سید جمال الدین درسال 1312 ق یعنی دو سال قبل از وفات سید توسط عبد الحلیم صالح در قاهره به طبع رسیده است . در سال های 1902 ، 1925 ، 1935 و 1955 بارها تجدی چاپ شده است و یکی از چاپ های مشهور آن همان چاپی است که با مقدمه و تلاش علامه صلاح الدین سلجوقی در سال 1960 م و به کوشش دوستدار سید، استاد محمود ابوریه از طرف « دار الکرنک» اقبال چاپ یافته است.

نیچریه را محمد منیر یعقوب افندی زاده به ترکی ترجمه نموده و اکنون در پوهنتون استانبول در مجموعه « یولدوز» نسخهء خطی آن به الفبای عربی یا خط عثمانی موجود است و عزیز آق پناره تحت عنوان « طبیعتچی لیغی» آنرا به ترکی ترجمه نموده و در سال 1956 م در انقره به الفبای لاتینی ، نشر شده است.

نیچریه به مثابه اثر مهم علامه سید جمال الدین افغانی مورد توجه اروپایی ها هم بوده است گمان می رود که نخستین ترجمه انگلیسی نیچریه از روی متن ترجمهء عربی آن صورت گرفته باشد از همینرو به نام Refutation of the materialists مشهور شده است ؛ اما ترجمه دقیق آن

(c) ketabton.com: The Digital Library

از روی متن فارسی نیچریه ، توسط سید جمال الدین شناس مشهور امریکایی بانو نکی کدی *Nikki R. Keddie* تحت عنوان دقیق و اصلی آن یعنی the truth about neicheri sect and an explanation of Neicheris در مجموعه ای به نام نبشته های سیاسی و دینی سید جمال الدین که به نام « پاسخ اسلامی به امپریالیزم» یا An Islamic Response to Imperialism مشهور است، به زبان انگلیسی ترجمه گردیده است . این کتاب در سال 1968 م از طرف پوهنتون کالیفورنیا به چاپ رسیده است.

متن فرانسوی نیچریه هم در سال 1942 بیست و چند سال قبل از ترجمه پشتوی آن و سی و پنج سال قبل از اینکه در کابل به فارسی نشر شود ، در پاریس به زبان فرانسوی ترجمه ونشر گردیده است.

این مقاله را که می دانم کاستی هایی دارد در پهلوی مصروفیت های دیگر به خواهش برادر محترم آقای محمد حسین میاخیل نگاشتم ، خداکند مورد استفاده قرار گیرد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع :

1- نامه ها و اسناد سیاسی تاریخی (مجموعهء رسائل ومقالات) گرد آورنده : سید هادی خسرو شاهی . ناشر مکتبة الشروق الدولیة – چاپ قاهره 2002 م

2- الرد علی الدهریین چاپ 1303 قمری بیروت (نخستین چاپ ترجمه عربی)

3- الرد علی الدهریین چاپ 1312 ق در قاهره

4- الرد علی الدهریین چاپ 1960 م قاهره

5- بیدارگر عصر ، چاپ چهارم – جاکارتا 29 سرطان 1390 ش

6- متن فارسی نیچریه چاپ سال 1300 قمری در مطبعه حسینی جدید – بمبئی .

7- ASYYID AL-DIN AL-AFGHANI (AN ANNOTATED BIBLIOGRAPHY)

(تدوین کننده عبد الله البرت قدسی زاده چاپ پوهنتون لیدن – هالند 1970 م (بخش هایی از این کتاب را تحت عنوان کتابشناسی توصیفی سید جمال الدین ، اینجانب ترجمه کرده ام ؛ اما تا کنون چاپ نشده است.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لویدیځ مخامختیا

لیکوال: سید بهاو الدین مجروح

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني: د معاصرې نړۍ یو اسرار امېزه، په زړه پورې او له معنی ځخه ډکه څېره ده؛ اسرار امېزه له دې کبله، چې د هغه د ژوند ځینې مرحلې تر شک و تردید لاندې راځي او د البرت حوراني په وینا: ((هغه خپل ځان ته افغان وایه او دښمنان یې هغه ایرانی بولي.))

سربېره پر دې لا هم د هغه د ژوند او هڅو ځینې مهم اړخونه لکه ځنګه، چې حتمي برېښي؛ په پوره توګه روښانه شوي نه دي.

په زړه پورې والی یې په دې کې دی، چې هغه د لرغونو فلاسفه وو لکه ابن سینا او ابن رشد او هم په نوې معنی د یو سیاسي متفکر او هم د یوه مجاهد او مبارز، ورځپاڼه لیکونکې او هنګامه غوښتونکې څېرې په توګه وځلېد.

خو هغه څه، چې په ځانګړي ډول د دغې څېرې اهمیت لا زیات کړ او هغه ته یې ځانګړې معنی وبښله، هغه د نړۍ د تاریخ له سترې پېښې یعنې د اسلامي ختیځ له تمدن سره د لویدیځ د تمدن مخامختیا او د تاریخ په ستر بهیر کې له فعالې ونډې اخستنې ځخه عبارت و.

په دې پېښه کې د سید جمال الدین افغاني دریځ د یوه تمدن پر وړاندې د بل تمدن موضعګیري وه. هغه د یوه داسې ستر تاریخي بهیر استازیتوب وکړ، چې لا هم د تاریخ برخه نه دی ګرځېدلی او موږ نن په ډېر جدي او پېچلي ډول ورسره مخامخ یو.

د سید جمال الدین افغاني د شخصیت د معنی او مفهوم په اړه لړ فکر هم خامخا موږ دې ته هڅوي، چې د اوسنۍ نړۍ غټې فرهنګي او ټولنیزې ستونزې مطرح کړو.

که چېرې څوک هڅه وکړي، د دغه نړیوال شهرت علت او د دغې تاریخي څېرې عظمت او سترتوب د هغه د کم شمېر خورو ورو اثارو له مخې پیدا کړي، له یوې ژورې نهیلۍ سره به مخ شي او ډېر ژر به وپوهېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین شخصیت د هغه له اثارو غایب دی. دا ټکی لا د هغه څېره په زړه پورې کوي، که څه هم د هغه ډېر مهم او یوازینی اثر، هماغه د هغه ژوند او دوامداره هڅې وې.
د هغه افکار او نظریات د هغه د هڅو او مبارزو په نفس کې نغښتي او و نه توانېد، چې د هغه د ژوند له عملي جنبې څخه بېل او د یوې نظري طرحې په بڼه راڅرګند شي کېدای شي وویل شي، چې پخپله سید، د هغه شخصیت او مبارزې پخپل ذات کې یوه خوځنده ژوندۍ مفکوره وه.
دا، چې سید جمال الدین افغاني په خپل ژوند کې څه وویل او څه یې وکړل، زیاتې خبرې شوي او ډېر اثار لیکل شوي دي، دې ټکو ته به لنډه اشاره بې ځایه وي.

د سید شخصیت

د سید شخصیت د یوه تاریخي متن نه تجزیه کېدونکی جز دی او زموږ په نظر د دغه شخصیت تاریخي معنی ډېر اهمیت او ارزښت لري، له دې کبله په کلي ډول موږ دغه شخصیت د یوې مفکورې په حیث په نظر کې نیسو او هڅه کوو، د هغه تاریخي اړخونه له دوو زاویو ولټوو.

- د تاریخ په شالید کې، د سید د شخصیت معنی او موقعیت.
- د اوسنۍ نړۍ په تاریخي متن کې، د دغه شخصیت معنی او مفهوم.

په دې لټه کې به زموږه طریقه د تېرو او معاصرو تاریخي پېښو بیان نه وي، بلکې موږ به په لومړي قدم کې ځینې نظري اساسات مطرح کوو، خو که چېرته هغه د مسلماتو او بدیهیاتو په ډول و نه منو، کېدای شي هغه د کار د فرضیو په بڼه قبول کړو او د هغه په مرسته پخپل بحث پورې د اړوند تاریخ د مهم جریان په اړه ځینو پایلو ته ورسېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بحث څو مخکینۍ فرضیې د سید جمال الدین افغاني د شخصیت او تاریخي اړخونو په اړه، په لاندې ډول وي:

لومړی: تمدن او کلتور، په زمان کې یو متحول واقعیت دی.

دویم: یو عمده ټکی، چې یو کلتور او تمدن له بل کلتور او تمدن نه بېلوي، د هغو دوو کلتورونو او تمدنونو د نړۍ لیدونو له اختلاف څخه عبارت دی.

درېیم: نړۍ لید یعنې یوه هغه ذهني منظومه، چې له هغو پوښتنو او ځوابونو څخه جوړه ده، چې پر څو فکري او عقیدوي اصلونو او پرنسیپونو ولاړه او د یوې ټولنې یا اجتماع له خوا د اقتدار د سرچینې او د فکري او ټولنیز کردار، طرزپوهېدونه، احساس او ادراک، له نړۍ او ژوند څخه ټاکي.

څلورم: د یوه تمدن بدلونونه اساسا د هماغه تمدن د نړۍ لید بدلونونه وي.

پنځم: بدلون په دوه ډوله دی: تکاملي بدلون یا انقلابي بدلون، تکاملي بدلون په ټولیز ډول تدریجي دی او انقلابي بدلون چټک او ناڅاپي.
تدریجي تکاملي بدلونونه کېدای شي انقلابي بدلونونه رامنځته کړي.

تکاملي بدلون هغه دی، چې د یوه تمدن د نړۍ لید اساسات او اصول نه اغېزمن کوي، بلکې یوازې د نړۍ لید په روشونو، شکلونو او برخو کې بدلونونه رامنځته کوي، چې د هغه له کبله د هماغه نړۍ لید ځینې اړخونه لا پسې بشپړ او غني کېږي او حتی نور اړخونه یې، چې د زمان له شرایطو سره همغاړي توب نه لري، له منځه ځي او د هغه ځای نور شکلونه نیسي.

انقلابي بدلون هغه دی، چې د یوه تمدن د نړۍ لید اصول او اساسات له منځه وړي او بل نړۍ لید یې ځایناستی کوي.

شپږم: تمدن د تاریخ یوه ستره پدیده ده، په تېره د معاصرې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تمدن تاریخ غربي تمدن دی. د تکاملي او انقلابي بدلونونو یوازینی عامل د نړۍ په ټولو ټولنو کې یوازې د غربي تمدن شتون او د هغه نړۍ لید دي. هر څه د همدغه نړیوال واقعیت، د تناسب په بنسټ تعیین او تشخیصیږي.

ټولې مبارزې یا د هغه د مقاومت په لاره کې او یا له هغه سره د مقابلې یا د هغه د ځینو مفکورو د عملي کېدلو لپاره دي او یا د مدرنستانو او ریفورمستانو د متناقض پیش امد په بڼه دي، چې د هغه له یوه اړخ سره مقابله کوي او بله جنبه یې مني. نن ورځ به د ټولنیز او کلتوري بدلون هېڅ یو داسې واقعیت و نه مومو، چې له دې چوکاټ او جوړښت نه بهر پاتې شي.

اوس دغه پورته یادې څو مخکښنی قضیې په نظر کې نیسو او د هغه په رڼا کې هڅه کوو، د خپل بحث اړوندې ستونزې مطرح کړو:

کېدای شي ووایو، چې د تاریخ ډېره مهمه پدیده، څه زموږه د ختیځیانو له نظره او څه د نړۍ د تاریخ له نظره، هماغه د دوو تمدنونو یعنې د اسلامي ختیځ او عیسوي لویدیځ مخامختیا ده، دغه مخامختیاوې کېدلی شي په دوو سترو مرحلو ووېشو:

لومړۍ مرحله: په اوچت دریځ کې له لویدیځ سره، د اسلامي ختیځ د تمدن مخامختیا.

دویمه مرحله: په ټیټ دریځ کې د لویدیځ له تمدن سره د اسلامي ختیځ مخامختیا.

د سید جمال الدین افغاني خبره د ختیځ او لویدیځ د مخامختیا په دغه دوهمه مرحله کې ځانګړې معنی او ځلا لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي دین، د هغه وخت په ختیځو ټولنو کې انقلابي بدلونونه رامنځته کړل او یو داسې نوی تمدن یې راووړ، چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او جهان نه یې نوی پیغام او نوې مفکوره له ځانه سره لرله.

اسلامي نړۍ لید داسې یوه منظومه وه، چې پر نویو اصولو او اساساتو ولاړه وه او د ژوندانه ټول فردي او ټولنيز اړخونه، پوهنيز مسايل، د اخلاقو او سياست مسايل، اقتصاد او حقوق یې احتوا کول. د ژوندانه معنی او هدف یې وټاکه، د قبيلوي ټولنې پر ضد د فرد اهميت او مسووليت او د اسلامي عقيدې په بنسټ، د قبيلې، قوم او نژاد نه لوړ، د امت اهميت او د دولت جوړښت ثبت او تائيد کړ.

له نورو تمدنونو سره د ارتقا په دې مرحله کې، د اسلامي تمدن مخامختيا او له لوېديځې نړۍ سره د زوال او انحطاط په مرحله کې، د دغه تمدن مخامختيا په ټوليز ډول يو له بل سره اختلاف لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي تمدن په لوړ دريځ کې و، د خپل پيغام له اهميت او ارزښت نه په بشپړه توګه خبر او پر خپل فکري، سياسي او نظامي ځواک ډاډه و.

په هغه وخت کې له تېرو تمدنونو يا د هغه وخت له موجودو تمدنونو سره د اسلامي تمدن مخامختيا داسې وه، چې څه شيان يې له نورو کلتورونو اخيستي وو، چې د اسلامي قدرت او زياتې پراختيا او د هغه د نړۍ ليد د تکامل سبب شي.

په هغه وخت کې اسلامي تمدن داسې يو ځواک درلود، چې و يې کولای شول، د بهرني کلتوري او فرهنګي عواملو د اغېزو په وړاندې له اختيار او انتخاب څخه کار واخلي او د هغه په مرسته، د يوناني عقلي علومو، له هندي او ارياني علومو او هنرونو څخه ګټې پورته کړي. ځان لا پسې بډای او يو ستر تمدن رامنځته کړي.

خو په دوهمه مرحله کې، چې اسلامي نړۍ د لوېديځ د تمدن په وړاندې ودرېده؛ له سياسي، ټولنيز او اقتصادي انحطاط سره مخ او په ټيټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت کې وه او د پردي فرهنګ د پخوانۍ دورې په وړاندې هغه د انتخاب ازادي او د مقاومت او مخامختیا ځواک یې نور نه و پاتې؛ اسلامي نړۍ دفاعي بڼه خپله او د اسلامي هېوادونو غربي کېدنه یوه نه انکارېدونکې پېښه راځرګنده شوه.

د لوېدیځ د تمدن په وړاندې په دغه شا ته تګ او دفاعي دریځ کې له لوېدیځ سره د مخامختیا مسئله د مخکښنۍ مرحلې د مسئلې په عکس وه او داسې مطرح کېده، چې په پروس ((لوېدیځ کېدلو)) کې به اسلامي هېوادونه څه ډول وکولای شي، چې خپل تېر سنتونه او اسلامي تعلیمات وساتي.

په لومړۍ مرحله کې، پخپله اسلامي نړۍ لید یو انقلابي نړۍ لید و او ټول هغه بهرني تاثیرات یې، چې منلي وو، تکاملي بدلونونه وو او د هغه د لا زیاتې بډاینې او ودې سبب شول.

په دویمه مرحله کې، اسلامي نړۍ لید د ثبات او استقرار حالت ته رسېدلي و او د بهرنیو اغېزو په وړاندې ودرېد، چې په نړۍ کې یې انقلابي بدلونونو ته لار پرانستې او په دې اړه یې د نړۍ لیدنو اصول او پرنسیپونه په شک او تردید کې اچولي دي.

ناسم پوهاوي

دلته لازمه ده، هغه مهم ناسم پوهاوي ته اشاره وکړو، چې د ځینو مسلمانو لیکوالو له خوا تر سره شوی او نن د مسلمانانو تر منځ دود شوی دی.

ځینو اسلامي متفکرینو د ختیځ او لویدیځ د مخامختیا د دویمې دورې مسئله د مخامختیا د لومړۍ دورې په بڼه مطرح کړه او ګومان یې وکړ (نن هم ډېر شمېر مسلمانان په همدې ګومان دي) لکه څنګه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي تمدن د خپلې ودې او پراختيا په پيل کې له يوناني عقلي علومو استفاده وکړای شوه، نن هم پرته له دې، چې د اسلامي نړۍ اصول او اساسات له هغه نه متغيير شي، کولای شي د غربي علومو او ټکنالوژۍ په اړه دغه کار تر سره کړي.

دا چې زمونږ خبرې د سيد پر افکارو را څرخي او سيد د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا د دوهمې دورې مهمه څېره ده نو مجبور يو، چې د دې دورې ځينو عمده تاريخي او فکري ځانګړنو ته، په لنډ ډول تم شو. که څه هم په داسې يو لنډ او کوټلي بحث کې، خامخا ځينې هغه ټکي، چې د ډېرې شرحې او تفصيل غوښتنه کوي، لږ څه مبهم پاتې شي.

د اسلامي ختيځ او لوېديځې نړۍ د مخامختيا دويمه دوره له عثماني دولت څخه پيل شوې، چې د نوموړي دولت له انحطاط سره سره يې دوام کړی او نن هم په يوه بله بڼه په جريان کې ده.

عثماني سترواکي د اسلام د دين لپاره د يوه سپر په توګه وه، چې د پرديو د يرغلونو په وړاندې يې هغه وساته او د اسلامي تمدن د قدرت او عظمت مهم عامل و، خو په عين حال کې د اسلامي نړۍ دغه سپر يا ډال د بهرني نفوذ په وړاندې د يوه خنډ په توګه کار وکړ او اسلامي نړۍ يې د ډېرې مودې لپاره له سترو اروپايي بدلونونو او پرمختګونو لرې او بې خبره وساتله.

په اسلامي نړۍ کې، د اروپا د نويو پرمختګونو او بدلونونو په لاره کې د دغو خنډونو د رامنځته کېدو يو له لويو عواملو څخه دا و، چې دولتي دستګاه او د عثماني امپراطورۍ واکمنو د اروپا نوي افکار او ټولنيزې فلسفې د خپل بشپړ سياسي اقتدار او د استبدادي دولت د نظام لپاره يو ستر خطر ګاڼه.

په پايله کې، کله چې عثماني دولت مخ په ځوړ شو، د لوېديځې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او تخنیکي قدرت د تالندې او برېښنا په څېر د اسلامي هېوادونو پر سر راپرېوت، چې د هغې ناڅاپي صدمې له ګنګسیت نه لا تر اوسه هم اسلامي نړۍ په بشپړ ډول په هوښ نه ده راغلې.

په ۱۷ مه میلادي پېړۍ کې د عثماني دولت انحطاط، په ټولیزه توګه څرګند و، سلطان د ټول واک مرکز و خو له یوې خوا د دولت ناقصه او مخ په ځوړه اداري دستګاه د چارو د پرمختګ ګټورتوب راکماوه او له بلې خوا د شپاړسمې پېړۍ له پای نه وروسته هغه سلاطینو، چې د چارو واګې یې په لاس کې واخیستل، ډېری بې کفایته او کمزوري کسان وو او عثماني اردو هم ورو ورو خپل نظم او اقتدار له لاسه ورکړ.

همدارنګه په دغه وخت کې سترواکي له یوه ژور اقتصادي کړکېچ سره مخ و. د کړکېچ اساسي علت، چې د امپراطورۍ اداري کمزورتیا، هغه ته لا زیاته چټکتیا ور په برخه کړه، د لوېدیځ او ختیځ په لور د اروپا د نفوذ پراختیا وه. په هندوستان کې د اروپایي تجارتي مرکزونو استقرار، له بهرنۍ نړۍ سره د عثماني امپراطورۍ اړیکې ګډې وډې کړې؟

د امریکا کشفېدل او د مدیترانې هېوادونو ته د سرو زرو سېلابي بهیر، د امپراطورۍ پر اقتصادي وضعیت ډېر ژور اغېز وکړ او دننه دوو نورو پېښو، کورنی کړکېچ لا پسې زیات کړ.

یوه پېښه دا وه، چې محلي قدرتونو د مرکزي دولت له کمزورۍ نه ګټه پورته کړه، تر پخوا یې لا زیاته خپلواکي خپله کړه.

دویمه پېښه د وهابېزم بهیر و، چې د عثماني دولت شتون یې له شک او تردید سره مخامخ کاوه خو هغه ډېر مهم خطر، چې د عثماني امپراطورۍ شتون یې وګواښاوه، د هغه د واک په دننه کې نه، بلکې د هغه له سرحدونو د باندې سر را اوچت کړ. دغه خطر د اروپا علمي او تخنیکي انقلاب او د هغه مخ په زیاتېدونکې نظامي او اقتصادي قدرت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنيو پېړيو په پای او تر هغه وروسته بنسټيز ټولنيز او اقتصادي بدلونونه په اروپا کې رامنځته شول، چې د اسلامي تمدن په حوزه کې رامنځته نه شول.

د لوېديځې اروپا په ځينو هېوادونو کې په کليسا پورې تړلی د منځنيو پېړيو فيوډالي نظام مخ په ځوړ شو او يوه نوې تجارتي او صنعت پاله طبقه پياوړې شوه دغې بورژوازي طبقې، د سياسي قدرت او ټولنيز واک د تر لاسه کولو لپاره پر کليسا او عيسوي دين تکيه و نه کړه، بلکې د ساينس او تخنيک فلسفې ته يې مخه کړه.

له دين څخه د فلسفې بېلېدل د يوه نوي نړۍ ليد اساسات رامنځته کړل، چې د هغه په چوکاټ کې دولت وکولای شول له دين څخه جلا شي او نوې سياسي فلسفې را منځته شوې علوم د کليسا د اقتدار او واک له ساحې رابهر شول او د هغه د ودې او پراختيا په مخ نامحدودې لارې پرانيستل شوې. لنډه دا چې په اروپا کې له رنسانس څخه وروسته نوی نړۍ ليد ورو ورو د زاړه نړۍ ليد ځای ونيو.

په دې اړه له موږ سره د نا سم پوهاوي يو بل ټکی دا دی، چې د اسلامي نړۍ يو شمېر متفکرين، له رنسانس څخه وروسته اروپا، هماغه د منځنيو پېړيو عيسوي فيوډالي اروپا ګڼي او دا انګېري، چې اوس هم اسلامي نړۍ يوازې له عيسوي دين سره مخامخ ده.

عثماني دولت يعنې هغه قدرت، چې په شپاړسمه پېړۍ او حتی تر هغه څه موده وروسته هم کولای شوای اروپا تر خپلې ولکې لاندې راولي، د ويانا ښار وګوابښي او له اروپايي قدرتونو سره مساويانه وجنګېږي، و نه شوی کړی، چې په نظامي هنر کې نوي اختراعات او اکتشافات وکاروي او په پای کې، د اتلسمې پېړۍ له نيمايي وروسته، عثماني دولت نور نو له اروپايي قدرتونو سره د مقابلې توان نه درلود او د اروپا تخنيکي اوعلمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختراعاتو او کشفیاتو په اسلامي نړۍ کې کوم انعکاس و نه موند. مثلا د دغې دورې په عثماني ادبیاتو کې کوپرنیک ته د کومې نغوتې څرک نه مومو، اردو او بحري ځواک له نویو تخنیکي اکتشافاتو هېڅ ګټه پورته نه کړه او په پایله کې د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې د اسلامي امپراطورۍ انحطاط په ټولیز ډول روښانه او څرګند و.

د انحطاط د دورې لومړنیو لیکوالو د هغه وخت سلطان ته بلنه ورکړه، چې تېر عظمت او سترتوب بیا راژوندی کړي، خو دې ته هم ځیر وو، چې د تېرې زمانې د جوړښتونو په رغولو سره به مسئله نه حلېږي او ستروا کي یو بل ځیز ته اړتیا لري، چې هغه د دفاعي او نظامي قوې پیاوړتیا وه له اروپا سره یې د مقابلې لاره یوازې د نویو نظامي تخنیکونو په زده کولو کې ولټوله. هر هغه څه، چې په دغه دوره کې له اروپایي ژبو څخه په ریاضیاتو، جغرافیه، تاریخ او سیند پېژندنه کې وژباړل شول، یوازې د امپراطورۍ د نظامي حالت او د اردو د وضعې د ښه والي لپاره وو. د عسکري تعلیماتو ښوونځي د اروپایي تخنیکونو د زده کړې په خاطر پرانیستل شول.

تر دې نظامي اړیکې وروسته یو ډول سیاسي اړیکه د ژباړونکو او بیا د ځینو سفیرانو له خوا تر سره شوه، د دیپلوماتانو دغه نسل هم تر ډېره د مسئلې حل په نظامي فورمونو کې وکوت او فکر یې وکړ، چې ستروا کي باید د نوي متمرکز دولت ښه خپله کړي او د دې کار لپاره یې لاندې څو شرطونه اړین ګڼل.

- د یوې نوې اردو رامنځته کول.
- پر ټولو نیمه خپلواکو ولایتونو، د مرکزي اقتدار د بیا ټینګښت لپاره د دغې اردو کارونه.
- د قوانینو د یوه نوي سیستم تطبیق او د مساواتو پر اصل ولاړه اداره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ په پیل کې د عثماني امپراطورۍ په اسلامي ټولنه کې د نوي فکر یو بهیر رامنځ ته شو، چې په وروسته کې یې اوږدمهاله اغېزې درلودې او نن هغه اغېزې په ډېر شدت سره جریان لري، چې د اجتماع د لوېدیځه کېدو په خاطر د اصلاحاتو له مفکورې څخه عبارت و. په دغه دوره کې، چې د تنظیماتو په نامه یاده شوه، د عسکري، طبي او اداري چارو نوې مدرسې جوړې شوې، عرفاني استازي اروپا ته ولېږل شول، یوه رسمي ورځپاڼه رامنځته شوه، اروپایي جامې معمولې شوې او نور...

یوازې د نولسمې پېړۍ له نیمایي وروسته، د ۱۸۸۰ په شاوخوا کې ځینې اسلامي لیکوال او متفکرین د خپلې نړۍ ځینې اساسي مسایل په تېره د سیاسي تیورۍ عمومي مسئله طرحه کړه او داسې پوښتنې یې مطرح کړلې.

بنه ټولنه کومه یوه ده؟

هغه معیار، چې د ریفورمونو او اصلاحاتو لاربښود وي، څه به وي؟

آیا دغه معیار د اسلامي قوانینو له اساساتو څخه استخراجېدلی شي او یا دا چې اړ یو د نوې اروپا تعلیماتو او نظریاتو ته رجوع وکړو؟

آیا د عمل او نظر له لیده د دغو دواړو تر منځ کوم تناقض وجود نه لري؟

د دغه بهیر لومړی نسل په یوه نسبتا ارامه فضا کې ژوند کاوه. له یوې خوا د اسلام او عیسویت تر منځه مجادله ارامه شوې وه او له بل پلوه اروپا د استعماري عصر د یوه سیاسي او ټولنیز خطر په توګه لا نوره هم ځلېدلې وه له دې کبله د دې دورې متفکرین تر ډېره د هغه عصر د اروپا د لیبرالي ډیموکراسۍ د اصولو، علومو او فنونو د مثبتو اړخونو لېواله شول او داسې ستونزې یې مطرح کړلې، چې وروسته یې د اسلامي نړۍ فکر بوخت وساته او د مسلمانانو د تفکر یو جز شو، مثلا ویې ویل، چې د محمدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

امت په منځ کې ملي جمعیتونه شتون لري، د دولت موخه په دې او هغه نړۍ کې د خلکو هوساینه ده او د خلکو هوساینه د تمدن په رامنځته کولو کې نغښتې، چې د دولت وروستۍ موخه ده. د هغه عصر اروپا په تېره فرانسه یې د تمدن د معیار په توګه ومنله او بالاخره د اروپا د قدرت او عظمت رمز یې د عقلي علومو په پرمختګ کې ولیده.

د دغه مسایلو په مطرح کولو سره یوازې یو کم شمېر کولای شول وپوهېږي، چې په دې ټکو کې ستونزې او تناقضات وجود لري، چې زیات غور او دقت غواړي. د بېلګې په توګه د الهي وحې اصل د انساني عقل له هغې ادعا سره، چې ځان یوازنی صحیح اساس ګڼي، څه ډول پخلا کېدلای شي؟ آیا هغه شریعت، چې پر الهي علم ولاړ دی، له نویو حقوقو سره، چې د غیر الهي علم په اساساتو ولاړ دی او یا څه ډول کېدلی شي، چې د دیني وحدت وفاداري له ملي اتحاد سره ګډ کړل شي.

دا د مخ په ځوړ اسلامي ختیځ او مخ په ارتقا لوېدیځ د مخامختیا دوهمه مرحله هم کېدلای شي په دوو برخو ووېشل شي. یوه برخه یې کېدای شي د غولېدو مرحله او بله برخه یې د مقاومت او مبارزې مرحله و نومول شي.

رښتیا هم د دوهمې مرحلې د پیل په دوره کې د اسلامي نړۍ لیکوال او متفکرین د لوېدیځ د عدالت او مساواتو د آیډیال لېواله شول او هغه ځای یې د عقلي علومو او تمدن زېږنده وګاڼه او دا یې وانګېرل، چې لوېدیځه دنیا یوازینۍ ښه ښوونکې ده او که چېرې اسلامي ټولنې د هغه شاګردي خپله کړي او د هغه علوم او فنون زده کړي، د هغه ټولنیزې او سیاسي فلسفي اصولو ته پخپلو ټولنو کې د عمل جامه ور واغوندي، نو په دې توګه به هم اسلامي نړۍ له پرځېدو او انحطاط څخه وژغورل شي او هم به لوېدیځ لیبرال او منور قدرتونه د اسلامي هېوادونو ملاتړ وکړي او پخپله به

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو له سره د منفي قدرتونو شر لرې کړای شي.
خو د ۱۸۸۲-۱۸۷۵ کلونو په ترځ کې لوېديځ خپله نوې څېره ښکاره کړه. اسلامي نړۍ په دې دوره کې په دې وپوهېده، چې اروپايي ملکونه په هر وخت کې، چې هيله يې ولري او اراده وکړي، کولای شي د ختيځو هېوادونو زړه ته ننوزي او هغه تر خپل فرمان لاندې راولي. په ۱۸۸۱ کې د فرانسې له خوا د تونس او په ۱۸۸۲ کې د انگلستان له خوا د مصر نيول، د اسلامي نړۍ لپاره يو ستر تاريخي درس و. د دغو پېښو له کبله په اسلامي نړۍ کې فکري بهير هم بله بڼه غوره کړه او هغه مهم ټکي، چې له ټولو نه زيات پام ځانته جلب کړ، دا و، چې د اروپا واک او تسلط هغه ستر خطر دی، چې اسلامي امت گواښوي. د اسلامي تمدن د انحطاط د احساس پخوانۍ مسئله پخپل حال باقي پاتې وه او هغه نوې ستونزې، چې پرې ورزياتې شوې دا وې، چې څه ډول د لوېديځې نړۍ د بې ساري ځواک او قدرت په وړاندې مقاومت وکړل شي؟ څه ډول ژوندي پاتې شي؟ د ختيځ او لوېديځ د مخامتيا مسئله د غولېدنې او فکري او نظري اړيکې له مرحلې څخه تېره او د ژوند او مرگ په حياتي ستونزو بدله او ثابته شوه، چې دغه د مرگ د خطر اساسي عامل له اسلامي تمدن نه بهر ورته متوجه دی، نه له دننې.
په ټوليز ډول د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا په مرحلو کې د مسلمانانو فکري دريځ د مولانا جلال الدين بلخي هغه مشهور داستان رايادوي، چې وايي: څو تنه په تياره کې له يوه فيل سره مخامخ شول او د هغه د بدن پر ټولو غړو يې لاس تېر کړ او د خپلې محدودې مشاهدې په اساس يې فيل په بېلابېلو بڼو تعريف کړ. لوېديځه نړۍ هغه ديو پيکره ماموت و، چې مسلمانان د تاريخ په تيارو کې له يوه اړخ سره يې مخ شول او هغه اړخ يې، چې درک کړی و، هغه يې واقعيت وگاڼه. يوه وويل: لويديځه نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني عيسوي دين، چې د اروپايي هېوادونو په نظامي ځواک پياوړې شوې ده، بل وويل: لوېديځ يعنې د ساينسي او لوېديځو علومو روزنځای، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د فرهنګ او ادبياتو لکه ورځپاڼې، رومان، ډرامې او تاريخ ليکنې د نويو بڼو د انکشاف ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ، ښې سياسي ټولنې، عدالت، مساوات او بشري حقونو سيمه او د خلکو په وړاندې د مسؤولو دولتونو ځای. بل وويل: لوېديځ يعنې اخلاقي فساد، د عيش او خوشګذرانۍ ځای، د ماديت پرستۍ نړۍ، له بشري حسن نه پردی او بالاخره هغه بل وويل: لوېديځ يعنې ځان غوښتنی او خود پرسته ځواک، د استعمار او استثمار د واکمنۍ او باداری قدرت.

د سيد جمال الدين افغاني څېره د تاريخ په همدې مرحله کې ظهور کوي، چې په هغه کې لوېديځې دنيا د واک استعماري منګولې بهر ايستلې دي او د سترو اروپايي هېوادونو صنعتي انقلاب او اقتصادي انکشاف يې د ختيځو ملکونو د سياسي او نظامي تسلط پر لوري ور سيخ کړی وو. سيد له يوه پلوه د اسلامي ټولنو له مخ پر ځوړ حالت پوره خبر و او له بل پلوه يې پر اسلامي سيمو د تسلط لپاره د اروپايي قدرتونو د خطر فشار احساساوه. هغه ومونده، چې اسلامي نړۍ د مرګ او ژوند د عاجلې مسئلې په وړاندې ولاړه ده او د هغه عاجله حل لاره يې د سياست په ميدان کې په علمي مبارزه کې وليده.

له يوه پلوه د سيد کرکتري خصوصيات، چې اساسا يو بهر ځاری او طبيعتا په باندنۍ نړۍ کې د فعاليت او عمل لېوال و او له بل لوري د هغه وخت عاجله اړتيا سيد جمال الدين افغاني ته د لوېديځ د استعماري ځواکونو په وړاندې عملي کړنو ته د اوږدو فکرونو دا وخت ور نه کړ، چې د مسايلو منظمه نظري طرحه تر لاسه لاندې ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله، چې سید د ((نیچریه)) په مشهوره رساله کې، د هغه عصر د عقلي تجربي علومو د مسایلو په اړه استدلال کوي، یو ذهني جوړښت او استدلالي کلامي سبک منعکسوي، چې د تېرو پېړیو پر اسلامي علماوو پورې یې تړاو درلود. د یوه داسې جدلي نظري ذهني جوړښت په شتون کې، چې کله سید د نولسمې پېړۍ له اروپايي نړۍ سره اشنا کېږي،د هغه نبوغ له کبله، چې درلوده یې، د هغه عمده مسایل په مدرنه بڼه پېژني.

مثلا هغه خپلو مصري شاګردانو ته په نارسمي تعلیماتو کې، له ۱۸۷۱ څخه وروسته، په دې عمده ټکر ټینګار کوي، هغه ستر خطر، چې اسلامي نړۍ ګواښوي د اروپايي قدرتونو لاسوهنه ده او د دې خطر په وړاندې د مقاومت مؤثره لاره په دریو ځیزونو کې ده: ملي وحدت ته اړتیا، په یو ستر چوکاټ کې د اسلامي ملتونو د وحدت اړتیا او بالاخره هغو اساسي قوانینو ته اړتیا، چې د وخت د خپلواکه واکمنو قدرت وګواښوي.

دویمه مفکوره یعنې د اسلامي نړۍ اتحاد یا پان اسلامیزم، د سید جمال الدین افغاني د مبارزو او مجادلو یو له مهمو هدفونو څخه و خو کله، چې د هغه نورو مبارزو په تېره په هندوستان کې د هغه فعالیتونو ته نظر وکړو، ګورو چې هلته یې د هندو او مسلمان تر منځ د ملي وحدت تبلیغ کاوه او ملیت یې د ادیانو او مذاهبو تر اختلافونو پورته ګاڼه. له دې ډول چال چلند څخه داسې معلومېږي، چې پان اسلامېزم د سید جمال الدین افغاني یوازینی ستراتیژیک هدف نه و، بلکې هغه یې یو له موثرو وسایلو څخه انګېره او غوښتل یې د هغه په مرسته اسلامي هېوادونه ویښ او د لوېدیځ د واک په وړاندې د هغوی د مقاومت ځواکونه پیاوړي کړي.

خو هغه د خپل پروګرام له نورو ټکو سره د پان اسلامېزم د مفکورې د پخلاینې او نه جوړښت ستونزې په نظر کې و نه نیولې، که څه هم د اسلامي نړۍ د اتحاد دا مفکوره تېر ته د بیا ستنېدو په لاره کې یوه هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. د هغه د پروګرام دوې نورې مفکورې يعنې د ملي هويتونو تثبيت او سياسي تشکيلات د نوي عصر مفکورې وې، چې سيد يو عمر د هغه په لاره کې مبارزه وکړه، پر دې سربېره سيد جمال الدين افغاني د نولسمې پېړۍ د اروپا په تېره د فرانسې د افکارو تر اغېز لاندې، د ګيزو له اثارو سره اشنا شو او د تمدن مفهوم يې د هغه عصر له نويو محتوياتو سره خپل کړ او د لومړي ځل لپاره يې اسلام د يوازيني دين په توګه په نظر کې و نه نيوه، بلکې د اسلامي تمدن په توګه يې مطرح کړ. سيد جمال الدين افغاني د ((تمدن)) د مفهوم نوې محتوا يعنې د ترقۍ مفهوم ځان ته راکاږه. ګيزو ((ترقي)) په دوو اړخونو کې ليده:

۱ - د ټولو خلکو د ورځ تر ورځې د هوساينې په لاره کې ټولنيزه پراختيا.

۲ - د فکري، ذهني او اخلاقي استعدادونو له نظره فردي پراختيا.

د ګيزو په نظر دواړه ډوله پراختيا په انساني قدرت کې قرار لري او ويل يې، چې انسان پخپله کولای شي د خپل فکر، احساس او ذهني او اخلاقي ځواک په مرسته پر نړۍ واک وچلوي او په فردي او اجتماعي چارو کې يې دغه د واک چلولو عامل انساني عقل او اراده ګڼل.

د فرانسې د نولسمې پېړۍ دغې مفکورې، سيد جمال الدين افغاني هغه وخت د اسلامي تمدن ساحې ته راکاږه، چې اسلامي تمدن د همدغو خصوصياتو لرونکی و. که څه هم د دغه تمدن د اعتلا په عصر کې د پراختيا ټول اړين عوامل موجود وو، يعنې پر تعقل باورمنه ټولنه او فردي پراختيا، خو په راتلونکو زمانو کې اسلامي ټولنې دغه خصوصيات له لاسه ورکړل. هغه په دې باور و، چې د اروپا د نويو عقلي علومو زده کړه او د ملي وحدت په بيا ټينګښت سره به اسلامي تمدن وکولای شي، چې خپل پخوانی عظمت او سترتوب بيا تر لاسه کړي، خو سيد جمال الدين افغاني بيا هم لکه د نورو تېرو متفکرينو په څېر د اسلامي نړۍ د انحطاط علتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیاسي او نظامي عواملو کې لټاوه او له دې کبله یې سیاسي مسایلو ته ډېره توجه وکړه.

دا چې د هغه فکر د سیاست نړۍ ته واوښت، د هغه وخت سلاطین او د اسلامي هېوادونو مستبد زمامداران یې د خپلو عقایدو د پلي کولو په لاره کې ستر خنډ ولیدل، د هغوی په وړاندې یې په مبارزې لاس پورې کړ. د بدو واکمنانو په وړاندې مجادله او د ښو زمامدارانو لټه د سید جمال الدین افغاني له اشوبه ډک ژوند برخلیک جوړاوه. هغه د افلاطون په څېر ښه زمامداران لټول، چې د هغه نظریاتو ته د عمل جامه ورواغوندي، خو په دې غټ توپیر، چې افلاطون د خپل جمهوریت منظمه او فکري سیاسي، نظامي طرحه له ځانه سره لرله او سید د خپلو مبارزو کومه منظمه او منسجمه فکري طرحه نه لرله، هغه لکه فاریابي د فیلسوف او زمامدار تر منځ اتحاد په نظر کې درلوده او د خپل ژوند په اوږدو کې د دغه فاضله مدینې په لټه کې له ماتو سره مخ شو. د سید او زمامدار تر منځ ناسم پوهاوی له دې ځایه راولاړېده، چې واکمن غوښتل د خپل سیاسي اقتدار د پیاوړي کېدو لپاره د هغه له روحاني نفوذ نه ګټه پورته کړي، په داسې حال کې چې سید غوښتل د اسلامي ملتونو د وحدت په لاره کې د لوېدیځ د تسلط په وړاندې د مبارزې لپاره واکمن استخدام کړي.

سید د خپلو ورځنیو مبارزو او عاجلو علمي هڅو په اوږدو کې، سره له دې چې د سیاست نړۍ ته ځیر و، دا وخت ونه مونده، چې لاندې دوو یادو اساسي ټکو ته توجه وکړي:

۱ – د اروپا د هغه عصر سیاسي فلسفو ته توجه او د سیاسي قدرت د اساساتو د مسئلې طرحه او د ختیځ د نړۍ لید په ژورو کې د واکمنانو د استبداد او مطلق العنانیت د ریښو لټه.

۲- دې ټکي ته توجه، چې د اسلامي هېوادونو واکمنانو او د هغه وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري قدرتونو پر ختيځو ټولنو د خپل واک د ټينګښت لپاره مشترکه وجه درلوده او پر يوه عنصر يې اتکا کوله، چې دغه عنصر د عوامو خلکو له جهل او نادانۍ او د هغوی له مادي او معنوي فقر څخه عبارت و.

د سيد مبارزې او د وطنپالنې هويت موندنه

که څه هم سيد جمال الدين افغاني د سياسي فلسفې اساسات له سره طرحه نه کړل او پخپلو هڅو کې د خلکو له غورځنګونو او د لوېديځې نړۍ له تاريخي پېښو او د هغه له ونډې په تېره د هغه په ټولنيزو او سياسي انقلابونو کې، د اسلامي نړۍ لپاره کوم الهام وا نه خيست، خو سره له دې هم له مستبدو ختيځو واکمنانو سره د هغه د اوږدو مبارزو له کبله د مشروطه غوښتنې او وطنپالنې بهيرونو په غير مستقيم ډول په اسلامي هېوادونو کې هويت وموند او په تېره په لوېديځو ملکونو کې د رفورميسم او مدرنيسم د بهير اساسات رامنځته شول.

په ټوليز ډول ويل کېدای شي، چې: څه پخپله د لوېديځې نړۍ په بې سابقه تحولاتو کې او څه له اسلامي ختيځ سره د هغه تمدن د مخامختيا تر ټولو مهم ټکی د دين او فلسفې له مخامختيا څخه عبارت و.

د سيد جمال الدين افغاني په عصر کې د دين او فلسفې ټکر هغه حادثه ده، چې د ختيځ او لوېديځ د مخامخېدنې په ساحه کې تر ټولو عمده مسئله وه او نن هم په هماغه اهميت پاتې ده: سيد دغه عمده مسئله په هغه ځواب ليک کې، چې د فرانسوي فيلسوف ((رنان)) په رد کې يې، په پاريس کې خپور کړی و، په څرګنده او روښانه توګه طرحه کوي.

د دغې مقالې د فرانسوي متن په يوه برخه کې، سيد داسې وايي: ((دينونه، چې په هر نامه يادېږي، ټول له يو بل سره ورته والی لري. د دغو اديانو او فلسفې تر منځ هېڅ ډول تفاهم او د پخلاينې هېڅ ډول امکانات نشته. دين انسان هڅوي، چې ايمان او عقيده ومني، په داسې حال کې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې فلسفه هغه له دغې عقيدې او ايمان څخه يا په بشپړ ډول او يا تر يوه بريده ازادوي، کله چې هم دين غلبه وکړي، فلسفه له منځه وړي او د قضيې معکوسه بڼه هغه وخت رادبره کېږي، چې فلسفه مطلق واک په لاس کې واخلي. تر هغه وخت پورې، چې انسان موجود وي، په دين او فلسفه کې او د عقيدې او ازاد تفکر تر منځ مجادله به پای ته و نه رسېږي، خو دا اندېښنه شته، چې په دې سخته مجادله کې به بريالیتوب د ازاد تفکر په برخه نه وي، که څه هم عوام تعقل نه خوښوي او د هغه تعليمات هم يوازې يو کم شمېر خواص تر لاسه کوي او همدارنګه له دې کبله، چې که څه هم علم ډېر ښکلی وي، بيا هم په بشپړ ډول انسان نه ارضا کوي، په داسې حال کې، چې انسان د آيډيال تږی دی او خوښوي يې، چې په اسرار امېزو او لرې سيمو کې يې بنسټ کېږدي، چې فلاسفه او علما د هغه له درکه او په هغه کې له تجسس نه عاجز دي.

د متن شننه

پورته متن ځينې مثبت او منفي ټکي لري، چې له دواړو اړخونو مهم، په زړه پورې او با ارزښته دی، د دغه متن لومړی ټکی، چې د متن د پيل ټکی هم دي، دا دي، چې په هغه عصر کې د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا تر ټولو مهمه مسئله او د نننۍ عصر عمده مسئله په داسې اخلاقي جرئت او وضاحت سره مطرح کوي. ځکه نن هم موږ له همدې مسئلې سره مخامخ يو او د خپلو عمده مسايلو په طرحه کولو کې همداسې وضاحت، څرګندتيا او اخلاقي جرئت ته اړ يو.

دويم مهم ټکی د متن په وروستي نغوته کې، د انسان د ديني او عقيده يي لېوالتيا په موجوديت کې نغښتی. سيد جمال الدين افغاني پخپل دې قضاوت سره د نولسمې پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساينس پالنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکري جریانونو پر ضد دربږي او داسې یوه مسئله مطرح کوي، چې په شلمه پېړۍ کې یې تازه مفهوم خپل کړی، ځکه شلمه پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساینس ګرایۍ ساده روحیه محکومه کړې ده او هغه له علمي ارزښت او ژوروالي څخه خالي ګڼي او نني انساني علوم د داسې یو تمایل شتون د یوې پدیدې په توګه تاییدوي. ارواپوهنه د هغه د عاطفي او تحت الشعوري ریښو په ژورو کې او بشر پېژندنه د هغه د فرهنګي ټولنیزو او انساني مقصدونو په څېړنو بوخته ده.

پورته متن دوه د بحث وړ ټکي هم لري:

لومړی دا چې:

کله، چې سید جمال الدین افغاني په ډېر ډاډ، د ازاد تفکر د شاته تګ خبره کوي، په دې اړه د هغه حکم پر هغه ډول قضاوت ولاړ دی. چې د پخوانیو پېړیو پر ذهني جوړښت پورې اړوند دی، ځکه زموږ د تېرو پېړیو متفکرینو، چې ټولنه په دوو طبقو وېشله: د ثبات پالنې پر اصل ولاړ د خواصو طبقه او د عوامو طبقه؛ دا وېش د نه تفسیرولو وړ ګاڼه.

که د خواصو او عوامو د دوو ثابتو طبقو دغه فرضیه ومنو، بې له شکه د عقیدې په وړاندې د ازاد تفکر د ماتې په اړه به د سید قضاوت صحت ولري او که د دې مقالې د لومړۍ فرضیې د اساساتو له مخې د فرد او ټولنې په اړه د بدلون او انکشاف مفهوم ومنو او د تعلیم او تربیې عصري تعمیم په نظر کې ونیسو، په دې توګه به د خواصو او عوامو ثابت مفاهیم خپل قاطع ارزښت له لاسه ورکړي او د عقیدې او ازاد تفکر د مجادلې مسئله په بل ډول طرحه کېږي.

دویم دا چې:

د انسان د میتافزیکي تمایلاتو د فهم او شرحې په اړه د علماوو او فلاسفه وو نیمګړتیا او نارسایي هم د غور وړ ده، که چېرته علم او فلسفه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطوني او ارسطويي معنی او له هغوی نه په پیروۍ د لرغونو اسلامي حکماوو په معنی په نظر کې ونیسو، په دې صورت کې بیا هم د سید د حکم په اړه کوم شک او تردید په ځای نه پاتې کېږي، خو که چېرته د فلسفې او نویو علومو انقلاب او د هغه انکشاف په نظر کې ونیسو او عملا دا وګورو او مشاهده کړو، چې علوم څه ځېرنې تر سره او څه پایلې تر لاسه کوي، په دې صورت کې به دا را څرګندېږي، چې لا هم د لایتناهي په لور د علم او فلسفې لار پرانستې وه.

په لنډه توګه ویلای شو، چې د حضرت سید جمال الدین افغاني نبوغ د لرغونیانو په سبک، سره له ذهني جوړښته وکولای شول، د خپل پېر ډېرې مدرنې مهمې ستونزې، د ختیځ او لوېدیځ د مخامختیا په ساحه کې منعکس کړي او د حل په لاره کې یې یو عمر هڅه او مبارزه وکړي او د ننني مبارزو اساسات طرح کړي. هغه دا ومونده، چې د نړۍ د تاریخ ستره پدیده د لوېدیځ تمدن شتون دی او له هغې سره د مخامختیا مخنیوی ناشونی دی، خو په دې مخامختیا کې کومه لاره کېدای شي، غوره شي، چې د هغه په مرسته موږ ختیځیان هم د خپل ژوند فردي او ټولنیز شرایط ښه کړو او هم خپل انساني هویت او د خپل ژوند او ټولنې معنا له لاسه ور نه کړو او دا لاره، چې د سید جمال الدین افغاني د مبارزو له اساسي موخو څخه و او نن هم تر ټولو سمه لاره ځلېږي، هماغه د ملي هویت تثبیت دی او د دې لپاره، چې هم ملي هویت تثبیت شي او هم د لوېدیځ تمدن د انکشاف په لاره پلی شي، د سید په فکر د هغه یو له ابتدایي او اساسي شرایطو څخه په ملي ژبو کې د علومو او فنونو لېږد دی او دا مهمه عصري دنده لا هم زموږ مخې ته پرته ده. ځینې اسلامي هېوادونو تر یوه بریده په دې لاره کې مهم ګامونه اوچت کړي خو پخپل هېواد کې مو لکه څنګه، چې لازمه ده لا هم په منظم ډول په دې مهم ملي کار باندې پیل نه دی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام

تر سید جمال الدین افغاني وروسته، د هغه ستر شخصیت فکري بهیر، محمد عبده او پیروانو یې پر مخ یووړ، خو عبده له سید جمال الدین افغاني سره پر یو مهم ټکي د نظر اختلاف درلود، چې زموږ د بحث لپاره ارزښتمن دی او دې ټکي ته مو یو څه نغوتې هم وکړې، عبده په دې باور و، چې د لوېدیځ له تمدن سره د صحیح او بریالي مخامخېدنې لپاره یوازې ساینسي مبترزې او عملي هڅې کافي نه دي، بلکې تر ټولو مهمه د دې برخورد نظري طرح او د فکري اساساتو تثبیت دی. هغه خپل اصلاحي او رفورمي پروګرام په څلورو لاندې ټکو وړاندې کړ.

۱ له فاسدو تاثیراتو او عادتونو څخه د اسلام د دین تصفیه کول.

۲ د اروپایي نفوذ او د عیسویانو د بریدونو په وړاندې له اسلام څخه دفاع.

۳ د عالي تعلیماتو رفورم.

۴ د نویو افکارو په رڼا کې د اسلام د دوکتورینو بیا طرحه کول.

دغه پروګرام د مصر د رفورمیسم په بهیر کې په تېره د تعلیماتو په ساحه کې مهمې اغېزې را منځته کړې خو د نننې عصر او افکارو په رڼا کې د اسلام د ټولنیزو او سیاسي دوکتورینو اساسي طرحه، هغه پروګرام دی، چې د مشهور شخصیت علامه اقبال لاهوري د ادعا او هڅو باوجود لا هم عملي شوی نه دی.

علامه اقبال داسې یو شخصیت و، چې دا ادعا یې درلوده او تمه هم کېده، چې وکولای شي د لومړي ځل لپاره د معاصرې نړۍ د افکارو په رڼا کې، د اسلامي دوکتورینو اصول طرحه کړي، ځکه هغه ترسید په ښه توګه له لوېدیځې نړۍ سره اشنا شوی او هلته یې د فلسفې زده کړې کړې وې او هم له نږدې څخه له اسلامي تمدن سره اشنا و، خو نوموړی د دغو مساعدو شرایطو په موجودیت کې د داسې فکري تناقضاتو په دام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکېل شو، چې د بشر دوستۍ نازک افکار يې د ((د انسان د قدرت اراده برتينه پايله)) له بې رحمانه نظريې سره ګډ کړل، صوفيانو ته يې بد وويل خو هغه لاره يې، چې ګومان يې کاوه د اسلامي تفکر د تجديد او نوي کولو لپاره مونډلې، هماغه د متصوفينو لاره وه، چې د اسلام سترو صوفيانو، تر هغه د مخه له هغه نه ډېره ښه بيان کړې وه.

لکه چې کب وايي: ((هغه د صوفيانو اختلافات خوښ نه کړل خو د صوفيانو نړۍ ليد يې د اسلامي نړۍ د ننني ستونزو د حل لپاره يوه حل لاره وګڼله)) او له بل لوري علامه اقبال له هغه اسلام نه غږېږي، چې د هغه د شاعرانه تخيل او تفکر زېږنده دی او د اسلام له تاريخي او واقعي دين سره تطابق نه لري.

په دې ډول تر سيد کلونه وروسته، علامه اقبال له لوېديځې نړۍ او اسلامي عالم سره له ښې بلدتيا سره سره، کله چې :

- له اسلامي دين نه عندي يا شخصي تعبير وړاندې کوي.
- د اسلامي نړيوالې فکري مسئلې طرحه د متصوفينو د نړۍ ليد په چوکاټ کې ځايوي.
- د مليت مفکوره او د ملي هويت تثبيت د هغه په واقعي او عصري معنی په نظر کې نه نيسي.

له دې کبله د سيد د فکر او دريځ په پرتله درې قدمه شا ته ږدي او روانېږي. د ننۍ نړۍ د افکارو په رڼا کې د اسلامي دوکتورينونو د اصولو او پرنسيپونو د بيا طرحې دغه مسئله، چې د سيد جمال الدين افغاني د مبارزو محورو او محمد عبده هغه مطرح کړله او علامه اقبال نه يوازې دا چې حل نه کړه، بلکې لا پسې مغشوشه کړله، نن هم په هماغه قوت او حتی په حاده بڼه مطرح ده او ژور فکر ته اړتيا لري.

د ختيځ پوهانو له خوا د لوېديځ پېژندنې د لومړي کانګرس په اړه يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز

زما په ګومان د سید د شخصیت غوره نمانځنه په دې کې نه ده، چې ووایو په کوم ملک کې زیږېدلی او یا نه دی زیږېدلی، ځکه هره پوښتنه او هر ډول ځواب، چې ورته ورکړل شي، د هغو ستونزو په حل کې به، چې سید جمال الدین افغاني عملا طرحه کړې دي، هېڅ ډول اغېز رامنځته نه کړي.

فکر کوم، چې د هغه شخصیت غوره نمانځنه په دې کې ده، هغه ستونزې، چې سید تشخیص کړې وې او یو عمر یې د هغه د حل په لاره کې هڅې وکړې، ډېر زحمتونه او مشقتونه یې په کې وګالل او لا هم په پېچلې بڼه پر خپل ځای پاتې دي، بیا طرحه کړو او د حل لپاره یې پر خپل ځان لږ ذهني زحمت ومنو.

هغه پوښتنه دا ده، چې دا نن موږ ختیځیان په عمومي ډول او اسلامي نړۍ په خاص ډول، د لوېدیځ په اړه څه فکر کوو؟

ساده پوښتنه ډېره نه ده شرحه او توضیح غواړي. زموږ مخکښې خبرې پر دې شرحې او توضیح، یوه مقدمه وه. موږ په دې لنډ بحث کې هڅه کوو، چې د دغو مهمو رامنځته شویو ستونزو ځینو جوړوونکو توکو ته، لنډه نغوته وکړم. له ننني لوېدیځې نړۍ سره زموږ مخامختیا، د سید جمال الدین افغاني د دریځ په اوږدو کې قرار لري، ځکه د ننیو ستونزو او څرګندې طرحې یو له مهمو ټکو څخه دا دی، چې په اسلامي هېوادونو کې د سید افکار او د هغه د افکارو اغېزې په پوره خبرتیا سره تحلیل شي. (مثلاً په مصر کې د شیخ محمد عبده او د هغه د پیروانو افکار، په ایران کې د مشروطه غوښتنې په غورځنګ کې د هغه د افکارو اغېزه، په افغانستان کې د محمود طرزي، ورپسې د محی الدین انیس او ځینو نورو لیکوالو، فکري جریان، چې لا هم ژوندي دي، له نږدې نه مطالعه شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا باید په نظر کې ولرو، چې دا د ننني ستونزو د رامنځته کېدلو یو ډېر اساسي ټکی دی، چې نه د ننۍ ختیځې نړۍ او نه هم اسلامي نړۍ د سید د پېر هماغه واقعیت دی او نه لوېدیځه دنیا د نولسمې پېړۍ دنیا ده، نو ځکه زموږه ننۍ ستونزې په هماغه بڼه او ساده ګۍ نه دي پاتې، بلکې لا پېچلې شوې دي.

لومړی د لوېدیځ په اړه:

کېدای شي وویل شي، چې په هیروشیمیا کې د اتوم بم له چولو وروسته، هغه ستر صنعتي او تخنیکي انقلاب، چې په جریان کې دی؛ په هغه خاوره کې یوه نوې تاریخي دوره راپیل شوې، چې مخکېنۍ دورې په تېره نولسمه پېړۍ په کې لکه د یوه ماقبل تاریخ دورې په څېر راځرګندېږي.

مخکې اشاره وشوه، چې د نولسمې پېړۍ اصلاح غوښتونکې او ساده دله د مسلمانانو رفورمستانو دا تصور کاوه، چې که چېرته ختیځ هېوادونه پخپل مالي او ټولنیز ژوند کې د لوېدیځ تمدن ارزښتونه ومني، په هغه صورت کې به دغه هېوادونه د لوېدیځې نړۍ د پرمختللو هېوادونو په کتار کې وشمېرل شي او لوېدیځ روڼ اندي لیبرال او عدالت پرووره ځواکونه به له دې نه ملاتړ کوي، نن د داسې خوبونو وخت تېر شوی دی.

دوه خونړي نړیوال جنګونه او د ذروي وسلې تلپاتې خطر هغه اعتماد او ډاډ، چې لوېدیځې نړۍ او ځینو بشري ټولنو د لوېدیځ پر تمدن او ارزښتونو درلوده، له منځه وړی، هم لوېدیځه نړۍ د خپلو کلتوري او معنوي ارزښتونو په اړه د شک او تردید ښکار شوې او هم نورو نړیوالو د لوېدیځ تمدن د ارزښتونو په اړه خپل اعتماد له لاسه ورکړی او دا پوښتنه رامنځته شوې، یو تمدن چې له خپلو معنوي او فرهنګي ارزښتونو سره د خپل تمدن له بربادۍ نه د ځان په وړاندې دفاع و نه کړي، په خپله حوزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د هغه له پالونکو ملتونو سره به څه مرسته وکولای شي، او بله پوښتنه دا چې: دغه تمدن، چې د بشر د تاريخ د بدلون ستر امکانات په خپل واک کې لري او هم د ويجاړتيا ډېر وحشتناکه وسايل جوړوي، بايد د هغه د ارزښتونو په پرنسيپ او نړۍ ليد کې اساسي عيب موجود وي. بايد د دې خورې او رنګينې مېوې په منځ کې وژونکي چينجي پټ وي، دا چينجي بايد وپېژندل شي؛ د نولسمې پېړۍ په څېر د لوېديځ او ختيځ واقعيت هم خپله معنی له لاسه ورکړې او اوس پخپله د لوېديځې نړۍ تمدن د ختيځ او لوېديځ په بلاکونو وېشل شوی، چې د اقتصادي او ټولنيزو نظامونو د متضادو ايډيالوژيو او له بېل سبک ژوندانه سره د مخامختيا په حال کې دي او د دغې مخامختيا ډګر نور هغه کوچنۍ اروپا نه ده، بلکې ټوله ځمکه ده، چې د اسلامي ختيځ او عيسوي لوېديځ د مخامختيا مسئله په کې زړه، کوچنۍ او بې معنا ښکاري.

خو سره له دې هم د لوېديځ د واقعيت بله جنبه دا ده، چې د دغو بلاکونو تر منځ د ټولو ايډيالوژيکي اختلافونو او تضادونو سرچينه فکري او شعوري ده. هغه څه، چې دغه دواړه سره رانږدې کوي، د هغوی د ژوندانه بنه، د فکر بڼه او د فهم بڼه ټاکي، چې دا د هغوی نړيوال ثروت، قدرت او ځواک دی، يوه واحده اقتصادي او ورته زېربنا ده، چې له هغه صنعت نه عبارت دی، چې په ډېر پرمختللي ساينس او ټکنالوژۍ ولاړ دی. د دغه لوېديځ متناقضه واقعيت په وړاندې د خپلې نړۍ واقعيت څرنګه پېژندلی او درک کولای شو، که چېرته هغه ختيځ او هغه لوېديځ ته بې له چون و چرا څخه د تړلتيا دريځ او له هغوی نه ړنده پيروي يوې خوا ته پرېږدو، يوازې دوې لارې پاتې کېږي.

يا دا چې: د ختيځ او لوېديځ زوړ تضاد هېر شي، نننی ختيځ او لوېديځ بلاکونه د يوه واقعيت په توګه ومنل شي او هغه ټولنې، چې نه په هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې تړلي دي او نه په دې پورې، د دربېمې نړۍ په نامه ونوموو او دربیمه نړۍ د همدې معیار په بنسټ د خپلو ټولنو په منځ کې، خپل ښی اړخ له کین اړخ نه تمیز او تشخیص کړي، یا دا چې پر ساینس او ټکنالوژۍ د ولاړ صنعتي اقتصاد د زېربنا، چې د سترو لوېدیځو هېوادونو د بډایتوب او ځواکمنتوب اساسي عامل دی، معیار وګرځوو، کېدای شي هغه ختیځ او هغه لوېدیځ یو واحد واقعیت وګڼو، چې په دې صورت کې د ختیځ او لوېدیځ زوړ تضاد یو ځل بیا نوې معنا خپلوي، خو په دواړو صورتونو کې پایله یوه ده، څه د زاړه ختیځ او لوېدیځ د تضاد په صورت کې او یا د دربیمې نړۍ د نني واقعیت په صورت کې موږ مجبوره یو په ټولیزه توګه له لوېدیځ سره او یا د هغه له دووو متضادو اړخونو سره د جلا فکر او نظر له لحاظه مخامخ شو.

له فکري او نظري لحاظه مو له یوه اړخه وویل، چې زموږ اقتصادي او ټولنیز ټکر او مخامختیا له ډېر وخته (له ۱۵۰ کلونو زیات) جریان لري، خو تر اوسه په دې نه یو توانېدلي، چې د هغه فکري او نظري اساسات ځانته څرګند او روښانه کړو.

دوهم د ختیځ په اړه:

کېدای شي وویل شي، چې د دې سیمې په ټولنو کې له یوې خوا د ټولنیز او اقتصادي واقعیت او له بل لوري د فکري او ذهني واقعیت تر منځ ژوره بې توازني رامنځته شوې ده، په دې مانا چې فکري او ذهني واقعیت د اقتصادي او ټولنیز واقعیت په تناسب ډېر شا ته پاتې دی او د دې دواړو واقعیتونو تر منځ واټن ورځ تر ورځې زیاتېږي او دا له دې کبله و چې لوېدیځ د سېلاب په څېر د ختیځو ټولنو په منځ کې نفوذ وکړ. ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او کلتوري جوړښتونه یې بې له کوم مقاومت څخه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېز لاندې ونيول، خو د نړۍ ليد او هغو متضادو فکري اساساتو د ټکر ستونزې، چې د تصادم په حال کې دي، مطرح نه شوې او ختيځ متفکرينو د خپل نړۍ ليد د پرنسيپ او د هغه د اصولو په اړه د دغو نړۍ ليدونو د مخامختيا په رڼا کې کومې جدي شننې او تفکر ته توجه و نه کړه، له دې کبله فکري نظري ستونزې په خپل حال پاتې دي.

پورته ياده بې توازني، کېداى شي په لاندې دوو مثالونو کې لږ تر لږه روښانه کړو.

زموږ بزگر له نويو کرنيزو ماشين الاتو څخه کار اخلي خو د ماشين حرکت د ده په نظر يوه معجزه ده او د بدو سترگو په وړاندې دم او دعا ته مخه کوي او دې ته نه دي ځير، چې د هغه خپل ذهني جوړښت په هغه نړۍ ليد ولاړ دى، چې علمي اختراع او د ماشين توليد ناممکنه کوي. که نه له ډېر پخوا نه ده بايد پخپله دغه ماشين جوړ کړى واى دغه مخترع او توليدوونکي ته به محتاجه نه واى او د مسئلې پېچلتيا دلته ده، چې له پرمختللو تخنيکي الاتو څخه کار اخيستل، ټولنه تر پخوا لا زياته د ماشين د مخترع او توليدوونکي مريئ گرځوي.

همدارنگه زموږ اداري مامور په اداري چوکاټ کې په نوي سبک په کار بوخت دي، خو نه د سياسي فلسفې له فکري اساساتو او نه يې له عقلي پرنسيپونو خبر دى او نه د لرغوني شرقي ادارې د سبک له طرز سره د هغه توپير په نظر کې نيسي، له دې کبله په يو بې روحه بيروکراته موجود بدلېږي.

لنډه دا چې اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو د يوې طبيعي پېښې يا حادثې په څېر جريان موندلى او د دغو بدلونونو په پيل او يا جريان کې کومې ارادې او روښانه شعوري طرحې ونډه نه درلوده. له دې کبله ټولنيزې او اقتصادي پديدې خپل اجتناب ناپذيره طبيعي تگلورى لنډوي، خو دا چې فکري

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامختیا ته د اړتیا احساس نه دی شوی، دغه واقعیت شا ته پاتې او ورځ تر ورځې شا ته ځي او فکري او نظري مسایلو ته په داسې نه پاملرنې سره، دغسې ټولنې پخپل لاس د لوېدیځ د مرییتوب ځنځیر له خپلې غاړې تاووي او لا یې ټینګوي، دې ته ځیر نه دي، چې یوازې فکري انقلاب او ذهني انکشاف انسان ته دا وړتیا وربښي، چې حقیقي ازادۍ ته د رسېدو په لاره کې له تخنیکي او اقتصادي وسایلو څخه کار واخلي.

کوم بل ټکی، چې د ختیځ په اړه کېدای شي وویل شي، دا دی چې د شلمې پېړۍ یو له مهمو پدیدو څخه ملي واقعیت دی. په استعماري مبارزو او د استعماري قدرتونو له شا ته تګ وروسته، ملي هویتونه په درېیمه نړۍ کې تر پخوا لا زیات تثبیت شوي دي، په سیمه ییزه او نړیواله کچه د ټولنو د ټولنیز او سیاسي ژوند په برخلیک کې یې اساسي ونډه په غاړه اخیستې، حتا هغه نظامیان، چې ځان ته انترناسیونالستان وایي او ځان تر ملیت پورته ګڼي، عملا د ملي واقعیت په دام کې ګېر پاتې دي.

سید جمال الدین افغاني د دغې مدرنې مفکورې ارزښت په وضاحت سره وموند، خو تر ننه پورې مو د هغه په اړه عملي بحث نه دی کړی او دهغه فکري او نظري بنسټ اینبودنه مو نه ده کړې، له همدې ځایه ده، چې احساساتي او عاطفي اړخ یې له فکري او عقلي پلوه ډېر قوي دی او له دې کبله د وخت دغه ستر واقعیت کله د سیمې د توکمي یا دیني عقایدو او یا په لرغوني سبک د سترواکیو د بیارغون په هڅه کې مغشوش کېږي او د هغه مترقي ماهیت او د ولسي نهضت ځانګړتیا له منځه ځي.

زموږ ننی ټولنیز ژوند په دوه ډوله، بهیرونو کې د خوځښت په حال کې دی، یو یې د ملي هویت د تثبیت په لاره کې هڅه ده او بل یې لوېدیځ کېدو ته لېوالتیا ده، دا دویم یې هم د شلمې پېړۍ یو له بې ساري پدیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه دی. د لوېدیځ د تمدن له حوزې بهر په ټولو ټولنو کې ټول اقتصادي، ټولنیز، فرهنګي او سیاسي تغییرات او بدلونونه یوازې او یوازې یو لوری لري او بس ټول د لوېدیځ کېدو په لور تګ کوي، خو دغه د لوېدیځ کېدو هدف که خپلو وروستیو پایلو ته راکاږل شي یو ځانته متناقض هدف دی، په پای کې لوېدیځ کېدل له ځانه پردي کېدل دي، خپل فردي او ټولنیز هویت له لاسه ورکول دي، له دې ځایه ختیځه ټولنه او وګړي له ځانه د پردي کېدو دغه حرکت یا د ملي هویت د مفکورې او یا د دیني عقیدې په واسطه جبیره کوي، خو د دغو دواړو جبیره یې عکس العملونو عیب او کمزوري په دې کې ده، چې غیر شعوري او له عقلي اساساتو خالي دي.

د لوېدیځوالو د برترۍ او قدرت ستر رمز په دې کې دی، چې د تفکر او تعقل ځواک دی، چې لوېدیځ یې دځمکې پر سر مطلق بادار او حاکم ګرځولی دی، دا که د نړۍ اسلامي ملتونه په خپل فردي او ټولنیز ژوند کې له لوېدیځ نه پیروي کوي، د هغوی د ساینس او ټکنالوژۍ له نتایجو څخه کار اخلي خو په څنګ کې یې د انتقادي عقل او ازاد تفکر ځواک نه روزي، د دې نیمګړتیا پایله مریيتوب او غلامي ده، په دې مانا، د دې پر ځای چې د لوېدیځې نړۍ ټولنیز او فرهنګي او د تخنیکي وسایلو بڼې او یا اشکال زموږ تر واک او ادارې لاندې وي، موږ به د هغه تر فرمان لاندې یو او پخپل دې مریيتوب سره به د نړۍ د دغه بادار برتري لا پسې پیاوړې کوو او تر پخوا لا زیات به له ځانه د پردیتوب په لاره پلي کېږو.

تقریبا په وروستیو پنځوسو کلونو کې د اسلامي ختیځ په هېوادونو کې یوه بله مهمه پدیده، په لوېدیځ سبک د ښوونې او روزنې وده او پراختیا ده نن یو زیات شمېر ختیځوالو یا د خپلو هېوادونو په نویو مدرسو کې او یا په لوېدیځو ملکونو کې په عالي مدرسو کې لوېدیځ علوم او فنون زده کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او د لوېدیځ فرهنګ او تمدن په اړه نسبتا ژور او دقیق معلومات لري، خو د ختیځو ملکونو د نویو مدرسو د تامل وړ خصوصیت دا دی، چې په هېڅ یو هېواد کې دا هڅه نه ده شوې، چې د نوي، او زړو تعلیماتو تر منځ پل رامنځته او یا کومه اړیکه ټینګه شي، یا دا چې هغه زړې مدرسې اوس هم ژوندۍ دي او له نویو مدرسو سره له کومې اړیکې پرته، د خپل دور په یوه تړلې او محدوده حلقه کې ژوند کوي او یا هغه مدرسې له منځه تللي دي او نویو مدرسو له زړو تعلیماتو سره له کومې تړلتیا پرته بې له کومې سابقې او ریښې په ختیځ کلتور او تمدن کې په کار پیل کړی او څو نسلونه یې روزلي دي، دغه پاشلتیا او جلایي د نویو تعلیم تر لاسه کوونکو په روزنه کې دوې منفي پایلې را منځته کړې دي:

۱ : دا چې دغه تعلیم تر لاسه کوونکې په بشپړه توګه د لوېدیځ سبک د تعلیماتو تر اغېز لاندې راغلل، ډېر څله د لوېدیځ په وړاندې انتقادي روحیه نه لري.

۲ : دا چې و یې نه شوای کړای، لکه څنګه، چې اړینه وه پر خپل فرهنګ، تمدن او ژبې تسلط پیدا کړي، د خپل کلتور او ژبې په وده او پرمختګ کې یې خلاق او نوښتیزه برخه نه ده اخیستې.

دغه د لوېدیځ سبک په تعلیماتو روزل شوي لومړي نسلونه تر ډېره بې ثمره ونو ته ورته دي.

د دغې پدیدې تر څنګ، زموږ د لرغوني ختیځ د مدرسو په سبک یو ډول پو او ادیب لا هم ژوندی دی، که څه هم نننی فرهنګي او تعلیمي چاپېریال به په قوي احتمال داسې ډول پوه او دانشمند په راتلونکې کې و نه روزي، خو حقیقت دا دي، چې همدا ډول دانشمند و، چې تر اوسه یې د خپل فرهنګ او ژبې په وده او بشپړتیا کې خلاقه او فعاله ونډه اخیستې، زموږ نني ادبیات، ژبه او تاریخ د هغه په لاس جوړ شوي، له هغه استعداد او نبوغ سره یې، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلوده تر ډېره بريده له نويو علمي تخنيکونو او طريقو څخه يې ګټه اخيستې، خو دا چې پر لوېديځ فرهنګ، ژبې او علومو يې بشپړ تسلط نه درلود، د هغه علمي او کلتوري ونده په غوښتي او ناغوښتي بڼه محدوده پاتې ده او د هغه متناقض دريځ د همدې محدوديت پايله ده، په دې مانا، چې هغه پخپله علمي انتقادي روحيه کې د (يک بام و دو هوا) له پرنسيپ نه کار اخلي، يانې د لوېديځ په وړاندې انتقادي دريځ لري، خو د ورته انتقادي تفکر معيارونه د ځان په اړه نه کاروي.

دا دوه ډوله رونې اندي يانې نوي تعليم يافته او زوړ دانشمند يو بل پر ضد دي، نوي تعليم يافته د لوېديځې نړۍ په اړه په يو څه پوهېږي، خو د هغه په وړاندې له انتقادي روحيې کار نه اخلي، له خپل فرهنګ او کلتور نه بشپړ معلومات نه لري خو د هغه په وړاندې انتقادي دريځ غوره کوي، برعکس د زاړه سبک پوه له لوېديځې نړۍ نه بشپړ معلومات نه لري، د هغه په وړاندې له انتقادي روحيې کار اخلي، پر خپلې ژبې او فرهنګ تسلط لري، خو د هغه په وړاندې انتقادي روحيه نه لري.

پورته ذکر شوي خصوصيات ډېر عمومي وو او د کليت هېڅ کومه جنبه نه لري، ځکه له نېکه مرغه نن په ختيځو ملکونو او اسلامي هېوادونو کې يو زيات شمېر د نوي او زاړه سبک پوهان وجود لري، چې هم صاحبدله دي او هم صاحبنظره، هم له خپلو اوسنيو او پخوانيو ستونزو خبر دي او هم ستر نړېوال مسايل د خپلو سترګو په وړاندې وېږ مومي او د خپل کلتور ټولنې او د انسان او نړۍ په اړه اندېښنې او اضطرابونه ورسره مله دي، هم پر ځان او هم پر نورو علمي انتقادونه لري، چې له دې کبله د ختيځې نړۍ او اسلامي نړۍ د داسې يو زيات شمېر صاحبدله او صاحب نظره پوهانو شتون ما ته دا جرئت رابښي، چې د خپلو دغو خبرو اصلي مرام بيان او يو وړانديز وکړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

موږ د اوسني ختيځ خلک تر بل هر وخت زيات له لوېديځ تمدن سره يوې ژورې او پراخې فکري او نظري محاسبې، تصفيې او يو علمي انتقادي چلند ته اړ يو.

داسې صحيح علمي چلند به د ګڼو مهمو علمي پايلو په جمله کې يوه اساسي پايله ولري، موږ به د هغه په لړ کې وکولای شوو خپله ټولنه او تمدن او خپل ټولنيز او فرهنګي هويت په دقيقه او څرګنده توګه درک کړو او دا به يو ډېر ستر خدمت وي، چې موږ يې د خپلې نړۍ د فرهنګ او اجتماع لپاره تر سره کړو. ختيځه نړۍ اوس اوس ډېر شمېر داسې پوهان لري، چې کولای شي په ښه توګه د دغه کار له باره ووځي.

لوېديځو پوهانو د ختيځې نړۍ په اړه زياتې مطالعې او څېړنې کړې دي، کابو له اتيا کلونو را پدېخوا يو نړيوال کانګرس، د ختيځ پېژندنې د کانګرس په نامه تر وروستيو کلونو د نړۍ په سترو ښارونو کې جلسې جوړولې او ما، چې د دغه کانګرس په څو جلسو کې ګډون کړی دی، تل مې روحي او ذهني نارامي احساس کړې ده، د دغې نارامۍ د احساسولو علت په دې کې و، چې ليدل مې ډېری ختيځ پېژندونکو ختيځ د لرغونو اثارو د موزيم، د بشر پېژندنې د لابراتوار او د مړو او زړو ژبو د اشکالو د ساتنځای او د فرهنګي او ټولنيزو جوړښتونو په څېر په نظر کې نيول او ختيځ انسانان يې بس هسې د پوهنې د موضوع او يو بېځايه شي په توګه مطالعه کول او د دغه بې روحه شي په اړه يې نظرونه ورکړي او قضاوتونه کړي دي، حکمونه يې صادر کړي او اوس هغه وخت رارسېدلی، چې ختيځوال بس هسې د پوهنې موضوع نه وي، بلکې پخپله د پوهنې فاعل شي او نور نو يوازې د يوه څيز په توګه مطالعه نه شي، بلکې پخپله د يوه شخص په توګه ځان مطرح کړي او د تفکر په ساحه کې د ځان او جهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه رغنده ونډه تر سره کړي. د هغه څه په اړه، چې لوېديځوالو د نړۍ په اړه ويلي او وايي،د هغه څه په اړه، چې د ختيځ او ختيځوالو په اړه يې ويلي او وايي، بلاخره خپل نظر ووايي، په قضاوت دې لاس پورې کړي او حکم دې صادر کړي. د يوه عقلي او فکري شخصيت په توګه دې د انسانيت او علم په نړۍ کې قدم واخلي، ځکه نو لازمه ده، چې د لومړي ځل لپاره د اسلامي نړۍ او د ختيځ پوهان او متفکرين سره راټول شي او د (لوېديځ پېژندنې کانګرس) لومړنی علمي مجلس دې جوړ کړي او په هغه کې دې دغه موضوعات:

- د ختيځ او لوېديځ د فلسفې مخامختيا او د نړۍ ليدونو د ټکر ستونزې.
- د ختيځو نړۍ ليدونو په وړاندې لوېديځې فلسفې.
- غربي ساينس او ټکنالوژۍ، د ختيځ او نړۍ لپاره د هغه اساسات، مانا او ارزښت.
- د لوېديځ ټولنيز، سياسي او فرهنګي جوړښتونه او د نړۍ او ختيځ لپاره د هغه ارزښت او مانا.
- انتروپولوژي او ټولنيز علوم، د لوېديځ او زموږ لپاره د هغه مانا او مفهوم.
- ختيځ پېژندنه او په لوېديځ تمدن کې د هغه نقش، د ختيځ د تمدنونو په پېژندنه کې د هغه مانا او ارزښت.
- لوېديځ کلتور او ادبيات، په ختيځو ادبياتو کې د هغه مانا او اغېزې.
- او ګڼ نور موضوعات مطالعه او تحليل کوي.

د داسې يوې غونډې د جوړولو لپاره به هر ختيځ هېواد په تېره اسلامي هېواد به ښه وي، خو زما په نظر د داسې يوې سترې علمي او فرهنګي غونډې د لومړنۍ جلسې لپاره مناسب ځای او محل به افغانستان وي. هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد، چې د اسیا زړه دی، هغه هېواد، چې د سترو تاریخي او کلتوري بهیرونو مرکز، د اتصال کړۍ او د تګ او راتګ څلور لاری و. زردښت له همدغه ځای نه نړۍ ته پیغام ولېږه، بودېزم له خپلو فکري او هنري ارزښتونو سره همدلته وده او پراختیا وموندہ او له دې ځای نه یې مرکزي اسیا ته لاره وکړه. یوناني تمدن همدلته له ختیځ او ختیځې روحیې سره خلاق چلند تر سره کړ. کوشاني تمدن په همدې خاوره کې وځلېد او اسلامي تمدن په همدې ځمکه کې د هنر او ادبیاتو شاهکارونه رامنځته کړل او بلاخره همدغه هېواد و، چې د لوېدیځ د استعماري قدرت په وړاندې مقاومتونه او مبارزې وکړې او نن همدغه هېواد، چې د سید جمال الدین افغاني ټاټوبی دی، باید له لوېدیځ تمدن سره د ختیځې نړۍ د علمي او فکري مخامختیا زمینه برابره کړي.

زموږ ځوان جمهوري نظام، چې نوی او ستر تاریخي رسالت په غاړه اخیستی او د مرکزي اسیا د تمدنونو په بنسټ ایښودنې او وده کې زموږ د هېواد کلتوري او فرهنګي غوڅ او پرېکنده نقش په نظر کې لري. باور لرم، چې د لوېدیځ پېژندنې د لومړي کانګرس ستر ویاړ زموږ د هېواد په برخه کړي او له دې نوي علمي او فرهنګي جریان سره به دغه لرغوني هېواد ته نوی فرهنګي ژوند وبښي.

نوټ:

که دغه مفکوره د سید جمال الدین افغاني د شخصیت د نمانځنې د نړیوال سیمینار د غړو د خوښې وړ وګرځېده، په دې صورت کې وړاندیز کوم، چې د افغاني او دوستو مملکتونو د پوهانو له جملې څخه دې د پورته مفکورې د علمي او نظري طرحې په خواوشا کې، د ډېر غور لپاره، یوه کمېټه جوړه شي، چې په دې برخه کې لازم تصویبونه تر سره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ياددښت:

په خواشينۍ سره، د مقالې په اصل کې انګليسي ماخذ او لاتين نومونه له ټايپ نه پاتې شوي او موږ و نه شو کولای، چې دغه نيمګړتيا جبران کړو.

سيد جمال الدين افغاني

جمال الدين د سيد صفدر زوی و. په ۱۲۵۴ ق ۱۸۳۸ ميلادي کال د کونړ په اسعد اباد کې وزېږېد.

د سيد جمال الدين افغاني کورنۍ د کونړ په اسعداباد کې اوسېدله خو د امير دوست محمد خان په وخت کې د ځينو ستونزو له مخې د هغه په امر د سيد پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو.

سيد جمال الدين افغاني په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دوديزو علومو په زده کړه پيل وکړ. دی ډېر هوښيار و او په لږ وخت کې يې د نړۍ د وخت دوديز علوم ټول زده کړل، ان چې استادانو يې هم له نبوغ او فکر څخه ګټه اخيستله.

افغان سيد په اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معاني، بيان، نوی او زوړ تاريخ، تفسير، حديث، فقه، اصول، عقايد، کلام، منطق، رياضي، هندسه او طب ختم کړل. ده له ډېرې ځيرکۍ او قوي ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې يې د خلکو د وينښتيا او هوساينې له پاره يو نوی نظر او پيغام وړاندې کړی، چې دا د ده د نبوغ ښه بېلګه او د فکري ځواک څرګنده نښه ګڼل کېږي. ده د خپلې بې ساري پوهې په برکت د نړۍ ډېر هېوادونه وينښ او د ژوند په رښتينې مانا پوه کړل.

کابل ته تر تګ مخکې يې په کونړ که له سيد فقير شاه بادشاه څخه ديني او عربي علوم زده کول او په کابل کې يې بيا د ګذري په جومات کې له لويو پوهانو څخه لوست کاوه. د وخت په تېرېدو سره يې پر دې زده کړو قناعت و نه کړ او د پوهې مينې تر هنده ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني په ۱۸۸۵ میلادي کال کې د پان اسلامیزم غورځنګ په جوړولو بریالی شو. د علامه نظریه او مبارزه په دوو اصولو (اسلامیت) او (افغانیت) ولاړه وه.

سید لومړی هند ته لاړ، خو انګریزانو له هغه ځایه وایست. بیا مصر او وروسته ترکیې ته لاړ. په ترکیه کې یې د هغه هېواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو. سید له ترکیې څخه مصر ته لاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه. په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو او بېرته هند ته روان شو. خو انګرېزانو ډېر ژر مجبوره کړ، چې له هنده څخه هم ووځي. له هغه ځایه لندن ته لاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین) په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته لاړ او هلته یې هم د عروة الوثقی په نامه د یوه اخبار خپرول پیل کړل. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ او هغه و، چې له هغه ځایه څخه ترکیې ته لاړ.

په ۱۳۱۴ هجري قمري (۱۸۹۷) میلادي کال د مارچ په اتمه نېټه د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې ښخ شو، چې وروسته بیا په ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹۴۴) میلادي کال کې د ده تابوت، د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړل شو او د کابل پوهنتون په زړه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سيد جمال الدين افغاني لنډه پيژندنه

زمونږګران هېواد د ستر آريانا ټاټوبی دی چې د ۱۹ پېړۍ په لومړيو او نيمائي کې د ښکېلاکګرو په تېريو سره يې خپل تاريخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکګرو په خپل ټول قوت سره د اسيائي او افريقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټينګه نيولې وه.

ليکوال: عبدالمنان ساپی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ‌گران هېواد د ستر آريانا ټاټوبی دی، چې د ۱۹ پېړۍ په لومړيو او نيمائي کې د ښکېلاکګرو په تېريو سره يې خپل تاريخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکګرو په خپل ټول قوت سره د اسيائي او افريقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټينګه نيولې وه.

فرانسه په الجزائر کې روسيه په منځنۍ اسيا قفقاز هېوادونو کې او انګرېزانو د هندوستان په لويه وچه او څه نا څه په افغانستان باندې حکومت کاوهٔ.

په ځانګړې توګه ختيځ چې د لوړ تمدن او ابدي زيرمو ګودام و د لويديځې نړۍ لپاره خورا په زړهٔ پورې غنيمت بلل کېدهٔ د وخت ظالمانو باچاهانو خپل د ژوند برياوې او لرليد د خلکو په ډېره بېوسۍ کې خورا ښه ليده. د تاريخ پدې تورتمي پېر کې چې د نړۍ پدې سيمه کې د آزادۍ لمر بيخي د ښکېلاکګرو هېوادونو له خوا په توره پرده پوښل شوی و، پدې حساس او بد تاريخي پېر کې په ختيځ کې د تورې تيارې زړهٔ وچاودېدهٔ او د آزادۍ او د انسانيت ستوری وځليد چې د دې ستوري په رڼا کې د دې سيمې خلکو وشوکولای چې د خپل روښانه راتلونکي لپاره لار ومومي او د ا ستوری د افغانستان په ختيځ سيمې دکونړ په چغسرای (اسعدآباد) کې د سيد جمال الدين افغان(رح) د زېږدنې نېکمرغه اواز چې په ګاونډ او منطقه کې وځلېد د افغانستان او سيمې لپاره يې د ځان سره خورا ځلېدونکې رڼا راوړه چې پدې وخت کې زمونږ ګران هېواد د نورو ګاونډيو هېوادونو سره په يو ډول ټولنيزو ،ستمونو ، رنځونو، کړاونو، لوږې ،او د ډول ډول ظلمونو او ناخوالو ناتارونوپه توفانونوکې راايسارو.

افغان سيد (رح) د دې پېچلې او تورتمي ټولنيز سياسي چاپېريال ته سعادت او نېکمرغۍ د راتلولپاره پخپله نه ستړې کېدونکې هلو ځلو باندې پيل وکړ او هغه څه ته ډېر ځير شو چې د نورو له نظره غورځېدلی و ،افغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید(رح) د خپل پلار نه زدکړه وکړه او ډېر ژر یې په دیني علومو کې برياوی ترلاسه کړی او د ډیری قوي حافظې او استعداد څښتن شو، نو د یو په بل پسې د علومو په پووړیو وروخوت چې په افغانستان کې دننه او بهر یې علوم زده کړل او ډېر ژر د دنیا د عالمانو ترڅنګ ودرېدۀ .

افغانستا ن او سرحدي سیمه (قبائل) د ١٩ پېړۍ د شروع څخه بیا تر د افغان سید(رح) د وخت پورې د علومو او د فنونو مرکز بلل کېدۀ.

د نړۍ خلکو به د حکمت او فلسفې د علومو د زدکړې لپاره په ځانګړې توګه د اسلامي نړۍ نه به دلته خلک راتلل او په خاص ډول په سیمه او ګاونډ کې نوموړې سیمه د فلسفې او منطق او د کلام د علومو لپاره خاص او عام مرکز ګڼل کېده، چې په نوموړې سیمه کې دا اشخاص اوسېدل:

میر زاهد میروي، ملامحب الله بهاري، قاضي مبارک کندهاری، مولوي حبیب الله، د پشد قاضي کونړی، پېښوری لوی حافظ، او ستر مجاهد مُلا نجم الدین، هډې صېب، د بنست مُلا او فېروز ملا چې دا ټول په همدې سیمه کې رالوی شوي و چې وروستني پنځه یې د سید جمال الدین افغان(رح) د پېر شخصیتونه دي په دغه وخت کې د مسلمانانو اعمال دومره خراب شوی وو، چې اصلاح کول یې ځه اسانه کارنه وو، خو د علامه سیدجمال الدین افغان د زیاتو کوښښونو او نه ستړی کیدونکو هلو ځلو په نتیجه کې یو ځه اصلاحات رامنځ ته شول. نوموړی په دې عقیده و چې باید یو نوی نظام رامنځ ته شي،او نوی نسل په اسلامي عقایدو وروزل شي تر څو یوه اسلامي او په خپلو پخو ولاړه اداره رامنځ ته شي.

علامه سید جمال الدین افغاني د سید صفدرزوی په ١٢٥٤ هجري سپوږمیز کال د شعبان په میاشت کې چې د ١٨٣٩ زېږیز سره برابر دی د کنړ ولایت په اسعدآباد کې په یوه د یندوسته کورنۍ کې زېږېدلی دی، دی د اسلامي نوښت بنسټګر او یو سیاسي فعال غړی وه چې د اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملتپالنې يو مخور پلوی و. سېد جمال الدين افغاني په ۱۸۸۵ زېږيز کال کې د پان اسلاميزم غورځنګ په جوړولو بريالی شو ، د علامه نظر په او مبارزه په دوه اصولو (اسلاميت) او (افغانيت) بنا شوې وه. د سيد جمال الدين افغاني کورنۍ د کونړ په اسعد آباد کې اوسېدله خو د امير دوست محمد خان په وخت کې د ځينو اړتيا وو له مخې د هغه په امر د سيد پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو ().

د سيدجمال الدين افغان د نسب سلسله سيدعلي ترمذي ته رسيږي، چې په ۹۹۱ ه ق کې وفات شوی او په بونير کې يې زيارت دی، سيد علي ترمذي د خپل وخت مشهور او روحانې شخصيت و چې د هند د ګورګاني سلطنت په دربار کې مقرب او معزز سړی وو او په خلکو کې د پوره پيژندګلوي او نفوذ خاوند و. پښتانه يې له ډير اخلاص او محبت نه ((پيربابا)) بولي .

د پير بابا اولاده د هيواد په ختيځو ولاياتو لکه ننګرهار، کنړ، لغمان او همدارنګه په کابل او د هيواد په ځينو نورو سيمو کې ميشت ده، مګر دوی هر چيرې چې اوسي ځانونه ((دکنړ))سيدان بولي او په همدې باندې شهرت لري په دې اړه مې د يوه پاچا سره چې خپل نوم يې ګل سيدوو د زړه خواله کړې، دی چې دلته ورته اشاره کوم .

نوموړی سړی وای: چې د پاچايانو اصلي ټاټوبی د کونړ ولايت د پشد علاقه ده چې د مرکزی کونړ نه لږ کوز د ننګرهار په طرف واقع ده. د سيد جمال الدين افغان دپلار نوم سيد صفدر وو،نو ځکه دغه سيمه د «صفدر ګټ »په نوم ياده شوېده، چې بيا وروسته د يوڅه وخت نه د لهجې دتغير په اساس ورته « صدر ګټ »وويل شو، دغه سړی وای چې پاچايان (سيدان) د وخت په تيريدو سره ددغه سيمې څخه نورو سيمو لکه سرکانو، سلام پور، باراباط،کنړخاص او پيچ دری ته وکوچېدل او هلته

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشت شول .د دغه کورنیو ځینې کسان اوس هم شته چې ما ورسره ولیدل لکه دپیج درې دوتلی په کلی کې «سیدجمال پاچا »په سرکاڼو کې «وکیل پاچا »په باراباط کې «داود پاچا »دوی ځانونه دامام حسن او حسین (رض) اولاده بولی خلک ددوی ډیرعزت کوي او دعزت په سترګه ورته ګوري.

زده کړې

سید جمال الدین افغان په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دودیزو پوهنو په زده کړه پیل وکړ .دی ډېر ځیرك او هوښیار و، د فکر پراخي یې دومره وه، چې په لږ وخت کې یې د دود سره سم ټولي زده کړې ترسره کړي آن چې استادانو یې هم له نبوغ او فکر څخه ګټې اخیستلې .افغان سید پر اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معانی، بیان، نوی او زوړ تاریخ، تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، کلام، منطق، ریاضی، هندسه او طب ختم کړل.

ده له ډېر ځراکت او قوی ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې یې د خلګو د ویښتیا او هوساینې له پاره یو نوی نظر او پېغام ډګر ته راایستی چې دا د ده د نبوغ ښه بیلګه او د ذهن د پیاوړتیا څرګنده نښه ګڼل کیږي، چې د خپلې بیسارې پوهې په برکت یې کور، کلی، هیواد او د نړۍ ډېر هیوادونه ویښ او د ژوند په رستینې مانا پوه کړل او د هغوی بیده وجود ته یې د ویښتیا په روح دازادۍاواستقلال مفکوره ورکړه، دکابل تر تګ مخکې یې په کونړ کې د سید فقیر بادشاه څخه دیني او عربي پوهنی زده کړې وکړې او په کابل کې یې بیا د ګدای ګذري په مسجد کې له لویو پوهانو څخه لوست کاوه.

د وخت په تیرېدو سره یې پردې زده کړو قناعت ونکړه او د پوهې میني تر هنده ورساوه .د پوهې او زده کړې په لار کې یې د هیڅ ډول ستونزو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندونو پروا نه کوله .سید افغان په هند کې یو کال او څو میاشتې تیرې کړې .پر تېره زده کړه یې نوې پوهه د نوو اصولو سره زیاته کړه یعنې سید مخکې په عربي، فارسي او ترکي علوم لوستلي وو او په همدې ژبو غږیده په هند کې یې انګلیسي او اردو هم زده کړه .سید چې پخوا یې فلسفه د عربي پوهنو سره یوځای ویلې وه دا وخت یې په هند کې د نوي فلسفې په کارولو سره چې له اروپا څخه یې څرك رارسېدلی وزده کړه.

په سید جمال الدین کښې د کوچنیوالي څخه د ښه استعداد او نبوغ نښې نښانې څرګندې وې ځکه نو پلاریې دی لومړی د کامې د شیر ګړ د حضرتانو په دیني مدرسه کې شامل کړ بیا پلار د ځان سره کابل ته بوت، هلته یې له مشهورو استادانو څخه دیني علوم ، ریاضي، طب ، منطق او فلسفې کتابونه ولوستل او د دې تر څنګ یې نظامې زده کړه هم و کړه . په لږه موده کې ډېرعالمان ده ته د تدریس کولو څخه عاجز شول .په زلمي توب کې یې هند ته سفر و کړ او هلته یې د دیني او نورو عصري علومو زده کړې بشپړې کړې .بیا حجاز ته ولاړ ، یو کال د عربو په ملکونو کې و ګرځېده.

کله چي سید جمال الدین افغان په دغو سفرونو کي پر زده کړه سربېره د شاو خوا سیمو د سیاسي ، اجتماعي او اقتصادي حالت ډېره ژوره مطالعه و کړه نو دا فکر ور سره پیدا شو چي څرنګه خپل هیواد، ټول اسلامي هیوادونه او نوره نړۍ د انګریزانو د استعماري بند، اثر او نفوذ څخه خلاصه کړي، نو یې عملي هلی ځلی شروع کړې.

پدې وخت کې امیر محمد اعظم خان د امیر دوست محمد خان زوی د افغانستان پاچا وو ، سید جمال الدین د نوموړي پاچا د نیژدې مشاورینو او د دربار د مخورو څخه وو . د امیر محمد اعظم خان د پاچاهۍ دوره ډېره لنډه وه او بیرته امیر شیرعلي خان د دوهم ځل د پاره پاچا شو امیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرعلي خان له خپل ورور (محمد اعظم خان)سره د نیژدې تعلقاتو ، یا د انګرېزیانو په اشاره او یا د سید جمال الدین څخه خپلي واکمنۍ ته د خطر په نسبت دی د خپل هیواد پرېښودو ته اړ کړ ، سید له هیواد څخه تر وتلو وختي لا خپل ټول پلانونه او پرمخ تللي پلانونه، د وخت امیرته وسپارل او له هیوادڅخه ووت.

لومړی هند ته ولاړ ، خو انګرېزیانو د هغه ځایه څخه و ایست او له هغه ځایه مصر او بیا ترکیې ته ولاړ ، په ترکیه کې د هغه هیواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو ، سید د ترکیې څخه مصر ته ولاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه، په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو، هند ته ولاړ .ډېر ژر انګرېزانو مجبوره کړ ، چې له هنده څخه هم ووزي، له هغه ځایه لندن ته ولاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین)په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته ولاړ او هلته یې هم یو اخبار پیل کړ. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ ، هغه و، چې له هغه ځایه ترکیې ته ولاړ په ۱۳۱٤ هجري سپوږمیز (۱۸۹۷) میلادي کال د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې دفن شو، چې وروسته بیا ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹٤٤) میلادي کال کې د ده تابوت د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړ شو او د کابل پوهنتون په احاطه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو .

سید افغان له هنده مکې شریفي ته ولاړ، حج یې وکړ او د عربو خوی، کړه وړه اودودونه یې ولیدل او ډېره ګټه یې ورته وکړه، ترحج وروسته بیرته افغانستان ته راغی، چې دا مهال لوی پوه او نابغه ځنې جوړ شوی و،کله چې بیرته هیواد ته راستون شو نو د وخت حکومت دده د ځراکت او پوهې له امله ورته د حکومت په حاکمه درجه کې اوچت او لوړ مقام ورکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید افغان دا مهال اووه ویشت کلن و او د وزارت تر چوکۍ رسېدلی و، د محمد اعظم په زړه کې یې خورا ځای نیولی و او تل به یې مشوره ورسره کوله، سید افغان ده ته په هره برخه کې د نوی فلسفې له مخې پوهه ورکړې وه، ده هم د واك پر مهال دده لار ښوونې منلې.

کله چې امیر شیر علي خان، محمد اعظم خان ته ماته ورکړه نو سید افغان ته یې بلنه ورکړه، خو هغه ونه منله، د محمد اعظم په ماته یې اراده له لاسه ورکړه او د امیر شیر علي خان سره یې هم مرسته ونه کړه، دا مهال سید د خپل ځان له پاره وضعه سمه ونه ګڼله ځکه یې بهر ته د تګ هوډ وکړ، د دې له پاره چې خپل هیواد او خلکو ته یې خدمت کړی وي نو امیر شیر علي خان ته ورغی او د رخصتېدو پر مهال یې هغه ته دهیواد د پرمختګ په نیت ځیني مواد وړاندې کړل لکه په کابل کې د یوې جریدې خپرول، د افغانستان د سیاسي خپلواکي اخیستلو اعلان، د کابینې جوړونه، د عسکرو منظمول، د ملي ژبي پښتو پالل او بډایول، د ښوونځیو جوړول، سړکونه جوړول د پستې او مخابرې وسایل برابرول او نور...

دارنګه د سید په باره کې وایي چې: ده محمد افضل خان ته پوره درس ورکړې و، که چیرې افضل خان باچا شوی وای نو به سید افغان د خاورې د آبادۍ، خپلواکۍ د ګټلو په لار کې او د خلکو د هوسا ژوند له پاره نه ستړي کېدونکي خدمتونه کړي وای، تر دې وروسته سید افغان له خپلې خاورې په ژوند ولاړ او تر مړینې وروسته پس له ډېره وخته تش تابوت اوهډوکي ګران هیواد ته په خورا درنښت راوړل شول او د کابل پوهنتون په منځ کې ښخ شو، چې په هیواد د کورنیو ورانوونکو جګړو په ترڅ کې نه یوازې داچې ژوندي انسانان مو بې ګناه په خاورو ومنډل شول بلکې له مړو اومزارونو سره هم دښمنۍ وپالل شوې، چې په دې ترڅ کې د سید افغان قبر هم دا ډول وران او په بې شمېره مرمیو سوری، سوری شو، چې ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایې د ډېر منظم پلان له مخې دا کار شوی وي، زموږ د څارویو، انسانانو او د دین غلیمانو یوازې په دې زړه نه سړېده، چې نن او سبا ته مو اور واچوي بلکې د پرون د ویاړونو پر تندي یې هم داغونه راکښېښول...

که څه هم د سید افغان د ژوند اړخونه په څو پاڼو او کتابونو کې نشي ځایدلی او د هغه د ویاړلي ژوند په اړه کتابونه لیکل په کار دي، چې د ده د ژوند او اثارو په برخه کې معلومات بشپړ شي، خو دلته د دغه ستر انسان په اړه یو څو ټکي روښانوو، سید جمال الدین افغان د ختیځې نړۍ ستر عالم، لوی سیاست پوه، مبارز او انقلابي شخصیت و، دی نه یوازې پوه او مفکر و بلکې له پوهې او مفکورې سره عمل هم ملګری کړی و، ځکه نو د عمل او مبارزې د لارې اتل او مخکښ ګڼل کیږي، د ده د عمل له پاره باید دا و وایو چې د ده پیغامونه او نظریې دي، چې هر وخت او هره ورځ یې په بیلا، بیلو هیوادونو او خپلو تألیفاتو کې ځای کړي دي، د ده دا پیغامونه یوازې د یوې ورځې او یوه تن له پاره نه وو بلکې هغه مهال د هغو قومونو او هیوادونو د ویښولو له پاره لوی درس و، چې د استعمار تر تسلط لاندې وو او خورا ښه بېلګه یې د(عروة الوثقی) مجله ده، ده د نړۍ پر مخ مسلمانان چې د اروپا له خوا تر ښکېلاك او تیري لاندې وو د یوه لاس ګوتې ګڼلې او د دغه ښکېلاکي واکمنۍ د ختمولو له پاره یې دوی یو والي او ورورۍ ته رابلل چې ځانونه خپلواك او هیوادونه یې له ښکېلاکه وژغورل شي او پردې ونه توانیږي چې د دوی پر مادي او مانیزو شتمنیو خېټه واچوي.

ستر سید د ښکېلاك د ناوړې پالیسۍ ورکولو له پاره په هر هیواد کې هر قوم ته خپلې سوي، سوي نارې په ډېر ځراکت اوزړورتیا سره وهلې او دایې لویه هیله وه چې د ښکېلاك تور ټغرله دغو هیوادونو څخه ټول کړل شي، ده غوښتل چې دا هیوادونه د مفکورې او عمل له لارې راویښ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پردي دښمن پر وړاندې کلك او استعماري نقشې يې وراني کړي او په پای کې وکولای شي، چې د استعمار تور ځنځير د تل له پاره له خپلې غاړې وباسي، همدارنګه سيد افغان تبعيض او تفرقه نه منله، هغه ټول انسانان يوشان ګڼل، د تور، سپين اوژيړ ترمنځ يې فرق نه کولو او ټولو ته يې احترام درلوده.

د ده دالوړه مفکوره هر ځای په هر هيواد کې جوته شوې ده، يعنې دی چې به هرځای ته ولاړ ځان يې د هغه ځای او د هغه ځای د خلکو ګاڼه، هند ته چې ولاړ، هندوانو، د هند مسلمانانو او نورو توکمونو ته يې د مبارزې مفکوره ورکړه او ځان يې د دوی يو غړی ګاڼه خو، چې هند ځان د اروپا له ښکېلاکه خپواك کړي مصر او ايران ته چې ولاړ، هلته د هغوی په درد دردمن و او د ښکېلاك د ورکې لارې يې ورښولې، ترکيې ته چې ولاړ، هلته د ترکانو وروڼو په غم کي ځان کډ باله، دی چې به هرځای ته تللو، هلته به يې د هغه ځای له پوهانو اومخورو سره کتل او هغوی به يې خپلواك او سرلوړي ژوند ته هڅول چې خپل ولس د ښکېلاك ختمولو لپاره پوه او ويښ کړي.

د سيد افغان مفکوره تردې هم لوړه وه، ځکه هغه انسان د انسان په نوم پېژندلو، چې بايد د نړۍ پر مخ خپلواك ژوند وکړي، د نړۍ مخ سيد افغان ته د يوه کور حيثيت درلود او نړيوال يې د يوې کورنۍ غړي بلل موږ په پوره باور سره ويلای شو چې دی له يوې بيوزلې کورنۍ څخه راپورته شو او په خپله پوهه يې کور، کلی، هيواد، ختيځ او لويديځ روښانه کړ، د ده شخصيت ډېر اوچت و، د ده په باب پوره او بشپړه ليکنه البته زمونږ د توان خبره نه ده او نه هم مونږ د ده د يادونې حق ادا کولای شو، د ده د ستر تاريخي او نړيوال شخصيت يادونه لکه څنګه چې د ده له شان سره لازمه ده موږ نه شو کولای د ده په اړه چې هرڅه ويل شوي او ليکل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي بيا هم لږ دي، ښايې او لازمه ده، چې د وخت چارواکي زموږ دغه ستر افغان ته پام واړوي په اړه يې ملي او نړيوالو سيمنارونو او سرتاسري غونډو ته لار هواره کړي، چې له يوې خوا د ده ستر انسان حق اداء شي ا و له بله پلوه زموږ ځوان نسل د هغه له بيساري ستر شخصيت سره ښه ډېر آشنا شوی وي، چې افغان ځوان نسل وکولای شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځانته د ژغورنې يوه روښه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له شکنجې افغان ځوان نسل وکولاې شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځان ته د ژغورنې يوه روڼه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له تورو تاريکيو څخه ځان راوباسې.

د ستر سيد افغان شخصيت د نورو په نظر کې: ډېرو بهرنيو پوهانو د سيد افغان د لوړ پوهنيز شخصيت په اړه ډېرې ژورې او علمي نظريې څرگندې کړي دي، چې په دې لنډه مقاله کې يې بشپړ بيان نشو راوړلای، خو بيا به هم د څو تنو نظر په لنډ ډول راواخلو چارلزايدمز ليکي: د دې نامتو عالم کارنامې او کار روايي د يوه ځانگړي هيواد د سمون له پاره نه وې بلکې د ټولو اسلامي هيوادونو لپاره وې زموږ د دې خبرې ثبوت د هغه څرگند اوجوت نظر دی، چې د گران هيواد افغانستان، مصر، ترکيې، ايران او هندوستان په اړه يو شان وي، ده په هر هيواد کې د وينا او تبلغ په پايله کې يو غږ پيدا کړی وو او بيده خلگ يې د خپلو حقونو د ترلاسه کولو لپاره راويښول.

د لرغوني او تاريخي افغانستان نامتو پوه او سيد هرې خوا ته چې تللی دی، د تلو سره سم يې هلته ذهني انقلاب راوستی او د ده د دغه خوځښت او شور پايله وه، چې د ختيځو هيوادونو خلک د خپلو حقوقو د ترلاسه کولو لپاره راويښ شول...

د امريکا يو پوه وايي: سيد جمال الدين افغان د لوړې فلسفې خاوند، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فصاحت او بلاغت پر ډگر تر هر چا دمخه و، لوی سیاست پوه او د کلکو دلایلو څښتن و، ډېر زړه ور او د همت بیلگه گڼل کېده، په خبرو کې یې زیاته اغېزه وه، په خپل وخت کې د نړۍ په خلکو کې د دومره عزت خاوند و، چې لږ سیالان یې درلوده، ډېره پخه اوعلمي تجربه یې درلوده.

لنډه دا چې د سید د پورته ذکر شویو مراتبو سره د نړۍ اته ژبې زده وې او په همدغو ژبو یې په بین المللي سویه د خپل سیاسي اوعلمي فعالیت ارابه چلوله، د هغه ډیرې ژبې زده وې مگر دوه ژبې سړی نه وو او د ژبې لاندې یې بله ژبه هم نه وه، د توحید، وحدت او اتحاد په لار کې یې غوښتل چې ټول شرق دې یولاس ، یو موټی ، یوزړه، یوه خوله او یوه ژبه شې، په ډیرو ژبو د هغه ډیر اثار او تالیفات وو او که تالیفات یې ډیر نه وي هم څه فرق نه کوي ځکه چې د نړی د یو مشهور لیکوال په وینا: ((سید د کتاب تالیف ته اوزگارنه وو ځکه چې د اقوامو او ملتونو په تالیف بوخت وو، نو هغه څوک چې د ټول جهان په ترکیب مشغول وي که مونږ د هغه نه د څو جملو ترکیب غواړو ښه نه کو، څوک چې په دنیا کې حق قایموی له هغه نه هیڅکله د زیات قایم د ترکیب پوښتنه مه کوئ.))

د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي:

ژبپوهان وایې: ژبه دپوهولو راپوهولو وسیله ده، په ریښتیا چې ژبه دښه تفاهم ښه وسیله ده او د نړۍ خلک اکثر د همدغه تفاهم دپاره یو د بل ژبه زده کوي د همدې تفاهم لپاره افغان سید هم دنړۍ اته ژبې زده کړې وې، چې د دې نه مخکې یې هم ذکر شو خو د ښه وضاحت په خاطر دلته یې هم ذکر کول وړ گڼم چې په لاندې ژبو سید لیکل، لوستل او خبرې کولای شوې.

۱ -پښتو: پښتو ژبه د افغان سید جمال الدین خپله مورنې ژبه وه ،سید

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله په کونړ کې زیږیدلی وو.مور او پلاریې پښتانه وو، چې مور یې د یوسفزو دکورنۍ وه او پلار یې سید وو.په کونړ کې پښتوژبه رواج لری نوپه دې خاطر په پښتو ژبه یې پوره تسلط درلوده، په دې ټول پوهیږی چې سید یو پښتون وو او طبعی خبره ده چې پښتون وونو حتما یې پښتو زده وه .

۲ -فارسی :دری ژبه چې پخواورته فارسی ویل کیده دافغانستان یوه داسې ژبه ده چې هم زمونږ یوشمیر خلک پری عربږی اوهم دپیړیو په ترڅ کې زمونږ دهیواد لیکوالو ،پوهانو ،مولفانو او شاعرانو ورته په پراخه پیمانه خدمت کړیدی او دغه اثار زمونږ دکلتوري غناء مهمه برخه تشکیلوی، د سیدجمال الدین په وخت د دولت او دربار ژبه وه، په ایران او نورو شرقي هیوادونو کې یې عمومیت، علمي او ادبي لوړ مقام درلود، نو ځکه سیدجمال الدین افغان د خپلو اثارو او افکارو د خپرولو او تعمیم لپاره په فارسي ژبه ډیر اثار لیکلي دي.

د ایران مشهور لیکوال تقی زادا په «کاوه »نومې مجله کې لیکلې دی : د سید فارسی ایرانې نه ده . دامطلب د نورو علماو لخواهم تایید شویدی، لکه چې هندي پوه قاضي محمد عبدالغفار هم لیکې : سید دلیکنې او وینا فارسی دایران فارسی نه ده.

د سیدجمال الدین هغه اثار چې په فارسی ژبه لیکل شوي او مونږ ته معلوم دي په دې ډول دي:

۱ -الردعلی الدهریین: دا کتاب په ۱۸۸۰م کال په دکن حیدراباد کې د دکن د علمې مدرسې د یو استاد مولوي محمد واصل دلیکلې پوښتنې په ځواب کې لیکل شوې او د لمړی ځل لپار هملته چاپ شوی دی.دغه اثر وروسته په اوردو ، عربي او پښتو ژبه ترجمه شویدې .په ۱۳۴۴هـ ش کال د میرسعید بریمن لخوا په پښتو ترجمه او د افغانستان د اطلاعاتو اوکلتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزارت لخواد (نیچریه) په نامه چاپ شویدی.
۲ -په حیدراباد دکن کې د سید د اوسیدو په کلونو کې ښایې د ده په مشوره او تشویق دوه اخبارونه لمړی (معلیم شفیق)په ۱۸۸۰ م کال کې د مولوی محب حسین په مدیریت او بل (المعلم) په ۱۸۸۱ م کال کې دمولوی محمد سجاد میرزا په مدیریت تأسیس شویدی، په دغه اخبارونو کې د سیدجمال الدین ډیرې مقالې په فارسي او اوردو ژبو خپرې شویدي، چې د ځینو عنوانونه یې په د ډول دي:
۱ -فکر فلسفهء وحدت وجنسیت ۲- تعلیم وتربیت.۳ -اسباب حقیقت سعادت وشقاوت انسان.۴- فواید جریده۵- فواید فلسفه ٦ -شرح حال اگهوریان.
۳ -مقالات جمالیه : دا د یوکتاب په صورت د سیدجمال الدین افغان د فارسي اواوردو مقالو مجموعه ده، چې دمحمد عبدالغفور شهبارزالبهاری لخوا راټولې او په ۱۸۸۴ م کال په کلکته کې چاپ شویدی .
۴ -د سید لیکونه: د سیدجمال الدین زیات شمیر لیکونه په فارسي، عربي اوښایي په نورو ژبوموجود وي، چې یو شمیر یې په (مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده درباره سیدجمال الدین) کې چاپ شویدي.
۳ -عربي: عربي د ټولو اسلامي هیوادونو لپاره دینې ژبه ده.ځکه چې داسلام د دین ټول مقدس نصوص ، د هغو شرحه او تفاسیر دهغو نه راوتلي علوم او د هغو د زده کړې لپاره ژبې او ادبي پوهنې په عربي ژبه کې دي.
سید جمال الدین افغان د خپلې زدکړی لویه برخه په عربي ژبه کې کړی وه، تفسیر، فقه، حدیث، دفقی اوصول، کلام، تصوف، منطق، حکمت، صرف، نحو، ژبنې او ادبي علوم یې په عربي ژبه کې لوستلې دی.سید د عربي ژبې او ادب سمې زدکړې ته ډیره توجه درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید په عربي هیوادونو کې ډیرګرځیدلې او اوسیدلې دی هلته یې ټولنې او اخبارونه تأسیس کړیدي، لیکنې او ویناګانې یې کړي دي شاګردانو ته یې درسونه ورکړیدي دولتې او ولسې مشرانو سره یې روابط ساتلي او مذاکرې یې ورسره کړیدي، په دې ټولو فغالیتونو کې یې په ژبه اوقلم دعربي ژبې نه کار اخیستی دی، سید په ۱۲۷۳ ه ق کې حجاز (سعودی عربستان) ته تللی او هلته یو کال اوسیدلی او په ټولو سیمو کې ګرځیدلی دی په مکه مغظمه کې یې دام القری ټولنه او په دغه نامه مجله تاسیس کړیده .

بل ځل یې بیا په ۱۲۸٦ ه ق کال مکې د تللو تکل وکړو او اول قاهرې او بیا اسلامبول ته ولاړ اوهلته پاتې شو چې تقریبا څلوښت ورځې هلته پاتې شو، په دې موده کې دالازهر دپوهنتون د استادانو سره اشنا شو، د دغه پوهنتون یو شمیر سریه والو شاګردانو د سید سره علاقه وښودله او ترې ویې غوښتل چې د(شرح اظهار) دکتاب تدریس ورته وکړي، سید د هغو هیله ومنله او څو ورځې یې ورته په شرح اظهارکې درس وویلو.

د دی نه دا معلومه شوه، چې سید جمال الدین په عربي ژبه پوره حاکمیت درلوده، لیکل، لوستل او وینا یې په پوره ډول زده وو،ځکه په یوه بله ژبه درس ورکول پوره حاکمیت ته ضرورت لري، که یو سړی په یوه ژبه پوره مسلط نه وي په هغه ژبه تدریس نه شي کولای، نو د دې نه د سید په عربي ژبه د مسلطیت پوره اثبات کیږی.

۴ -اوردو: د پیړیو په ترخ کې د افغانستان او هندوستان ترمنځ ګډ کلتوري روابط موجود و، د سیدجمال الدین په وخت استعمار هندوستان لاندې کړی و او د افغانستان لاندې کولو پسې هلې ځلې کیدلې.د استعمار په مقابل د دواړو هیوادونو ستونځې سره نږدې او ورته وې، د دواړو هیوادونو ترمنځ شریکې پولې موجودې وې، نو ځکه سیدجمال الدین هند ته په ډېر اهمیت کتل او څلور سفرونه یې هند ته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۸۵٦ م کال د سید لمړی سفر هند ته و،څو میاشتې یې په بمبیي او کلکته کې تیرې کړې.د نویو پوهنو تحصیل یې وکړ،په ۱۸٦٥ م کال کې د دوهم ځل لپار هند ته ولاړ او څومیاشتې یې تیرې کړې، په ۱۸٦۸ م کال کې د دریم ځل لپاره هند ته ولاړ خلکو یې ښه هرکلی وکړ، په ۱۸۷۹ م کال کې د څلورم ځل لپاره د مصرنه هند ته تللی دی او تر ۱۸۸۳ م کال پورې په حیدراباد دکن کې اوسیدلی دی، د هند په نورو ښارونو لکه کلکته، بمبیي او نورو کې گرځیدلی دی او د هند د خلکو د ازادی او یووالی لپاره یې سیاسي کار او فعالیت، علمې او ادبې خدمت کړیدی.

سید جمال الدین غوندې ذکي او نابعه څه چې یوعادي افغان شاگرد هم کولای شې چې د دومره مودی د تیریدو په ترڅ کې د هند کومه ژبه زده کړي، سید په دومره موده کې په سیاسې فعالیتونو بوخت وو د خلکو سره یې روابط درلودل ، جریدې په نشررسولي دي ،ویناگانې یې کړیدې د اسلامي ملت د یووالو او وحدت کوښښونه یې کړیدي ،د دې ټولو خبرو نه دامعلومیږي چې سید په اوردو ژبه ښه پوهیده ځکه یې هلته د هماغه ځای د خلکو سره وخت تیرکړیدی او د هغوی د یوالي کوښښ کړیدی او د استعمار په ضد یې راپاڅولي دي .

۵ -ترکي : سید جمال الدین افغان دوه ځله ترکیې ته تللی دی اوهلته اوسیدلی دی په دوهم سفر هم هلته وفات شوی اوخښ شویدی، چې وروسته د محمد ظاهرشاه په وخت کې کابل یې تابوت راوړل شو او دکابل پوهنتون په انگړ کې دفن شو.

سید لمړی پلا په ۱۸۷۰ م کال استامبول ته ولاړ هلته یې ښه هرکلی وشو او د معارف د انجمن غړی وټاکل شو.

د معارف او تحصیل طرز ته یې تغیر ورکړ، د علمي ټولنو او عامو خلکو لپاره یې مؤثرې ویناگانې کولې، په اباصوفیه کې یې هم ویناگانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوتقریرونه اورول د دغه تقریرونو له امله یې شهرت زیات شو، او د ځای ارتجاعي خلکو حسد یې وپارو تر هغه وخته، چې ترکیه ترک کړي، د ده ویناګانې په ترکي ژبه وې که څه هم ده دیوې وینا دکولو نه په دې وجه معزرت وغوښته چې ترکي ژبه یې ضعیفه ده، مګر همدا ضعیفه ژبه یې دومره قوی وه، چې خلکو به یې ویناګانو ته سحر القلوب ویلو.

په ۱۸۹۲ م کال کې سید ترکي ته د دوهم ځل لپاره د لندن څخه ولاړ ، دا ځل د سلطان عبدالحمید په غوښتنه تللی وو، چې ښه هرکلی یې وشو او په مجلله مانۍ کې ځای ورکړل شو، ژوند یې ښه آرامه و د دربار او درباریانو سره یې لیدنې کتنې روانې وې ، او د استعمار په مقابل کې د اسلامې هیوادونو د یووالي او نژدي والي په باره کې خبرې کولې، د ترکیې د لیکوالو او ادیبانو سره د سید ارتباط موجود و، په هغو کې یې شاګردان او اخلاصمندان و، محمد امین د ترکیې یو لوی شاعر وایي: ((ماخپل وطني شعرونه د سید جمال الدین په توصیه ویلي دي)).

په دې توګه مونږ ګورو چې د سید فکر او نظر د ترکیې د لیکوالو، شاعرانو او ادیبانو په ایجاداتو اغیزه لري او د دی لیارې نه د ترکیې ژبې د ادب د ملي انقلابي محتوا په پرمختګ کې د سید مقام څرګند دی ، ترکي پوهان وایي: په عثماني ترکي ژبه سید ښه پوهیده(۱)

٦ -فرانسوي: په ۱۸۸۳م کال کې سیدجمال الدین افغان فرانسې ته تللی و، درې کاله او څو میاشتې هلته اوسیدلی دی، هلته یې په عربي ژبه (عروة الوثقی) هم چلولې ده او د فرانسې د لیکوالو، پوهانو او منورینو سره یې تماسونه موجود و او د هغو سره یې مفاهمې، مذاکرې او مناظرې لرلې، د فرانسې جرایدو ته یې هم په انګریزي او فرانسوي ژبو مقالې ورکړي دي، داسې معلومیږي چې فرانسوي ژبه یې د فرانسې د اوسیدو په وخت زده کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسیو بلنت لیکي:

د ۱۸۸۵ م کال د جولای د ۲۱ مې په سهار سید جمال الدین افغان او رودولف چرچل زما په کور کې سره وکتل دواړو په فرانسوي ژبه خبرې کولې...

وایي چې: سید فرانسوي ژبه په دریو میاشتو کې زده کړې ده...

۷ -انگریزیي: سید جمال الدین مبارزه د ټولو استعماري طاقتونو سره وه، او بیا په خاص ډول د انگریزي استعماري دولت سره هغه لا په وړوکتوب کې په خپل وطن باندې دانگریزانو د استعمارگرو قواو یرغلونه او ناتارونه لیدلي و او کیدای شي چې د یو روحي عکس العمل اوعقیدې په توگه د سیدجمال الدین افغان د ضد استعماري او ضد انگلیسي د ده د وړوکتوب د زمانې له حادثاتو نه را اخیستل شوی وي.

په هر صورت د دښمن په ژبه پوهیدل خصوصا دیو مبارز دپاره ضروري خبره ده، په تیره بیا په داسې حالت کې چې انگریزانو د افغانانو په ضد سپکې او غلطې خبرې هم خپرولې او که د هغه وخت ټولو شرایطو ته ځیر شو نو ویلای شو چې:

سید (تتمة البیان فی تاریخ الافغان)هم د انگریزانو د ناوړه خپرونو د تاثیراتو د لیرې کولو لپاره لیکلي دي.

په انگریزی ژبه د سید د کار په باره کې دومره روایات موجود دي چې په فرانسه او لندن کې یې په انگریزي ژبه مقالې خپرې شویدي، په لندن کې یې (ضیاالحافقین)هم په عربي اوانگریزي ژبه خپریده ، چې په هره گڼه کې یې لږترلږه د سید یوه مقاله خپریده.

۸ -روسي: سید دوه ځله روسیې ته سفر کړی دی، په ۱۸۸۷ م کې د مسکو فسکي ویده موستي (د مسکو خبرونه) د اخبار د مدیر کاتکوف په بلنه مسکو ته ولاړ، سیدجمال الدین افغان په عروة الوثقی کې داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضامین خپاره کړي و، چې د هغو لمخه داثابتیږي چې د سید نظر روسیې ته ښه و، غوښتل یې، چې د انګلیس په ضد د روسیې همکاري شرقي هیوادونو ته واړوي، همدارنګه په دغه مضامینو کې یې په مکرر ډول د افغانستان او ایران نه غوښتي دي، چې اول دې په خپلو کې سره نژدې او یو موټي و اوسي او بیا دې د انګریز د استعمار په مقابل کې د روسیې سره اړیکې جوړې کړي.

کاتکوف، چې اخبار لیکونکی او د سیاسي چارو کارپوه و، په دغه خبرو پوهیده، مګر کاتکوف په هماغه ورځو کې مړشو او سیدجمال الدین افغان بی ریباره پیترزبورګ ته ولاړ هلته یې هرکلی او عزت او د پوهانو او لیکوالو سره پیژندګلوي وشوه او د هغه ښار په جرایدو کې یې د شرق او غرب په سیاسي مسایلو مقالې خپرې شوې.

سید جمال الدین افغان څه د پاسه دوه کاله په روسیه کې اوسیدلی دی او د هغه ځای د مسلمانانو سره یې هم لیدنې کتنې شویدي، چې د هغو څخه مشهور پوه موسی جارالله تاتاري دی دروسیې د ښار سره یوې مذاکرې په ترڅ کې کومه ورځ د کارګرانو او بزګرانو په حق کې د سید کومه خبره د ښار په دماغ بده ولګیدله اوسید بې د کومې سیاسي اساسي نتیجې نه د روسیې نه په عزت رخصت کړی شو.

داسې روایات موجود دي، چې د سیدجمال الدین افغان په شپږ ورځو کې روسی ژبه زده کړیده دا به مبالغه وی، مګر سید غوندی فعال او زیارکښ متجسس زیرک اوذکي انسان چاره نه لري، چې د روسیې په دغومره موده اوسیدو کې دې د روسیې ژبه دکفایت په اندازه نه وي زده کړی.

د سن پیترز بورګ (نوی عصر) د اخبار د ۱۸۸۷ م کال داګست د ۱۸ نیټې په ګڼه کې د افغانانو او انګلیسانو د مناسباتو په باره کې د سید سره مصاحبه او د همدغه اخبار د اګست د ۲۰ نیټې د ګڼې په اول مخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله د سید یوه مقاله په روسي ژبه (دافغانانو نوی پیښه) تر عنوان لاندي خپره شویده، په دغه اخبارکې د انگلیسانو او روسانو د روابطو په باره کې هم د سید سره مصاحبه خپره شوېده، چې بیا د مسکو فسکایه ویدو موستي د اخبار د ۱۸۸۷ م د اگست د ۱۸ ۲۲٦ مه گڼه کې اقتباس شویده ده ،د همدغه وروستي اخبار د ۱۸۸۷ م د جولای د اولې نیټې په گڼه کې (په مسکو کې افغاني شیخ) تر عنوان لاند ې د سیدجمال الدین افغان په باره کې سرمقاله خپره شویده.

علامه سید جمال الدین افغان ، او د ایراني فرهنگیانو ناسمې څرگندونې که دنړۍ په تاریخ کې د جبراو اختیار د فلسفې په پرتم، څېړنه کیږي، نو په بشپړوالي کې يې د افغان علامه سیدجمال الدین له دریځ سترگې نه شي پټیدای، هغه سړی، چې په نولسمه پېړۍ کې يې په آسیا او نیمه اروپا کې فکري بغاوتونه د اور ترلیکې سره کړل، یواځې د کونړي سید صفدر زوی علامه جمال الدین و، خو که د دې ستر افغاني واقبعت پاس د ایران د کلتوري زبېښاک سرلاري چنگېز پهلوان او خسرو خورشید دا بې پایه هستي خپله گڼي نو د منطقي غبرگون اړه پېښیږي، دالیکنه د ځواب په همداسې یوه مدللۀ ترټنه راټوله ده.

۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایرانی گڼل شوی دی

دتهران پوهنتون د ختیځ پېژندنې یا خاوره شناسی استاد ډاکتر چنگېز پهلوان د دکتورا لپاره د خپل تېزس (جنبش های فکري شرق) کې داسې لیکي : جمال الدین اسعدابادي، که از قبایل بکتاش ایران بود، برای چندین دهه به جایگرداران، تضاد طبقاتي و استبداد امپریالستي وقت مبارزه نمود وبانبوغ وزکاوت که داشت به امیران افغاني از فوقیت خاص برخوردار بود، تا حدې که درکابینه شیرعلي خان به سمت وزیر امور خارجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسيد و درفيصله های حکومت وقت افغاني تاثير فراوان داشت، اين اولين نمونه تاريخ است که موقف يک روشنفکر ايراني ازمرزهای ايران عبورکرده وبه يک شخصيت فرامرزي مبدل ميشه.

او د ايران د ارشاد او فرهنگ وزارت مخکنی مرستيال پروفېسور خسرو خورشيد د (مشاهير آسيا) په کتاب کې د سيد وياړونه د ايراني فرهنگ د ويړولی کم مثاله نمونې بولي (پېشينه فرهنگي ايران از پيشينه غني و وسيع برخورداراست، وقتېکه فيلسوف بزرگ جهان اسلام ، جمال الدين اسعد ابادي در وصيت نامه خود بر نشر و طبع يک اخبار مجلل به نام شمس النهار تاکيد مي کند، اين خود بازگو کننده اين واقعت است که دامنه تاريخي فرهنگ ايران به روشنگري اراسته شده۲) همداراز کريم رادپور په تاريخ آسيا، نوري ستايش په فلاسفه مسلمان او يونس نجفي سخنهای از بزرگان کې افغان علامه سيد جمال الدين ايرانی گڼلی دی، د دوی په اند دا د ايراني کلتور د ويړولی نښه ده، چې د سيد په څېر ستهې لري، خوله دي ناخبر، تاريخ د هېڅ ډول درواغو د پټولو حوصله نه لري او د دوی دې خبرولپاره هېڅ علمي او منطقي بنسټ نشته.

۲ - هغه اثار چې د ايرانيانو درواغ تش خېژوي

د ايران دکلتوري زېبښاک استازو د ناسمو څرگندونو د درواغ خېژولو لپاره تر ټولو نوموال اثر پخپله د سيد (الحادي للمسائل نفايس) دی، د کتاب د خپريدو نېټه، چې کره جوته نه ده، په ټنډه يې د سيد په قلم داسې ليکل شوي دي: (من سکنهٔ کابل، من اهالي افغان،السيد جمال الدين ، من سادات کنر۳).

يعنې په کابل کې او سيدونکی، له افغان توکمه ،د کنړ د ساداتو له ټبره، سيدجمال الدين.

همدارنگه د ادبياتو ترکي اکاډيمېسن عثمان نجد د Jamal u (din in)

(c) ketabton.com: The Digital Library

turkeyیا سیدجمال الدین په ترکیه کې ، نومي اثر کې د ده د ټبریز تړاو په اړه داسې لیکي(کله ، چې په نړۍ کې د استبداد او مطلقیت په وړاندې د مبارزې خبرې کیږي، نو د سید جمال الدین افغان هڅې پکې تر ټولو لوړ قیمت لري، څوګ، چې د کنړ سادات و٤).

او د امریکې د جورج واشنګټن پوهنتون د منځنۍ او ختیځې آسیا د څیړنو د انسټیټیوټ مشر ډاکټر مایکل روبرټسن په هغه کتاب کې چې: (Jamal u din and Islamic Nationalism)نومیړي د سید د ټبر او ټاټوبي په هکله داسې لیکې:(د افغانانو په باب ویل کیږي ،چې ژر زده کونکي او ذکي خلک دي، خو جمال الدین تر دې قاعدې هم پورته و، ځکه خو په خورا کمکي عمر کې د نړۍ په لویو ژبو غږیدونکی و، نوموړی د کنړ په یوه روحاني کورنۍ کې پیداو، چې افغانان یې د نوم اخیستو مخکې د سید کلمه راوړي د اویړ ټبر د افغاستان د نورو سیمو په څېر په کنړ کې هم خوره ده٥).موږ دسید دټبر او ټاټوبي په تړاو د بهرنیو لیکوالو خبرې د ثبوت په نیت ځکه راوړي، چې دا قضیه اصلاً په افغانستان کې د پوښتنې وړنه ده او که ایرانیان په درواغجنو ادعاوو کریدهېټ ورکوي تېروتي دي.

ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل ګڼي؟

که په نړۍ کې عدالت په ځواکمن او کم ځواکي نه وای وېشل شوای، نو نن به د ایران د کلتوري زیبښاک استازو زموږ په تېر او تاریخ د خپلولۍ لپاره سترګې نه سپینولای، کله ، چې په اوس کې خبره د ژبې لپاره د کچ ده، کله چې فرهنګي مخکې تګ په اقتصادي ټیکاو پورې تړلی او کله چې مدنیت د سولې زیږنده دی نو ایران یواځې ځان د مخکني اریانا میراث خور بولي، د دې سیمې د ژبنۍ، ادبي تاریخي او بلاخره سیاسي ولکې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلولو هڅه کوي، خو دلته هم په خلکو میندې لنګې دي او تاریخ نه مري سیدجمال الدین ، ابوعلي سینا، مولانا او طرزي افغانان وو، دي او وي به... په لیکنه کې له راغلو خبرو ښکاري، چې که سید جمال الدین نابغه و هم افغان و، که روښان اندی و هم افغان و او که سیاستوال او نړۍ پېژندلی و هم په همدې نوم همدې نوم یې پېژندلی و، دا چې ایرانیان یې خپل بولي واقعت نه لري او په دې خو هرڅوګ پوهیږي، چې موږسړی دهرچا خپل وي.

رسنۍ د څه له پاره

مطبوعات په "مشروطیت "او "ولسواکۍ "کې د څلورمې قوې حیثیت لري چې د "اجرایه" "مقننه "او "قضائیه "قوو کړه وړه څاري او نظارت پرې کوي.

په نړۍ کې مطبوعات او رسنۍ اوږد عمر لري او د همدې هدف په لاره کې ګټور، زړور او ګړندي ګامونه اوچت کړي دي. زموږ په هېواد کې هم مطبوعات د علامه سید جمال الدین افغان د اصلاحاتو د کوټلي او ژور پلان او پروګرام له مخې رامنځ ته شول او ده پټېیلې وه چې اسلامي هیوادونه له کورنۍ زورواکۍ او استبداد او بهرني ښکېلاك او زبېښناك څخه د همدې رسنیو له لارې خپلواك، هوسا او بسیا کړي، چې په اوږده موده کې همداسې وشول او له افغانستان نه تر ایران، مصر، ترکیې اوهندوستان پورې یې په مستقیم او غیر مستقیم ډول د رسنیو له لارې د ازادۍ تخم وکاره.

په افغانستان کې امیر شیرعلي خان د علامه سید جمال الدین افغان دې پلان ته په داسې حساس وخت کې د عمل جامه ور واغوسته چې افغانستان د دوو لویو ښکیلاکي څواکونو روس او انګرېز د ښکېلاکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلانونو له مخې تر دوه اړخيز تهديد لاندې ؤ، شمس النهار همدا وخت نشر شو خو په ۱۸۷۸ميلادي کال پر افغانستان باندې د انگريزانو دوهم تېري د هيواد ازادي هم له منځه يوړه او د اخبار د خپريدو مخه يې هم ونيوله.

د امير عبدالرحمن خان ترمړينې وروسته چې په افغانستان کې د نسبي سياسي تنفس زمينه برابره شوه بيا هم د مبارزې علمبردار سراج الاخبار افغانستان ؤ، چې د مولوي عبدالرووف کندهاري او د ده هوډمنو او مبارزو ملگرو له خوا نشر شو، انگريز نه شو زغملای نو له هماغه لومړنۍ گڼې څخه يې په خوله لاس ورکېښود د اخبار له بندېدو سره همدې روڼ اندو د مشروطيت د غورځنگ ډېره کېښوده، حکومت د دې ډلې مشران او گڼ غړي په توپ والوزول، او يو شمېر يې په سياڅاوو کې بنديان کړل.

تر دې وروسته هم د هېواد د آزادۍ بيرغ د علامه محمود طرزي "سراج الاخبارافغانيه "راپورته کړ، د حی علی الفلاح "چيغه يې اوچته کړه او له کورني استبداد او بهرني ښکيلاك سره د مبارزې کاروان يې هدف ته ورساوه او په ۱۹۱۹ کال کې د افغانستان د خپلواکۍ له تر لاسه کېدلو وروسته د مشروطيت حکومت هم پيل شو.

د رسنيو دنده د خپلواکۍ په ترلاسه کولو سر ته نه رسېږي ځکه د هېواد د آبادۍ او پرمختگ له پاره د درې گونو قواوو د څارنې دنده هم ورترغاړه ده، په اماني دوره کې رسنيو پراختيا وکړه، له يوې خپرونې نه ۲۳ خپرونو ته ورسېدې او له مرکز نه ولاياتو ته وغځيدې او هم لومړی ځل راډيو د خپلو څپو وزرې د هېواد پر فضا وغوړولې، آزادو خپرونو په ځانگړې توگه " انيس "او نسيم سحر "په جرأ ت او واز کومي د دولت پر چارو او پاليسيو نيوکې وکړې او دولت يې د سالمو اصلاحاتو کونو ته راوباله.

زاړه دښمن انگرېز له شانه د افغانستان پر ځوان حکومت گوزار وکړ، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ او تور کورنی اړدوړ پېښ شو، ورپسې په نادري دوره کې د محمد هاشم خان د صدارت تر پایه د رسنیو د آزادۍ غږ غلی شو، خو روڼ اندو او مبارزو ژورنالستانو د زندانونو تیارې ومنلې او د زولنو او زنځیرونو حلقې یې ښکل کړې.

د شاه محمود خان د دورې امتحاني ډیموکراسۍ ته هم روڼ اندو هر کلی ووایه، د جریدو له لارې یې خپل غږونه راپورته کړل او د ملي شورا په تالار کې یې ملي ځوږ پورته کړ، دا هڅې د ډیموکراسۍ په لسیزه کې هم تکرار شوې او رسنیو تر خپله وسه خپله دنده تر سره کړه.

د کمونیستۍ په یو ګوندي او استبدادي نظام کې چې د هر ډول رسنیو مخه نیول شوې د ورځپاڼو پر ځای شپې لیکونو غږونه راپورته کړل، چې ګڼ لیکونکي یې د خونړي پولیګون خوراك شول. له پردي ښکیلاك او زورواکۍ سره مبارزه له هېواده بهر د ټوپك ترڅنګ په قلم هم روانه پاتې شوه او په سلهاوو رسنۍ راووتې او د قلمي او فکري مبارزې میدان یې تود کړ او تر ۱۳۸۰ کال پورې د رسنیو د مبارزی کاروان راورسېد. په همدې کال د بن د سیاسي طرحې له مخې رسنیو یو ځل بیا په پوره زور او شور د کمیت او کیفیت خپل کار پیل کړ او دا دي اوس د درې ګونو قواوو ترڅنګ محسوس او ملموس فعالیت لري.

اوس رسنیو د نوعیت، کیفیت او کمیت له اړخه زیاته وده کړې او د حروفي خپرونو ترڅنګ، غږیزې، انځوریزې او دوه اړخیزې(نټرنیټ) رسنۍ هم رامنځته شوې او د کارساحه او اغېز یې تر پخوا ډېر پراخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سید یو قول

اې لويه خداي! زموږ له سترګو د وهم پردې پورته کړې چې حقايق هغسي ووينو لکه څنګه چې دي او په دې توګه له بد مرغۍ او ګمراهۍ وژغورل شو، لويه خدايه! ته وهم ټپ کړې ځکه کله، کله وهم د بېرو هنداره شي او ډاروونکي څېرې پکښې ليدل کيږي او کله، کله بيا بې حقيقته خوشالي سرې ته ځلوي، وهم په هر حال د حقيقت حجاب دی او پر ليمو باندي يوه پرده غوړوي، وهم د ارادې واکمن دی او پر عزم باندي غالب له ده شرزيږي او خير کښتي، نو ځکه وهم د شر بابيلونکي او د خبر شړونکی دی، وهم کمواکه غښتلی ښيي، نژدې ليري ايسوي، د امن ځای له خطره ډک ځرګندوي او د پنا ځای د مرګ خوله ښکاره کوي، وهم وهمېدلي له ځانه بې خبره کوي او له صحيح حسه يې ليري بيای موجود يې په خيال کي معدوم راځي او معدوم يې موجود وهمېدلی په يوه بې حقيقته دنياګي اوسي او په يوه داسي عالم کي ځان ګڼي چي ليدل يې ناشوني دي، وهمېدلي په دغه خيالي عالم کي د مېرګي نيولي په څير لوځي يوځي کوي هيڅ نه پوهيږي، چي څه کوم؟ څوك ولاړه؟ څوك راغله؟ څه راکړه شوه څه راځخه يو وړل شوه؟ وهم يو ناولی روح دی، چې د انساني نفس هغه مهال په پېڅه کيږي، چې هغه د ناپوهۍ او ناخبرۍ په ترايو کې ګوډ، ړوند کيږي او له ويرې هيسته هڅه کوي حقايق چې پټ شي نو وهم ټيګيږي او ارادې تر خپل واك لاندي کوي، وهمېدلي د ګمراهۍ چول ته غورځوي، پر ناليدلو او کږو وږو لارو يې سر کوي، څو بيخي د مقصد لوری حتی ورك کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید څخه پاتې اثار

د سید افکار او اثار د دنیا په مختلفو خپرونو کې موجود دی او پرلپسی کار او څېړنې ته اړتیا لري خو هغه چی اوس یې تصور کیږي دا دی، چې افغان سید د سیاسي ستونزو او تبعیدي او بی امانه مبارزو له امله دیر لږوخت وموند چې مستقل اثار دحانه په یاد پریږدي سید د یاد شویو ستونزو سره سره بیا هم لاندیني اثار لیکلي دي:

۱ -د "عروةالوثقی "په مهالنۍ کې لیکنې
۲ -د ارنست رنان د خطابې په رد کې لیکنه
۳ -د وخت واکمنو، او رونې آندیو ته لیکونه
۴ -د "ضیاءالخافقین "په مهالنۍ کې لیکنې
۵ -تتمة البیان فی تاریخ الافغان
٦ -ردالدهرین
۷ -دتعلیم او تربیې په باب خطابه
۸ -چرا اسلام ضعیف شد؟
۹ -فوایدالجریده
۱۰ -د وخت اجنسیت فلسفه او دلغاتو د وخت حقیقت
۱۱ -د فلسفي ګټې
۱۲ -د حقیقت اشیا رساله
۱۳ -درلذایذ نفسیه انسان
۱۴ -له فرانسوي فلیسوف ارنست رنان سره دسیه
۱۵ -رساله نیچریه
۱٦ -د انسان د سعادت او شقاوت اسباب.

د علامه سېد افغاني سفرونه

۱- د هند سفر

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه سېد د خپلو افکارو، نظریاتو څېړنې او تبلیغ لپاره په ځوانه ځوانۍ د هند په لور وخوځېد .او پدې لار کې په نه ستړې کېدونکې تلاش لاس پورې کړ، او له هېڅ ډول کوښښ او سعي یې سرفه ونه کړ.

علامه سېد په ۱۸۵٦ز کال د هند په لور وخوځیده، ترڅو د انګریزي ښکېلاکګر ځواك پر وړاندې د خپلواکۍ د غورځنګ فکري مشرې په غاړه واخلي. علامه سېد لومړنی بهرنی سفر د هند په لوري و او تر هغه ځای پورې، چې د سېد د ځوانۍ اړیکې وی، نو دې سفر ته یو تجربوي او څېړنیز سفر ویلای شو.ده غوښتل ترڅو د هند له روانې سیاسي او ټولنیزې وضعې څخه ځان خبر کړي، نو په دې اړه یې د هند له پوهانو، مشرانو او سیاسي وتلو څېرو سره لیدنې کتنې پیل کړې.د هغوې له افکارو څخه یې ځان خبر کړ، او د ښوونیز نظام په اړه یې د هغوي کړه وړه له نظره تېر کړه، علامه سېد دا تریخ واقعیت هم درك کړ، چې په هند کې واك او چارې د مسلمانانو له لاسونو څخه په ټولییز ډول وتلې دي، نو له دې امله د هغه مخالفت او کینه د انګرېزانو پر وړاندې له هر چا زیاته وه او د مسلمانانو څخه یې غوښتنه دا وه چې خپلې اړ یکې له پرنګیانو سره وشلوي .علامه سېد په هند کې څه کم یو کال تېر کړ، او بیا د حج مبارکې فریضې اداکولو لپاره د حجاز په لور وخوځېد.

۲- حجاز ته سفر

علامه سېد په هند کې له یو کال تېرولو څخه وروسته د حجاز په لوري وخوځېد ترڅو په ځوانه ځوانۍ کې د حج سپېڅلې فریضه ادا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- بېت المقدس ته سفر

علامه سېد د حج د فریضې له ادا کولو څخه وروسته د بېت المقدس په لورې وخوځېد.

د سیدجماالدین سیاسي حرکتونو ته یوه لنډه کتنه د ۱۸۷٦م کال په شاه وخوا کې په سیمه کې یو لړ سیاسي او ټولنیز فعالیتونه د ډموکراټیکو معیارونو په بنسټ را منځته شو، چې په دې لړ کې د ترکیې په هیواد کې دولتي چارې پارلمان ته وسپارل شوې او مدحت پاچاه غو ښتل، چې خپل هیواد د انګلستان د شاهي مشروطه پر سیستم جوړ کړي او په حکومتي معزلو کې خلکو ته هم ونډه ورکړي. او همدغسي په ایران کې هم د مشروطه شاهي غښتلي حرکتونه را پیل شو او په مصر،الجزایر کې هم ملي حرکتونه د استعمار پر ضد را منځته شول، په افغانستان کي هم د هغه اصلاحي پروګرام او نظر له مخې، چې سید جماالدین پرې ایښی و یو لړ ډموکراټیک اصلاحات وشو د بیلګې په توګه: کابینه جوړه شوه، شمس النهار جریده خپره شوه، عسکري نظم او عسکري نومونه کینښودل شو، لومړنۍ حربي ښونځی پرانیستل شو او داسې نور د قدر وړ کارونه په سیمه او هیواد کې دننه وشو، چې د دې ټولو په رآس کې د سید جماالدین افغان ونډه له ورایه څرګنده ده.

د سید فعالیتونه د یوې خوانه په سیاسې توګه د سیاسې اشخاصو د لیدلو کتلو، خبرو اترو او لیکلو رالیکلو په توګه و، د بلې خوانه د علمي مرکزونو، پوهنتونونو او مدرسو د شاګردانو او اوستاذانو سره دعلمي تماسونو، مذاکرو، مناظرو او د فکرونو د تبادلې په ډول و په هرځاې کې د شاګردانو او ځوانانو حلقې به ترې چاپیرې وې. د علمي سیاسي معلوماتو او نظریاتو نه به یې استفادې کولې. سید که له یوې خوانه د عامو خلکو او ولسونو د پوهولو او تنویر لپاره په جلسو او محفلونو کې او یاد مسجدونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممبرونو له پاسه خطابې،کنفرانسونه او ليکلي اخبارونه يې هم تأسيسول او چلول او د اخبارو نو د چلولو او د ليکوالۍ د فن لپاره يې شاګردان هم روزل.

په اصلاحې پروګرام کې، چې سيدجمال الدين افغان د افغانستان دولت ته وړاندی کړی و، د جريدې تأسيس هم شامل و او د امير شيرعلي خان په وخت کې افغانستان د لمړي ځل لپاره د شمس النهار جريده تاسيس کړه، وايې چې په ۱۸۷۸ م کال د اميرشيرعلي خان په زمانه کې په افغانستان کې يو بل اخبار هم جاری شو، چې نوم يې(کابل) و، سيد هر چيرې چې به ولاړ هلته يې د ليکوالۍ لپاره کوښښونه کول لکه ترکيه، مصر او هند کې يې د ليکوالۍ کورسونه جوړول او بې شميره شاګردان يې روزلي دي او په هر ځای کې يې يوه جريده په نشر رسولی ده.

سيد داتلس کالو په عمر شرعي او عقلي علوم، رياضي، طب او تشريح پای ته ورسول (د جارج کونتي) په قول د زلمي توب په وخت کې په عسکري مسلک پورې تړلي فنون زده کړه، او بيا د حج لپاره حجاز ته ولاړ او يو کال د عـربو په ښارونو کې وګرځيده په۱۸۷۵م کې مکې شريفي ته ولاړ، خوبيرته افغانستان ته راغی او د اميردوست محمد خان په دربار کې منتظم مقرر شو، او امير به په ځينو مهمو مجلسونو کې هغه د ځانه سره ملګری کاوه، بيا چې امير دوست محمدخان وفات شو، دی د سردار محمد عظم خان مشاور وزير پاتې شو .

داسي هم ويل کيږي، چې د شمس النهار تر مخه يې يوه جريده دکابل په نوم د محمد افضل خان د پاچهۍ په وخت کې تأسيس کړه او د ښوونې او روزنې اصلاحي پروګرام يې هم محمد اعظم خان ته وسپاره، خو نوموړې جريده ممکن د جنګونو او بدو شرايطو په اساس له منځه تللې وي ځکه مونږ په افغانستان کې لومړی په لاس کې جريده شمس النهار لرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس.

سید د خپلو سیا سي هلو ځلو په لړ کې پر تر کیې، ایران او افغانستان بر سیره په مصر، هند کې هم د خپلې استو گني په لړ کې د استعمار په مقابل کې پوره هلې ځلی کړي دي او هغه یې د استعمار ضد مبارزو ته هڅولی دی، سید په پاریس کې یوه مجله د شیخ محمد عبده په مشرۍ په عربي ژبه خپروله، هغه د دې مجلې د مرام په باب داسي لیکي : (څومره چې د دې جریدې له وسه کیږي، د شرقیانو له پاره به خدمت وکړي او هغه اړتیاوې به څرگندې کړي، چې د نیمگړتیا له کبله یې خلک بیوزلي کیږي او داسي لارې به خلکو ته وښایي، چې د هغه په وسیله به با یللی شیان بیرته په لاس را وړي ترڅو آینده یې سمه شي). سید هند ته هم د سیاسي سفرونو په موخه تللی ؤ، چې د هند سیاسي او ټولنیزه وضع یې د نژدې ولیده انگریزانو، چې د سید سیاسي او اجتماعي غورځنگ نه شو زغملای نو یې د هند څخه د وتلو گوابن ورته وکړ، هغه وخت، چې د هند څخه وتی نه و خلکو ته یې د یوې وینا په ترځ کې داسې وویل: ای خلکو سره له دې چې دولت ستاسو خلک او ستاسو زامنو ته کار ورکوي، ستاسو امنیت ساتي، وسله یې په لاس کې ده؛ خو ! ستاسې استقلال او ثروت لوټوي. د انگریزانو ټول شمیر تر لسو زرو ډیر نه دی، خو که تاسې په سلگونه ملیونه غوماشي هم ووسئ او د دولت په غوږ کې وبونیږئ، دغه اواز به د دوی لوی صدراعظم (گلادستن)غوږ ته ورسیږي د سید دغه وینا خلک وژړول، سید په قهر شو او وې ویل : ژړا د ښځو کار دی. هغه ملت چې د خپل استقلال لپاره پر دښمن یرغل وکړي او مرگ استقبال کړي هغه ملت ویښ او با قي پاتی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جماالدین افغان په مصرکې

سید د مصر د الازهر پوهنتون کې د ابن سینا د فلسفې تدریس کاوه، هغه وخت مرتجعینو دغه فلسفه نه خوښوله او بد یې ورته ویل د بل پلوه په مصر کې سید په دې هم متهم شوی ؤ، چې د اسماعلیه پاچاه پر ضد یې کودتا کوله، همدغسې د ده دغورځنګ ۳۵۰ نورغړي هم په دغه لیست کې شامل و، نوموړی غورځنک چې د سید په مشری جوړ شوی ؤ، د مصر آزادي یې غوښتله په دې وخت کې انګریزانو غوښتل، چې پر سوډان باندې حمله وکړي او محمد احمدسوډاني یې تر فشار لاندې را وستلی ؤ، سید او ملګرو یې، چې د انګریزانو مخالفت او ممانعت کاوه. لیکن انګریزانو سید ته د سوډان د پاچهي وړاندیز وکړ، د انګریزانو صدراعظم لارډسالسبري سید ته وویل: چي موږ داعزم کړی دی، چې تا د سوډان پاچا کړو، سید جماالدین په ځواب کې ورته وویل: دا چې دغه دنده ماته را کوی، ډیر د حیرت او تعجب ځای دی.

محترمه لارډه اجازه راکړه، چي ستاسو څخه وپو ښتم، چې ایا تاسو د سوډان مالک یاست، چې هغه ته یو پاچا واستوئ ؟؟. مصر د مصریانو او سوډان د هغه یوه برخه ده .خلیفه چې اوس حقدار ګڼل کیږي ، په خپل ځان کې دومره قدرت لري، چې د فساد او فتنې اور مړ کړي، محترم لارډ!کوم اصلاحات، چې په سوډان کې غواړي هغه ځله په ایرلینډ کې نه عملي کوې. چې د خپلې آزادۍ له پاره د هیڅ ربړ، زحمت او فداکارۍ څخه مخ نه ګرځوي، مصري مؤرخ محمود قاسم د سید جماالدین د فلسفې نظریو څیړونکی په خپل کتاب (جماالادین افغاني حیاته وفلسفه) کې لیکي: جماالدین افغانی دناشر کانکوف په بلنه په ۱۸۸٦م کې روسیې ته وبلل شو.او په روسیه کې هم ډیري لیکنې پاتې دي، چې نامتو مقالې یې عبارت دي له: د روسیې سره د انګریزانو اړیکې، په افغانستان کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

روانو پېښو علتونه، د افغاني حالاتو په باب څېړنې (ماسکوپاڼې ۱۸۸۷م کال اګسټ .)

سید په روسیه کې نژدې درې کاله تیر کړه او په یوه کال کې روسي ژبه په ډېر ښه ډول زده کړه، هغه یوکال په ماسکو ، ۱۸میاشتي په پترسبورګ ، کیف ، قفقاز کې تیرې کړې. سید په روسیه کې د ډیرو مهمو خلکو سره لیدنه کتنه وکړه ، لکه : د باند نیو چارو وزیر ګیرس، د آسیا د چارو اداري رئیس زېنیوف، جنرال زیختور، جنرال چیف سره، خو هغه وخت چې دریم الکساندر د روسیې امپراطور د سید په نظریاتو او د منځني ختیځ په باب د هغه په سیاسي تحلیل او خطابو وپوهیده او په دې هم وپوهیده، چې سید د روسیې د مسلمانانو په منځ کې پوره اعتبار لري، نو یې سید قصر ته وروغوښت او سید د انګریزانو او ایران د باچا په باب خپل شکایتونه ورته واضیح کړه ، او د انګریزانو په باب یې د هغه استعماري سیاست په سیمه کې څرګند کړ، خو د ایران په باب یې په هغه دولت کې د مشروطه غوښتنه وکړه؛ که څه هم د روسیې امپرا طور د انګریزانو په باب ورسره هم نظره ؤ، خو د ایران په باب یې نظر بیل ؤ؛ دا ځکه، چې الکسا ندر ویل چې هیڅ یو پاچاه نه غواړي چې خپل واک دې د خلکو په لاس ورکړي او ځان دې کمزوری کړي، خو په دې باب د سید نظر داؤ ؛ چې په دې کار د ایران پاچاه نورهم قوي کیږي او میلینونه ولسونه یې وشاه ته دریږي او یو قوي دولت د خلکو په ملاتړ ترلا سه کوي.

په پای کې سید د روسیې د دریم الکساندر څخه وغوښتل چې د روسیې د مسلمانانو د وضعې ښه کولو ته توجه وکړي .او هغو ته په خپله ژبه د درس او تعلیم زمینه برابره کړي، خپرونې ورته ازادې کړي،په خپله ملي ژبه اخبارونه او مجلې خپرې کړي. د دې څخه ورسته د روسیې واکمن سید په دې باندې وپوهاوه، چې د ده پاته کیدل د روسیې په خاوره کې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامناسب او نا مطلوب کار دی.نو ځکه سید مجبور شو، چې د روسیې څخه ووځي.

د سیدجماالدین افغان نامتو پلویان په روسیه کې جاراله بیکوف، عبدالرشید ابرهیموف او نور ګڼل کیږي. د الموئید د (۱۹۱۳م) کال لومړۍ ګڼه د موسا بیکوف له قوله دغه وینا د سید را نقلوي: (زه د لودیځ هنر، تخنیک او پوهي ته ډیر درناوی لرم).

مړینه

کله چې سید ترکیې ته ولاړ په تر کیه کې د یوې سختې ناروغۍ سره لاس او ګریوان شو، چې په دې باب محمود طرزي د سراج الاخبار د شپږم کال په پنځمه ګڼه د ۱۲۹۵هـ ش د میزان پر ۲۱ نیټه د سید جماالدین افغان د وفات په باب داسي کاږي: چې د ستوني په یوه برخه کې چپ غوږته نژدې تر ژبې لاندې د سرطان خطرناکه او دردناکه مرغړۍ ورپیداشو، چې په لومړي سر کې ډیر خطرناکه نه بریښیده خو په ورسته کې دومره دردونکی شو، چې هر چا د سید په لیدو سره د هغه درد تصور کولای شو.سید د خپل درد په باب ډاکټرانو ته هم څه نه ویل خو په ورسته کې چې دردبیخي ډیر شو او ډاکټرانو وکته هغه یې کشف کړ، چې د سرطان خطرناکه ناروغي ده، پس له هغه چې د علامه سید جماالدین افغان دوستانو، محصلینو اوزده کونکو هغه ته د عملیاتو صلاح او مشوره ورکړه نوسید هم دې ته تیار شو چې عملیات وکړي، عملیات دوه ساعته دوام وکړه او لومړنی عملیات په پیروزۍ سره سرته ورسیدل، ټول دوستان یې خوښ شول او په دې عملیاتو کې ۱۲غاښونه اویوه برخه د خولې ورڅخه لیري کړل شوه. یوه اونۍ وروسته روغ شو او خپل دربار ته راستون شو، خو دبده مرغه پس له یوې اونۍ بیرته هغه ناروغي پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځیده او تکلیفونه او کړاونه یې نور هم ډیر شول، مجبوره شو، چې بل عملیات ته ځان اماده کړي، خو څرنګه چې د سرطان ریښې ډیرې عمیقې وې نو په دغه پلا عملیاتو کې د نیمي ژبي دوهمه برخه ځیني غوڅه کړه او نتیجه دا شوه چې دريې څلور ورځې ورسته دا لوړ نړیوال شخصیت د پنځوسو کلو په عمر په حق ورسید او د دې فاني نړۍ څخه یې سترګې د ابد لپاره پټې شوې (خوځینې په دې نظر دي چې سید ته یې زهر ورکړل او شهید یې کړ، روح دې یې ښاد وي پر ۹ د مارچ یې په ۱۸۹۷م کې د مشایخو په هدیره کې خاوروته وسپاره، څرنګه چې پر افغانانو خپل پوهان ګران دي نو یې د هغه مړی ۴۷ کاله وروسته په ۱۳۲۳ش کال خپلې خاورې ته راوړ او د کابل پوهنتون په انګړکې خاوروته وسپارل شو او هغه سیمه یې ټوله د ده په نوم ونوموله (جمال مېنه).

همدغسې د سید جماالدین پر قبر ډیرو نورو پوهانو او عالمانو ویرنې ویلې دي، چې د دې جملې څخه موږ د ګل پاچاه الفت د ویرنې یادونه کو، استاد الفت په خپل کلام او خوږه ژبه د لوی استاد سید جمالدین افغان په باب داسې لیکي:

ویرنه

پښتون سیده د شرق نامداره
د دین او علم د کور سرداره

رهـــــــبر د علم او معنا شوې
ږ نــــدو دپاره د لاس امسا شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړه دنـــیا ته تا پیغامونه
نوي فکرونه ښه ښه خویونه

ستا په ښودنه ویښ انسانان شول
مشهور دنیا کې ستا شاګردان شول

روښان فکرونه ستا په بیان شول
ستا لـــه مشـــعله رڼا شو زړونه
ډ ک له حکمت نه ستا تعلیمونه

ته له دنیا کې وګــــــرځیدلې
په شرق او غرب کې ته ځلیدلې
چـــې په منبر به ودریـــد لــې

له هر چاه پورته به ښکاریدلې
لـــه تا سره وو ډ یـــرتـــا ثیرونه
ور ته حیران وو ډیر عـا لمونه

دنیا ر ڼا شوه ستا لـــــه تنویره
ستا له تحریره ستا له ضمیره
و ښورول تا غافـل فـکرونه
ځومره خواږه وه ستا بیانونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني د يوه سياسي مفكر په توګه

خودی آموخت سید شرقیان را
خـــود آگه بود و دانا و فرهمند
به مـا بنمود راه خـــود شناسی
بــه هــم آواره‌گان را داد پیوند

علامه حبیبی

ذاکر جلالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیدجمال‌الدین افغان په نولسمه پېړۍ کې په اسلامي نړۍ کې د سیاسي اصلاحاتو او دیني متفاوت تفسیر هڅې کړي دي، چې له ده وروسته په تېره د شلمې پېړۍ پر مهال چې په اسلامي نړۍ کې چا د اسلامي حرکت غږ کړی او د اسلامي نړۍ د سیاسي اصلاحاتو هڅې یې کړي؛ په یو ډول نه یو ډول د علامه افغاني له افکارو او نظریاتو څخه اغېزمن شوي دي. افغاني له همدې امله په شلمې او یووشتمې پېړیو کې د اسلامي حرکتونو او عامو مسلمانانو ترمنځ ځانګړی ځای لري. په ۱۹۲۴م کال کې د خلافت له سقوط وروسته په مصر کې د حسن البنا شهید په مشرۍ د لومړني معاصر اسلامي خوځښت "اخوان المسلمین" بنسټ ډېره کېښودل شوه او له هغه وروسته چې په ترکیه، هند نیمه وچه، شمالي افریقا او نورې اسلامي نړۍ کې کوم خوځښتونه راپورته شوي، لږ تر لږه د مسلمانانو په یووالي یا د علامه له فلسفې سره سم په پان اسلامیزم کې خو هرو مرو اغېزمن دي. حتا نن هم چې ځیني اسلامي خوځښتونه مبارزه کوي او د اسلامي هېوادونو ترمنځ شته سیاسي پولې نه مني هم کېدای شي لږ تر لږه په دې برخه کې یې د علامه افغاني له فکره متاثره وبولو.

پر اسلامي یووالي سربېره، علامه په داسې پیر کې ژوند کړی و چې اروپا پېړۍ وړاندې په اتلسمه پېړۍ کې د کلیسا له ملاتړه په ګټه پورته کولو سره استبدادي شاهي نظامونه نړولي وو او د استبدادي واکمنۍ ځای یې ډیموکراتیک جمهوریت ته پرې ایښی و. داسې جمهوري نظامونه چې د خلکو له لورې ټاکل کېدل او استبدادي فکر یې د تل لپاره تر خاورو لاندې کړی و. اروپایانو نه یوازې دا چې په سیاسي برخه کې بدلونونه راوړل، بلکې د فکر او لید اساس یې د خرافاتو او د پاپانو د بې بنسټه ویناوو پر ځای پر عقل/ریشنلېزم او پوهې/ساینس ودراوه او دین یې له عقل او پوهې سره په ټکر کې وباله. اروپا د منځنیو پېړیو له نادودو وروسته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ ټولو ادیانو ته د اسلام په ګډون هماغه د کلیسایي عیسویت نظر خپل کړ. په ټوله کې اروپا د منځنیو پېړیو له تور تمونو او د پاپانو له یوغ څخه ځانونو ته د سیاسي، دیني، فکري او فرهنګي اصلاحاتو له لارې نجات ورکړ او د یوې نوې متمدنې او پرمختللې اروپا د بنسټ ډبره یې کېښوده. کله چې د علامه افغاني افکار مطالعه کوو، دې ټکي ته متوجې کېږو، چې سید د اروپا له اصلاحاتو او پرمختګونو څخه متاثره و؛ خو دا یو وچ تاثر او ړوند تقلید نه و، بلکې سید له بل هر څه مخکې اول خپل دین او بیا یې خپله ټولنه پېژندلې وه او له دې وروسته یې بیا د خپل ځانګړي دیني درک او د ټولنې د اړتیاوو په پام کې نیولو سره د حل لارو خبره کوله. سید هم غوښتل چې اسلامي نړۍ باید هم د داخلي استبدادي نظامونو پر ضد او هم د استعمار پر خلاف مبارزه وکړي او د یوه خپلواک او له خپلې خوښې سره د سم نظام د بنسټ ډبره کېږدي. سره له دې سید په اسلامي نړۍ کې د فکري ودې او فرهنګي رشد ارمانجن و. نن چې په اسلامي نړۍ کې مصر تر نورو اسلامي هېوادونو په فرهنګي لحاظ ډېر غني دی یو لامل یې په مصر کې د سید لس کلن فرهنګي انقلاب ګڼلی شو. لکه څنګه چې په افغانستان کې محمود طرزي د ژورنالیزم پلار بالله شي، دغسې سید په مصر کې د نوي ژورنالیزم باني ګڼل کېږي.

دلته یوازې د سید پر سیاسي هڅو او افکارو بحث کوو؛ ځکه یې د دیني احیا او افکارو له برخې تېرېږو:

اسلامي یووالی یا پان اسلامېزم

سید جمال‌الدین افغاني به چې کله مسلمانان لیدل چې د کورني او بهرني استبداد تر یوغ لاندې ژوند کوي، ډېر به حساس شو. د سید د ژوند پر مهال هم اسلامي نړۍ -لکه د اوس په څېر- په ګڼو هېوادونو وېشلې وه او د اسلامي خلافت د ټوټې په ګډون په ټوله اسلامي نړۍ کې د یوه اختناق

(c) ketabton.com: The Digital Library

او استبداد وضعیت واکمن و. اسلامي نړۍ سره له دې چې په خپلو کې ډېر مشترکات لري؛ خو لا هم نه شي کولای چې د اروپايي ټولنې په څېر د یوې نسبتاً ټینګې اتحادیې څښتنه شي. د سید د ژوند پر مهال په کوردننه د مسلمانانو د سیاسي مشارکت له حق څخه په بشپړ ډول نتېه کېده. که به د خپلواکۍ غوښتنې کوم غږ پورته شو، په ابتدايي حالت کې بـه خاموشه کـړای شـو. دا د سـید افکـار او نظریـات وو چـې د مسـلمانانو لپـاره یـې د سـیاسي ویښـتیا او شـعور هڅـې وکـړې، لیکـل یـې وکـړل او د یـوه نـوي سیاسي ویښتابه روح یې ورپو کړ.

سـید افغـاني ګڼـو اسـلامي هېوادونـو تـه سـفرونه وکـړل او د ټولـو حـال او څورونکی وضعیت یې له نژدې ولید. سید هر چېرته د پوهاوي پر خورېدا او د ویښتیا پر ارزښت ټینګار کاوه. سید په سیاسي، اجتماعي او فرهنګی ډګرونو کې د مسلمانانو د مشارکت پلوی و. ده غوښـتل مسـلمانان ویښ او لـه فرهنګـي او سـیاسي تحولاتـو لـه ارزښـته یـې بـاخبره کـړي. افغـاني د مسلمانانو د نجات لپاره د اسلامي یـووالي، پـان اسـلامیزم یـا "اتحـاد بـین المسلمین" نظریه وړاندې کړه او له هغې راهیسې پـان اسـلامیز د سـید لـه نامه سره تړل شوې نظریه شوه. سید د خپلواکۍ له ټینګو ملاتـړو څخـه و تر څو مسلمانان وکولای شي بې له کومې وېرې خپلې موخې او اهـداف پـه ګوته کړي. سید د هند له مسلمانانو څخه غوښتل چې د پان اسلامیزم تـر شـعار لانـدې د اسـتعماري انګرېـز پـر ضـد پـاڅون وکـړي او خپلـه ازادي ترلاسه کړي. اصلاً سید پان اسلامیزم یا د مسلمانانو یـووالی د مسـلمانانو د ټولو ستونزو حل لار ګڼله.

که څه هم اسلام په خپلـه پـر اسـلامي یـووالي بـاور لـري او د مسـلمانانو د عقیدې برخه د امت یووالی دی؛ خو دا چې ولـې دا نظریـه د سـید لـه نامـه سره د پـان اسـلامیزم پـه نامـه تـړل کېـږي، لامـل یـې دا دی چـې سـید د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني مسلمان مفکر په توګه د مسلمانانو د اتحاد هېر شوی اصل یو ځل بیا راژوندی کړ او د ستونزو د حل لار په توګه یې وګاڼه.

افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم)

اروپا له پنځلسمې-شپاړسمې پېړۍ وروسته ماډرنېزم ته له دین نه د تېښتې او بشپړ عقل ته د پناه وروړلو په موخه یو خوځښت پیل کړ. کله چې اروپایان په منځنیو پېړیو کې د کلیسا پاپانو د دین په نامه وځپل او له خپلې خوښې سره سم یې پر هغوی خپل واک وچلاوه؛ نو له دین سره یې عقده پیدا شوه او دین ته یې داسې تعریف وکړ چې له عقل او علم سره به په ټکر کې وي. اروپایان د دې پر ځای چې پوه شوي وای چې هغه څه چې پر دوی تپل شوي وو د دین په نامه د کلیسا د پاپانو خپلې خبرې وې، مګر اسلام بیا داسې کومه دوره په خپل تاریخ کې نه لري. په اسلامي نړۍ کې نویتوب یا ماډرنېزم بیا د اروپا له هغه سره تفاوت لري. په اسلامي نړۍ کې ماډرنېزم په دې معنا چې د خلکو د وروسته پاتې والي لاملونه په ګوته کړي او د دین، عقل، علم او روانې زمانې ترمنځ له دین نه د یوه پرمختللي فهم نه په ګټه پورته کولو سره د یوې پرمختللې ټولنې بنسټ کېږدي.

سید افغاني هغه څوک و چې په نولسمه پېړۍ کې یې په مصر- کې د ماډرنېزم زړي وکرل او بیا یې نژدې شاګرد محمد عبده د خپل استاد (سید) کرل شوی نیال وپاله. افغاني په ۱۸۷۱م کال کې مصر ته سفر وکړ او هلته د لسو کلونو لپاره پاتې شو او د عصر-یتوب نظریې لپاره یې په فرهنګي ډګر کې عملي کار پیل کړ. د مصر د ماډرنېزم بحث پر دې ولاړ و چې د اسلام او نوې زمانې او نوو غوښتنو ترمنځ یوه همغږي منځ ته راوړي. عبده د خپل استاد (سید) په څېر په دې باور و چې اسلام -د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايانو د باور پر خلاف- له نوې پوهې او نوو پرمختگونو سره په ټکر کې نه دی. دوی پر دې باور وو چې دواړه بنسټيز حقيقتونه سره همغږي دي. اسلام نه يوازې دا چې د علم پر ضد نه دی، بلکې د علم د پرمختگ او ودې مرستندوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې -د نن په څېر- ډېر مسلمانان د غرب د پرمختگ او ترقۍ رانده مقلدين شول او گومان يې وکړ چې د لوېديځ هراړخيز تقليد کولای شي موږ هم د هغوی په څېر مترقي کړي؛ مگر ځينو سنتي علماوو بيا د غرب د پرمختگ ترقي په يو مخيز ډول رد کړه؛ خو علامه افغاني بيا په دې دواړو کټگوريو کې رانغی، بلکې منځنۍ لار يې خپله کړه. سيد نه د لوېديځ ړوند پليونی شو او نه يې هم د غرب پرمختگونه رد کړل، بلکې د غرب له نوې ټکنالوژۍ څخه يې دفاع وکړه او پر مسلمانانو يې لازمه وگڼله چې د هغوی ټکنالوژي ترلاسه کړي او د خپلې ترقۍ کاروان پر روان کړي.

د استعمار پر ضد مبارزه

لکه څنگه چې مخکې يادونه وشوه سيد په يوه وخت کې هم د داخلي استبداد پر ضد او هم د بهرني استعمار پر خلاف مسلمانان پاڅون او ازادۍ ته رابلل. سيد په ختيځ کې د ويښتيا له سرلارو څخه گڼل کېږي. سيد د غربي استعمار پر ضد د اسلامي يووالي له ټينگو پلويانو څخه و. د علامه په باور د مسلمانانو اتحاد کولای شوای چې د لوېديځ استعمار مخه ونيسي. د استعمار پر ضد د سيد سياسي مبارزه بې له وېرې او ډار څخه وه؛ بلکې استعماري برېتانيې تر بل هر حکومت څخه د سيد افکار د ځان پر زيان گڼل؛ ځکه بريتانويانو د سيد له افکارو سره سم د مسلمانانو يووالی د ځان په گټه نه باله. سيد هم پر همدې باور و چې يوازې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو يو ټينګ يووالی کولای شي د ټولو استعماري حکومتونو د ظلم او ناتار مخه ونيسي. سيد چې د اسلامي يووالي غږ پورته کاوه د استعمار پر ضد يې د يوه قوي ديوال منځ ته راتګ هدف و.

د سيد د افکارو اهميت

د سيد د افکارو اهميت په دې کې دی چې پـه اسـلامي نـړۍ کـې لـومړنی مفکر دی چې په نولسمه پېړۍ کې يې د اسلام داسې نمايندګي کړې ده او اسلام يې لوېديځوالو ته داسې ورښودلی چې اسلام له نوي ساينس او ټکنالوژۍ سره او نه هـم لـه عقلانيـت/رېشـنلېزم سره کـوم ټکـر نـه لـري، بلکې د همدغو ارزښتونو د پاللو او پـرمخ وړلـو پلـوی دی. اروپايـان چـې د کليسا د محرف دين له واکمنۍ څخه ډېر ځورول شوي وو، ګومان يې کاوه چې اسلام به هم د اروپايي محرف عيسويت په څېر وي. سيد ثابتـه کـړه چې اسلام له هغه کليسايي عيسويت سره په بشپړ ټکر کې دی.

بله خبره چې سيد بيا هم په کې مخکښ دی، د اسلام او نوو پرمختګونو ترمنځ د همغږۍ ټينګول وو. دا هغه څه دي چې سيد ډېر پخوا درک کړي وو او د دغو بحثونو پر اهميت ښه پوهېده. داسې بحثونه چې که په رښتيني ډول اسلامي نړۍ خپل کړي او هضم کړي وای، د سيد له وفات څخه پېړۍ وروسته به يې امت د نن په پرتله متفاوت وضعيت درلود.

ضميمه

د علامه افغاني د افکارو او مبارزې په باب د افغانستان ستر ليکوال او مورخ ارواښاد پوهاند حبيبي يو ډېر جامع او هر اړخيز شعر ويلی چې د سيد مبارزه او هڅې په کې په ډېر لوړ انداز خلاصه شوي دي. د دې لپاره چې د سيد په باب د علامه حبيبي شعر هم دلته د دې ليکنې پلمه په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولګه کې خوندي شي، دا شعر د لیکنې په پای کې کټ مټ نقلوو:

مبادی ثلاثۀ سید

وحدت اسلامی

نمی‌دانم چگویم مرد حق را نوایش زندگانی ها به ما داد
"امام عصر" خوانم زانکه از نو به وحدت شرقیان‌را خوش صلا داد
دم گرمش چو انفاس مسیحا بدل گرمی و شور افزود جان‌را
به وحدت خواند مسلم را کزان‌رو فزاید ربط و الفت شرقیان‌را
چراغ مهر و وحدت کرد روشن زاستانبول تا هند و سمرقند
فزود از وی همانا رونق شرق نهال نفرت و کین را ز بین کند

جنگ با استعمار مغرب

خودی آموخت سید شرقیان‌را خود آگه بود و دانا و فرهمند
به ما بنمود راه خود شناسی به هم آواره‌گان را داد پیوند
به جنگ غربیان ما را صلا داد ز ضربش واژگون شد قصر افرنگ
نوایش گرم‌تر از نای رومی به شور آورد شرقی را پی جنگ
همو افزود رونق بزم ما را ز چهره زشت مغرب پرده بگشود
چو تیغ مرد سودانی بتابید باو جاهِد قُم افتلُ به فرمود
گلادستون ز ضرب کاری وی به خاک ذلت آمد اوفتاده
به جان ما فزود آن گرمی را که زاید در دل از دیرینه باده
به بزم ما سرود آن کهنه دستان دمی ما را بخود، باز آشنا کرد
برآمد مردِ حق از خاک کونر به کاخ غرب آشوبی به پا کرد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگ با استبداد

ملوکی را گزند جاودانی ازو شد خوارتر آئین بیداد
به شاه و مستبد دایم ستیزید همی گفتی ملوکی واژگون باد!
حمید و ناصر از وی لرزه بر تن هر انکو مستبد بدخوارتر شد
صدایش همچو رعد خانمانسوز به جان ظالمان همچون شرر شد
تو ای باد صبا از ما سلامی ببر بر خاک پاک سید حر
بگو از ما که ای سردار سادات! همی پندت بگوش ماست چون دُر

یادښت: په پورته مقاله کې له لاندې کتابونو استفاده شوې ده:

1- Political Philosophy (Muslims), Prof. Bakhtiar, Sawabi Univeristy,

2- Muslim Political Thought, Muhammad Aslam Chuodry

۳ - پیام عصر، د علامه حبیبي د اشعارو ټولگه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځئ سیدجمالدین افغان وپېژنو!

عبدالجمیل ممتاز

۱۳۹۳- ۲ – ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختيځ ويښوونکی، د ختيځ فيلسوف، اصلاح کوونکی، د استعمار ضد مبارز، په اسلام کې د نوي رسانس پلار او ..... لقبونه دي، چې په نړيواله کچه سيد جماالدين افغان ته ورکړل شوي دي.

دا سمه ده چې سيد افغان د افغانستان بچی و، خو افکارو او هڅو يې نړيواله بڼه درلوده، د استبداد پر ضد يې ګام پورته کړی او د ټولو مسلمانانو د راويښولو لپاره يې خپل هېواد پريښی، تر څو هغوی ته د بيداری او اصلاح پيغام ورسوي.

ترکيې، عربستان، عراق، روسيې، هند، مصر، ايران، فرانسې او ... هيوادونو ته د سيد افغان سفرونه له تر ټولو مهمو هغو څخه حسابيږي.

په هغو هېوادونو کې يې ژور تاثيرات پريښي دي، ګڼ شمېر شاګردان يې روزلي او خپل افکار يې په لويه کچه ترويج کړي دي.

شيخ محمد عبده يو له هغو شخصيتونو څخه دی، چې د سيد شاګرد او نږدې ملګری يې پاتې شوی، هغه يې په اړه داسې وايي: پلار مې راته داسې ژوند ډالۍ کړ، چې په هغه کې زه د خپلو دوو ورونو علي او محروس سره شريک يم، خو سيد جماالدين بيا داسې ژوند راته بخښلی، چې په هغه کې زه د محمد^ص^، ابراهيم^ع^، موسی^ع^، عيسی^ع^ او.... سره شريک يم.

همدارنګه کله چې فرانسوي فيلسوف ارنسټ رنان (۱۸۲۳ - ۱۸۹۲ م) له هغه سره مخ شو، نو وروسته يې بيا په اړه وويل: د هغه د فکر ازادي، لوی طبيعت او اغېزمن اخلاق، زموږ د خبرو اترو پر وخت زه داسې متقاعد کړم، لکه ابن سينا، ابن رشد او يا يو له هغو نامتو پوهانو څخه چې پنځه پېړۍ يې د انساني روح ميراث عرضه کړ، بيا را ژوندی شوی دی.

خو افسوس چې دا ويښوونکی ستوری، مستبدانو او بخيلانو ونشوی زغملی، ډېر ژر يې د مرموزې دسيسې ښکار وګرځاوه او د يوې مشکوکې ناروغۍ له امله د ترکيې هيواد په استانبول کې يې له دنيا نه خدای پاماني

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړله، چې ټول عمر یې له (۱۲۱۷ ل - ۱۲۷۵ ل) پورې و. وروسته بیا په ۱۳۲۳ ل کال کې د هغه جسد له استانبول څخه کابل ته را وړل شو او د کابل پوهنتون په انګړ کې خاورو ته وسپارل شو.

سید جمالدین افغان په هیواد کې دننه زښت زیات بنیادي خدمتونه تر سره کړي دي. لکه: د سیاسي استقلال اعلان، په دربار کې د چارو اصلاح، له پردۍ ژبې څخه افغاني ژبې ته د هیواد نظامي او ملکي لقبونو او نومونو را اړول، د شمس النهار په نوم د ورځپاڼې خپرول (په لومړي ځل په افغانستان کې خپره شوه)، د (تتمه البیان فی التاریخ افغان) کتاب تالیف او نشر، د وزیرانو کابینه جوړول، د روغتون تاسیسول، د نظامي او حربي ښونځیو رامنځته کول، د حیواني کلینیکونو جوړول، د پسته خانې او کاروانسرایونو رامنځته کول، د تګ راتګ پر لویو لارو باندې د مسافر خانو ودانول او ملي ژبې (پښتو) ته د ټولو پام را اړول او ....

خو سره د دغو خدمتونو چې هغه د خپل هېواد افغانستان لپاره تر سره کړي دي، ځینې کسان یې بیا هم افغانی نه بولي، بې اساسه دلایل وړاندې کوي او د تشو ادعاوو له مخې یې خپل ګڼي.

راځئ سید جمالدین افغان وپېژنو! که څه هم دا موضوع ډېره شاربل شوې او خورا بحثونه وربانـدې شـوي، خو بې ځایه به نه وي، چې پر همدغو بحثونو باندې لږ نور څه هم ور زیات کړو او په یوه مقاله کې یې راغونډ کړو.

د سید جمالدین افغان پر هویت باندې ولې ځینې خلک شک کوي؟ یا به یې په بربنډ ډول داسې ووایم: ولې د دغه افغان هویت د ځینو مغرضو کسانو لخوا پر ایران پورې منسوبیږي؟

زه خو وایم، چې د سید افغان هویت تر نورو روښانه دی، په هېڅ ډول نشي مبهم ګڼل کیدی، خو دا چې ځینې متعصب کسان یا ډلې، د قومي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبني ویاړونو حرص اخستي او پر بل ملت باندې یې دا نه لوریږي، چې دغسې شخصیتونه ولري او ورباندې ویاړ وکړي، د بې بنسټه او کمزورو دلایلو له مخې داسې ادعاوې کوي، چې پرته له دوی نه نور هیچا ته هم د منلو وړ نه دي.

سید جمال الدین په اصل کې څوک دی؟

که څوک غواړي چې هغه وپیژني، نو هغه د افکارو او نظریاتو له مخې بشپړ نشي پیژندلی. ځکه د هغه هڅې یوازې د افغانستان لپاره محدودې نه وې، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ لپاره یې د راتله لمر په شان حیثیت درلود او په دې لټه کې و، چې اسلامي ملت ته په نړۍ کې ستر حیثیت ور په برخه شي او هغه مسلمانان چې لا هم غفلت او ناپوهۍ په خوب ویده ساتلي ول، هغوی را ویښ کړي.

راځئ د هغه هویت د هغه له اثارو، ویناوو او کورنیو نښانو څخه معلوم کړو! چې په ډیره اسانه توګه او له کوم سر خوږي پرته کولی شو د هغه د پیژندنې پایلې ته ورسیږو.

په نړۍ کې هیڅ داسې انسان نشته، چې په یوه ځانګړې سیمه کې دنیا ته نه وي راغلی او په یو ځانګړي قام یا کورنۍ پورې تړاو ونلري. هغه هم بیا داسې یو څوک چې د ژوند زیاته برخه یې د خپل هېواد او ملت د هوساینې، بیدارۍ او پرمختګ لپاره لګولې وي.

لومړی به دې خبرې ته راشو چې: ایرانیان د کومو روایاتو او ادعاوو له مخې سید جماالدین په ایران پورې منسوبوي؟

هغوی وایي: سید جماالدین په ایران کې د همدان په اسد اباد کې زیږېدلی، همله ته ځوانۍ ته رسیدلی، په نجف کې یې زده کړې کړي، د شیخ انصاري شاګرد پاتې شوی او د هغه په دستور یې د مسلمانانو د را

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينښولو لپاره هند ته سفر کړی، چې په دغه ترڅ کې افغانستان ته هم تللی دی. همدارنګه هغوی زياتوي: هغه مصر، عراق، عربستان او نورو اسلامي هيوادونو ته د دې لپاره تللی، چې هلته مسلمانان سره متحد کړي او د خپلو مسووليتونو پر وړاندې يې وپوهوي. تر څنګ يې يو بل ټکي ته هم اشاره کړې، چې سيد ځکه خپل ځان افغان نومولی و، چې د هغه په هڅو او فعاليتونو کې د ايراني هويت له امله خنډونه رامنځته کېدل، نو ځکه يې ځانته د افغاني لقب غوره وباله.

هيڅوک د چا خوله نشي ورپټولی، هر څوک به هر څه وای. خو دا د دې معنا نه لري، چې چا څه وويل، بس همغه حقيقت يا واقعيت دی. هره وينا يا ادعا بايد پر منطقي او معقول استناد ولاړه وي او رښتيني شواهد ولري. داسې خو نشي کيدی، چې يو څوک سپين ته تور ووايي او د هغه له دې خبرې سره سم هغه تور شي.

د ايرانيانو پورتنۍ ادعاوې او روايتونه يې په هر صورت، خو د افغاني لقب په اړه يې چې کوم دليل وړاندې کړی، ډېر د خندا وړ او نهايت کمزوری او بې اساسه دليل دی.

وګورئ! د سيد افغان مبارزه کوم جاسوسي فعاليت نه و، چې ګواکې ده د هغه هېواد (ايران) لپاره جاسوسي کوله او ددې په خاطر چې خپلو پټو اهدافو ته ورسيږي، ځان يې په پردي نوم نړيوالو ته ور وپېژاند. بيخې بې ځايه او ډېره ټيټه ادعا ده چې کوي يې. ولې يې ځان افغان نوماوه؟ کولی يې شوی چې هيڅ دا لقب د ځان لپاره غوره نکړي، آخر دغه لقب ته اړتيا څه وه؟ آيا په هغه وخت کې د افغانستان مناسبات له نورو هيوادونو سره د ايران په پرتله غوره ول؟ ولې يې په هغو نورو هيوادونو پورې ځان نه منسوباوه، چې د دوی په وينا هلته يې عمر ډير تېر کړی؟ په داسې حال کې چې دوی پخپله وايي چې د سفرونو په لړ کې يې افغانستان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم يو ګذر کړی دی. نو آيا د دوي دا دواړه ادعاوې په ښکاره توګه يوه بله نه ردوي؟

ايرانيان د سيد په اړه اسناد ځيني اسناد هم وړاندې کوي، چې له مخې يې سيد ايرانی بولي. تر ټولو مهم سند د (شرح حال و اثار سيد جماالدين) په کتاب کې د ميرزا لطف الله خان يوه ليکنه ده، هغه خپل ځان د سيد جماالدين خوريی معرفي کوي او وايي چې هغه د همدان د اسد اباد دی. همدارنګه ميرزا د سيد ځيني تصويرونه چې ايرانيانو سره يې اخستي، ځينې ليکونه يې چې ځو تنو ايرانيانو ته استولي او په همدان کې د هغو ساداتو چې د سيد جمال نيکونه يې ګڼي، د هغوی د قبرونو لوحې د حجت په توګه وړاندې کوي او له مخې يې ښه په زغرده سيدجماالدين د ځان ګڼي.

عجيب دلايل دي! نه به ځوک د چا سره عکسونه اخلي او نه به هم ځوک چا ته ليکونه استوي، کنه نو هويت به يې داسې وي لکه د سيد جماالدين افغان. سمه ده چې هغه به هلته عکسونه اخستي وي، ليکونه به يې استولي وي، خو دا د دې معنا نه ورکوي چې ګواکې په اساس يې سيد ايرانی شو. نه! سيد افغان يوه نړيواله څهره وه، افکار يې يوازې پر افغانستان پورې محدود نه ول، بلکې د نړۍ ډېرو هيوادونو ته تللی او هلته يې زيات وخت تير کړی دی، کيدی شي چې نورو هېوادونو کې يې هم دغسې نښې نښانې پاتې وي، نو آيا هغوی به هم را ولاړيږي او ادعا به کوي چې ګواکې سيد د هغوی دی؟

د ساداتو د قبرونو لوحې يا هم ځان د سيد جمال الدين خوری بلل او د ناصرالدين شاه قاجار په وخت کې د هغه د ايرانۍ ګذرنامې صادريدل، دا ټول داسې دلايل دي، چې نه واقعيت لري او نه هم دومره پوخ اساس لري، چې په مرسته يې ايرانيان دا ثابته کړی شي، چې سيد جمال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران دی.

لومړی دا چې د ګذرنامې په هکله زه سم نه یم پوهېدلی، یعني څه؟ همدا چې د هغه د ایرانیتوب حکایت کوي؟ عجیبه ده، له ایرانیانو پرته نور هیڅوک هم دغسې څه نه مني. په داسې حال کې چې د سید افغان زیاتره اثار د هغه د افغانیت حکایت کوي، خو بیا هم دوی دغې یوې ګذرنامې ته ترجیح ورکړې او د نورو ټولو نړیوالو مورخینو شواهد او مدارک ردوي. آیا د یوې ګذرنامې په اساس د یو انسان ټول حقیقي هویت او ژوند دروغ ثابتېدلی شي؟ نه، هیڅکله نه.

بله خبره دا ده چې که له عقیدوي اړخه ورته وګورو او په ټوکه یې هم وانړوو، نو ښاغلی میرزا لطف الله خان پخپله ادعا کې دروغجن نه دی، ځکه د هغه مور د ده پخپل حساب باندې د سید افغان خور کیږي او دا خو طبیعي ده، چې ټول مسلمانان سره خوېندې ورونه دي او هغه ده چې میرزا صاحب په نره ځان د سید افغان خوری ګڼلی شي. که داسې یې هم ځوک نه مني، نو دا ځواب د پوښتنې په ډول هم وړاندې کیدلی شي. هغه دا چې که افغانان دا ادعا وکړي، چې سید جماالدین د میرزا لطف الله خان ماما دی، نو له کوم دلیل پرته میرزا د افغانستان دی. آیا د هغوی تر ادعا به دغه ادعا پیاوړې او منطقي نه وي؟ په داسې حال کې چې د سید پاتې کورنۍ په افغانستان کې ده او که ځیني غړي یې په بهر کې هم دي، نو ټول یې ځانونه د افغانستان ګڼي.

دغه راز هغوی د ساداتو د قبرونو لوحې یادوي او وایي، چې د سید افغان نیکونه په ایران کې ښخ دي.

عجیب قضاوت دی، دا ښه ده، چې سید په ترکیه کې وفات شو، هلته د لنډې مودې لپاره خاورو ته وسپارل شو او بیا وروسته په ۱۲۸۴ ل کال کې د هغه جسد کابل ته را انتقال شو. کنه که په ایران کې دفن شوی وای،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا نو خداى خبر كه افغانانو ته د هغه په اړه د خبرو كولو حق هم چا وركړى واى.

د حيرانۍ ځاى همدا دى، چې نه سادات دومره وړه كورنۍ ده او نه هم په يوې سيمې يا هېواد پورې محدوده پاتې شوې ده. په زياتو هېوادونو كې سادات استوګن دي، دا نو په دې مفهوم نه ده، چې ګواكې سادات يوازې په ايران كې دي او چې په بل ځاى كې وي، نو هغوى ټول د ايرانيو هغو لمسيان دي.

په رښتيا هم د سيد افغان د نيكونو قبرونه هلته دي كنه؟ په دې اړه نامتو مورخ عبدالحى حبيبي په ډېر واضح ډول دغه موضوع روښانه كړېده. هغ پخپل كتاب (نسب و زادګاه سيد جماالدين الافغاني) كې په دې اړوند خورا پراخ تحقيق كړى او دا يې څرګنده كړې چې د سيد جمال پلرونه د همدان له ساداتو سره د خپلوۍ اړيكې درلودې. هغه پخپل دغه اثر كې داسې وايي:

د سيد جمال الدين د پلار سيد صفدر او د هغه د تربرونو (د سيد نظيف زامنو) تر منځ د فيوډالي سياليو له امله اختلافات پيدا كيږي، چې په پايله كې د سيد نظيف زامن ورباندې غالبيږي او سيد صفدر دې ته اړ كيږي، چې د كونړ بطن (پشد) پريږدي او د كوز كونړ په جنوبي برخه كې د شېرګر (اسد اباد) په نوم كلي كې د صفدري په نوم يوه كلا ودانوي. شېرګر او صفدري چې له جلال اباد سره ۵۰ كيلو متره واټن لري، تر اوسه پورې هم په همدغو نومونو ياديږي.

د سيد صفدر پلار سيد علي له دې امله په همداني شهرت درلود، چې هغه زيات وخت په همدان كې تېر كړى و، خو اوس د كونړ په (دونهي پشد) كې دفن دى او خلك يې د شاه همدان زيارت بولي.

سيد محمود پاچا د سيد صفدر تربور او د وزير اكبرخان زوم و، چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت کې د کونړ مطلق واکمن شو، سید صفدر د دې لپاره چې له درباري دسیسو څخه په امن کې پاتې شي، خپلې کورنۍ سره د حج په نیت مشهد ته لاړ او له همغه ځایه یې د همدان په اسداباد کې د قاضي میرشرف الدین حسیني کورنۍ سره ځکه خپښي او خپلوي وکړه، چې پلار یې له وړاندې نه ورسره اشنایي درلوده.

دا چې د سید ورو مسیح الله، طیبه بیگم، مریم او نور خپلوان یې په همدان کې پاتې شول، نو هلته د قبرونو د لوحو خبره چې کیږي، هغه د همدغو خویندو او ورور اولادونه دي، چې موږ د تېر تاریخ په اوږدو کې دغسې په سلگونو افغانۍ او ایرانۍ مهاجرې کورنۍ ښودلی شو.

حبیبي صاحب په دې اړه زیاتوي: د سید جماالدین نیکه سید علي چې د حرمین زیارت ته روان و او لاره یې پر همدان ورسپره وه، نو یوه موده هلته پاتې کیږي او د همداني اسداباد، ساداتو سره اشنا کیږي. بیا چې کله سید علي بېرته کونړ ته راستنیږي، په همداني یا د همدان شاه په لقبونو شهرت مومي.

استاد حبیبي وایي: شېرگر د سید جماالدین افغان زیږنځای دی، خو دا چې سید خپلو عربي، ترکي، غربي او ایراني شاگردانو ته ویل چې: (زما زیږنځای په افغانستان کې د کونړ اسد اباد دی)، نو مراد یې همدغه شېرگر و، چې دري ژبو هم اسداباد یاد کړی دی او تر اوسه یې هم همغه پښتو نوم لا پاتې دی. ځکه چې په دغو ټولو سیمو (کونړ او کامه) کې خلک په پښتو ژبه خبرې کوي او اسد اباد هم د پښتو شېرگر ژباړه ده.

جناب حبیبي د سید د خوري په اړه هم داسې وایي: د ایران معاصر نامتو محقق علامه محمد قزویني هم دا خبره کوي، چې دغه ادعاگانې له سره د منلو وړ نه دي، چې د اسداباد یو تن چې ځان د سید خوری بولي او څوکاله وړاندې یې په دې اړه یوه رساله هم خپره کړې او د هغه د کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړي یې، د ده پر باور چې اوس هم د همدان په اسداباد کې دي، یو- یو یاد کړي دي.

ښه نو، له دې سره – سره افغانان نور کوم شواهد او مدارک لري؟ چې له مخې یې په خپله ادعا کې رښتیني وي؟

هو، تر ټولو مهم مدرک پخپله د سید له خولې اقرار دی، چې پخپلو اثارو کې یې ځان افغانی بللی دی. لکه، په عروة الوثقی کې یې لیکلي دي: (الافغان و هی اول ارض مس جسمی ترابها). همدارنگه غلام حسین موسوي پخپل کتاب کې د هغه له خولې داسې وایي: (اني اخطرت لترک بلادی الافغان مظطربة بها الاهواء والاغراض).

یو بل مهم ثبوت یې دا دی، چې له ایران پرته نور ټول هیوادونه هغه د افغاني په نوم پېژني او هویت ته یې د افغاني په حیث قایل دي. په ځانگړې توگه ترکیې، عربي هیوادونو او لوی هند د افغاني په نوم یاد کړی او د افغانستان بچی یې بللی دی. همدا راز د نورو هیوادونو مورخینو او پخپله ځینو ایرانیانو (مدرسي چهاردهی، ابراهیم صفایي، شیخ عباس قمي، سید محمد علي استانه او ...) هم سید د سید صفدر زوی او د افغانستان له یوې غټې کورنۍ څخه بللی دی.

شیخ محمد عبده د سید افغان په ژوند لیک کې لیکي: (سید د کونړ په اسد آباد کې (۱۲۵۴ هـ ق) دنیا ته راغلی دی.

همدغه خبره گڼ نور کسان هم کوي: عبدالقادر مغربي، مصري لیکوال جرجي زیدان، محمد فرید وجدي، د سید افغان شاگرد ادیب اسحاق، د تفسیر المنار لیکوال سید محمد رشید، محمد پاشا مخزومي، سید حسین شیرازي، ډاکټر عثمان امین او ...

دغه شان د (مقام جماالدین افغاني) په کتاب کې چې د هندي لیکوالانو مقالې پکې راټولې شوي، سید جمالدین یې د افغانستان گڼلی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکایي استوارډ لوټروب هم د خپلو دلایلو په ذکر کولو سره هغه افغان بللی او ویلي یې دي چې د کنړ په اسد آباد کې زیږیدلی دی.ذ

نورې ټولې خبرې او دلایل پر خپل ځای! لکه څنګه چې مو د دغه بحث په لومړي سر کې د سید افغان بنیادي خدمتونو ته اشاره وکړه، چې په افغانستان کې یې تر سره کړي دي، نو په روښانه توګه د هغه دا خدمتونه د دې ګواهي ورکوي، چې هغه له افغانستان پرته د بل هیڅ ځای نشي-کیدی. دا په دې معنا چې پردی سړی هیڅ وخت دومره خدمتونه یو پردي هیواد ته نه کوي او نه هم د دې چانس ورکول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سيدجمال الدين افغان ستاينه

ليكوال: سيد اصغر هاشمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

میندې راوړي ډېر زامن ډېر اولادونه
یو یا دوه یې افلاطون یا سکندر شي
د خلقت له کارخانې نه کله کله
په جهان پیدا یو بل شانې بشر شي

د منځپانګیز او محتواییز جوړښت له مخې د استاد الفت شعري کلیات ډېرې په زړه پورې ستاینې لري، چې د سیدجماالدین افغان په ستاینې کې یې دوې تهیدیه ډوله شعرونه ویلي دي.
د استاد الفت د ستاینو مهمه ځانګړنه دا ده، چې د ممدوح یادونه د تملق په ډول نه کوي او د هغه چا ستاینه کوي، چې په حقیقت کې د ستاینې وړ وي.
که چېرې د یو کس مدح او ستاینه د هغه د علم، پوهې، شاعرۍ، لیکوالي، ښو اخلاقو او خدمتونو په نظر کې نیولو سره وشي او هغه په ښه نوم یاد شي، دې ته ستاینه وایي.
پښتو ادب کې د ستاینې او مدحې تحریري او لیکل شوې لاس ته راغلې بېلګه په لرغونې دوره کې د ښکارندوی غوري ستاینه او مدحه ده.
دغه ستاینه د قصیدې په فورم کې ویل شوې ده او په پښتو ادبیاتو کې لومړنۍ ستاینه او دویمه تحریري او لیکل شوې قصیده ده.
ښکارندوی غوري د سلطان غیاث الدین غوري او سلطان شهاب الدین غوري په ستاینه کې خپله قصیده لیکلې ده.
د یوې خبرې یادونه ضروري ده، چې د نړۍ په ادبیاتو او پښتو ادبیاتو کې له تحریري ادبیاتونه د شفاهي او ولسي ادبیاتو تاریخچه او شالید پخوانی دی، د محتوا او منځپانګې له مخې که موږ هر ډول تحریري او لیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي شعرونه لرو، له دې څخه دمخه د ولسي شعرونو ډېرې داسې بېلګې لرو، چې د امکان تر حده به يې تاريخ پخوانی وي.

پښتو ادب کې ډېرې ستاينې او مدحې د ټپو او لنډيو په شفاهي او ولسي- ژانر کې شته، چې ډېر امکان لري، تر ښکارندوی غوري پخوا ويل شوي وي، خو د تحقيق او څېړنې د مېتودولوژي د اساساتو پر بنا بايد د څېړنې بحث له لاس ته راغلو هغو موادو ځينې پيل شي، چې ليکوال، د ليکلو وخت او لاس ته راغلي منظومه او منثوره بېلګه څرګنده وي.

د استاد الفت ستاينې دومره په زړه پورې دي، چې د هر ممدوح د ژوند ټول انځور په يوې لنډې ستاينې کې ځای کړې او د سړي زړه نه کېږي، چې د هره ستاينې څو انتخابي بيتونه راوړي، ځکه د ټولې ستاينې په راوړلو هغه ممدوح ډېر ښه پېژندل کېږي.

استاد د نابغه سيد جمال الدين افغان ډېره په زړه پورې ستاينه کړې ده، چې په کلياتو کې يې ساری نه ليدل کېږي او زما په پوهه په لرغونې او دويمې دورې کې د کس (شخص) په ستاينه کې يوله بې جوړې ستاينې ځينې دی، چې څو بيتونه يې دا دي:

بې حسابه ځاځکي توی په بحر و بر شي
لــــه لکونـــو کروړونـــو يـــو ګـــوهر شي

رنګ په رنګ ګلان پيدا شي غرو رغو کې
پـه کـې يـو نـيم د ليلـی پېکـي تـه ورشي

مرغلـــرې ډېـــرې وځـــي لـــه دريابـــه
ځينــې ځينــې ښکلو پېغلـو تـه زيـور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستاينې په څو وروستيو بيتونو کې داسې وايي:

د خلقــت لــه کارخـــانې نـــه کلــه کلــه
پــه جهــان پيــدا يــو بــل شــانې بشرـ شي

چــې رڼــا يــې پــه ملکونــو کــې خپرېــږي
ټــول عـــالم لـــره ځرګنـــده لکـــه لمـــر شي

د کـــونړ د لـــوړو غرونـــو پـــه لمـــن کـــې
نابغـــه فرزنـــد پيـــدا د ســـيد صـــفدر شي

پښتنه مـور هسې زوی واخلي په غېږ کې
چــې د دهـــر او جهـــان نـــامي پسرـــ شي

ډېر پوهان ورته سر ټيټ په شاګردی کړي
ډېر شاهان يې په تعظيم مخې ته ورشي

همېشـــه يـــې قـــدر کېـــږي پـــه عـــالم کـــې
څوک چې لوی په علم و فضل او هنر شي

هسې نـوم هسې نشـان يـې شي پـه برخـه
چــې لــوی فخــر د ملــت او خپــل ټبر شي

استاد ګل پاچا الفت چې د چا ستاينه کړې ده، د هغه په اړه يې پوره معلومات او مطالعه درلوده، دده پورته راغلې ستاينه په دې دلالت کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دې سید جمال الدین افغان ډېر ښه پېژنده.

استاد ګل پاچا الفت د سید جمال الدین افغان په باب یوه بله ستاینه هم لري، چې په کلیاتو کې د (پښتون سیده) په نامه داسې راغلې ده:

پښتون سیده، د شرق نامداره
د دین او علم، د کور سرداره

تللی وې چېرې، د څه لپاره
د چا له غمه وې ناقراره

توره تیاره وه، مړه اولسونه
راپاڅول تا، ویده قومونه

دنیا رڼا شوه، ستا له تنویره
جهان خبر دی، ستا له تاثیره

حق سر اوچت کړ، ستا له تقدیره
ستا له تحریره، ستا له ضمیره

وښورول تا، غافل فکرونه
څومره خواږه و، ستا بیانونه

استاد الفت په علم او ادب مین و او ډېرې ستاینې یې د هغو عالمانو، شاعرانو، لیکوالانو او پېژندل شوو او تلپاتې څېرو او اشخاصو په اړه دي، چې خپل ولس او نړۍ ته یې خدمتونه کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت د ستاينو کاميابي په دې کې ده، چې د هر کس د ژوند په نظر کې نيولو سره دده يادونه يې کړې ده او لوستونکی او اورېدونکی دا فکر کوي، چې استاد ددې هر شخص په باب پوره معلومات درلود. رښتيا هم استاد الفت د ډېرې ښې مطالعې څښتن دی.

د استاد الفت ستاينې په پښتو ادب تاريخ کې بې جوړې او بې سارې ستاينې دي، دی د ځينو درباري شاعرانو په ډول ستاينې نه دې کړي، د دې ستاينې پرځای او پښتو ژبې کې د ستايلو وړ دي.

ماخذونه

1. هاشمي،سيداصغر،پښتوژبې ادبي سرلاري، گودرخپرندويه ټولنه، جلال اباد،۱۳۹۰ ل کال .
2. حبيبي،پوهاندعبدالحی،دپښتوادبياتوتاريخ،لومړی اودويم ټوک، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور۱۳۸۴ ل کال .
3. هاشمي،سيداصغر، د پښتو نظم تاريخ(لومړی او دويمه دوره)، مومند خپرندويه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۳ ل کال.

شهرت، ننگيال، د الفت مرغلرې، دانش خپرندويه ټولنه، پيښور، ۱۳۸۷ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرق د نابغه ملیت او آندونه!

شیخ الاسلام شهید الحاج سیدعلامه جمال الدین حسیني افغاني رحمة الله وعلیه،

ليکوال: عبدالغفار جبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر داسې ستر شخصيت باندې ليکل زما په شان د حقير کار نه دی، دا ځکه چې د شرق پردې ځلانده ستوري باید سترپوهان او سترې هستۍ ليکنې وکړي، خو بيا هم د مخلصو ملګرو د امر د اطاعت له کبله پردې ستر انسان باندې يو څو کرښې اضافه کوم.

سيدعلامه جمال الدين افغاني رحمة الله عليه د اسلامي نړۍ رغښت، نوښت، د اسلامي نړۍ وحدت، د آزادۍ ولولې او د اسلامي امت سمبالښت ستره ارزو وه، دی تکړه سيلاني، مدبر، عالم، فصيح، چارپوه، هوښيار، ځيرک، ذهين، د اسلامي فکر او بصيرت څښتن ؤ، ده تل کوښښ کاوه چې ټول هغه شوم پلانونه، چې د اسلامي نړۍ پر خلاف جوړيدل هغه ړنګ کړي، دی تل د هيواد پالنې او اسلامي ولولو څخه برخمن ؤ، هغه تل د عيسايي اروپا، انګريزي ښکيلاک او امپراليزم په خلاف تر مرګه پورې نه ستړي کيدونکي هلې ځلې وکړې، هغه د اسلامي نړۍ د اوسنۍ ويښتيا ستر بنسټ ايښودونکی او امام دی، د لاتهراپ استاډرډ په وينا، جمال الدين افغان لومړی مسلمان ؤ، چې د لوديځ د نيواک راتلونکي خطرونه يې په ښه توګه سره محسوس کړه، او خپل پاتې عمريې پردغې خطري باندې د اسلامي نړۍ په پوهولو لګيا وه، او انګريزان ځنې ډاريدل،ايډورډجي براؤن، د ده په هلکه وايي: علامه د اسلامي هيوادونو د ويښتيا لپاره ډير ستركارونه وکړه او د لوديځو هيوادونو د ښکيلاک پرضد يې د يو بل د يووالي بلنه ورکړه، هانس کهان د ده په هکله وايي: علامه افغاني ان د هغه مخالفينو د ده سترتوب مانه، هغه يو اغيزمن ويناکوونکی، علمي پانګه، سم اند او مذهبي سپڅلتيا لرله، له همدې کبله هغه د نوي ختيځ تر ټولو لومړی بلېنده وال جوړکی.

حضرت مولاناپيرذوالفقاراحمد نقشبندی صاحب په خپل کتاب (خطبات فقير، ټوک۲ پاڼه ۱٦۱) کې د علامه و جهاد ته اشاره کړې ده او دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکي: کله چې په افغانستان کې د جهاد خبره راغله نو سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه تر ټولو لومړی داګام پورته کړ دا ځکه، چې دی شیخ د طریقت ؤ.

سید جمال الدین افغاني رحمة الله علیه اصلي ملیت:

درووند ورور زاهد جلالی صاحب هم پردې موضوع ښکلې مقاله (ستر شخصیت اوسپک تورونه) لیکلې، زه غواړم، چې پردې موضوع یو څه نوره رڼا هم واچوم، هغه له دې کبله، چې ایرانیانو ډیرکتابونه، مجلې، مقالې، جریدې او ویب پاڼې په دې هکله مهیا کړي، چې سیدعلامه جمال الدین افغانی رحمة الله علیه ایرانی دی او افغانی نه دی.

د ده پر افغانیت خپله د علامه سیدجمال الدین افغانی رحمة الله علیه خپله ویناوې او لیکنې شته، د ده د تکړه او مخورو شاګردانو تائید شته او نړیوال هم ورسره په یوه خوله دي.

۱: علامه سیدجمال الدین افغاني د خپل ځان په هکله وایي:

د علامه افغاني یوه تکړه شاګرد برهان الدین قلیج خان د خپل نامتو استاذ په هکله لیکی: یو ځل ما وحضرت استادته وویل، چې: ځینې خلک تا ایرانی ګڼي؛ د دې سبب څه دی؟

نو هغه وفرمایل چې: زه د کنړ د سیدانو له مشهوري کورنۍ څخه یم او په ۱۲۵۴ کې په افغانستان کې زیږدلی یم، د شیخ جمال الدین په نامه یو بابي مبلغ د ایران اوسیدونکی ؤ اوکوم ځای ته، چې زه تللی یم هغه هم تللی ؤ له دې امله ځیني وګړي په غلطه ماشیخ جمال الدین ایرانی ګڼي مګر دا ګومان ډیر ناوړه، نه منونکی او سر تر پایه ناسم اوګرسره درواغ دي زه هیڅ کله ایرانی نه یم بلکې افغان یم اوټول افغانان ما ډیر ښه پیژني.

۲: علامه سیدجمال الدین افغاني پخپله په عروة الوثقی جریده کی داسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي:
الافغان و هي اول ارض مس جسمي ترابها
ژباړه: دا(افغانستان) لومړی هغه ځمکه ده، چې زماوجود، دې خاورې مسحه کړی دی.
۳: غلام حسین موسوي پخپل کتاب کې ليکي، چې : سيدجمال الدين افغاني ويل:
اني اخطرت لترك بلادي الافغان مضطربة بها الاهواء و الاغراض.
ژباړه: زه مجبوره شوم ، چې خپل افغان وطن په داسې حال کې پريږدم چې په دې وطن باندې شخصي اغراضو او تمايلاتو لوبې کولې.
۴: علامه سيدجمال الدين افغاني پخپل کتاب (تتمة البيان فی تاريخ الافغان) کې ليکي، چې زه د افغانستان يم او افغان يم.
د علامه شاګردان، ملګري اونور... د ده په هکله څه وايي؟
۵: خپله ايرانيان دا مني، چې هغه افغان ؤ، په دې کې مدرسي چهاردهي، ابراهيم صفايي، شيخ عباس قمي، سيد محمد علي آستانه او نور ايرانيان علامه د سيدصفدر خوی او افغاني بولي.
٦: مفتي محمدعبده د سيدجمال الدين افغاني ځانګړی ملګری او ډير پياوړی شاګرد ؤ هغه د علامه افغاني فارسی رساله (حقيقت مذهب نيچري ونيچريان) وعربي ته ژباړلې او په سريزه کې يې ليکي: سيدجمال الدين افغاني د افغانانو د هيواد په يوه مخوره کورنۍ پورې اړه لري.
۷: د علامه افغاني او محمد عبده نامتو شاګرد سيد رشيد رضا مصري د(المنار) چلونکی پخپل تاليف (تاريخ الاسلام)کې ليکلي دي: سيدجمال الدين افغاني د اسعدآباد په نامه د کنړ د سيمې په يوه کوچني کلي کې پيداشوی دی.
۸: د علامه يو بل پياوړی شاګرد اميرشکيب ارسلان په خپل کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

(الحاضرالعالم الاسلامی) کې پردې موضوع اوږدې خبرې کړې دي اولیکی: سیدجمال الدین افغاني د افغانانوپه هیوادکې دکنړپه سیمه کې پیداشوی دی.

۹: نامتومصري اديب جرجي زيدان په (مشاهيرالشرق) کې ليکي: سيدجمال الدين افغاني د اسعدآبادپه نامه په يوه کلي کې، چې دکنړ د اړوندو کليو څخه دی پيداشوی دی.

۱۰: يو بل مصري اديب عبدالرحمن رافعي په خپل تاليف (تاريخ حرکت قومي) کې ليکي: سيدجمال الدين افغاني د اسعدآباد په نامه په يوه کلي کې پيداشوی دی، د اکلی دکابل دکنړ په سيمه کې پروت دی.

۱۱: همدارنگه ابراهيم مصطفی الوکيلي په خپل کتاب (مفاخرالاجيال) کې ليکي:

سيدجمال الدين د اسعدآباد په قريه کې، چې د کنړ يوه سيمه ده پيداشوی دی.

۱۲: د علامه افغاني د ليکنو د مجموعې (عروة الوثقی) اوډونکی مصطفی عبدالرزاق د کتاب په سريزه کې پردې مسألې ژورې خبرې کړې دي اوليکي: سمه خبره داده، چې سيدجمال الدين افغاني افغان دی اوهمداخبره علامه هم کړې ده.

۱۳: ولفرډبلنټ د سيدجمال الدين افغاني مخلص دوست اوملگری ؤ او د علامه افغاني په هلو ځلو کې يې کارنده برخه اخيستې وه هغه په خپلوکتابونو(History of the British occupation of Egypt) او نورو کتابونو کې ليکلي دي، چې سيدافغاني دی او په افغانستان کې پيداشوی دی.

۱۴: هانس کهان د(History of Nationalism in the East) کې ليکي:

خپله سيدويلي دي، چې زه په ۱۸۳۸ ميلادي کال کې په افغانستان کې پيداشوی يم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵: چارلس ایډمزد(Islam and Modernism in Egypt) کې لیکلي دي:
سیدعلامه افغـاني دافغانسـتان د اسـعدآباد پـه نامـه پـه یـوه کـلي کـې پیداشوی دی.
۱٦: د افغاني د افغـانیتوب لپاره همدابس ده، چې دی پـه خپلـه هرځـای افغاني ؤ، هم په ترکیه کې، هم په مصرکې، هـم پـه فرانسـه کـې، هـم پـه روسیه کې، هم په ایران کې اوهم هرځای...
۱۷: سید علامه افغاني یو مهر د مربع په شکل سره درلـودی، چـې پرخپلـو ټولو لیکنو باندې یې واهه د دې مهرپـه هکلـه پـه آریانـا دایـرة المعـارف کـې لیکلي دي:
په ۱۸٦۵ میلادي کـال کـې سـیدله مشـهده وځـي او تهـران تـه ځـي اولـه همدې وخت نه یې ادبي علمي رسالې په خپل قلم رانقلوي اوپرې لیکي:
((جمال الدين الحسيني الاستنبولى الافغانى الكـابلى)) اوخپـل مربـع مهـر ورباندې لګوي.
که ودې مهرته وکتل شي نو د ده په هغه وخـت کـې نسـبت د ایـران څخـه استانبول لاورته قدرمن ؤ، دا ځکه چې په هغه وخت کې استانبول د اسـلام مرکزؤ، ده خپل ځان کابلی په دې بالـه چـې کابـل مشـهوره ؤ اوکنـړ داسـی شهرت نه درلودی او بل د اچې کنړو کابل تـه نـژدې ؤ، او افغـاني ځـان پـه دې بولي، چې افغان دی، نوکه چیرې دی ایرانی وای نوپکـار داوه، چـې د افغاني پرځای یی ایرانی لیکلي وای.
۱۸: کله چې دعلامه سیدافغاني په ژونـدکې ده داګنګوسـې واوریـدلې چـې خلک وده ته ایرانی وایي نوله دې مـودې راهیسـې یـې کـابلی اواسـتانبولی لیری کړ اوتل یی دخپل نامه سره افغانی لیکه.
۱۹: د علامه سـیدجمال الـدین افغـاني رحمـة الله علیـه ملیـت او جنسـیت لاهغه وخت ښه په بین المللي دول سره معلـوم شـو، چـې کلـه پـه (۱۹۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

میلادي کال کې دده جسد د ترکیې څخه دافغانستان و مرکز کابل ته راوړل شو او هلته د کابل نړیوال پوهنتون ترڅنګ د علي اباد په منطقه کې خښ کړل شو. هلته ولې ایران دعوه نه کوله؟ داځکه، چې ایران پوهیدی،چې هغه افغاني دی.

۲۰: شارل آدمس په خپل کتاب (الاسلام والتجدید) کې لیکي:

سیدجمال الدین د افغانستان کابل ته نژدې په اسعدآبادکې پیداشوی دی.

سید علامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه تل کوښښ کاوه، چې اسلامي امت دغربي عیسایي ښکیلاک په مقابل کې یوموټی کړي اونه ودې ته توجه نه ورکول چې داخوک دی؟ دکوم ځای دی؟ سید چې د هرځای دی دا د هغه په شخصیت اوسترتوب کې کوم تغیر او توپیر نه راولي د هغه خپله وینا ده:

((هیچ احتیاج به این ندارم که خودرابه یک ملتي نسبت دهم هرملک ملک ماست که ملک خدای ماست))

هغه داسلام پرنړۍ والو بنسټونو قایل ؤ، هغه د ټولې اسلامي نړۍ لاربښوونه کوله هغه د مسلمانانو دویښتیا، سیاسي ازادۍ اود دین دپیاوړتیالپاره هلې ځلې کولې.

علامه سیدافغاني رحمة الله علیه د ژورنالیزم په ډګر کې د اسلام دفاع کوله.

علامه سیدافغاني داسلام ضد فکري او وسلواله جګړه نشوای زغملای او تل یې کوښښ کاوه، چې کله به سیدهرځای ولاړی نو هلته به یې اخبارونه او جریدې چاپولې، ټولنې به یې جوړولې، ډلې به یې جوړولې، ګوندونه به یې تأسیس کول، په دې هلوځلوکې یې هرځای د جریدو اواخبارونوبنسټ کښیښود، افغاني تل غوښتل، چې تل اسلامي امت په فکري اسلامي روزنې سره سمبال کړي، دوی ویښ کړي،او د ښکیلاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقابل کې يې يوموټی کړي، دی داخبارو په هکله وايي:

((اخبار ليکل هغه بې ساری هنر دی چې موضوع یی د خلکو اخلاقي او ملی حال احوال او غايه یی د ولس د اخلاقوسمون، د خپل اوان دټولو ولسونو نيکمرغي، آرامي اوهوساينه ده.))

۱: دارالخلافه تهران، ۱۲۸۲ ق ، په ايران کې يې يوه رساله (آه از سوز دل من که عالم راميسوزند وآتش به جهان درمی زند جمالدين الحسين افغانی)وليکل.

۲: په حيدر آباد کې يې د(معلم شفيق) په نامه يوه مجله خپره کړه، چې وروسته دامجله دانگريزانو له لوري بنده کړل شوه .

۳:علامه شپږ مياشتی وروسته بيا په(سيدالاخبار، مفرح القلوب) په جريدو کې ليکنې خپرولې، او د ده مقالې د((مقالات جماليه)) په نامه خپرې شوې، د نيچريه رساله يی هم دلته وليکله.

۴: سيد چی کله لندن ته ولاړی هلته یی دلندن په (نحله) مجلی کی مقالې خپرې کړې.

۵: له دې څخه وروسته یی په پاريس کې (ابونظاره مجله او البصير مجله) کې مقالې خپرولې.

٦: د جماد الاولی په ۱۵ نيټه په پاريس کې د(عروة الوثقی) جريده لومړۍ ګڼه چاپ کړه، په دغه وخت کې يې (تتمة البيان فی تاريخ الافغان) هم بشپړکړ.

۷: په لندن کې يې په (ميرزاملکم) کې په ورځپاڼه کې خپلې مقالې خپرې کړې.

۸: په ۱۳۰۹ ق کې يې په لندن کې يوه مجله د(ضياء الخالقين) په نامه په عربي او انګليسی ژبو سره خپره کړه.

۹: په ۱۸۷۵ ميلادي کال کې د (الاهرام) اخبار په مصر کې خپورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰: د(مصر) په نامه اووه ورځنی اخبار د ده يو شاګرد پيل کړ، چې د سيداو محمدعبده ليکنې ئې پکښې خپرولې.
۱۱: په ۱۸۷۸ ميلادي کال کې يې د(التجاره) په نامه ورځپاڼه راو ويستله.
۱۲: په ۱۸۷۹ ميلادي کال کي ئې يوه جريده د(مصرالفتاة) په نامه د علامه په امر په خپريد و پيل وکړ.
۱۳: په ۱۸۷۵ ميلادي کال کې علامه دوې نورې جريدې (محروسه اومرأة الشرق) راويستلې.
۱۴: د افغاني يوشاګرد په ۱۸۷۷ ميلادي کال کې (ابونظاره) په نامه اخبار خپور کړ چې د سيد افکار يې منعکسول.
۱۵: د علامه مقالې او ليکنې په ټوله نړۍ کې خپريدلې د پاريس يوه معتبره جريده (ديبا) کې د علامه ليکنې او د فيلسوف رينان او علامه ترمنځ بحث په بشپړ ډول سره خپور شو.
۱٦: کله چې ماسکوته ولاړی د علامه ليکنې د ماسکو مشهور اخبار(ماسکوګزټ) کې خپريدلې.
۱۷: کله چې علامه په لندن کي ؤ هلته د ده او د ده د شاګردانو د جريدو څخه علاوه د ده مقالې او ليکنې د لندن په مشهور اخبار(قانون) کې خپريدلې.

شيخ الاسلام علامه افغاني رحمة الله عليه دا نړيوالې اسلامي ټولنې تأسيس کړې:

۱: ده په هندکي دعروه ډله تأسيس کړه.
۲: سيدپه ۱۸۷۹ ميلادي کال کې د (حزب القومی) يو ګوند جوړ کړ چې دا په مصرکې لومړی سياسي ډله ده.
۳: په مصر کې د (حيات الوطنی) ټولنې بنسټ کښيښود، چې د محفل وطني په نامه سره ئې شهرت وموندی دې ټولنې په لړو خت کې تأسيس

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړنې:
د دې ټولنې غړو په یوه میاشت کې (۱۰۰۰۰) تومنه پانګه ټوله کړه، (۵۰۰) لوړ پوړو چارواکو خپل سامانونه وپلورل او بیه یې د دې ټولنې و خیریه څانګې ته ورکړه، دې ټولنې د(۵۰۰) اړوکسانو اړتیاوې ئې پوره کړې،(۷۵) بې وزلوکسانو ته ئې د سوداګرۍ پانګه ورکړه، (۱۵۰۰) ناروغان یې تداوي کړل، (۲۰٦) فقیرانو سره اړینې مرستې وشوې، (۲۵۰۰) زنا کارانو، شرابخورو او بې پتوکسانو د دې ټولنې په برکت سره توبه ویستله، په (۴۰) غونډو کې د یهود او نصاراؤ سره مناظرې او بحثونه وشول او هغوی یی د اسلام په حقانیت باندې قانع کړل، (۱۲۰) سوالونه یې له دوی وپوښتل خو دوی (یهودواونصاراؤ) ئې ځوابونه نه درلودل، (۱۲۵) تنو یهودو اونصاراو اسلام قبول کړ،(۱۸۰) کسه داسې کسان وو، چې د انګریزانو سره ئې کارکاوه د هغو د دفترونو څخه راووتل.

۴: په ۱۸۵۷ میلادی کال کې وحجاز ته ولاړی اوهلته ئې د (ام القری) په نامه سره یوه نړیواله اسلامي ټولنه جوړه کړه ترڅو د نړۍ ټوله مسلمانان تریوه منشور لاندې راولي.

۵: سیدعلامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه یوه نړیواله ټولنه (جمعیة العروة الوثقی) جوړه کړه، په دې ټولنه کې د ترکیې، شام، مصر، تونس، الجزایر، مراکش، ایران، هندوستان او ځینې نورو هیوادونو وګړو برخه درلوده، د دې ټولنې مالي مرسته د حیدرآباد، مصر او تونس څخه وه،له دې څخه وروسته یې دعروة الوثقی په نامه جریده هم پیل کړه.

علامه افغاني رحمة الله علیه د اصلاحاتو بنسټ ایښودنکی

سید علامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه هغه مهال چې په ګران هیواد افغانستان کې وزیر او مشاورؤ او په دولت کې یې واک درلودی، د دې اصلاحاتو بنسټ یې کېښېښود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱: سـیدعلامه جـمال الـدین افغـانی رحمـة الله علیـه پـه گـران هیـواد افغانستان کې د ژورنـالېزم بنسـټ ایښـودونکی دی، سـید د امیرشـیرعلی خـان څخـه د اخبـار رایسـتلو اجـازه واخیسـتله او دا لـومړی ځـل ؤ، چـې د (شمس النهار) مجله یې راویستله او هغه ئې په ټوله هیواد کې خپروله.

۲: سیدعلامه جمال الدین افغـاني رحمـة الله علیـه پـه گـران هیـواد کـې د مفـت تعلـیم بنسـټ کښېښـود، د زده کـړې د پرمختیـا لپـاره ئـې دولتـي ښـوونځي پرانسـتل، چـې مخکـې نـه وې او د تعلـیم پـه خپرولـو کـې ئـې ځانگړې پاملرنه وکړه.

۳: د امیر دربار او ټول د فترونه یی سم اومنظم کړل.

۴: د افغانستان فوځ ئې پر نوو بنسټونو باندې منظم کړ.

٦: د پوځي (حربي) ښوونځیو بنسټ اوخښته ئې کښېښوده.

۷: د مشرانو او وزیرانو مجلس یې جوړ او تأسیس کړ.

۹: و بهرنیو هیوادونو ته ئې خپل سفیران او استاذي ولیږل.

۱۰: د بهرنیو هیوادنو سره ئې د سوداگری بنسټ کښېښود.

۱۱: د نوو اصولو سره سـم ئـې د پوسـت او مواصـلاتي لارې چـارې سـمې کړې.

۱۲: د عامو خلکو لپاره ئې روغتونونه پرانستل.

۱۳: د شیرپور په نامه ئې نوی ښار ودان کړ.

۱۴: د وزیرانو کابینه یې جوړه کړه.

۱۵: منظم فوځ ئې جوړکړ.

۱٦: ملي ژبه ئې پښتو وټاکله .

۱۷: ملکي او عسکري نومونه ئې په پښتوکړل.

۱۸: پر لویولارو ئې مسافرخانې جوړې کړې.

د علامه علمي ځیرکتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه د پوهې، زکاوت، حافظې، ذهانت په هکله زښته ډېرو کسانو لیکنې کړي دي، او د هر یوه لیکنه پرځپل ځای ده، دا ځکه علامه د اسلامي امت یوځلانده ستوری ؤ.

۱: کله چې د ازهر و پوهنتون ته ورغی نو د ازهر شاګردانو ورڅخه وغوښتل چې (شرح اظهار) ورته درس کړي.

۲: د مصر نامتو عیسایی د سیدعلامه جمال الدین افغاني سره په بحث کې دومری اغیزمن شو، چې اسلام یې قبول کړ.

۳: په ترکیه کې ترکان د علامه تر داسی اغیزو لاندې راغلل چې ترکانو ورته (سحرالقلوب) وایه.

۴: سید د ترکیې په پوهنتون (دارالفنون) کې استاذ وټاکل شو.

۵ : علامه د ازهر د پوهنتون په نصاب کې د ابوعلی ابن سیناکتابونه ورګډکړل اوپه خپله ئې د دې کتابونوتدریس په غاړه واخیستل.

٦: علامه په ۱۸ کلنی کې ادب، بلاغت، تاریخ، فقه، تفسیر، حدیث، تصوف،منطق، کلام،الهیات،فلسفه، ریاضی، طبعیات، هیئت، طبابت او نورو علومو کې بشپړ معلومات درلودل. د دې علوموڅخه وروسته یې وساینس ته مخه کړه پرهغه باندې هم برلاسی شو.علامه چې به کله په هرفن کې خبرې کولې چا دا ګمان نشوای کولای چې دا فن ده لوستی دی اوکه د دې فن واضع علامه دی.

۷: علامه افغاني وکولای شوای چې د ټولې نړۍ مسلمانان یې سره منظم کړل، او ټول امت اسلامي یې د غربي ښکیلاک او غربي امپرالیزم په خلاف سره متحدکوله، اغیزې ئې د اسلامي هیوادونو څخه نیولې ترټولې نړۍ پورې ورسیدلې، علامه په کفري نړۍ کې داسې خلک اغیزمن کړل، چې د ده د عزت ساتلو په موخه یې ځانونه قرباني کوله. همدا د ده اغیزې دي، چې مصریان ورته په سلام، ترکان ورته احترام، ایرانیان ورته په

(c) ketabton.com: The Digital Library

درنه سترګه ګوري اوایرانی یې بولي حال دا چې علامه افغاني رحمة الله علیه افغان دی.

۸: علامه سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه په، پښتو، دری، فارسي، عربي، ترکي، اردو، فرانسوي، انګلیسي، روسي اوالماني ژبو سره داسې خبرې کولې، چې چا نه پیژانده چې دا د ده مورنۍ ژبه ده اوکه یې زده کړېده.

۹: د ده د خاطراتو لیکوال محمدباشاه المخزومی د ده په هکله وایی:

که زه ووایم چې خدای جل جلاله له انبیاؤ څخه پرته بل هیچاته دومره قوي ذهن، وسیع عقل، نافذبصیرت ورکړی نه ؤ لکه چې ده ته یې ورکړی ؤ مبالغه به نه وي.

۱۰: فرانسوي ژبه یې په درې میاشتو کې زده کړه.

۱۱: ترکي ژبه ئې په څواونیو کې زده کړه.

د علامه شهادت او د ژوند اخیري شیبې

د علامه وروستی لیک چې د ناظم الاسلام کرماني په کتاب (تاریخ بیداری ایران) کې یې راوړی دی:

زه دا مهال دا لیک خپل یوه ګران دوست ته په داسې حال کې لیکم چې په بندکې یم او د خپلو دوستانو له لیدو څخه بې برخې یم، نه د ژغورنې په انتظار یم ، نه د ژوند په هیله، نه له نیولو څخه خفه یم او نه له مړینې څخه بیره لرم، زما له نیولو او وژلو څخه مې خوانه ده بده، زما ځان زما د همنوع لپاره بندي دی او زه د ملت د ژوندلپاره وژل کیږم.

علامه په دې لیک کې وایې: چې زه بندي یم، او نظربند نه یم، او بل دا چې وده ته د ده په ژوندکې مرګوني ګواښونه شوې و، علامه رحمة الله علیه په دې پوهیدې چې زه به وژل کیږم، پرده داسې سخت بندیزونه ولیګدل چې هیڅوک هم نشوای ورتللای او د ده ملاقات بندکړل شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې کسان ورتللای شوای چې نړیوال شهرت به یې درلودی او هغه به هم چارواکو په دې پرېښودل چې وښيي چې علامه صرف څه نظر بند دی او په بندکی نه دی.
د ناصرالدين قاجار د وژلو څخه وروسته سلطان عبدالحمید حواس بایللی وه، پرعلامه یې بندیزونه سخت کړل او علامه د جاسوسانو تر سختې څارنې لاندې ونیول شو، په همدغه بندیخانه کې وعلامه ته په زهرو لړل شوي مسواکان راوړل شول د تحفې په بڼه سره، دا چې علامه د ادنی سنت عملی کوونکی هم ؤ نو ځکه ډېرخوښ شو، علامه د دې مسواکانو د استعمال څخه وروسته د خولې په سرطان اخته شو، د ده معالج ډاکتر جمیل پاشا د هغه شپږ غاښونه وکښل، درې ځلي ئې عملیات وشول، خو ناروغې ئې نوره هم زیاته شوه،علامه د سلطان څخه وغوښتل چې د درملو لپاره و ویانا ته ولاړشم خو سلطان اجازه ورنکړه، او علامه له دې وروسته ډېر تکلیفونه وګالل او اخرلاعلاجه شو او په ۱۸۹۷ میلادی کال کې د مارچ په نهمه علامه افغانی له دې فانی نړۍ سترګې پټې کړې او شهید شو.انالله و انا اله راجعون. د مړینې پر مهال د ده عمر(۵۸) کاله ؤ.
مصطفی عبدالرزاق د علامه د شهادت په هکله وایې:
حسب جمال الدن من عظمة و مجدانه فی تاریخ الشرق الحدیث اول داع الی الحریة واول شهید فی سبیل الحریة
ژباړه: د سیدجمال الدین عظمت، مجد او لویي دپاره داکفایت کوي چې دی د شرق په نوري تاریخ کې د ازادۍ او خپلواکۍ له امله اول بلونکی او دازادۍ په لاره کې اول شهید دی.
ولفرډبلنټ دعلامه سره د ده د بند په وخت کې کتلي وه او د هغه حالت یې لیدلی ؤ هغه په سپینو ټکو کې لیکلي دي، زما زړه ته لویدلی دی چې شیخ جمال الدین افغاني مرګونی ناروغي په زهرو وه، داځکه چې په دربار کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دښمنان بیخي ډیر وه،او سلطان عبدالحمید ته د هغه شتون کړاو ګرځیدلی ؤ، د ولفربلنټ د دې څرګندونو سره ابوسعید العربي او نور د علامه شاګردان او دوستان هم غبرګ دي. ترکان بیا د دې څخه ځان ایسته کوي او پړه یې د ایران پرحکومت اچوي.

بسم الله آفندي چې اوس مهال د ترکیې په یوه پوهنتون کې د تاریخ استاذ دی، ما د علامه د شهادت په هکله ورڅخه وپوښتل، ده راته وویل چې د ترکیې رسمي وینا هم هغه ده چې خپره شوې ده،یعنې علامه د خولې د سرطان له کبله مړ شو، ما ورڅخه وپوښتل چې دا سرطان د زهرو له کبله ؤ اویوه توطئیه نه وه؟ راته یې وویل چې زما د څیړنو پایلې همداسې دي، خو که هر دولت د ترکیې د رسمي دریځ پرته بل څه ولیکي کیدای شي ترکیه ورڅخه خفه شي، نو همدا وجه ده چې کوم کتابونه چې په مصر، ایران، افغانستان او نورو هیوادونو کې چاپ شوي دي په هغو کې د شهادت خبره نشته.

امت مسلمه ته د علامه توصیه

د علامه هره خبره د ژوند د سمون یوه مرغلره وه، تل یې په داسې دینداری ، خواخوږی او د زړه له کوګله خبرې کولې چې تل به د ده خبرو په اوریدونکو باندې به په مستقیم ډول سره اغیزه کوله، مخاطب به یې وځانته متوجه کړ، د هغه په باطني حجرو کې به یې انقلاب راوستی، هغه به ئې د اسلام په حقانیت باندې خبرکړ،که به هغه کومې اندیښنې درلودې نوهغه به یې ورڅخه لیرې کړې، د ده مقالې، لیکنې، توصیې، ویناوې اوخطبات په ټوله نړی کې پاشلي دي، چې ما د ده د وصیتونو څخه یوڅوکرښې رااخیستې دي:

د مځکې د مخ ټول عالمان، خطیبان او د جوماتونو ټول امامان او واعظان دې یوله بله اړیکې پیداکړي او د امت لاس دې په داسې توګه ونیسي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قـران اوحـديثو دربښـتنولۍ او د حـق پـرلاره د کلـک درېـدلو لاربښـوونه کړېده.

ای خدای بخښلی امته ! خپل ژوند وژغورئ، خپلې وينې مـه بهـوئ، خپلـه اروامه بې وزلې کوئ،خپله نيکمرغي په هيڅ بيه مه پلورئ، په وسوسو مـه تيروځـئ، پـه ا نديښـنومه غـوليږئ، د بـاطلو د ښـکلا تـر اغيرولانـدې مـه راځئ، د عقـل سـترګې پرانيـزئ، د وهمونـو پيټـی ليـری کـړئ، او د دينـي اړيکو لمن کلکه ونيسئ دا ترټولو پياوړی مزی دی چې په هغه کې تـرک لـه عرب سره، ايرانی لـه هندوسـتاني سره او مصری لـه مغـربي سره يوځـای کيږي د اغښتلی مزی دی چـې الله تاسـې پـه تـړلي ياسـت ستاسـوعزت، ستاسـې بـرم، ستاسـو واک او ستاسـو سـياسي سرخنـدوی ده دا مـزی کمزوری ته مه پريږدئ.

هغه سرچينې چې پـه دې ليکنـه کـې پـه مسـتقيم اوغيرمسـتقيم ډول سره ورڅخه کاراخيستل شوی دی:

١: د افغاني سيدجمال الدين خاطرات، د محمدپاشاالمخزومی تـاليف، ژبـاړه محمدشـاه ارشـاد/ خپرونکـی صـديقي خپرندويـه ټولنـه ١٣٩١ کانسـی روډ کوئټه

٢: آريانا دايرة المعارف، د افغانستان د علومو او اکـاډمی رياسـت/خپرونکـی: نبراسکا مطبعه کابل- افغانستان١٣٨٦

٣: سيدجمال الـدين افغـان انـد و ژونـد، تـاليف شاهدحسـين رزاقـی، ژبـاړه عبـدالمالک همـت، ١٣٨١ ش کـال/ خپرونکـی: صـحاف نشرـاتي مؤسسـه کانسی روډ کوئټه

۴: تتمـة البيـان فـی تـاريخ الافغـان، د علامـه سـيدجمال الـدين تـاليف، د قاهرې چاپ ١٩٠١

۵: مقـالات جماليـه، ټولـوونکی عبدالغفورشـهباز/ خپرونکـی: رپـن پـريس

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلکته ۱۸۸۲
٦: مقالات جمال الدین افغانی، فارسي په اردو ژباړه: مبارزالدین رفعت/ خپرونکی: دارالاشاعة ساسیة، حیدرآباددکن ۱۹۳۸
۷: اثارجمال الدین افغانی، قاضی عبدالغفار/خپرونکی: انجمن ترقي اُردو ډهلی ۱۹۴۰
۸: جمال الدین افغانی، سعیدپاراس د استانبول چاپ ۱۹٦۳
۹: الماثروالاثار، محمدحسن خان اعتمادالسلطنت د ایران چاپ
۱۰: گفتارخوش یارقلی، محمد محلاتی/خپرونکی: نجف علویه، ۱۳۴۰
۱۱ : سیدجمال الدین افغانی، مرتضی مدرسی چهاردیهی د تبریزچاپ ۱۳۲۸
۱۲: تاریخ بیداری، ناظم الاسلام کرمانی د تهران چاپ
۱۳: کتاب الدرر، ادیب اسحاق د قاهرې چاپ
۱۴: اشهرمشاهیرالشرق، امیرشکیب ارسلان، د قاهرې چاپ
۱۵: عروة الوثقی جریده، پاریس
۱٦: مشاهیرالشرق، جرجی زیدان
۱۷: ردعلی الدهیریین سریزه، محمدعبده، د قاهرې چاپ ۱۹۲۵
۱۸: مفاخرالاجیال، ابراهیم مصطفی الوکیلی.
۱۹: تاریخ حرکت قومی، عبدالرحمن رافعی.
۲۰: د شرق نابغه سیدجمال الدین افغاني، دکتورسعیدافغانی، ۱۳۵۵ شمسی کال/ خپرونکی: بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه. کابل- افغانستان
۲۱: خطبات فقیر، پیرذوالفقاراحمدنقشبندی /خپرونکی: مکتبة الفقیرفیصل آباد

په پاکه اسلامي مینه

په درنښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالغفارجُبیر

یکشنبه، ۱۷ اگست، ۲۰۱۴

یو نړۍ رغاند افغان

لیکوال: هجرت الله اختیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ هر ننني پرمختګ پرونی فکر دی، نړیوال چې نن کوم فکر وزېږوي، سبا یې ځان عمل ته رسوي. اوسنۍ نړۍ او نړیوال چې د ګلوبلاېزېشن یا نړیوالتوب پر لور چټک ګامونه اخلي، د خپلو پرونیو مفکرینو پر پلونو روان دي. فکرونه له ستونزو او ټکرونو رازېږي، له نن څخه څو پېړۍ دمخه د نړۍ اوسېدونکي نه یوازې دا چې په خپلو کې سره څۀ نه کېدل، بلکې په خپلو وطنونو کې پر سیمو او ځېلونو وېشل شوي او پردي وو. د اروپا او د ځینو اسیایي هېوادونو په تاریخونو کې لولو چې اوسېدونکي یې د شاهانو رعیت وو او شاهان یې په مقابل کې (غیر مسوول واجب الاحترام) وو.

د تاریخ له لوستنې جوتېږي چې نړیوال په اوولسمه پېړۍ کې د لومړي ځل لپاره د (ملت) له مفهوم سره اشنا شول، هغه مهال چې اروپایي شاهان او رعیت یې په خپلو منځونو کې له دېرش کلنې مذهبي جګړې څخه ستړي شول، نو د جرمني په مونسټر او اوزنابروګ ښارونو کې یې پر ۱٦٤٨ز کال د (ویسټفالیا) تړونونه په خپلو کې لاسلیک کړل. دا تړونونه د سیمه ییزو شاهانو د واکمنۍ د پای ته رسېدنې پیلامه وه او په واسطه یې اروپایي قومونه د (ملت کېدنې) په لور روان شول.

اوولسمه پېړۍ لړه او اتلسمه، نولسمه او شلمه پېړۍ ډېره د نشنلېزم یا ملتپالنې شاهدې وې. نړیوال په دې پېړیو کې په خپلو کې د ملي ګټو او ملت په نومونو یو له بل سره په ټکرونو کې ول او یو له بله یې نفرت درلود، د ملي ګټو پاللو او غوښتنو اروپایي استعماري ځواکونه لکه هسپانیه، انګلستان او فرانسه تر اسیایي، افریقایي او امریکایي هېوادونو پورې ورسول. شلمه پېړۍ د دوو خونړیو نړیوالو جګړو شاهده وه او همدارنګه د هټلر او موسیولیني له تعصب او کرکې ډکې واکمنۍ یې ولیدې. د شلمې پېړۍ تر نږدې نیمایي پورې نړۍ او نړیوالو د بشر حقوق او نړیوال وحدت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوم ډېر څه نه پېژندل؛ تر شلمې پېړۍ دمخه ټولو لویدیځو پوهانو د خپلو ملتونو (د هېواد په داخل کې) په اړه فکر کړی دی او د څرګندونو اصلي محور یې خپل خپل ملتونه وو. ډېر کم داسې پوهان او مفکرین به پیدا کړو چې له خپلو ملي قلمرونو څخه بېرون انسانان یې هم خپل ګڼلي وي او انسانان یې د انساني وحدت په لور رهنمایي کړي وي.

افغان نړۍ رغاند مفکر سید جمال الدین هم په نړۍ کې د نشنلېزم د اوج او څپو پر مهال (۱۸۳۹زکال) نړۍ ته سترګې پرانیستې، په کونړ کې رالوی شو، په کابل کې یې زده کړې وکړې؛ خو فکر یې د نړیوالې آزادۍ او فلاح لپاره الوت کاوه. هغه د کونړ په اسعدا اباد او د افغانستان په کابل کې تم نه شو، هغه لوی افغان هېواد د ځان لپاره کوچنۍ ګاڼه، له پولو او سرحدونو واوښت او د نړۍ پر ماښام لکه د افق سور ټال راخپور شو. د سید نړیوال او څو بعدي شخصیت له امله هغه په نننۍ نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی، څوک یې ایرانی بولي او څوک افغانی، ځینې خو یې ترکی هم بولي. څوک ورته سني وایي او څوک شیعه، ځینې یې پر الحاد هم شکمن دي. د افغان سید د شخصیت او هویت په اړه د دومره ډېرو نظریاتو شتون او اختلافات د دې دعوې تر ټولو غوره دلیل کېدای شي چې هغه په یو قوم، یوې سیمې، یو هېواد او حتا یو مذهب پورې منحصر شخصیت نه و، د هغه فکر په داسې مهال کې نړیوال و چې د نورې دونیا مفکرینو نړۍ نه پېژنده او فکرونه یې تر خپلو خلکو او قلمرونو محدود وو. د هغه فکر هغه مهال د انسانیت و چې د نورې نړۍ مفکرینو یوازې خپل ځان او خپل خلک پېژندل او د نړۍ د نورو انسانانو په اړه فکر کولو ته یې وخت نه درلود. افغان سید هغه مهال د اسلامي هېوادونو تر منځ د پولو د ړنګولو فکر درلود چې اروپا د جهالت او مخالفت په تیارو کې مازې ساه اخیسته او د اروپایي وحدت او د پولو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ړنګېدو فکر خيال خوب و محال معلومېده.

علامه سيد جمال الدين افغان پر داسې مهال ژوند او مبارزه درلودله چې ختيځ هېوادونه د لويديزو هېوادونو تر استعمار لاندې ول، هغه باندې چې په خپل هېواد کې ځمکه سره تنور شوه، نو له هېواده بېرون د نورو اسلامي هېوادونو پر سفر ووت، په هر هېواد کې به يې د ختيځو هېوادونو د اوسېدونکو د آزادۍ لپاره خپله مبارزه جاري ساتله. هغه ويلي دي: ((له لويديز ښکېلاک څخه د ختيزو هېوادونو خپلواکي ګټل په ټولنه کې د ظلم، استبداد او فساد پر له منځه وړلو او د ټولنې د هوساينې او پرمختګ لپاره پر ښوونې او روزنې ټينګار کولو شونې کېږي))، خو له بده مرغه چې له هغه مهاله تر دې دمه، چې نږدې دوه پېړۍ تېرېږي، د افغان سيد د خاورې اوسېدونکي په مسلسله توګه د خپلې خپلواکۍ لټون پر نورو لارو کوي، دوی د دې پر ځای چې د لويديځوالو (په ځانګړې توګه استعماري هېوادونو) جغ له خپلو اوږو څخه پورته کړي، د خپلو وروڼو، کليوالو او وطنوالو په وژنې، د خپلمنځي دښمنۍ، د خپل وطن د ورانۍ او په خپل وطن کې د علم او معارف د ډېوو د خاموشه کولو له لارې د نورو معاصر او نوي استعمار ته زمينه سازي کوي.

اتلسمه او نولسمه پېړۍ پر ختيځ د انګرېزي استعمار راج چلېده، انګرېز د ختيځ پر ولسونو د خپلو لاسپوڅو د واکمنۍ ملاتړ کاوه او په دې ډول يې په ولسونو کې د نوښت، پاڅون او پرمختګ حس واژه، په ختيځ کې افغان سيد لومړنی عالم او مفکر و چې د دغسې فردي حکومتونو سرسخت مخالف و.هغه د اوسنۍ ولسواکۍ له بنسټ اېښودنې څخه ډېر پخوا د خلکو پر ارادې د رامنځته شوي حکومت نظريه وړاندې کړې ده او په اسلامي هېوادونو کې يې د ولس پر ارادې رامنځته کېدونکی حکومت پر دې مشروطوه چې خپلې چارې بايد له اسلامي شريعت سره سمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړي. هغه حکومتونه پر دوو ډولونو وېشل: (۱) دیني حکومتونه او (۲) نادیني حکومتونه

دیني حکومتونه هماغه دي چې د خلکو له خوا د اسلامي شریعت په چوکاټ کې د یوه قانون او شورا په لرلو سره خپلې چارې تنظیموي او د خلکو ګډون او مرسته په کې حتمي وي، قانون په کې حاکمیت ولري او خلک په کې د بیان او وینا آزادي ولري. د افغان سید دغه عالي فکر او هڅې وې چې د محمد اعظم خان د واکمنۍ پر مهال (له ۱۸٦۷څخه تر ۱۸٦۸کاله پورې) یوه شورا جوړه کړه، چې غړي به یې د هېواد له عالمانو څخه ټاکل کېدل. دې شورا به حکومت ته په داخلي او بهرنیو چارو کې مشورې ورکولې او د خلکو سترې ګټې به یې په پام کې نیولې.

نادیني حکومتونه هغه دي چې د خلکو له ګډون څخه پرته رامنځته شوي وي او یو کس یا یوه کورنۍ د خلکو د خوښې پر خلاف پر خلکو واکمني کوي. هغه د دې ډول مونارشي واکمنیو سرسخت مخالف و، هغه مهال (۱۸۸۹زکال) چې په ایران کې و؛ نو ایرانیانو ته به یې ویل: ((د خپلو پاچاپانو په مقابل کې قیام وکړئ او هغوی له واکه وغورځوئ، چې په ایران کې یو قانوني حکومت رامنځته شي.)) یو لویدیځوال مفکر ایډورډ جي براون د افغان سید د شخصیت په اړه ویلي دي: ((دا خبره مبالغه نه ده او بېخي درسته ده چې هغه ټولواکان وېرول او له تخت و تاجه یې بې برخې کول او د لویدیځ د سیاسي چارواکو په دېر غور او فکر جوړو شویو پلانونو د شنډېدو لپاره هغه ځواکونه وینښول چې دی له هغو څخه د کار اخیستنې پر لارو چارو ښه پوهېده؛ خو د هغوی پر وړاندې د ختیځ و لویدیځ چارواکي پړه ول.افغان سید هغو ملتونو ته په ښه سترګه نه کتل چې د استعمار جغ ته یې غاړه ایښې وي او د پاځون و آزادۍ متره په کې نه وي، هغه به ویل: ((زه له هغه چا څخه ډېره کرکه لرم چې هغه استعمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه ږدي او استعمار پر ځان مني ځکه چې دوی د استعمار منې قوي کوي او استعمار ته ځای ورکوي.))

علامه سید هغه مهال په سیاسي حاکمیت کې د خلکو د ارادې د دخالت لپاره خپل غږ پورته کړی دی چې پر ختیځ د استعمار تر جغ لاندې ظالم پادشاهیت حاکم و، پادشاهانو خلک خپل رعیت ګڼل او د خلکو هېڅ ډول حقوقو ته قایل نه ول. علامه سید پر خپلې دې نظریې د اصلي ولسواکۍ (نه د اوسنۍ هغې په څېر تش په نوم ولسواکۍ) باني او بنسټګر ګڼل کېدای شي. هغه د اسلام د دې ارشاد مطابق چې ((د ظالم واکمن په مخ کې د حق خبره کول، افضل جهاد دی)) د بیان د آزادۍ سرسخت غوښتونکی و، ځکه چې د بیان او اظهار له آزادۍ پرته د حق خبره نه شي کېدای. که اوسنۍ پرمختللې نړۍ د بیان آزادي په ۱۹٤۸ز کال کې د بشري حقونو په اعلامیه کې درج او پیدا کړه؛ نو افغان سید ترې نږدې سل کاله دمخه دا مفکوره درلوده.

په نړۍ کې د سېکولرېزم یا له دین جدا سیاست نظریه د لومړي ځل لپاره د جرمني په سپېڅلې امپراتورۍ کې له دېرش کلنو جګړو وروسته رامنځته شوه، لامل یې دا و چې پر اروپایي ټولنې هغه مهال حاکم عیسویت دین له خپل اصلي مسیر څخه کوږ روان و، د دین مبلغینو او د کلیسا پاسدارانو د خلکو په شخصي ژوند کې د دین په نوم مداخلې کولې، پر خلکو یې د پیسو په مقابل کې د جنت او بښلو تصدیقپاڼې پلورلې، له خپلو پلیونو یې د کلیسا د لګښتونو او خدایي حق په نوم درانده مالیات اخیستل او ... د دې تر څنګ دین یا کلیسا د خلکو د سیاسي برخلیک ټاکنې حق هم ځان ته ورکړی و، واکمن (شاه) به چې د کلیسا تایید تر لاسه کړ، که هر څومره ظالم به هم و، مشروعیت یې تر سوال لاندې نه شو راتلای. هماغه و چې خلکو له خپلو دونیوي چارو څخه د دین د ایستلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه پیل کړه. د لویدیځوالو دغه نظریه د لویدیځ له استعمار سره سم شرقي اسلامي هېوادونو ته هم راورسېده چې دین باید د انسانانو په دونیوي چارو کې مداخله ونه کړي؛ خو افغان سید دا روښانه کړه چې زموږ دین په عین حال کې سیاست هم دی او دین هم؛ ځکه اسلام هماغه څه غواړي د څه شي لپاره چې سیاست تعریفېږي. افغان سید له دې لارې غوښتل خپل دیني مبلغین او دیني پاسداران هم پوه کړي چې د دین اصلي مخ باید له خلکو پټ نه کړئ، د دین موخه د انسانانو وژل نه دي، د دین موخه وروسته پاتېوالی نه دی، د دین موخه له نورو انسانانو سره د علایقو او اړیکو قطع نه ده او که څوک د اسلام مبارک دین داسې تفسیروي چې باید پلیوني یې په یو ګوښه کې خوار، وروسته پاتې او بې علمه ژوند ولري؛ نو دا د دین اصلي مخ نه دی.علامه سید د دین او سیاست د اړیکې په اړه ویلي دي: ((که د سیاست موخه د انسانانو د ژوندانه ښه والی، سمون، پرمختګ او د خلکو ترمنځ د ښو اړیکو رامنځته کول وي؛ نو دا او دې ته ورته د نورو ټولو مسایلو حل، لارښوونه او پرې د عمل ټینګار د اسلام په مبارک دین کې شته دي؛ نو په دې لحاظ اسلام او سیاست له یو بل څخه جدا نه دي. دین او سیاست په حقیقت کې د یوې ونې دوه ښاخونه دي، لکه څرنګه چې انساني ټولنه دین ته اړتیا لري، سیاست ته هم اړتیا لري))89.

کله چې علامه سید پر کال ۱۸۵۷ز د حج فریضې ادا کولو په پار مکې مکرمې ته لاړ او هلته یې د حج په مراسمو کې د نړۍ د مسلمانانو عملي وحدت ولید؛ نو د پان اسلامېزم مفکوره ورسره پیدا شوه. سید د همدې ارمان په پار لیکل وکړل، ویناوې یې وکړې، خلک یې راټول کړل، د وخت د چارواکیو دربارونو ته ورغی او خپل غږ یې تر هر چا او هر ځایه ورسوه.

---

[89]: د سیاسي افکارو او نظریاتو تاریخ، ل: شبر علم امله وال له ۱۳٤ نه تر ۱٤۲ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد په هندوستان، مصر، ايران، ترکيې، روسيې، لندن او پاريس کې خپل ارمان ته ژمن پاتې شو. سيد د اسلامي وحدت يا پان اسلامېزم مفکوره داسې مهال رامنځته کړه او د عملي کولو لپاره يې مبارزه او هلې ځلې کولې چې لويديځ د وحدت په نوم څه نه پېژندل؛ بلکې په خپلو منځونو کې يې د استعماري سيمو شديد رقابت درلود. سيد چې کله په لويديځ کې علمي او پرمختيايي خوځښتونه ليدل؛ نو د اسلامي نړۍ راتلونکې ورته خراب ښکارېده او په خپل ژور نظر يې د خلاصون يوازينۍ لاره اسلامي خلافت يا اسلامي وحدت کې وموندله. هغه پوهېده چې د مونارشۍ په مقابل کې د خلکو پاڅون د استعمار د ملا ماتول دي او د بېلابېلو مسلمانو ولسونو وحدت د لويديځ په مقابل کې د يو تلپاتې قوي عقيدوي، سياسي او اقتصادي بلاک د جوړولو په مانا دي؛ خو له بده مرغه چې د هغه مهال واکمنو د خپلو ځاني او درباري غوښتنو له امله د دغه ستر مفکر غږ ته لبيک ونه وايه او اسلامي هېوادونه کال په کال د انحطاط او زول پر لور روان و.

سيد په خپل ټول له مبارزې ډکه ژوند کې د مسلمانانو نه يووالي ته ځورېده او په دې اړه يې ليکنې او څرګندونې کړې دي، د هغه په اند له هغې ورځې چې مسلمانانو د نورو په مرسته د خپلو مملکتونو چارې پر مخ بيايي او په خپلو کې د رقابت له امله د يو بل پر کمزورۍ او زوال خوښېږي. هغه به ويل چې مسلمانانو په دې رويې خپلولو سره خپل دين ته شا کړې ده او د دين صريحه احکام او نصوص نه عملي کوي. هغه به ويل: ((بلوچستانيان په افغانستان کې د انګرېزانو ناخوالې او نادودې ګوري؛ خو ځان پرې نه خبروي او نه يې مقابلې ته ور ولاړېږي. همدارنګه افغانان ګوري چې انګرېزان په ايران ورننوځي او غږ ورته نه کوي. دا دواړه بيا ګوري چې انګرېزان په هند کې څه ظلمونه او تعدۍ کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو مالونه لوټي، تېرى پرې کوي او دوى ځانونه نه بښوروي. انګرېزان د مصر په خاوره کې ځي راځي، خلک وژني او لوټوي يې، وينو سېلابونه بهوي او د دغو وينو د مجاريو پر غاړه پراته ورونه يې خيال پرې نه راوړي. هو! د مسلمانانو چارې په همدې توګه روانې دي او عاقبت يې هم ډېر وران دى.))

که د دغه ستر عالم او مفکر انسان د افکارو او نظرياتو په هکله هر څومره ډېرې خبرې وکړو، امکان لري. دغه د نړيوال فکر درلودونکى افغان په نړۍ کې ستر ستر شخصيتونه د خپلو شاګردانو په توګه پرېښي دي، د هغه شاګردانو پرې پنډ پنډ کتابونه ليکلي دي؛ نو په دوو يا درېوو مخونو کې به د داسې يو لوى شخصيت او د هغه د نظرياتو په هکله معلومات راټولول له سيند؛ بلکې بحر څخه د يو څاڅکي د رااخيستلو سره هم معادل نه وي.

اروښاد استاد ګل پاچا الفت دغه متبحر عالم ډېر ښه پېژندلى دى، غواړم په پاى کې د هغه يو څو بيتونه درته مخې ته کېږدم، هغه وايي:

ډېر پوهان ورته سر ټيټ په شاګردۍ کړي
ډېر شاهان يې په تعظيم مخې ته ورشي
سرګردان وي په جهان هغه مړونه
چې د ټول عالم غمونه يې په سر شي
سر يې مه بوله بل نوم ورلره بويه
چې پيدا په کې لوى فکر لکه غر شي.

پاى

د ۱۳۹۳ل کال د دلوې نهمه
لغمان، الفت کلى، خپل کور

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ليکنه کې د لاندې کتابونو له لوستنې ګټنه شوې ده.

۱) تاريخ ديپلوماسی و روابط بين الملل. ل: دكتر احمد نقيب زاده. اتم چاپ ۱۳۸۸ل.
۲) سيد جمال الدين افغاني، ستر شخصيت او سپک تورونه. ل: زاهد جلالي، ۱۳۹۳ل.
۳) د افغاني سيد جمال الدين خاطرات. ل: محمد باشا المخزومي. ژ: محمد شاه ارشاد، ۱۳۹۱ل.
٤) د سيد جمال الدين افغان ژوند او سياسي هڅې. ل: محمد ابوريه. ژ: عمران فضل، ۱۳۹۱ل.
٥) حق (مجله) خلورمه ګڼه، د پوهنيار سيد اكرم هاشمي مقاله. ۱۳۹۲ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی

لیکوال: محمد زمان مزمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اسلامي نهضت په مصر کې د اخوان المسلمون او په هند کې د استاد مودودی د منظم او تربیوی فعالیتونو په مثبته تجربه کې وزیږید ولی بیا هم دغه منظمې هڅې پخپل ځای د هغو ویاړلو هڅو امتداد دی، چې سید په نړۍ کې، محمود الحسن او اقبال په هند کې، سنوسي په سوډان کې د ملتونو د آزادۍ او استعمار د شړلو په اړه په یو زهره چاودی تاریخ کې سر ته رسولی وو.

په همدې حساب داسې چې استعمار او استکبار خپله نړیواله سلسله لري داسې مذهبي بیداري او د ملتونو نه د دفاع فکر او عمل هم نړیواله سلسله لري چې هاغه نړیواله سلسله هم پارونکي وه او بیدارونکي او هم د یوې ریښتونې آزادۍ تامینونکی.

هغه مهال چې د پرنګي استعمار بنیاد په آسیاء په تېره په هند کې د تجارتي سیالیو نه استعماري سیالیو ته پورته شو او پرنګي استعمار په سیمه کې خپل اروپایي حریفان(پرتګالیان، هالنډیان، فرانسویان)یو د بل پسې اول په تجارتي میدان کې او بیا په استعماري هلو ځلو کې څنډې ته کړل او ناکام کړل ایله د سیمې ملتونو د یوه استعماري حضور ترخه لمس کړل.

که څه هم په هندوستان کې ځایي امیرانو او بیا په افغانستان کې یو لړ امیرانو سره د دغسو راغلیو متجاوزینو څیره او عواقب لوڅ شول ولی سیمه په مجموع کې هومره بی وسی او بې پلانه وه چې په هره کیدونکي جګړه کې دا شرقي بې رهبره ملتونه و چې د یو قدم په ځای څو قدمه شاته تلل.

پرنګی استعمار په هند کې د تسلط او مغولي حکومت د نسکورولو وروسته د افغانستان په پولو ودریدلی ولی هغه مهال چې د افغانستان پولو ته پرنګیان ورسیدل هغه مهال په افغانستان کې د احمد شاه ابدالي قوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپراتوري د هغه د لمسيانو په داخل اخ و ډب کې لتاړه وه او پسې جوخت پکې بل اخ و ډب رامنځته شو چې د پوپلزو د مسلط قوم نه اقتدار پکې د محمدزو قوم ته انتقال شو.

هغه مهال چې زمان شاه خپلې وروستې هلې ځلې د نيکه مخ په تجزيه روانې امپراتوري د وحدت په اړه په اخلاص روانې کړې وی هغه مهال د يوې خوا د هغه سره د سلطنت په سيالۍ کې کيوتې ورونه د وړ ظرفيت له سويې ډير ټيټ و او د بلې خوا هغوی د همدې کم ظرفۍ او بيا د ايران د مداخلو ښکار شول چې پای شازمان پکې اسير او ړوند شو ولی د هغه سکه ورور شاشجاع د خپل ورور په غچ کې په هند کې د هغه پرنگي د نخشې او پروگرام وسيله شو چې دې غرني هيواد ته يې د ننوتلو هيله ډيره پخوانی وه.

د شاشجاع ستراتيژيک تړون او د پرنگيانو حمايو ته لار جوړوني، د دې هيواد د ټولو هغو سياسي ښويدنو عامل شو چې پای د گندمک او د ديورند په تړونونو کې يې دا هيواد نيم په نيم پرنگي ښکيلاکگرو ته ورسپاره.

کله چې ملت د سردارانو سياسي مانورو پر ذلت ودراوه نور ملت پخپله طريقه وغوښتل چې افغانستان خپل سيمه ايز رول ته راوگرځوي.

د پرنگيانو په وړاندې ملي مقاومت شاشجاع او پرنگي لښکرې پر ماته ودرولی ولی د امير دوست محمد خان د محمدزيو شاشجاع په داسې يو نازک فرصت کې پرنگيانو ته دمه ورکړه چې د افغانستان په تعقيب په ټول هند کې د هغوی پر ضد د غضب څپه پاريدلې وه.

په دغسې شرائطو کې امير شير علي خان دا د محمدزيو شازمان په يوه نوې جذبه د ملت د استقلال توغ ته لاس اوږد کړ ولې د دې بيچاره امير په پښو کې هومره متره نه وه چې يو ځل پخپل ژوند د غوڅ دريځ ترڅنگ د يو غوڅ اقدام نه توان پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه نیمه خواخوږي امیر په دروان کې دوه ډېر مهم او ملي شخصیتونه خدای افغانستان ته ورکړل چې یو سید جمال الدین افغان او بل یې سید نور محمد شاه خان و.

دواړه د امیر د باور وړ و ولی شرائط هومره تنګ او تیاره و چې پای سید جمال الدین پکې د هغې پراخې سیاسي مبارزې توغ پورته کړ چې په ټوله اسلامي نړۍ کې د هغه غږ او حماسي ویناوې په حقیقت کې د استعمار پر ضد د امت لومړی غږ و.

دا چې دا غږ د یوه افغاني له خوا او په یوه پراخه سلسله کې پیل شو دا د هغه راغلیو سیاسي، او نظامي مبارزو سر و چې په یو پړاو کې پکې انګلیس ماته وخوړله او په بل پړاو کې پکې شوروي اتحاد دړې وړې شو.

دلته مونږ د یوه ژور تفصیل نه په دې خاطر تیر شو چې د سید د مبارزو او شخصیت په هکله هومره لیکل شوی چې هغه د دې امت د تاریخ یوه برخه ده ولی دلته مونږ دومره وایو چې افغانستان یو دغسې هیواد دی چې تر لوی هندوستان یې خپله آزادي مخته اخستې ده او افغانستان هغه هیواد دی چې د شوروي په کام کې لویدلو ریاستونه تاجکستان، ازبکستان او بلا نور استانونه یې د شهیدانو د وینو له طفیله مستقل جمهوریتونه خوري او په دې اړه د دې مبارزو او سرښندنو موسس پلار هغه سید جمال الدین دی چې تر وروستی سلګۍ پورې یې نارامه اروا ارام ونه موند.

د سید په دې سیاسي ډغره کې د هغه شاګردان د هغه په میراث کښناستل لکه رشید رضاء، محمد عبده، عبدالقادر د الجزائر، او بلا نور ولی کوم موج چې د اسلامي نړۍ د ټوټه کیدو په اړه استعمار پارولی و هغه تر پایه قدم په قدم دامت د ماتو په ویرجن مسیر کې روان و ترڅو پای په ۱۹۲۰ کال عثماني خلافت سقوط وکړ او په میراثه غربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري دولتونو قبضه وکړه.

د سید جمال الدین دوران اصلاً د نظامي استعمار دوران و او په دې اړه د هغه وارث نهضت په هند او افریقا دواړو کې د سید نیمګړې پروسه تعقیبه کړه چې په سودان، الجزائر، لیبیا، او هند کې قدم په قدم تعقیب شوه ولې د خلافت په سقوط په اسلامي نړۍ کې پرنګي اروپا د فرهنګي یا فکري استعمار دوران پیل کړ چې دا تر هغه ړومبی ډیر خطرناک او د ډیری هوښیارۍ غوښتونکی و.

فکري استعمار پر هغو ډلو، کورنیو، او رجالو باندی روان او ولاړ و چې استعمار د ظاهري قدرت په ورکولو دغه تول د مسلمانانو د بې لارۍ او تجزیو په جهت کې استخدام کړل.

یو بشپړ کونکی تسلسل:

شلمې پیړۍ د سر کلونه د اسلامي نړۍ په هکله ډیر خطرناک او مسیر بدلونکی و.

د یوې خوا د آزادۍ په خوا روان هند پکې هماغسې غلام پاتې وو او انګلستان پکې هومره حضور درلود چې له نږدې یې د عربي سیمې تحولات د خپل ځان په ګټه څارل او د بلې خوا او په ډیر نږدې تاریخ کې عثماني خلافت پر سقوط ودرید او عربي سیمه او ملکونه ټول د اروپایي فاتحینو ترمنځ تقسیم شول.

پاتې ایران، افغانستان او محدوده ترکیه د داسې حکمرانانو په قدرت کې پاتې وه چې هغوی خپله په دې سیمو کې هومره چې د غرب د تهذیب لپاره مصروف و د هغه په نیمه هم د غربي علومو او علمي پرمختګ لپاره مصروف نه و.

له دې مخې اسلامي نړۍ یا مخامخ د استعماري دولتونو د نظامي تسلط

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې وه یا هم د داسې حکمرانانو د تسلط لاندې وه چې عملاً د اسلام پر ضد د خپلو اروپايي بادارانو په خوښه پروګرامونه عملي کول لکه اتاتورک، رضاشاه او تر یوه حده امیر امان الله خان.

په دغسې یو نازک او حساس پړاو کې د امت مخکښ رجال یو د بل په تعقیب په دې لویه سمسوره کې راپورته شول او د امت د بیدارۍ اتحاد او مبارزې لپاره یې هلې ځلې وکړې او د سید جمال الدین د ټیم ځای یې ډک کړ.

په دې رابطه حسن البناء لومړی مصري مسلمان و، چې د خلافت د تشې او د یوه نړیوال اسلامي بلاک لپاره یې په مصر کې په مسلمانانو غږ وکړ.

که څه هم هغه مهال د مصر د الازهر او د هند دیوبند ژوندي مراجع درلودل لکه مولانا محمودالحسن او امام ابو زهره په مصر کې چې دې ټولو د امت په بیدارۍ کې خپل مثبت کردار اداء کړ ولی هغه کردار چې په مصر کې حسن البناء، او په هند کې مولانا ابو الاعلی مودودی او علامه اقبال اداء کړ هغه پخپل وخت وکولای شول چې د امت د یو طرفه سقوط نه مخنیوی وکړي، وروسته او د یوه دمه شوي پړاو په منځکې له دې کاروان سره درې تازه نفسه ټیمونه د اربکان، خمیني او افغاني مشرانو په شمول ورګډ شول چې د سیمې اوضاع کې هر چا خپله ونډه واخستله او امت یې له هغه وژغوره چې ورته پټیل شوې وه.

اسلامي نړۍ د شلمې پیړۍ په اوله نیمایي کې د دعوت او اسلام ته د بللو په اړه هغه لوی او له ځوره ډک پړاو تیر کړ چې په نتیجه کې یې هند آزاد او د عربي سیمې ډیر هیوادونه مستقل شول ولې په دویمه نیمایي کې د تحریک یا اسلامي نهضت د پیل او دعوت کار په هغه ټکرونو ودرید چې په مصر، هندونیزیا، ایران، افغانستان کې هغه تحولات رامنځته کړل چې یو د بل په تعقیب کله د برې او کله هم د سقوط زمینې برابرې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم نړیوال جنګ وروسته چې اروپا په دوو بلاکونو غربي سرمایه دار بلاک او شرقي کمونست بلاک وویشل شوه اسلامي نړۍ له دې تقسیم او له دې اخ و ډبه ډیره اغیزمنه شوه.

عربي سیمه عملاً په دوو جهتونو تقسیم شوه، د ناصر په مشرۍ د شوروي پلوی ګروپ د سعودي عربستان په مشرۍ د غرب او امریکا پلوی ګروپ چې د دې اخ و ډب له مخې د یوې خوا د فلسطین قضیه پخپل وخت حل پیدا نکړه او د بلې خوا په تقسیم شوي یمن کې د دواړو لوریو حدود وټاکل شول.

همداسې زمونږ په سیمه کې ایران، ترکیه، پاکستان، عملاً د زاړه انګلستان پروګرام د امریکا د پلویو حکومتونو ځای ډک کړ، کابل، ډهلي د نژدې ملګرو په توګه په سیمه کې د مسکو د ملګري په خط کې روان دولتونه و.

که څه هم په دې سیمه کې د هند او پاکستان ترمنځ دوه جګړې پیښې شوې ولې هغه مهال کابل ونه غوښتل چې په دې جګړو کې د هند په پلوۍ داسې قدم واخلي چې د افغانستان په تاریخ کې مثال نلري ولې بیا هم کابل د مسکو د نفوذ د حوزې پورې مربوط هیواد ګڼل کیده.

اسلامي نړۍ چې د دوو بلاکونو د اخ و ډب تر ټولو تود میدان و په دې اخ و ډب کې هم د یوې خوا اسلامی نهضتونه راوټوکیدل او د بلې خوا هغه د همدې دوو بلاکونو له خوا په پوره بې رحمۍ وځپل شول.

افغانستان چې د یوې خوا د مسکو د نفوذ د سیمې هیواد او د بلې خوا د شوروی د ګاونډ نژدی هیواد و، هلته حکومت او قوی سیاسي ډلې ټولې د مسکو تر فرمان لاندې وې.

هغه مهال چې اسلامي نهضت پکې د اسلام خبره راپورته کړه هغه د شوروي او د هغو د پلویانو د زغم نه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په افغانستان کې يو کليوال تهذيب مسلط و، اسلامي تحريک له هماغه پيله د پرګنو د تود استقبال سره مخامخ شو ولې شوروي او غلامو کړيو په تيره د سردار داود خان په جمهوريت کې د دې تحريک د ځپلو هوډ وکړ او د دې تحريک دوه برخې مشران يې زندانونو ته وغورځول ولې زندان ته د تحريک د مشرانو غورځولو په دې هيواد کې د خپل افغاني تهذيب له مخې دواړه لوري په يو عملي ټکر ودرول چې پای د ۱۳۵۴ کال د سرطان په مياشت کې اسلامي نهضت پر لسو ځايونو بريد وکړ او په دې بريد کې د يوې خوا سردار وپوهيد چې د جمهوريت مؤسس سردار هومره چې دی فکر کوی په ملت کې د غوڅ محبوبيت نه برخمن نه دی او د بلې خوا يې د خپلو کمونستو شريکانو سره په سؤ تفاهم کې ولويد.

که څه هم اسلامي تحريک په افغانستان کې د خپل فکري پړاو په اړه مناسب فرصت پيدا نکړ ولې په عمومي توګه دغه تحريک د سيد قطب له شخصيت او خپله د اقبال د فيلسوفانه درک او تصوير نه ډير اغيزمن تحريک و.

ډيری فکر کوي چې سيد جمال الدين افغان يو وچ او له عقيدې شکيدلی مبارز و، په داسې حال کې چې هغه ستره هستي د يوه داسې تياره دوران په تل کې راپورته شو چې پاتې پرګنې پکې نه د پورته کيدو په هنر پوهيدلې او نه هم د يوه راپورته شوي انسان په څنګ کې د دريدو په هنر. څومره چې انسان د سيد په خبرو، خطابو، منډو او لالهانده ژوند کې دقيق شي هومره به د دې شاته د هغو ښويدلو بيچاره او بې پناه ولسونو بيچاره اوضاع ښه درک کړي چې هغه مهال پکې د جمال پرته بل نه و.

د هغه خبرې او ليکنې هومره جامع او پارونکي وې چې انسان پوهيده چې سيد خبره د څومره بيچاره او د کرختو ضميرونو د خاوندانو سره روانه وه.

له دې ځايه چې هغه په اسلامي نړۍ کې د جناب مودودی صاحب د وينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق لگیدلی اور لیده نو د هغه مونډی، خبرې، او هر څه فوق العاده وی او د نورو ناستو کسانو د وضعیت نه جلا او تدبیر نه نا اشنا وی.

د همدې ځایه چې پرګنو د هغه د جذباتو سره سم تعامل نه شو کولای او یا یې شرائط برابر نه و.

هغه کله چې د استعمار د نوکرانو له خوا او کله د همدغه اسیرو پرګنو د سوړ دریغ له مخې زړه تنګی کیده او د یوه هیواد نه بل او د بل نه بل ته روان و ان چې پای پر هغه بی شیمې ازهر کې میلمه شو چې د دین نه بیګانه استادانو پکې په ازهر ملنډې وهلې.

د هغه حضور په مصر کې د علماو په منځ کې هغه اخ و ډب رامنځته کړ چې پای پکې مصر د هغه اخوان المسلمون د تحریک کوربه هیواد شو چې یو مهال یې شوروی او امریکا دواړه نیم په نیم د هغه اسلام او اسلامي امت ژوندی مقابلی ته ودرول چې تر نن پورې د مقابلې پر کرښه ولاړ دی.

سید جمال الدین افغاني د استعمار د اصلي موخو په اړه هغه تر ټولو لومړی درس و چې امت ته یې په وخت او په مطلوبه هوښیارتیا او مطلوبه جذبه ور په برخه کړه

په دې اړه سید همیشه د یوه مهذب انسانیت په نمائنده ګی خبره کوله ولې هغه پکې د هغه اسلام نه نمائنده ګي کوله چې د انسانیت لپاره ژغورنده تهذیب لري.

سید د خپلو شرائطو محصول و او د بلې مرحلې په اوضاع او شرائطو کې نتوتي کسان ډیر کم کولای شي د هغه په هکله د هغه د حق او امتیاز وړ مناسب قضاوت وکړي.

ډیری او بیا په عربي سیمه کې د سید د مبارزو او د هغه د شخصیت په اړه داسې ملاحظې لري چې کیدای شي بې مطالعې او بی معلوماته کسان د سید په اړه په یو متفاوته انګیرنه ودروي ولې ستر جمال الدین د یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې تیاره دوران په تل کې هغه څه پیل کړل چې د پیل ټول افتخار یې د هغه او د هغه د متدین ملت په سجل کې محفوظ دی.

هغه مهال چې سید جمال الدین په افغانستان کې د استعمار پر ضد د مبارزې غږ پورته کړ او بیا یې دغه غږ د دې امت په تقسیم شوي کور کې د هر چا تر کوره ورساوه هغه مهال او تر هغه مخکې بل دغسې مسلمان شخصیت امت نه پیژني او نه هم په بل ملت کې د هغه معادل څوک پیژني.

هغه چې د پرنګیانو سره یې د مقابلې فکر انتخاب کړی، هغه چې په هر هیواد کې دی بیا هم د سید د افکارو نه مخامخ یا هم بالواسطه متاثر دی، څه هغوی د سید په عصر کې و یا هم د هغه پسې په جوخت عصر کې یا هم په وروستیو مرحلو کې دغه ټول په یو ډول د هغه د افکارو او مبارزو په تسلسل واقع دی.

سره له دې چې پاتو سترو رجالو هر چا پخپل وخت ډیر څه وکړل ولې په دې تسلسل کې ټول یو د بل د کار او کردار سره داسې تړلی دی چې هر وروستی قدم پکې د مخکنې قدم بشپړونکی دی او هر ړومبی قدم پکې د وروستی تمهید دی او په دې لړ کې د سید ژوند او مبارزه هغه بنسټیزه پیل دی چې د هر چا یې ډیر څه د همدې پیل پورې تړلي دي.

مونږ چې نن پخپله نړۍ کې ورسره مخامخ یو او د خپلې بقا پاتې جګړه راپاتې ده، دغه جګړه او پکې بریاوی او ماتې ټول د دغه راغلي لړۍ غوټه شوی مقدر دی چې ټول پکې هم شریک دی او هم الګو.

دلته زمونږ د دغو رجالو په منځکې یو قوی مشترک ارزښت دی چې هغوی پکې که څه هم د یوه خاص هیواد پورې مربوط دی ولی د فکر او عمل په میدان کې د هغوی کردار او لارښونې د ټول امت لپاره دی؛ ځکه چې هغوی د یوه امت د بیدارۍ، آزادی، وحدت او دفاع خبره په مخکې درلودله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټول په دې کې سره شریک و.

د دغو رجالو په لیکنو، او کتابونو کې به څوک لکه مولوی فضل الرحمان په شان داسې څه پیدا نکړي چې جهاد په افغانستان کې فرض او په پاکستان کې حرام دی او نه به د بل مشر په شان داسې څه پیدا کړي چې مونږ د دې او هغه نهضت سره توپیر لرو او یا دغه او هغه زمونږ نه کوچني او یا وروسته دی!

د همدې ځایه مونږ غواړو هغه تفاوتونه هم پکې رالوڅ کړو چې د وخت او ماحول مسائلو رامنځته کړی او دغو رجالو ته یې خپلې خپلې ځانګړتیاوې ورکړې دی.

د سید امت شموله ویناوې، لیکنې، او تر پولو پورې لالهانده سفرونه ښیي چې سید جمال الدین په دې لړۍ کې پاتو نسلونو ته څو مهم درسونه ورکړې دی.

اول د واحد امت درس:

د سید خبرې، نصیحتونه، وینـاوې، دا ټول ښیي چې د هغه سره د وحدانیت خبره اساسي وه او په هر هیواد کې یې ځان د هغه هیواد د اوسیدونکیو له جملې نه ګاڼه او هیچرې هغه د یوه میلمه یا مسافر په شان خبره نده کړی څه هغه پکې په قاهره کې و یا استانبول یا هم دمشق او بغداد کې.

دویم پیغام:

سید جمال الدین افغاني په داسې شرائطو کې افغانستان پریښود چې د وخت امیر د هغه طرحو او افکارو ته محتاج و ولی کیدای شي هغه غوښتي وی چې د هغه پیغام د امت په سطحه خپور شي او هغه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بهر هغه پاتې هیوادونه چې لا یې سقوط نه دی کړی لکه ایران، عثماني خلافت هغه له سقوط نه وژغوري.

د وخت حکمرانانو سید ته موقع ورنکړه چې هغه پکې د هغو راغلیو سقوطونو د مخنیوي لپاره خپل تدبیر او افکار په مسالمت امیزه فضاء کې وړاندی کړی.

بلکې خپله پرنگیان به دې غلط فهمیو کې دخیل و او پرنگي استعمار غلام حکمرانان د هغه پر ضد راپارول په داسې حال کې چې د سید سره د دغو پاتو دولتونو د بقاء او استحکام خبره وه.

وروستیو تحولاتو وښودله چې د سید د اټکل مطابق د وخت ټولی نظامونه یو د بل پسې چپه شول ولی د هغه پر وخت مشوری داسې کسانو ونه منلی چې اصلاً د هغوی سره د امت د راتلونکی په اړه یوه ابتدایي اندیښنه هم نه وه.

دریم پیغام:

سید د امت مشترک او تر ټولو خطرناک دښمن تشخیص کړی و او په دې اړه هغه هومره لیوال و چې که په امت کې یو قابل ملاحظه اکثریت د دغه دښمن مقابلې ته تیار کړی.

هغه خپله د خپل امت خطرناک دښمن پیژندلی و او هڅه یې کوله چې نور هم د هغه سره په دې کې شریک شي.

دا چې نن مونږ په لنډو نه شو کولای له دغه راغلي دښمن نه ځان او هیواد داسې په آسانۍ وژغورو، لوی علت یې همدا دی چې امت د سید په ژوند کې نه پر هغه تدبیر عمل وکړ او نه پر هغه وحدت راټول شول چې سید یې د هر چا په کور تکرار ودرید.

امت داسې د دښمنانو په منځکې تقسیم شو چې بیا یې په یوه خبره راټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکړی داسې به دښمنان هغوی پخپلو کې جنګوی بلکې نن خو هغه یو ملت هم پخپلو کې تقسیم شوی نیم د نیم نور سره په جګړه کې واقع دی، لکه افغانستان.

څلورم پیغام:

د مبارزې پیل کونکي

سید جمال الدین د استعمار سره توده مبارزه پیل کړه او خپله مبارزه د قدرت د مراجعو او دربارونو نه پیل کړه؛ ځکه هغه مهال لا د امت ظاهري اسکیلیت پر ځای و، ټوله اسلامي نړۍ په دغه ډول سقوط نه و کړی.

که څه هم ځنې په دې اړه پر سید نیوکه کوی چې هغه محمد عبده په شان ولی د یوه اوږد منزله او تربیتي مبازې نه پیل ونکړ؟ ولی هغه مهال امت د یوه ستر خطر او سقوط سره مخامخ کیدونکی و او سید پوهیده، د همدې ځایه د هغه سره دا نامراده هیله وه چې که د خلافت دولت د یوه سیاسي قدرت مند دولت په توګه ژوندی پاتې شي او هغه به په یوه نوښتګر حضور د پرنګیانو د راتلونکی تجاوزونو مخنیوی وکړي.

هغه مهال هند او مصر داسې څوک او داسې ستې درلودی چې د سید په اندیښنو له زړه پوهیدل. د همدې ځایه مصر قدم په قدم پر هغه ولاړ چې پای یوه قوی مصر د پرنګي مثلث ته ماتې ورکړه او که د شوروي غدر نه وای کیدای شول چې مصر عربي نړۍ په یوه محور راټوله کړی وه.

همداسې هند هم د سید جمال الدین د خبرو او لارښونو نه ډیر متاثر و او که د یعقوب خان بې همتي او د امیر عبدالرحمان معامله ګریو د هند مقاومت کړی نامراده کړی نه وای کیدای شول چې هند د خلافت دولت د سقوط نه مخکې خپله آزادي اخستی وای او په هند کې د پرنګي ماتې خلافت له سقوط نه ژغورلی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه مهال چې سيد يو خورا جذبه دلته هلته، مونډی، هلې ځلې کولی په دې نيت چې امت په تهذيبي لحاظ يو امت و، په ملت کې نشنلستي احزاب او مفکورې نه وی مطرح، هر مسلمان د نړۍ په هر اسلامي دولت کې هومره بيگانه او پردي نه و لکه نن چې مونږ ته خپل نژدی گاونډيان تر پرنگيانو زيات بيگانه ښکاري.

سيد جمال الدين افغان يو الگو شخصيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نواب خوبن

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي خپل ژوند د ګران هېواد په کونړ ولايت کې پيل کړ، د پلار تر څارنې لاندې يې خپلې سنتي لومړنۍ زده کړې ترسره کړې. کابل ته په راتګ سره يې د ژوند نوی پړاو پيل شو، پوهه يې مخ په زياتېدو شوه او د خورا زيات نبوغ له امله د خپل خودي علم له ګاڼې څخه برخمن شو. په خپلې شاوخوا کې له نورو څخه ډېر تکړه او په پوهه ډېر بسيا و. له همدې مخې يې د مشرانو او لويانو د مجلس وړتيا ترلاسه کړه. د ژوند په اوږدو کې د وخت د شاه ترځنګه ورسېد، له هغه سره يې په ګڼو مواردو کې د مشاور په توګه مرسته وکړه. نوموړی ورو ورو د خپلې پوهې او ځيرکۍ له مخې د نوميااليتوب اوج ته ورسېد. هره کره خبره د هغه له خولې راوتله، هر چېرته د مسئلې حل هغه وړانديز کوه. د ټولنې د سمون او رغون تانده فکره يې ډېره نوې وه، هېڅکله يې د سنتي او عرفي ژوند په لمن کې د نويتابه سوچ نه دی پايمال شوی، تل يې د نوې حل لارې او نوې کړنلارې نبوغ درلود، په پوهه کې د حکمت او بلاغت نامتو و. د خلکو د ژوند هر اړخ يې تر سترګو لاندې و، هر وخت يې په سمښت کې رغنده نظر وړاندې کوه. دا چې د هغه مهال ټولنيز ژوند د شاهي درنښت يرغمل و، نو هغه هم د شاهانو له ناستي او ملګرتيا څخه بې برخې پاتې نه شو. شاه ته يې په خپلو کوټلو او جامع نظرياتو سره بلا لارښوونې او سمونې په ګوته کړې. خپل دريځ يې په هر حالت کې جوت ځرګنداوه، له هېچا سره يې د دوښمنۍ لار نه خپلوله، هر چاته يې د دوستۍ لارښوونه په خوله وه .

که څه هم د هغه ټول فکر د سمون او رغون په لور و، خو سره له دې د ډېرو د سترګو ازغی و او د ځينو د خواشينی سبب و. په همدې ترڅ کې د ځينو د لمسون له مخې د شاه له ګاونډ څخه ګوښه شو او د دې پرځای چې د هغه له افکارو او نظرياتو څخه د هېواد او ټولنې د پرمختيا په برخه کې ګټه واخيستل شي، د هغه د دغو کوششونو او سمون غوښتنو مخه ونيول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پایله کې هغه له هېواد څخه وتلو ته اړ شو .

نوموړی د خپل نبوغ او پوهې له مخې هر چېرته د درناوي وړ و. د نړۍ د نورو هېوادونو لوري ته یې مخه کړه. په ګڼو هېوادونو وګرځېد، هر هېواد کې یې خپل درنښت او مقام وموند، په زیاترو هېوادونو او ټولنو کې یې د خپلو افکارو او نظریو زړي وکرل، هر چېرته د حاسدانو تر یرغل لاندې و. له همدې مخې په ټوله نړۍ کې د ارام ژوند خاوند نه شو. هر چېرته یې د ژوند ستونزو لمن نیولې وه. مصر کې یې د خپل فکر زده کوونکي وروزل، ایران یې په خپل فکر روڼ اندی کړ، ترکیه یې د اسلامي امت په ضعف اګاه کړه او د اروپا ګڼ هېوادونه یې د خپل بصیرت په رڼا روښانه کړه. اسلامي امت یې له هېښېدو څخه د وېښېدو په لور وهڅول، مسلمانان یې د ارادې او هوډ په نشتون تنبیه کړل، ټوله نړۍ یې له خپلو افکارو څخه ګټندویه کړه. هر چېرته یې خپل کار او زیار ترسره کړ. هېڅېرې له خپل مسؤلیت څخه بې پروا نه شو. څو یې د ژوند برخه تمامه شوه.

نړۍ وال حیثیت

سیدجمال الدین افغان د خپل نوي او ژوندي فکر له مخې د نړۍ د هر هېواد وګړی و. هر هېواد د خپلو پرمختګونو لپاره د داسې یوچا اړتیا محسوسوله، چې ورته کره او پرځای لارښوونې وکړي. هېڅ هېواد داسې شخص پردی نه ګاڼه، هر هېواد ورته ځای ورکاوه. د هغه فکر د ټولې نړۍ د وېښتابه شپېلۍ وه. د هغه د نویتابه سوچونه د وخت د ټولنې لپاره ډېر نوي وو. هغه د پوهې زېور له هر زېوره غوره ګاڼه. د هغه فکر د هر ولس او هرې ټولنې لپاره مسیحا و. د هغه مهال له کړاو او ربړ څخه د خلاصون ناره یوازې د هغه له خولې راوته. هر چېرته یې د ټولنې په نویتابه لاس پورې کړی و. یوازې د خپل کور ایډیال او نومیال شخصیت نه و، د هر هېواد په داخل کې د هماغه هېواد لپاره ایډیال ګرځېده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

افکار يې نه يوازې د هماغه وخت درمان؛ بلکې د ابد لپاره درمان وو. د هر ملت اړتياوې يې درک او د لاسته راوړلو لارې چارې او نسخې يې په مغز کې وې. هېوادونه د هغه په درنښت په دې پوهېدل، چې هغه له هېچا څخه خپله غوره فکره نه سپموله، له ټولو سره مخلص او ټولې نړۍ ته صادق و.

د هر هېواد لپاره يې افکار د رنسانس زېږنده وو. هره ټولنه د هغه د افکارو له مخې د وينښتابه معراج ته ورسېده. د خپلو افکارو په مرسته يې هر چېرته مفکرين وروزل. محمد عبده او نور داسې د فکر خاوندان يې نړۍ ته وپېژندل. سيد جمال الدين افغان سره له دې چې په هغه وخت کې د هر چا لپاره نمونه وه، خو د اوس لپاره د دغې وروسته پاتې ټولنې او د کمزورې اسلامي امت د احيا لپاره هغه غوره الگو ده، چې د هغه د ژوند له محتوا څخه د هر چا لپاره خورا ډېر درسونه تاريخ ثبت کړي دي .

د دې لپاره چې ټولنه په خپله د خپل جوړښت او سمښت رغانده شي، نو لازمه ده، چې ځوانان او پوه کسان يوازې او يوازې همدا خپل الگو شخصيت وگڼي. څو له دې لارې د خپلې ټولنې د وروسته پاتې والي او د نالوستۍ له منځه وړونکي وگرځي او خپله ټولنه د پرمختگ عروج ته ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک علامه سید جمال الدین افغان

شهزاده شیرین زوی

زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان (۱۳۲) کاله وړاندې کړی، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یو... زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نه ویني، چې موږ یې خوار کړي یو... که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هیواد خدایزده، که هیواد شي... علامه سید جمال الدین افغان زموږ د وچې فتح خانۍ په هکله څه ویلي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه سيد جمال الدين افغان د افكارو، اقوالو، ژوند او شخصيت پـه اړه هر اړخيزه څېړنه له خپل تـوان څخـه پورتـه چاره بـولم او دغـه كـار پـه يـو كتاب يا يوه مقاله كې شونى هم نه دى، خو دا چې د يوسف په پېرېدونكو كې حساب شم، نو لومړى د نومـوړي د ځينـو اوصـافو يادونـه اړينـه بـولم، ځكه موږ بـه چـې كلـه د پېښور پـه (افغـان ادبي بهـير)، (افغـان فرهنگـي ټولنه) او (افغان ادبي ټولنه) كې د كـوم ادبي او فرهنگـي شخصـيت تلـين غونډه يا ياد غونډه جوړوله، نو ځينې ملگري به پـه دې نظـر ول، چـې مـړو ته بايد دعا وشي او ژوندي بايد وستايل شي.

زه هم له هغوى سره تر يو څه وختـه همنظـره وم، ځكـه چـې مـوږ د ټـولنې خير د ژونديو په تشويق او هغوى ته په ډاډ وركولو كې ليده، فكر مـو كـاوه كه ژوندي تشويق او وستايل شي، نـو ښـايي هغـوى نـور هـم خپلـو مثبتـو كړنو ته پاملرنه زياته كړي او مړو ته خو تر ستاينې دعا ځكه غوره ده، چـې ښايي هغوى ورته اړتيـا ولـري، پـه هـر حـال د څـو غونـډو تـر تـرسره كولـو وروسته پوه شوم، چې دغه هدف (ښېگڼو ته د خلكو د پام رااړولـو هـدف) په همدې توگه هم تر لاسه كېداى شي. بيا به چې ملگرو كله هم مـړو تـه د دعا او ژونديو ته د ناز وركولو خبره كوله، نو ما به ورته ويـل:((ديـدن مـې ستا بهانې مې نورې))

په پاى كې ملگـري وپوهېـدل، چـې د سـتاينې لـومړى موخـه دا وي چـې د ښېگڼو د څښتنانو ښېگڼې بيان شي، ځكه چـې دا د هغـوى د ښـېگڼو حـق دى او بله دا چې نور دغه ستايني وگوري، وا يې وري او و يې لولي، چې له هغوى سره هم د ښـېگڼو او ښـو كـارونو د تـرسره كولـو فكـر او مينـه پيـدا شي.

اوس موږ په همدې موخه لومړى د سـيد جـمال الـدين افغـان د اوصـافو او ښېگڼو يادونه كوو، ورپسې د هغه د يوې مقالې، چـې (۱۳۲) كالـه وړانـدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکل شوې، ځینې برخې راخپرو او له خپل حال (اوس یا نن) سره یې پرتله کوو. موږ د سید په مذهبي او ملتي اړخ بحث نه کوو، په دې هکله د هغه یوازې دغه درې ویناوې رانقلوو او په همدو بسنه کوو.

۱- د مذهب او طریقې په هکله سید د یو عالم د دې پوښتنې په ځواب کې، چې:((ته د کومې طریقې پیروي کوې؟)) ویلي: ((تر ما بل غټ د طریقت خاوند څوک دی، چې زه یې پیروي وکړم.))[۱]

۲- د دې پوښتنې په ځواب کې چې: ((ته د چا په مذهب یې)) علامه سید ویلي: ((په ځینو چارو کې د یو امام پیروي کوم او په ځینو کې د بل، او په ځلور واړو کې چې د هر یوه رایه راته ډېره ښه ښکاره شوه په هغې عمل کوم))[۲]

۳- د سید په افغانیتوب کې که څه هم د شک ځای نشته، خو بیا هم د هغه د ایرانیتوب او افغانیتوب په هکله د هغه دغه وینا بسنه کوي، چې ویلي یې دي((هیچ احتیاج به این ندارم که خود رابه یک ملتې نسبت دهم))[3]

د سید جمال الدین پُرجماله اوصاف او ښېګڼې:

د علامه سید جمال الدین په هکله، چې ما کوم معلومات تر لاسه کړي هغه دا دي، چې نوموړی د یو داسې شخصیت څښتن و، چې د خپلو خلکو خو څه چې ان د نورو ولسونو د اخلاقو سمون، د هغوی نېکمرغي او هوساینه یې ستره موخه او ارمان و.

---

[۱] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۲] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۳] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۳٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه هڅه کوله چې بدې چارې او کړنې په داسې توګه په ګوته کړي، چې عام وګړي يې له زيانونه خونديي شي او تر سره کوونکي يې له ترسره کولو متنفر او لاس په سر شي.
هغه د ښو اخلاقو د ګټو ځرګندونه په داسې ژبه کوله، چې عام خلک هم ترې ګټه واخيستلای شي او خاص هم ورځنې بې برخې نه شي او بد خويونه او د هغو تاوانونه يې په داسې توګه ځرګندول، چې عام او خاص وګړي ترې په پوره پيمانه خوابدي او زړه توري کړي.
هغه وګړو ته د علم او پوهې ګټې او د بې علمۍ او ناپوهۍ تاوانونه په داسې توګه بيانول، چې د هر چا زړه ته دا خبره ولوېږي، چې نېکمرغي له علم او پوهې څخه پرته هېڅکله هم تر لاسه کېدلای نه شي او تر بې علمۍ او ناپوهۍ بله پورته بده بلا نه شته او انسان ته، چې هره ستونزه پېښېږي يا هر تاوان چې ور رسېږي، د خپلې بې علمۍ او ناپوهۍ له امله يې ور رسېږي.
هغه د انساني ښېګڼو ستاينه کوله او د بدايانو او شتمنو پام يې د ښوونځيو، مدرسو، روغتونونو او نورو جوړولو ته ور اړاوه. وګړي يې د علم او پوهې زده کړې او د هنرونو کسبولو ته هڅول.
هغه واکمنو ته د عدالت بلنه ورکوله او د عدل ښېګڼې يې ورته په ګوته کولې. د پرګنو استازيتوب يې کاوه او د هغوی ګيلې او شکايتونه يې تر چاروکو رسول. د پېښو څېړنه يې کوله او د اړوندو مسوولينو پام يې ورته وراړاوه، څو د هغو مخه ونيسي او خلک يې له ضررونو خوندي کړي.
هغه د اسلام او مسلمانانو په هکله د پرديو د ناوړو نظريو ځواب په داسې دلايلو ورکاوه، چې تر تېرې تورې به يې اغيز کم نه و، او هغه د ولس پاشلي غړي يووالي او وحدت ته هڅول او د هغوی دوستان او دښمنان يې ورته په ګوته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د شر او فساد له ځایونو څنې د دې لپاره پـرده پورتـه کولـه چـې خلـک ترې خپل ځانونه په څنګ کړي او هغه به چې په هـر څـه او هـر ځـای کـې ګټه لیدله نو د خلکو پام به یې وراړاوه.

لنډه دا چې علامـه سـید جمال الـدین افغـان د ښـېګڼو او نېکیـو یـو سـتر جهان و، زړه سواند او متواضع ښوونکی و، رښتینی ناصح او خواخوږی و، ښه ادیـب او روڼ انـدی و، د نظـر د خاونـدانو د سـترګو رڼـا، د سیاسـتوالو غوره لارښود او د ټولو وګړو یو بشپړ درمل ګر و.

زه د خپلو پورتنیو دعواوو د پخلي لپاره دوه درې بېلګـې راوړم، هیلـه ده پـه غور یې ولولئ.

لومړۍ بېلګه:

د علامه سید یو ډېر نږدې ملګری، شاګرد او د هغه یـو بـاوري ژونـد پېښـې لیکونکی مفتي محمـد عبـده لیکـي: ((سـید جـمال الـدین افغـاني د ده پـه افکارو، عقیدو او نظریو کې یو اوښتون (انقـلاب) راوسـت او د هغـه د زړه او لید نړۍ یې روښانه کړه. دی د سید جمال الدین تر لیدو د مخـه داسـې و لکه سترګې یې چې ړندې، غوږونه کاڼه او ژبه ګونګۍ وې))[4]

له پورتنۍ بېلګې څرګنده شوه، چې سید افغان د افکـارو، عقیـدو او نظریـو د اوښـتون لپـاره د لارې روښـانه مشـال و، د ړنـدو سـترګو بینـایي، د کڼـو غوږونه د اورېدو حس او د ګونګې ژبې ګویایې و.

---

[٤] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۷۱ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه بېلګه:

د علامه سید یو بل ورځپاڼه لیکونکی ملګری او شاګرد ادیب اسحاق لیکي: ((زه چې په څه پوهېږم هغه ټول مې له سید جمال الدین افغاني څخه زده کړي دي))[5]

یعنې چې علامه سید جمال الدین یو ښه ښوونکی، رښتینی ناصح، ښه ادیب او روڼ اندی و.

درېیمه بېلګه:

اوس د علامه سید جمال الدین د هغې وینا یوه برخه لولو، چې په اسکندریه کې یې اورولې وه:

((ای بې وزلو او خوارو بزګرانو! تاسې د ځمکې ټټرونه څیرئ او غلې دانې ځنې راباسئ، خو د ظالمانو ټټرونه څله نه څیرئ او آزادي ولې ځنې نه اخلئ او د هغو وګړو لاسونه ولې نه ورماتوئ، چې ستاسې د زیار میوې ستاسې څخه اخلي.... ای مصریانو تاسې یو ستر ولس یاست، تاسې د پرتمین تاریخ څښتنان یاست، خو اوس له پېړیو، پېړیو راهیسې د خپل سرۍ په ژرنده کې اوړه کېږئ او ټول ظلمونه په پټه خوله زغمئ. له خپلو حقوقو بې تر څو بې خبره یاست. د غفلت له خوبه راویښ شئ. د ظلم او زور په وړاندې راپاڅېږئ، یا د انسانانو په څېر ژوند وکړئ یا د شهیدانو غوندې تر ځانونو تېر شئ))[6]

---

[5] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۷۲ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[6] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۸٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان. په حواله د (نیکي آرکیډي "السیدجمال الدین افغاني"۱۰۱ او ۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنۍ وینا د علامه سید د ښې رهبرۍ، د ظلم و زور په وړاندې د خلکو راپاڅونې د هڅونې، خلکو ته له خپلو حقوقو د دفاع کولو د جرئت ورکولو او مظلومانو سره د ژورې خواخوږۍ ښه رڼه بېلګه ده او د هغه د ښه نیت او ښې ارادې کچه ترې ښه څرګندېدای شي.

اوس راځوو د سید افغان د هغې مقالې ځینو برخو ته چې له نن څخه (۱۳۲) کاله وړاندې لیکلې شوې، خو زموږ له اوسني حال سره دومره ورته او برابره ده لکه زموږ نن ته چې په کتلو لیکل شوې وي.

ختیځ او ختیځوال[۷]

د علامه سید جمال الدین افغان دغه مقاله چې سرلیک یې دی "الشرق و الشرقین" (ختیځ او ختیځوال) په "ابو نظاره" جریده کې د ۱۸۸۳ م کال د فبرورې، په ۲۹ مه ګڼه کې خپره شوې. "ابو نظاره" په پاریس کې د علامه سید جمال الدین افغان د یو نږدې ملګري له خوا خپرېده. له دغې مقالې څخه دا څرګندېږي، چې علامه سید د ختیځو ولسونو له حالاتو څخه ژور معلومات درلودل، که څه هم دغه مقاله د ختیځوالو په (۱۳۲) کاله وړاندې حالاتو لیکل شوې، خو زموږ له اوسنیو حالاتو سره دومره برابره ده، چې په لوستو یې سړی فکر کوي، چې یا دغه مقاله زموږ د نن په اړه لیکل شوې او یا موږ اوس هم هماغه د (۱۳۲) کالو وړاندې زمانه کې ژوند کوو. سید د خپلې مقالې په یوه برخه کې لیکي:

---

[۷] لېوال: رزاقي شاهد حسین/ ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۱۱۱ تر ۱۱۸ مخونو، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.په حواله د (آثارجمال الدین افغاني،۹٤ تر ۱۰۵مخونو پورې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... د ختیځ له برمه څخه د ټیټتیا په کندو کې د لوېدلو، د هغه پر اوسېدونکو باندې د لوږې او بې وزلۍ د واکمنۍ، په ټیټتیا او خوارۍ د اخته کېدو او د پردیو ولسونو تر لاس لاندې د راتلو سبب دا دی چې ختیځیانو د خپلو عقلونو له رڼا څخه مخ اړولی. له هغه څخه یې ګټه اخیستل پرې ایښې او خپل اخلاق یې خراب کړې دي...))

اوس د یوې شېبې لپاره سر په ګرېوان کوو او ګورو، چې زموږ له برمه د لوېدلو، پر موږ د لوږې او بې وزلۍ د واکمنۍ او د نورو تر لاس لاندې زموږ د راتلو سبب رښتیا هم زموږ د اخلاقو خرابېدل او له خپلو عقلونو څخه د مخ اړول دي او که کوم بل لامل هم لري؟

حضرت عبدالرحمن بابا فرمایلي:

څه اثر به یې د عقل وي په سرکې
د هغو په سر چې کښېني ښاپېرۍ

یا:

خدای د عقل جواهر ورته بخښلي
له نادانو به څه شان کا دانا طمع

د بابا د پورتنیو بیتونو په استدلال ویلی شو، چې د چا په سر کې عقل وي یا څوک چې له عقل څخه کار اخلي د هغه په سر د بخت ښاپېرۍ کېني، شان او شوکت یې په برخه کېږي، له لوږې او بې وزلۍ ژغورل کېږي او نېکمرغۍ یې په نصیب کېږي او هغه ته چې الله جل جلاله د عقل جواهر وربښلي وي، هغه دانا وي، نه له چا طمع کوي او نه د پردیو تر لاس لاندې راځي، خو موږ چې داسې نه یو، نو څرګنده خبره ده، چې سید رښتیا ویلي، اخلاق مو خراب شوي او عقل خو یا بېخي نه لرو او یا ترې کار نه اخلو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید د خپلې مقالې په یوه بله برخه کې لیکي:((...(ختیځوال) د ګټې په تر لاسه کولو کې له تاوان رسولو څخه لاس نه نیسي...))

فکر وکړئ! ختیځوال همدا اوس هم همدغه کار نه کوي؟

لومړی د خپلو ځانونو په هکله فکر کوو. ایا موږ خپلې ملي شتمنۍ له خپلو شخصي ګټو نه قربانوو؟

ایا موږ د خپلو وروڼو په تاوان کې خپلې ګټې نه لټوو؟

ایا موږ خپلو بنسټونو ته د څو پیسو لپاره تاوان نه اړوو؟

ایا زموږ په ادارو کې فساد زموږ د شخصي ګټو لپاره نه دی؟

ایا موږ د خپلو شخصي ګټو لپاره خپل خلک په وینو کې نه لمبوو او پردی جګړه پر مخ نه بیایوو؟

بې شکه څنګه چې موږ (۱۳۲) کاله وړاندې خپل خیر د نورو په شر کې لټوه اوس یې هم لټوو. دغه متل زموږ د ذهنیت ښه استازیتوب کوي، چې وایي: ((خدایه داسې شر راپېښ کړې، چې زما په کې خیر وي))

علامه رحمة الله علیه لیکي: ((... د دوی پر عقلونو باندې خوب زور کړی. اندونه او خیالونه یې د خپل حال احوال له سمون څخه بې وسه شوي دي. سترګې یې هغه ټیټتیاوې نهویني، چې دوی یې خوار کړي دي. دوی په خپلو پېښو ځانونه له منځه تللو ته نژدې کوي او د ټیټتیاوو په کندو کې لوېږي...))

ګورئ زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان هغه وخت کړی و، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یوو، بلکې تر هغو هم زموږ رنځونه ډېر شوي دي، خو کم شوي نه دي. که لږ فکر وکړو، نو دغه هر څه په ښه توګه لیدلی شو. زموږ په عقلونو د خوب زور خو همدا دی چې موږ پرې کوم ابتکار خو څه، چې ان د یو داسې مثبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقلید ګټه مو هم ترې پورته نه شوه کړای، چې حساب پرې وشي او زموږ اندونه او خیالونه خو د خپل حال احوال له سمون څخه ځکه بې وسه دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: ژباړه((هغه څوک هلاک شو چې د کړنې له پلوه یې دوه ورځې سره یو شان وي))[8] یعنې نېکمرغه او بریالی انسان هغه دی چې نن یې له پرون او سبا یې له نن څخه له هر پلوه ښه وي، خو زموږ حال چې پرون څنګه و، نن یې هم په سمون توانېدلي نه یوو او که همداسې یوو، نو سبا ته مو دې هم خیر وي، ځکه چې زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نه ویني، چې موږ یې خوار کړي یوو، موږ اوس هم په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته ورنژدې کوو او د بدمرغیو په کندو کې ورلوېږو. د بېلګې په توګه:

زما یو ژورنالست ملګري کیسه کوله، چې د افغانستان یو ولایت ته یې په یو ډاټسن موټر کې سفر درلود او له یوې پراخې دښتې تېرېده، په لاره کې یو زلمي موټر ته لاس ورکړی و، خو موټر چلوونکي ورته موټر درولی نه و، ژورنالست موټر چلوونکي ته ویلي و: ((وبال لري، راپورته کړی به دې و)) هغه (موټر چلوونکي) ورته خندلي و، خو نور یې ورته څه ویلي نه ول. لږ وړاندې ورته یو بل زلمي لاس نیولی و، دا ځل موټر چلوونکي ورته موټر درولی و او زلمی یې موټر ته راپورته کړی و، خو له څو کیلو متره مزله وروسته ورته زلمي ښیښه ټکولې وه او له موټره ښکته شوی و. موټر چلوونکی یو ځل بیا موسکی شوی و. ژورنالست ویل:((ماته دا پوښتنه پیدا شوه، چې دغه زلمی ولې له ابادۍ څنې موټر ته راپورته شو او اوس بېرته په داسې ځای کې ښکته شو، چې په شا و خوا کې هېڅ ابادي نه تر

---

[8] لیکوال: جمعه محمد بشیر / آثر: مؤثر اور کامیاب شخصیت/ ٤٢ مخ/ څلورم چاپ ۲۰۱۰م کال/ خپرندوی: ټائم مینجمنټ کلب، پوسټ بکس نمبر۱۲۳۵٦کراچی- ۷۵۵۰۰/ اردو بڼه:((وه شخص تباه هو گیا جس کی دو دن کارکردگی کے لحاظ سے ایک جیسے هوئے))

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترګو کېږي، هلک مې راوغوښت او همدا پوښتنه مې ترې وکړه، هغه ځواب راکړ، چې:((سورلۍ مې خوړله "چکر مې وهه")) ژورنالست ویل:((که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هېواد خدایزده، که ښه ورځ ووینې))

ښه نو ځوانان چې د یوې ټولنې شمزۍ (د ملا تیر) ګڼل کېږي او هغوی خپل وخت او خپله انرجي یوازې د سورلۍ خوړلو لپاره ضائع کوي، نو څه فکر کوئ! زمونږ سترګې هغه ټیټتیاوې ویني، چې موږ یې خوار کړي یوو او یا موږ په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته نه نږدې کوو او د ټیټتیاوو په کندو کې یې نه ورغوځوو؟؟؟

زما په اند د درېواړو پوښتنو ځواب به (هو!) وي، ځکه چې د ځوانانو د دغې بې بندوبارۍ پړه یوازې د دوی پر غاړه نه ده، بلکې په دې کې د دوی مور او پلار، د دوی ښوونکي او روزونکي او د ټولنې ټول مسوول اشخاص شریک دي. وایي چې ((خربوزه از خربوزه رنګ میګیرد)) یا ((یو ویني او بل لمسېږي)) په هر حال، علامه سید د خپلې مقالې په یو بل ځای کې لیکي:

((...کوم څه چې له لاسه ورکړي د هغه د بېرته تر لاسه کولو هڅه نه کوي. چې آفتونه او بدې پېښې د دوی پر خواوشا راچاپېرې شوې وي له هغو څخه د ځان ساتلو کوښښ نه کوي. نه په هغو ستونزو او سختیو پوهېږي، چې وخت دوی ته ور په برخه کړي دي. له دې امله دوی په خوارۍ او رسوایۍ اخته شوي دي، خو د دوی په فکر کې لا نه ورګرځي چې موږ خوار او ذلیل یو....))

باور وکړئ، چې زه داسې نه ګڼم، چې دغه مقاله دې (۱۳۲) کاله وړاندې لیکل شوې وي، زه فکر کوم چې دا به همدا اوس زمونږ حال ته په کتلو لیکل شوې وي. وګورئ موږ چې کوم څه د دغې مقالې له نېټې وروسته له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورکړي، لکه د هېواد ځنې برخې، دښمنانو ته د ماتې ورکولو وياړونه، د واک او ځواک ښه وختونه او... دا مو د سيد جمال الدين د مقالې له ليکلو وروسته له لاسه ورکړي، خو د بېرته تر لاسه کولو په اړه مو کله خوب هم ليدلی نه دی. همدا رنګه د آفتونو او بدو پېښو تر پېښېدو وړاندې د تدبير پر ځای موږ تل تر پېښېدو وروسته يوازې دومره غبرګون ښودلی، چې: ((وروستيه عقله که ته لومړی وای))

موږ د پېښېدونکو ستونزو په اړه هېڅکله هم چمتووالی نيولی نه دی، نه مو کله په خپلې خوارۍ او رسوايۍ فکر کړی او نه مو خپل ځانونه کله خوار او ذليل ګڼلي، ((له خوارۍ ژړنده ساتو خو له خياله مزد نه اخلو))

علامه سيد جمال الدين زموږ د همدغې وچې فتح خانۍ په هکله ليکي:

((... سره له دې چې ذلت د دوی په زړونو کې جرړې نيولې دي، خو بيا هم دوی د کبر او لويۍ څرګندونه کوي، د بېلوالي او نفاق اور ته لمن وهي. ټګي او خيانت خپله دنده بولي او حسد او چوغلي خپل شعار ګڼي. حرص او تمه د دوی کالي او خباثت او بې حيايي د دوی د څرنګوالي نښه ده...))

د علامه سيد د مقالې په دغه برخه کې(چې همدا اوس مو ولوستله) ژبه (الفاظ) څکه ترخه معلومېږي، چې حقيقت تريخ او پېغور تر هغه هم پسې تريخ لګېږي او په دې برخه کې دغه(حقيقت او پېغور) دواړه شتون لري، خو دا بايد ومنو، چې د تور او تهمت تريخوالی په کې نه شته، وينا يې حقه او رېښتينې ده او اراده هم په کې نېکه او سپېڅلې ده، نو له همدې امله په بيا بيا اورېدلو او رانقلولو ارزي، څکه حضرت علي کرم الله وجهه فرمايلي:((حق ارزښتمنه او درنه کلمه ده، که هر څومره ترخه هم وي په خپله خوږه او منلې پايله ارزي))[9]

---

[9] راټولوونکی: صادق صادق الله / آثر: څلور ياران (غوره ويناوې)/ خپرندوی: ګودر خپرندويه ټولنه، بزازۍ چوک، اسحاق زی مارکېټ، جلال اباد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښېله خبره ده چې مونږ ((آسمان ته تیګې واروو او ترې لاندې سر نیسوو)) خپل ذلت نه منوو او د کبر او لویۍ څرګندونه کوو، خو رښتیا دا ده، چې د نړۍ پر مخ تر مونږ بل خوار او ذلیل ملت نشته او وجه دا ده، چې مونږ د ځانځانۍ اور ته لمن وهوو. ټګي او خیانت خپله دنده بولو، حسد او چوغلي خپل شعار ګڼو، حرص او تمې د ګدایانو په څېر کچکول راترغاړې کړی او د مادیاتو لپاره هم خپل ځانونه او هم خپل ایمانونه پلورو. سید جمال الدین افغان لیکي:

((...دوی له خپلو هېوادونو سره خیانت او پر ګاونډیانو ظلم کوي. د بې واکو وګړو شته لاندې کوي او ژمنې او وعدې ماتوي. د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کوي او د پردیو متې مزي او پیاوړي کوي...))

زمونږ له خپلو هېوادونو سره خیانت، خو د لمر په څېر ښکاره او څرګند دی، په دې څو لسیزو کې به مو لیدلي وي، چې هر یو مو هڅه کوي، چې خپل هېواد د یو پردي په غولۍ کې ورواچوي او د همدغو بې ضمیرو هېواد پلورونکو او حریصو او تېری کوونکو پېرېدونکو د کشمکشونو له امله مو هېواد د شاعر په وینا د ملامت سړي د ګرېوان په څېر شو. شاعر وایي:

بس د هر چا لاس په کې پروت دی او شلوي یې ترېنه
زما وطن د ملامت سړي ګرېوان غوندې دی(10)

همدا رنګه پر ګاونډیانو ظلم کول، د بې واکو وګړو شته لاندې کول او د ژمنو او وعدو ماتول، دا مو هم په نږدې ماضي کې ولیدل او هم یې همدا اوس وینو، چې هندوستان د پاکستان او پاکستان او ایران د افغانستان په حق کې هر ډول ظلم ته ملاوې تړلې دي، د یو بل د شتو لاندې کولو ته

---

(۱۰) وړ حیات الله/ ښکالو،۱۲۰مخ/ د چاپ کال ۱۳۸۸ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنګ وهلي ولاړ دي او په لسګونو وارو يې له يـو او بـل سره خپلـې ژمنـې او وعدې ماتې کړې دي.

د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅـې او د پرديـو متـو د مـزي کولـو او پیاوړي کولو له خاينانه عمله سيد جمال الدين (۱۳۲) کاله وړاندې په خپله مقاله کې سر ټکولی، خو له بدمرغه چې دغه ناوړه ښکارنده اوس هـم پـه ختیځوالو کې شتون لـري. چا رښتيا ويلي، چې:((علت ميرود، عـادت نمیرود))

وګورئ! د منځنۍ اسيا هېوادونه د ځانځـانۍ او نيـت بـدۍ د بـد عـادت لـه امله د روس په منګولو کـې ورپرېوتـل، بيـا پـه (۱۳۵۸ ل) کـال د جـدي پـه شپږمه د همدوی په مرسته روسیان تر افغانستان پورې راورسېدل.

همدارنګـه پـه (۱۹۹۰ز) کـال د عـراق واکمـن صـدام حسـين د کويـټ د شتمنيو د پوپنا کېدو هڅه وکړه، چې بيا په (۲۰۰۳ز) کال د مـارچ پـه (۳۰) نېټه پخپله صدام حسين او د هغه هېواد عراق د امريکا د بمباريو تـر بريـد لاندې راغی او د عراقانو تر دوه مياشتې مقاومت وروسته صدام پخپله پـه خپل کيندلي کوهي کـې ورولوېـد او هېـواد يـې هـم د امريکـا پـه لاس کـې پرېوت او په خلاف يې ترکيې هم د امريکا او ناټو متـې غښـتلې کـړې، خـو په عراق دومره خاورې واړوي، چې بيا سر راپورته نه کـړي. ايـران هـم پـه دغه هېواد (عراق) کـې د سـنيانو د نظـام پـه ړنګېـدو پـه لاسـونو نکريـزې پورې کړې او اختر يې وکړو.

د (۲۰۰۱ز) کال د اکتوبر د مياشتې په (۷ يا ۸) نېټه پاکستان، امريکـا او د هغې متحدينو ته اوږه ورکړه او د افغانسـتان پـه سر يـې ورسـپاره کـړل. د (۲۰۱۳ز) کـال د جـولايي پـه درېيمـه نېټـه د مصرـ پـه منتخـب ولسمشرـ (مرسي) باندې د امريکا په اشاره د خپل هېواد پوځ ګودتا وکړه او په دغـې توطيه کې سعوديانو له امريکا سره لاس يو کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې ختیځوالو (۱۳۲) کاله وړاندې هم د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کړې دي او پردی متې یې مزي او پیاوړې کړې دي او اوس یې هم کوي. علامه افغان لیکي:

((... د هغو هغه څوک چې ځان ته عالم وایي په حقیقت کې ناپوه وي. د هغو امیر ظالم او د عدالت قاضي خاین وي. دوی کوم لاربښود نه لري، چې د ژغورنې لار وروښیي. نه کوم پوښتونکی او سزا ورکوونکی لري، چې دوی د ورکې لارې په کنده کې له لوېدو راوګرځوي. لنډه دا چې دوی ټول د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ویجاړۍ له امله د بې وزلۍ او له منځه تللو ښکار کېږي...))

د عالمانو د ناپوهۍ، د امیرانو د ظلم، د قاضیانو د خیانت او د لاربښود، ژغورونکي، پوښتونکي او سزا ورکوونکي نشتوالی، ربښتیا هم هغه الهي عذاب دی، چې پر موږ هغه وخت هم او اوس هم د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ویجاړۍ له امله رانازل شوی او موږ هره ورځ د بې وزلۍ او له منځه تلو پر خوا ورنږدې کوي.

پایله:

په پایله کې یو ځل بیا یادونه کوم، چې علامه سید جمال الدین افغان د ختیځوالو په ځانګړې توګه د مسلمانانو د آرامۍ او هوساینې موخه او ارمان درلود. هغه دغه ولسونه له بدو چارو لاس په سر کول او د ښو چارو ترسره کولو ته یې هڅول. هغه له وګړو د ښو اخلاقو د خپلولو او د بد خویونه د پرېښودلو هیله درلوده. هغه له بې علمۍ ځنې د خلکو په پوره پیمانه خوابدي او زړه توري کولو او د علم او پوهې په ګاڼه پسوللو ته ملا تړلې وه. هغه مسلمانان یووالي او وحدت، عدل او ښېګڼو ته بلل. هغه د پرګنو استازیتوب کاوه او له شر و فساد ځنې یې پرده پورته کوله. هغه غوښتل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ختيځوال د وحدت په مزي د جاړو په څېر يوه ګېډۍ کړی، چې نور يې په ځانځانۍ کې د جاړو د کمزورو ډکو په شان يو يو مات او جاړو نه کړي. هغه غوښتل، چې د ختيځوالو ذهنيت داسې جوړ کړي، چې دده د سپېڅلی مرام ضامن شي او د استعماري نظريو د سېلاب په وړاندې ټيګ ودرېږي او په هېڅ صورت يې فکرونه د نورو غلامۍ ته غاړه کښېښږدي. هغه غوښتل، چې ختيځوال هسې پورته، پورته الوتل پرېږدي او د ښکاريانو له منګولو ځنې د ځان د خلاصون لپاره د علم او هنر وزرونه پيدا کړي او د هغوی د هر غشي لپاره بايد ډال او د دام او جال لپاره يې بايد تدبير ولري. هغه هيله درلوده، چې ختيځوال د نورو تر سيوري لاندې ژوند و نه کړي، بلکې د پوهې او کمال په وزرونو تر سپوږمۍ او ستورو هم پورته وخېژئ او د آسمان په ډول ددې نړۍ بام شي، خو له بده مرغه چې د هغه دغه هيلې د هغه په ژوند کې خو څه، اوس چې نږدې دوه پېړۍ تېرې شوې دي هم د هسې خوب و خيال په څېر برېښي، بلکې تر پخوا ډېرې نه پوره کېدونکې ښکاري.

د سيد د لارې د يـو لاروي وينـا ده، چـې:((هـر وخـت سر د وخـت دی)) راځـئ! سر لـه همـدې اوس نـه د سـيد د ارمـانونو د پـوره کولـو لپـاره متـې راونغاړو. د برې او پرمختګ لارې چارې ولټوو، د پېښـو مقـابلې تـه ځانونـه چمتو کړو، د خپل حال د بدلون لپاره ټينګ هوډ وکړو او پرله پسې هڅو تـه ملا وتړو. هيله ده چې حالت به مو بدل شي، خو که خدای مـه کـړه ډېـر ژر په دې کار (د حالت په بدلون) برلاسي نه شوو، نو بيا بـه هـم د نهيلـۍ لـه ګناه ځنې ځانونه ساتو او د هڅې او کوښښ وسله به پر ځمکه نه ږدو.

پای

۱۳۹۳/۱۲/۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیدارګر (سید (رح)) په اړه د سترګور (سید(رح))

نظم

سید جمال الدین افغان ته

بې حسابه څاڅکي توی په بحر و بر شي

له لــــکونو کـــــــروړونو یو ګوهر شي

رنګ په رنګ ګلان پیدا شي غرو رغو کې

پـــــــه کې یو نیم د لیلی پېکي ته ورشي

مرغــــــــــــلرې ډېرې وځي له دریابه

ځینې ځینې ښکلیو پېغلو ته زېور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عـــــــمرو اورونه بل په يوه ځای وي
څو پيـــــــدا په سرو لمبو کې سمندر شي

عـــــــالمونه پيدا کېږي بې حسابه
په دنيا کې د څو تنو تاج په سر شي

مـــېندې راوړي ډېر زامن، ډېر اولادونه
يو يا دوه يې افـــــلاطون او سکندر شي

جو دانــــې قدر يو لعل پکې پيدا شي
نور همــه واړه د تورو کاڼو غر شي

په هر ســـره رنګ سر خروبي نه شي حاصله
هسې نه چې په رنګ سرو شي نو سره زر شي

يوه کور کې پيـــــدا کېـــږي او لوييږي
يو يې ګوره «ابراهيم» بل بې «آذر» شي

فرعــــــــونان د خدايی دعوې آغاز کړې
يو ماشــــــوم د خدای له لورې مقرر شي

چې طلـــــــسم کاندي مات د سر کشانو
ډېر بتان، بُت پرســـتان، زبر و زبر شي

کاهنـــــــــــان يې د راتک خوبونه ويني
ظالمــــــــــــانو ته پيدا د سر خطر شي

لا پيدا په جـــهان نو وي نه يې نوم وي
زلزله ګډه په کور د ستـــــــمګر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی جهاد له معـــــصيت سره شروع کړي

په دنيا کې غرق فرعون هم يې لښکر شي

څوک چې حـــــق او حقيقت پالي دنيـــا کې

يوه وخت کې وي موسی بل وخت عمر شي

د اســـــــلام د طوفـــاني بېړۍ د پاره

لکه نوح لوی کشـــتيبان قوي لنګر شي

د خــــــــلقت له کارخاني نه کله کله

په جـــــهان پيدا يو بل شاني بشر شي

چې رڼا يې په ملــــــکونو کې خپرېږي

تول عـــــالم لره څرګنده لکه لمر شي

د کونړ د لـــوړو غرونو په لمن کې

نابغـــه فرزند پيدا د سيد صفدر شي

پښتـنـه مور هسې زوی واخلي په غېږ کې

چـــــې د دهر او جــــهان نامـــي پسر شي

ډېر پوهـان ورتـه سر ټيټ په شاګردۍ کړي

ډېر شاهـــــان يې په تعظيم مخې ته ورشي

همېـــــــشه يې قدر کـــــــېږي په عالم کې

څوک چې لوی په علم و فضل او هنر شي

هسې نوم، هسې نشان يې شي په برخه

چې لـــوی فخر د ملت او خپل ټبر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شاهـــــــي لویو قصرو کې نه ځاییږي

لوی کور غواړي چې اوار د ده بستر شي

ټول جهان ورباندې تنګ شي له ناکامه

اواره لـــــــکه نسیم په بحر و بر شي

ترکــیه، مصر و لندن، فارس و پاریس کې

ارام نه مومــــــــي هر لور ته یې سفر شي

سر ګردان وي په جــــــهان هغه مړونه

چې د ټول عالم غـــمونه یې په سر شي

سر یــــــې مه بوله بل نوم ورلره بویه

چې پیـــــدا پکې لوی فکر لکه غر شي

نه دی مړ لوی پهـــلوان د دې جهان دی

هغه څوک چې ځمــکې تل نه رابهر شي

قیامت نه وي سر راپورته کړي له خاورو

راروان په لور د خــــــپل اصلي مقر شي

په رښتیا چې حق پخپل ځای قرار مومي

د پښتون سیـــــــد ارام پخپل بستر شي

دې تابوت کې د پښتون ډېر خاطــرات دي

چې یې ګـــــورم بل عالم مې په نظر شي

څوک چې ور یې شي مزار ته که بینا وي

ورته ښېرته به د پوهـــــــې لوی دفتر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې خــــــاورو دور نما ته نظر بویه
که دې کلــــه په دې لار باندې گوزر شي

ښکاره کېــږي کارنامې ډېرې نامدارې
سترگور ته آئیــــــــنه د سکـــندر شي

لوی عظمت، شان و شوکت راځي خاطر ته
لوړ فکرونه، لوړ خیــــــالونه مصور شي

په یوه موټې سپــېرو خاورو کې گوره
د تمام جـــهان راز پټ او مضــمر شي

هســـــــې شانې هنــگامې شي پکې غلې
چې غوغا ورځـــــنې جوړه په محشر شي

لوی داستان، لویــــه قصه لري په زړه کې
که د دې خـــاورې له حاله څوک خبر شي

پښتــــــــانه به ورنه اخــــلي الهامونه
تېر دورونه به یې مخــکې لر و بر شي

دې زیارت کـــې وینم بل راز تاثیرونه
دلـــــــته مه کوئ واړه واړه سوالونه

اروانباد استاذ گل پاچا الفت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library